УКРАЇНСЬКИЙ ТЕХНІЧНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ ІНСТИТУТ

На правах рукопису

Курс ч. 62

Аркадій Животко

Лектор Українського Технічно-Господарського Інституту

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

УТГІ

1946

Регенсбург

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕХНІЧНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ ІНСТИТУТ

На правах рукопису

Курс ч. 62

Аркадій Животко

Лектор Українського Технічно-Господарського Інституту

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

УТГІ

1946

Реґенсбурґ

П Е Р Ш А   Л Е К Ц І Я .

ПОЧАТКИ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ.

Зарідки періодичних видань сягають до сивої давнини. Дослідники вбачають їх у повідомленнях " Acta senatus ", що з наказу Юлія Цезаря вивішувалися на площі Риму та " Acta diurna ", що подавали перебіг праці народнього зібрання, відомості про військові події, хроніку новин і т.д. Копії з них розсилалися до різних місцевостей провінції.

Десь у УІІІ-ІХ ст. початки періодичної преси бачимо в Китаю, де того часу виходить вже " Пекинський Вісник ". Далеко пізніше, а то в ХУ - ХУІ ст.ст. з'являються летючі листки в Німеччині (Flügblätter)з відомостями про політичні події, пошесні хороби і т.д. На їх же сторінках опубліковані були 95 тез М.Лютера. Згодом-листи, що містили політичні, комерційні та ін. відомості почали у німців зватися - " Zeitungen "-отже газети, або часописи. Ближче підходили до тямки періодичних видань-Messrelationen-"Ярмаркові Відомості", що виходили точно кожного півроку у вигляді рукописних листів.

До цих же часів належить і одна зі старших рукописних газет, що появилися в Чехії п.н. " Noviny leta Panê ...", яка переховується в Градці Королевім.

Подібні видання потім з'являються і в інших країнах Европи, але всі вони носять ще випадковий характер і не освітлюють всебічно громадське і приватне життя.-

Друковані часописи з'являються щойно з початком ХУІІ ст. і то майже одночасно в усіх країнах Зах.Европи. Так р.1615 починає виходити в Німеччині " Frankfurter Jurnal ", потім з'являється друкований часопис в Австрії, р.1621 виходить перша газета в Англії п.н. " Weekly News ";р.1631 у Франції- " Gazette ";в Італії перший часопис виходить р.1636 (Флоренція) і т.д.

Всі ці часописи подають вже ширші огляди, хроніку, починають обговорювати справи зв'язані з діяльністю урядів та представництв, і зрештою інформації з подій свого краю.-

ЗАРІДКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ.

На українських землях у порівнянні до Зах.Европ.Країн преса появилася на пів другого століття пізніше. Визначніші події з українського життя мали відгук і оцінку впродовж довшого часу лише на сторінках преси зах.европейської. Так напр., повстання Богдана Хмельницького (1648), побіди і творення української держави знайшли відгук і освітлення на сторінках англійської, французької, німецької та ін. преси. Так само в цій же пресі можна було зустріти і інші відомости з українських земель.-

Щойно за гетьмана І.Виговського можна побачити зарідок української преси. Крім звичайних універсалів за час його гетманування почали видаватися спеціяльні друковані універсали для козацької старшини, в яких побіч різного роду наказів, законів тощо подавано вже і поточні вісті. Був це фактично своєрідний сурогат часопису, що появлявся і пізніш аж до 1709 р.

По полтавській битві московська влада заводить щораз то все більші обмеження прав і вольностей українських. На цей само час припадає і наказ царя Петра І ., яким забороняється друкувати українські книжки, а передрук наказано зрівнювати з московськими:

..."на ново жадних книг, окрім церковних попередніх видань не друкувати ; але і ці церковні старі книги за такими ж церковними книгами виправляти ("справлять") перед друком, з тими великоруськими дру-

камп,щоб жадної різниці й особливого наріччя в них не було."- При таких умовах не могло бути й думки про будьякі публікації на сх.-українських землях.-

НАРОДЖЕННЯ ПРЕСИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

Дещо легші умовини були на галицько-українських землях. Але і тут ще не скоро появляється часопис.Щойно в р. 1776 появляється перший на українських землях.Це тижневик у французькій мові п.н. " Gazette de Léopol," перше число якого появилося у Львові 1.січня, що його власником і видавцем був ближче невідомий якийсь Chevalie Ossoudi . Проіснував цей часопис лише рік.Його сторінки (кожне число виходило на 4 стор.),як також сторінки його додатків приносили вісті зо воіх важніших міст Европи.Головно були це вісті політичного характеру,а подекуди і з приватного життя.Відповідали вони за формою нинішнім телеграмам і хронікарським заміткам.Жадних статей (редакційних чи інших) тут не було.

Серед цих вістей траплялися часом вісті й з українського життя,як місцевого характеру,так і зі східніх українських земель. З останніх особливу увагу звертають,напр.,вісті про іменування гр.Румянцева ген.-губернатором України,про перенесення столиці України з Глухова до Києва,як також цікава російська записка про плавбу на Чорному морі,в якій подано причини зруйнування Запорізької Січі : зробити торговельний шлях Дніпром безпечним від запорізьких козаків.-

На східніх українських землях народження періодичної преси сталося ще пізніш,а саме в першій половині XIX. ст. Найперше появляється вона у Харкові,потім в Одесі,зрештою у Києві.

Першим таким часописом був тижневик п.н."Харковський Еженедельник ",що його почав видавати харківський книгар Лангнер при найближчій участі проф.харківського університету К.Нельдехена.Часопис близько стаяв до університету подаючи інформаційний матеріял, в якому відбивався місцевий побут та інтереси,якими жило громадянство тодішньої Слобожанщини.-Появилося 12-чисел.Припинив своє існування з огляду на малу кількість передплатників,що було зазначено Управою Університету такими словами:...."в тутешньому краї дуже мало людей,що цікавляться такими творами (сочинениями)".-

Першим щоденником на схід.-українських землях став "Одесский Вестник",що почав виходити в Одесі р. 1828 і протримався до 1892 р.-

У Києві перший часопис (газета) появився р.1835. Власне був це сурогат газети п.н.". Киевские Объявления",що виходили в р.р. 1835 - 38 і 1850 - 57.Появлялися вони щодня,але тільки протягом одного місяця січня,підчас контрактових ярмарків.

Зрештою,з наказу російського центрального уряду з р.1838. почали виходити в губерніяльних містах " Губернские Ведомости ", що появлялися ввесь час аж до р.1917.-

НАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ. ІСТОРИЧНЕ ТЛО.

Скасування державних форм українського життя,скреслення українського народу як самостійного суспільно-національного тіла,безоглядне поборювання решток українських політичних та національно-культурних прав, що розгорнулося на схід.-українських землях з особливою силою по полтавському бою - не в силі було остаточно придушити ті змагання, що ще їх можна було помітити наприкінці XVIII і на початку XIX ст. Низка історичних фактів виразно промовляє про ті акції,настрої,

думки і змагання.-

З цих фактів в першу чергу треба згадати хоча б т.зв.місію В.Капніста 1791 р. коли в його особі політичними українськими колами знову було винесено українську справу на арену европейської політики.У квітні того року один з найвизначніших українських діячів,що мав великий вплив в Україні - В. Капніст,як представник українського суспільства лівого берега Дніпра,звернувся до Прусії з проханням про допомогу Україні в її боротьбі проти тиранії російського уряду та національного поневолення ним українського народу.

Другим немалозначним фактом була праця масонських льож та українських таємних політичних товариств і участь в декабрському повстанню.

Врештою рух українських мас з приходом в Україну французького війська 1812 р.та заснування Січи на Дунаю,що продержалася до 1828 р.-

Все це вказує на те,що серед українського народу ще жили національні традиції,що ще не були скінчені визвольні змагання.

Утративши вигляди на привернення державно-політичних прав, українське суспільство початку XIX ст. стає врештою до праці збереження памяти минулого та до захисту національно-культурних традицій,національної спільноти і культурного розвитку.

ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ НА СХ.-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ. ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИЧНА РИСА. МОВНИЙ ХАРАКТЕР УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ. -

На тлі такої історичної дійсности виникає на сх.-українських землях преса,як чинник захисту української культури і збереження національної спільноти на грунті історичної минувшини.Характеристичною її рисою стає те,що виникає вона з ініціятиви та старанням самого українського суспільства.Це виразно відрізняє її початки від початків преси богатьох інших народів і зокрема від початків преси московської,що була продуктом уряду чи урядових чинників,як напр., "Куранти" (1621), " Ведомости Московскаго Государства " (скорочено)-(1702), тощо.- Діяльність їх редакторів і співредакторів була нічим іншим як приневоленою,урядовою,часто немилою службою,яку мусіли виконувати з наказу відповідних урядових чинників.Відмінне було в початках, а ще більше в пізніших часах,української преси.-Її народження тісно вяжеться з відкриттям першого в Україні Університету в Харкові, що повстає р.1805-старанням суспільства.Тут скупчилися видатніші наукові,літературні та громадські сили того часу.Університет набирає значення науково-культурного центру,скупчує навколо себе всі громадсько-культурні інтереси Слобожанщини. З Університетом же в'яжеться новий цензурний закон (1803),яким після доби,що тяжила над українським друкованим словом від 1720р. (наказ Петра I.), передавалася цензура до рук професорських колегій університетів. Все це сприяло народженню української преси і то саме у Харкові де незабаром і появилися її перші органи.-

Як ці органи,так і наступні часописи,чи їх заступники,пізніших років в формі альманахів,чи збірників появляються в двох мовах: російській і українській,а часом лише в російській.Пояснення такого явища треба шукати у мовній та загально-культурній асиміляційній дійсності,що на той час набрала вже поважної сили на українських землях під Росією,як також у проявах своєї чинности урядового "недремлющого ока",що недоброзичливо дивилося на вживання української мови,як на прояв українського національного-культурного відокремлення.-

Цей мовний характер української преси при її народженню і в пізніших ще часах,не слід розглядати,як характер питомий виключно

пресі українській. Можна його помітити в різні часи й у інших народів, з яких згадаємо хоча б таких, як ірляндці, чехи, поляки, тощо. Так напр., в історіі чеськоі преси зустрічаємо в іі початках, як двомовність (чесько-нім.), так чужомовність (нім.); зокрема р. 1802 бачимо тут Schönfeld'ову газету п.н. "Prager Oberpostamtszeitung або Єржабека: "Prager Neue Zeitung " та ін., а р.1827 починає виходити в Празі в мовах чеській і німецькій один з поважніших журналів, що видає Т-во Чеського Нац. Музею, а саме: Časopis Společnosti Vlasteneckého Musea пізніше - Časopis Národniho Musea.

ПРОГРАМА ПЕРШИХ УКРАІНСЬКИХ ЧАСОПИСІВ.

Програма молодоі украінської журналістики в час іі народження, помимо хронікарського змісту, йде в двох напрямках. Один з них - науково-літературний (історія, етнографія, красне письменство, тощо), другий - сатирично-літературний.

Обидва ці напрямки визначаються одною спільною рисою : не зважаючи на льояльність, що іі вимагали умови політичного життя і що іі в різний спосіб мусів виявити той чи інший часопис, всі вони своім основним змістом прислуговувалися пробудженню в украінському суспільстві національноі думки і почуття. Це провадило до організаціі національно-громадських сил і до створення основ іх розвитку.-

ПЕРШІ УКРАІНСЬКІ ЧАСОПИСИ НА СХ.-УКРАІНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ. ПІОНЕРИ УКРАІНСЬКОІ ЖУРНАЛІСТИКИ. "УКРАИНСКИЙ ВЕСТНИК".

Представником першоі течії в молодій украінській журналістиці на схід. украінських землях р.1816 стає журнал, що виходить з професорських кол Харківського Університету п.н. "Украинский Вестник" за редакцією і співробітництвом визначних на той час наукових і літературних сил, як проф. Евграда Филомафитського (1791-1831), проф. Гонорського (1791-1819), проф. О. Складовського (1793-1831), Гр. Квітки-Основ'яненка (1778-1843), П. Гулака-Артемовського (1793-1831).

Перше число журналу появилося з університетської друкарні за м. січень 1816 р. в формі маленькоі книжки (15 х 10 ц.м.). Цю форму задержано було й у всіх дальших числах.

Одним з головних завдань, що було поставлено видавцями і редакцією та зазначено у вступному слові - це було "....дать лучшее понятие о здешнем крае"... а також ознайомлення читачів з історією Украіни та збудження почуття любови до неі. Висуваючи це завдання видавці були свідомі труднощів, що стояли перед ними:

"Неможна ... ручатися - каже у вступній статті редакція, - щоб можна було дати найповніше уявлення, як про саму Украіну, так і іі населення, бо успіх в цьому залежить від багатьох сторонніх причин".-

Поборюючи ці причини, журнал впродовж чотирьох років все ж спромігся дати на своіх сторінках максимум того, що можна було дати в тих умовах, при яких довелося йому існувати.-

Вже з першоі книжки головним змістом журналу стає історія Украіни та поодиноких іі краів, етнографія, географія в оригінальних працях, як також описи і спомини, спроби украінськоі літературноі творчости. Тут же переклади та матеріяли місцевого хронікального характеру.

Перше число (за січень 1816.) принесло на чільному місці більшу працю п.з. "Гетман Хмельницкий", що зайняла собою кілька чисел і була написана на підставі старих рукописів.-

Подаючи добу [illegible] [illegible] Б. Хмельницького праця ця просякнута почуттям глибокоі пошани до украінського козацтва. Самого ж

Хмельницького автор (дир.чернигівськоі гімназіі М.Марков)характеризуе такими словами:

"Невтомний,строгий до самого себе більш,ніж до других-він виступае на арену забуваючи навіть про славу".-

"Покличемо з темряви минулого мужа,-продовжуе автор далі - що віддав всього себе на користь батьківщині:нехай буде він вічним докором для безжурних і твердою наукою для бадьорих.-

При імені Хмельницького,мало хто лишиться байдужим і не викличе в своіх думках тисячі споминів."

З інших праць звертають на себе увагу такі, як напр.:історичний огляд I.КВ-ки "О Малой России", И.Грабовського-"Историческия замечания о Малороссии,от смерти гетмана Богдана Хмельницкаго до Полтавскаго сражения",як також згаданого вже И.Маркова,який дав "Зведение в малороссийскую историю."Тут же цінні описи поодиноких місцевостей Украіни - іх історичне минуле,побут,культурне життя, тощо . Зокрема варто згадати опис Украіни російським подорожником Лапшиним,в якому він такими словами характеризуе украінські пісні і мову :

"Іх (украінців) пісні ніжні,виразисті і часто протяжні.Украінці перевищують майже всіх мешканців Росіі гнучкістю,чистотою та приемностю голосів"...

А далі про мову:

"Коли геніі тіеі країни звернуть увагу на украінську мову і вироблять іі,тоді украінці може конкуруватимуть щодо слави своіх наукових творів із найкультурнішими народами Европи".-

Зустрічаються також на сторінках журналу кілька спогадів,з яких заслуговують на особливу увагу спогади Швайцарця Вернете та Гес-де Кальве (про Гр.Сковороду,про Новгород Сіверський).-

Критичні огляди (або скорше реферати чи переказн)належать тут перу Масловича.

Окреме місце на сторінках "Украин.Вестн." займають " Листи до видавців".Талановито вбрані в гумористично-сатиричну форму, скеровані на побут і вдачу представників тогочасного суспільства. Іх автором був Гр.Квітка-Основ'яненко,що виступив тут під прибраним іменем - Фалалея Повінухіна.

Представником украінськоі літературноі творчости в "Украин. Вестн." став П.Гулак-Артемовський,який здобув в історіі украінського письменства належне місце по опублікованню тут відомоі байки- " Пан та собака ".

Крім того опубліковано було тут також ще низку його творів,в одному з яких ("Супліка до Грицька Основ'яненка)зазначуеться відрубність украінськоі мови від російськоі та надаеться ій літературноі гідности.

Окремо був в "Украин.Вестн." ведений відділ інформативно-хронікарський.Головне місце займають в ньому "Харківські записки". Зокрема цікавим е повідомлення про працю Харківського Університету. Тут же про програми навчання в повітових школах (Уездних училищах") гімназіях і зрештою на університеті.З них довідуемося,м.ін.,що серед предметів навчання в т.зв."Уездних училищах" (повітових школах) того часу поруч з граматикою російськоі мови стоіть також навчання " местного языка",отже украінськоі мови.-

Решта матеріялів,що появилася на сторінках "Украин.Вестн." в більшій частині відбігали від місцевоі і загально-украінськоі тематики.-

СУСПІЛЬСТВО І "УКРАИНСКИЙ ВЕСТНИК". ПЕРЕДПЛАТА. ПРИПИНЕННЯ.

Не зважаючи на те, що як видавництво, так і редактори "У.В." змагалися що найліпше підійти до потреб і до вимог суспільства, журнал не зміг здобути ширшого кола читачів.

Вже в першому році видавництво побачило, що перед ним стоїть поважне завдання - перевести відповідну підготовку шляхом агітації. Треба було заохотити читача, треба було практично підвести його до журналу та ознайомити з його змістом і вичекати після того певний час. - Тому першого року видавництвом більшу частину з накладу в 350 примірників розіслано було даром. Це дало деякі позитивні наслідки. Року 1817 (другий рік видання) друковано було вже 500 прим., а передплатників, що внесли гроші - 297. Року 1818 друковано 400 примір., - передплатників 244. У наступному 1819 році знову було зменшено наклад до 350 прим., хоч кількість передплатників порівнюючи з попереднім роком трохи зросла, а саме - до 253. -

Цікаво порівняти передплату "Украин. Вестн." з передплатою часописів в інших країнах серед інших народів. Так напр., згаданий нами " Časopis Nàrodniho Museà " у Празі, що почав виходити 1827 р. на початку мав щойно 436 передплатників в Чехії та декілька закордоном. Так само такий російський часопис першої половини XIX ст., як " Москвитянин" (Погодина) мав лише 300 передплатників. Або, врештою - "Отечественние Записки", що почали виходити р. 1820 мусіли припинитися через брак передплатників і відновилися вже геть в пізніших роках. -

Мусів припинити своє існування і "Украин. Вестн.", але з інших причин. Незважаючи на, здавалосяб, малу кількість передплатників, починаючи з другого року видання всі видатки його видання повностю вже покривалися з передплат. Отже про жадний дефіцит думати не доводилося.

Натомість журнал зустрівся з іншого роду перешкодами. З р. 1819 почала виявлятися поновно цензурна практика, що врештою тяжко відбилася і на "Украин. Вестн.". Журнал почав діставати попередження, які закінчилися тим, що р. 1820 число за місяць січень було цензурою затримано, а саме видання заборонено.

Трохи довше ще протримався тижневик "Харьковские Известия", що його також видавав Університет за редакцією проф. Вербицького в р.р. 1817-1822. -

НОВА СПРОБА "УКРАИНСКИЙ ЖУРНАЛ". РЕДАКЦІЯ. ЇЇ НАСЛІДКИ.

Щойно за чотири роки після "Украин. Вестн." робить Університет нову спробу. Приступає до видання нового журналу, яким р. 1824, стає "Украинский Журнал". Редактором цього нового журналу призначив Університет П. Гулака-Артемовського, що пізніше був ректором Університету та проф. О. Складовського. Через недугу П. Гулак-Артемовський примушений був зректися редакторської праці, залишаючись співробітником. Таким чином редактором журналу залишився сам О. Складовський.

Програму нового журналу вкладено було в такі розділи:

1) все, що торкається історичних відомостей, успіхів в науці і мистецтві, хліборобстві, торгівлі, промисловості та інших достопам'ятностей України;
2) всі роди прозаічної творчости,
3) всі роди поетичної творчости,
4) ріжне.

Програма ця в практиці набрала характеру популярно-наукових викладів філософічних теорій, якими цікавилися того часу вчені та літератори, і зокрема приділення зацікавлення класичною літературою.

І хоч студії української історії та різні дослідження, що з нею

звязані,разом із того сучасним станом життя в Україні і було заповіджено в програмі на першому місці,здійснення іх,коли і побачимо на сторінках "Украин.Журналу",то всеж в далеко меншому розмірі аніж то було на сторінках його попередника,а до того ж,коли і траплялися на ці теми,то носили вони характер більш описово - дослідний і місцевий.Правда,були ще праці,що все ж збуджували в громадянстві інтерес до української старовини,але менше захоплювали і поглиблювали національне почуття,що виходило б поза межі вужчоі батьківщини-Слобжанщини.Проте можна було зустріти тут і винятки.Одним з таких винятків була хоча-б така праця,як "Взгляд на поему под названием -" Войнаровский "-. Не є це критична праця,лише виклад змісту поеми К.Рилеєва з цитатами з неі.Але можна бачити в ній,як глибоко співчував автор вкладеному в цю поему почуттю любови до України.

Серед наукових та літературних кол суспільства "Украин.Журнал" користувався атестацією ліпшого в ті часи наукового органу . Та,не зважаючи на це, все ж мусів він р.1825 припинити своє існування.Був це час коли редакція на чолі з кн.Голіциним розправляла свої крила. На куратора шкільної округи і Університету висунуто було З. Карнієва,послідовника лихої пам'яти куратора казанської шкільної округи Магницького,а почесним членом Харківського Університету став не менш відомий в історії Росії граф Аракчеєв.Все імена,що самі за себе промовляють.-

"ХАРЬКОВСКИЙ ДЕМОКРИТ".

Преставником другої течії в молодій українській журналістиці був часопис - "Харьковский Демокрит", що виходив у Харкові р.1816.Назву цього журналу,можна думати-було запозичено від сатиричного місячника "Демокрит",що р.1815 виходив у Петербурзі.

Свою появу "Харьков.Демокрит" завдячує одному з перших вихованців Харківського Університету В.Масловичу (17?3-1841),який був і його редактором.Батько Масловича був походженням серб.Мати-українка з роду Познанських,приятелів відомого етнографа грузина Цертелєва, що прислужився українським етнографічним студіям.Ще за студентських часів виявив В.Маслович нахил до літературних студій і творчости (зокрема його студіі над історією байки).-

Приступивши до видання "Харьк.Демокрита" в передмові до нього він зазначив:

"За особливий свій обовязок вважаю,щоб цей журнал поповнювався творами нашоі країни".-

За змістом журнал цей можна поділити на такі відділи:1)гумор, байки,епіграми,оди,тощо, 2) оповідання,казки,подорожі, 3) різні пісні, 4) забави,шаради.

Матеріяли цих відділів появлялися в мовах українській і російській.-

Масловича постійно тягнуло до української поезії,до української мови і літератури.Українська мова стала його рідною мовою і він заповнював своіми творами сторінки часопису,що часом прозраджували його острий язик.

З тих творів згадати хоч такі,як поема про Харька,основника Харкова,на підставі народніх переказів,п.з."Заснування Харькова"; сатиричну поему на українське життя п.з."Утаіда",в якій можна помітити вплив Котляревського;"Песнь Семейству",що поза російським заголовком написана була доброю українською мовою та ін.

Крім самого Масловича містили тут свої твори Гр.Квітка Основяненко,Срезневський,Говорський та ін.

Вийшло " Харьк.Демокрита " шість чисел.Перестав виходити в звязку з виїздом Масловича з Харкова".

- . -

Повстання декабристів 1825 р. польське повстання 1830 р., рух за кордоном, все це знепокоіло російський уряд. Маючи за собою вже досвід і традицію в боротьбі з українством звернув він увагу на українське життя і став на шлях його чергового приборкання. Побоювався ~~бо розвитку~~ його національного вияву і розвитку. Наслідком цього стає те, що поверх тридцять років не бачимо вже на схід. українських землях жадного українського часопису.-

ЗАСТУПНИКИ ЧАСОПИСІВ
-А Л Ь М А Н А Х И-

Тимчасом українські літературні і наукові кола не думали про готування до смерти. Навпаки, в боротьбі з реакцією вишукували вони інших шляхів, щоб промовити, до українського суспільства. Таким шляхом стає видавання різного роду альманахів та збірників, що заступають собою журнали.-

Першим з цих альманахів появляється р.1831, за редакцією проф. Шпигоцького - " Украинскій Альманах " , в якому бере найближчу участь тепер призабутий вже поет Л. Боровиковський (1811-- 1884) з його засадою що, мовляв, "неправдивою є думка, нібито українська мова придатна лише для вислову смішного і низького ".

Другим альманахом була " Утренняя Звезда ", де містили свої твори Квітка-Основ'яненко, Гулак-Артемовський, Е. Гребінка та ін.

Зокрема звертає того часу увагу "Запорожская Старина", яку почав видавати збірниками син співробітника "Украин. Вест." проф. Ів. Срезневського - Ізм. Срезневський.

В сорокових роках мин. ст. появилися чотири Альманахи-збірники.

В першу чергу це цінні збірники, що його р.1840 почав видавати М. Максимович п. наз. "Киевлянин". Перших дві книжки вийшли у Києві в р.р.1840 і 1841. Третя у Москві р.1850. Як мотто дано:

"Да ведают потомки православных
Земли родной минувшую судьбу".

У програмовій передмові першої книжки видавець зазначив завдання видань такими словами:

.." дослідження і приведення до належної відомости всього того, що стосується Києва і всієї Південної Руси - Київської і Галицької".-

Завдання це було виконане як найліпше з доповненням змісту (історичного, на теми мови, бібліографічного творами красного письменства.

В цей же час появляється Альманах п.н. "Ластовка" (форм. 13,5 х 10,5, стор 382).

Вийшов цей Альманах у Петербурзі р.1841 у виданню і за редакцією Е. Гребінки.

Ще в 1830 р. Е. Гребінка робить заходи ,щоб дістати дозвіл на видання українського часопису, але безуспішно. Так само безуспішні були його старання дістати дозвіл на український додаток при петербурзькому журналі " Отечественны Записки". Після цього взявся він до видання, бодай, літературного альманаху, який і появився під згаданою назвою.

Зміст його склався з творів українських письменників. Деякі з них стали широко популярними, доживши й до наших днів. (Е. Гребінка. "Ні мамо, не можна нелюба любити", Л. Чужбинського "Скажи мені правду мій любий козаче" та ін.)

Залетіла "Ластовка" і на зах. українські землі, де зустрів її М. Шашкевич такими словами у свойому листі до Мих. Козловського, якому він р.1842 її посилав:

-"Рідні, любезненькі!-писав М. Шашкевич - Несеся воздухами до Вас мої миленькі, шпарка "Ластовка". Ой ластівкаж то ластівка!

Такоі ще зроду ніхто не бачив,бо не то,що гарно виспівує та щебече та так мов промовляє,-а то ще і на зиму не ховается,іввсе снуеся, і все літає і все виспівує,що забудеш і біду,і горе,і смуток,і журбу і здається тобі,що завсігди весна.От такато летить до Вас "Ластівка"...

У прикінцевому слові Альманаху-"До зобачення"звертається Е.Гребінка др земляків з такими словами:

"Полюбіте же земляки нашу ластовочку,читайте іі швидко,бо незабаром може прилетять солов'і,тоді хто стане слухати Ластовку!?".-

Помилився видавець "Ластовки".Ще довго довелося чекати українському суспільству на солов'ів.

Того ж 1841 року появився ще один альманах,що його видав Ол.Корсун п.н. " Сніп ".А в р.р.1843 -44 появився альманах "Молодик",якого вийшло чотири книжки.Видавцем його був І.Бецький.Видано було у Харкові,а потім в Петербурзі в мовах українській і російській на користь харківського дитячого притулку для сиріт.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІІ ПЕРШОІ.

1. До яких часів сягають зарідки української преси та як вони виглядали?
2. Коли і де появився на українських землях перший періодичний орган і як називався ?
3. Коли сталося народження періодичної преси на східніх українських землях і який був іі перший орган ?
4. На коли припадають початки української журналістики ?За яких умов вона виникла?Перший український журнал та його характеристика.
5. В чому полягає різниця між початком російської і української журналістики ?
6. Які причини викликали появлення на східніх українських землях альманахів ?Характер альманахів та іх значення ?

ДРУГА ЛЕКЦІЯ.

ПРЕСА НА ЗАХ.-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.ІСТОРИЧНЕ ТЛО.ПЕРШІ СПРОБИ.

Не в ліпшому стані була в цей період справа періодичних українських видань і на зах.-українських землях.З часів створення т.зв.Руського воєвідства та прилучення його до земель польської корони й до кінцяХУІІІ ст. перебувала Галичина під польським пануванням.Становими привілеями та матеріяльними вигодами перетягала Польща суксесивно на свій бік потомків наших княжих родів,боярства й міщанства.Решту зустрічали тяжкі обмеження й переслідування тих освічених верств українського суспільства,що признавалися до національно-культурної сепарації від Польщі.Українська культура,що колись стояла без порівняння вище від польської,падала постійно - не маючи не тільки піддержки з боку держави,але й втрачаючи підтримку власних останків вищих верств - шляхти й міщанства.Римо-католицька церква зі справною організацією та дисципліною,з доброю пропагандою та системою середніх і високих шкіл та виховних заведень брала явну перевагу над нашою православною та уніятсько-католицькою церквою.В кінці ХУІІІ ст., при кінці старої польської держави,на Західній Україні православна церква впала була зовсім,а залишилась формально тільки українська

католицька церква,однак між її вірними було тільки селянство,рештки міщанства і нижчої,"ходачкової" шляхти,з яких рекрутувалося духовенство.

При упадку Польщі і переході Галичини під Австрію (1772) залишився при русько-українській нації,ще тільки " chłop i pop ",як говорили згірдливо польські шляхтичі.

Втративши верхні верстви,що зріклися свого народу,галицько-українські землі залишилися лише з нижчим духовенством та українським селянством придушеним неволею.-Теж саме і на Закарпаттю,де політика асиміляції українського населення привела до повного національно-культурного поневолення пізніш підпертого "науковим" узасадненням мад'ярської Академії Наук (1825).-

В таких умовах застає зах.-українські землі після першого поділу Польщі,коли Галичина відійшла до Австрії ,цісар Йосип II. і приносить з собою надії на культурне піднесення українського народу.Здавалося,що доба,коли вже " не було властиво русинів,а тільки поляки грецького та латинського обряду " минула.Та сподіванки завели.Незабаром,по смерти Йосипа II (1790) наступила реакція, що тяжко відбилася на українському житті.

Особлива неприхильність до українського народу виявилася саме в роках народження української періодичної преси на східніх українських землях (1816 - 18).Впродовж першого тридцятиліття XIX ст. не могло бути ані мови про будьяке українське друковане слово,а тимбільш про періодичні видання.-

Реакція безупинно висувала на чільне місце польський елемент,що звиклою рукою закріплював своє зверхнє становище і насаджував свою культуру.

А все ж - ціною великої енергії і зусиль щастить таки національно свідомій частині українського суспільства перебороти всі труднощі і покласти підвалини для пізнішого розвитку української книжки і періодичної преси.-

Першу спробу робить р.1830 Маркіян Шашкевич.Бувши в той час ще семінаристом почав був він старатися про дозвіл на видання українського часопису.Але йому було відмовлено.-

"РУСЬКА ТРІЙЦЯ". СПРОБА ВИДАННЯ ЧАСОПИСІВ. АЛЬМАНАХ "ЗОРЯ".

Тим часом під впливом знайомства з творами українських письменників східн. українських земель,з виданням на тих землях, як також розвитку національн.-культурного життя серед суспільства інших народів,що були в тій же державі та творів таких представників їх,як Шафаржик,Коляр,Караджич та ін. і особистого знайомства з чеськими представниками,як Коубек,Зай та ін.,твориться гурток піонерів українського національн.-культурного відродження Галичини.Душею цього гуртка,що ввійшов до історії п.наз.-"Руська трійця" стає Марк.Шашкевич з найближчими однодумцями- Як.Головацьким (1814 -88) та Ів.Вагилевичем (1811 - 66).-

Оцей то гурток після відмови М.Шашкевичу в дозволі на видання часопису,береться до видання альманаху п.н. " Зоря ".-

Зміст цього альманаху складався з народніх пісень та наукових розвідок.Але перший його випуск на 1834 р. цензурою не було допущено до друку.Одною з причин цензурної заборони були між іншим такі рядки одного з віршів:

"Заспіваю , що минуло,
Передвіцького згляну час:
Як весело колись було,
А як сумно нині в нас".

Сумувати неможна було.Редакторів потягнено було до відповідальности,переведено було ревізію у М.Шашкевича.Але все це не розбило розпочатоі гуртком праці.Зокрема Шашкевич не падав духом.Огрітий глибокою любов'ю до свого народу,щирий і непохитний,робив він такий висновок :" Коли не можна друкувати руськоі книжки у Львові, то несемо іі до Відня,а коли і там не пустять на світ Божій,то лишається ще свобідна Угорщина".-Тому заохочує своїх однодумців до витривалости і до дальшоі праці.-

"РУСАЛКА ДНІСТРОВАЯ" ТА НОВІ СПРОБИ ВИДАННЯ ПЕРІОДИЧНОГО ОРГАНУ.

За два роки поробивши деякі зміни та додавши нового матеріялу,замість викиненого,надавши змісту більш спокійного і лагідного характеру,М.Шашкевич з Я.Головацьким перейменували "Зорю" на "Русалку Дністрову".За допомогою сербських приятелів Як.Головацького і зокрема Юрія Петровича видрукували вони цей альманах таки у Будапешті (Будині) р. 1836 з датою 1837 р. Кошти на це видання дав директор школи Головноі в Коломиі Микола Верещинський,що був великим прихильником ідей Марк.Шашкевича.-

"Поклонися Русалко наша низко Всечесному Сподареви Николі Верещинському,що тобі звелів родитися - читаємо в Передслів'ю і всім,що тя пристроіли піснями народніми і стариною:іменно:Трудолюбивому Мирослави Ильковичови - потом Православови Кавкови,Ивану Кульчицькому,-Мінчакевичу і іншим"...

Зміст альманаху склався з народніх пісень,складні,цебто оригінальних творів поезії і прози,перекладів і відділу "Старини".-

Задуманий був альманах як періодичне видання,як про це свідчать архівні матеріяли.Та видавцям не пощастило.

Друковано було "Русалку Дністр." в кількості 1000 примірників,з яких 200 розійшлося перед висилкою до Львова.Решту (800) було у Львові цензурою сконфісковано.+)

Таким чином видання це принесло значні матеріяльні втрати,а також і поважні неприємности поліційні.-

Цікавий м.ін.погляд висловив директор поліціі: " Досить маємо клопоту й з однією національністю (тоб-то польською) - казав він,- а тут ці божевільні хочуть ще вернути мертву руську (отже-українську) національність."-

За поминення краєвоі цензури видавців потягнено було до відповідальности.Ректор семінаріі перевів також слідство,бо М.Шашкевич ще був семінаристом.Протокол слідства переслано було до консисторіі,яка переслала його до краєвоі влади.Наслідки:Шашкевича і Головацького віддано під поліційний догляд.

Та найприкрішим для них було те,що своє суспільство зустріло "Русалку Дністрову " не тільки байдуже,але й неприхильно.Згадуючи про це пізніше Головацький писав:

"В нещасливу годиноньку уродилася тая " Русалка".Замість помочи та подохочування найшлися посмівки та недовольність,ба й ворогування.Показалося,же що голова,то розум.Були такі,котрі би раді єю вітали,але не в тім строю...Не взяв враг і таких,що зовсім цу-

---

+) Цензор - проф.теологіі крилошанин о.Венедикт Левицький.Конфіскату було знято в р. 1848.-

ралися такою невидальщиною і бісом на неї дивилися".-

Після першої спроби М.Шашкевича дістати дозвіл на видання часопису та після виходу "Русалки Дністрової" було ще кілька спроб. Одного з них була спроба о.Йосипа Левицького, того самого, в очах якого правопис "Русалки Дністрової" був тим страшним гріхом, що викликав навіть його подяку на адресу цензора за її конфіскату.

Р.1843 вніс він прохання про дозвіл видавати релігійний часопис п.н. "Бібліотека бесід духовних ". Але справу з дозволом було поховано і то руками митрополита Мих.Левицького з таких міркувань, що в часопису, мовляв, могли б бути обговорювані і питання дня, а в такому разі легко дійти до колізій з іншими релігійними партіями(!), або закордонними урядами і зрештою, що злука письменників для такого часопису могла б зродити у декого думку про те, що тут йде про витворення між клером слов'янського товариства.-

Дальшим кроком була спроба відомого діяча, пізніш посла до віденського парляменту і холмського єпископа М.Куземського, крилошанина Ів.Жуковського, Семашки, Павенцького, що р.1846 задумали було видавати періодичний часопис. Справа розбилася на мовному питанні. І.Жуковський був послідовником Шашкевича, Куземський був за видання "язичієм", Семашко за старо-словянську, як "матір руської мови".

В наступному році, як довідуємося з листування Як.Головацького з організацією "Матиці Руської", мав почати виходити періодичний орган " Матиці" за ред.О.Малиновського. Але і до цього видання не дійшло. Лише у Відні заходами І.Головацького, при безпосередній участі, його брата Як.Головацького появилося в цих роках (1846-47) два випуски альманаху " Вінок русинам на обжинки ".-

НАПЕРЕДОДНІ НОВОЇ ДОБИ. СТАВРОПІГІЯ І ВИДАННЯ - " ПЧОЛА ГАЛИЦЬКА " -.

На початку 1848 р. у Ставропігійському Інституті відбулася спеціяльна нарада в справі видання часопису з метою: а) поширення серед народу найпотрібніших відомостей, ознайомлення його з найновішими здобутками на полі рільництва та промислу, б) ширення морального виховання, в) освіти, г) подавання вістей про найважніші події, заміток з літератури, мистецтва і т.д.

Називатися цей часопис мав -"Пчола Галицькая", а на редактора запрошено було Дениса Зубрицького. Дрібний поміщик з польським вихованням, автор студій з історії м.Львова, "Истории Галичско-русского княжества", нарису історії "руського народу"(в польській мові) та ін. З погірдливим поглядом на народ та українську мову, Д.Зубрицький протягом двох тижнів "испрашивался и отказывался"(відмовлявся) від запрошення, але, зрештою, погодився.

Дня 16 березня одержано було дозвіл на видання часопису, але скористуватися ним не довелося, був він вже непотрібний.

Революція відкривала перед українським народом на зах.-українських землях нову сторінку його життя.

КОНСТИТУЦІЯ 1848 р. ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЧАСОПИС - "ЗОРЯ ГАЛИЦЬКА"-.

Події весни 1848 р., що принесли і конституцію, були фактично не стільки політичним рухом самих народів Австрії, скільки відгомоном революційного зриву взагалі в Европі.-Українське населення земель, що входили до Австрійської держави, було в цей час національно і політично ще мало свідоме і до активної участи в політичному житті непідготоване. Це відбулося на всій поведінці його і на перших його органах. Але так чи інакше

конотитуція таки доторкнулася й українців.Загальна політична ситуація вимагала і від них активного відгуку.Як наолідок-було створення "Ради народньої руської",що потім перетворилася в "Руську Раду Головну".

Фактичним періодичним органом Ради став часопис п.н."Зоря Галицька",а її "Видавателем і заручающим редактором"-член Ради правник Антін Павенцький.Був це тижневик,перше число якого появилося 15-травня в накладі 4.000 прим.

На сторінках цього числа "Рада" оповістила свою відозву - Маніфест,в якому писала:

..."Ми русини галицькі належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15-міліонів вносить,з котрого півтретя міліона землю Галицьку замешкує".

Цей маніфест водночас був і програмою "Зорі Галицької",в якому далі говориться про завдання дбати про добро і щастя народу:боротися за мову,видавати свої часописи,поширення "добрих і ужиточних книжок в язиці руськім",стояти на сторожі прав конституційних та " права наші од всякої напасти і оскорблення стане і сильно хоронити".

Часопис згуртував навколо себе представників літературного, наукового та політичного життя,серед яких був і останній член "руської трійці", що лишився по смерти М.Шашкевича та відхилення до поляків І.Вагилевича - Як.Головацький.-

Були тут-А.Петрушевич,автор писаної польською мовою публікації на захист самостійности української мови,який в пізніших часах прислужився своїми збірками до створення архівно-музейного відділу при Народньому Домі у Львові;письменник А.Могильницький; поет і популярний промовець Р.Мох,Б.Дідицький,Гр.Шашкевич (брат маркіяна),Йос.Лозинський,який був одним з перших,що зайняв щодо мови народовецьке становище,Йосип Левицький,автор першої друкованої в Галичині граматики української мови (в нім.мові),Іван Гушалевич-автор популярної пісні-"Мир вам браття",що довгими роками була немов би гимном Гал.-українського народу,Мик.Устіянович та ін.-

Щодо змісту і реалізації завдань політичного часопису"Зоря Галицька"потребувала ще дуже багато дечого.Не зважаючи на всі добрі бажання,редакція не в силі була впоратися з вимогами політичного життя,зокрема кидалася до ока недостатність і рідкісність інформацій про події у овіті,в самій Австрії,ба,навіть у свойому краю,відсутність грунтовних праць щодо розвязання соціяльних і політичних питань.Загально-національна та культурно-національна справа ,навіть на той час вимагала від часопису ще багато дечого.-А проте ,галицько-українське суспільство зустріло часопис із захопленням і одушевленням.

Для поширення часопису в краю Головна Рада Руська звернулася до окружних і деканальних рад.На її заклик відгукнулося духовенство і то в своїй більшості.Окружні ради звернулися обіжниками до деканів,а останні до духовенства на місцях із закликом зі свого боку,"щоби ціле духовенство...кожну громаду до передплати візвало"...

"РУСЬКИЙ СОБОР"І ЧАСОПИС - "Dnewnyk Ruskyj"

Тогож 1848 р.в противагу "Руській Раді Головній"виникло у Львові політичне т-во "Собор Руський".Засновано було його під впливом поляків спольщеними українцями.Його органом,по чотирьох місяцях після появи "Зорі Галицької,став тижневик "Dnewnyk Ruskyj ","отвітним редактором"якого став один з "Руської Трійці",а саме Ів.Вагилевич.

Перше число появилося 18 серпня. Своєю метою часопис ставив демонструвати приналежність галицьких українців до польської національности.

Виходив "Дневник Рус." у двох виданнях: одно друковано латинкою, друге - кирилицею. Протримався недовго. Появилося тільки девять чисел. Крім статей політичного характеру, були тут м.ін., економічна розвідка І. Вагилевича, кілька оповідань гумористичного характеру та ін.

Під оглядом інформаційним поставлений був цей часопис дещо ширше ніж "Зоря Галицька", але в політичних статтях так само зраджував свою безпорадність, а в питаннях культурно-національного життя неохайніоть і незорієнтованість.

ДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

Політичний та культурний рух, започаткований 1848 роком, крім "Ради Руської", як громадсько-політичного осередку покликав до життя просвітнє т-во-"Галицько-руську Матицю" та "Собор учених", поклав початки театральної діяльності, тощо. Поруч з цим починає розгортатися і преса. Виникають нові часописи, зростають, поглиблюються змістом і заінтересованням. Перед веде Львів. Протягом п'яти років їх кількість зростає до 11 (газет і журналів). Конкретно цей зріст можемо бачити з такої таблички:

Рік:	Львів	Віден	Будапешт	Чернівці	Разом
	кількість назв:				назв:
1848	2	1	-	-	3
1849	6	1	-	-	7
1850	4	2	1	1	8
1851	4	2	1	1	8
1852	4	2	1	1	8
1853	6	3	1	1	11

Крім вже згаданих починає виходити у Львові за ред. М. Устіяновича "Галичо-Руський Вістник", що потім переноситься до Відня де п.н. "Вістник" виходить за ред. Ів. Головацького, а потім Вислобоцького до р. 1866 чи то як урядовий орган, чи як приватний, за деякою фінансовою підтримкою уряду.

З 1-січня 1849 р. появляється за ред. І. Гушалевича інформаційно політичні "Новини", що виходять двічі на тиждень, а після їх припинення (30.III.) за його ж редакцією ("відповідательний учредитель") з 7-травня починає виходити літературний тижневик п.н. "Пчола", що протримався до 3-листопада того ж року.-

Зустрічаємо тут вияв національних думок і настроїв. Крім творів місцевих авторів з'являються тут також твори письменників зі східн.-українських земель.

З праць місцевих авторів, що появилися на сторінках "Пчоли" в першу чергу треба відзначити "Слово о Полку Игоревом"-одновлене и стихом уложене Богданом Дзедзицким (Дідицьким) більшу працю І. Гу-

шалева "История Отечественная", історичні розвідки А.Петрушевича а цікаві "Уваги над правописом руским" І.Лозинського. Тут же твори А.Могильницького, І.Наумовича та ін.

В одному з чисел (ч.7) редакція "Пчоли" дає огляд п.з."Кто в нас до вспоможенія часописмъ найбольше вліяеть ? ", в якому характеризує становище суспільства до своєі преси. Спинившись на своєму органі редакція пише:

..."Що ж теперь сказати о инних письмах періодических, так напримір о нашем? Ні гадки даби загріти тія холодния серця, в которих студень і ночь вселилася ! Іскренниі Русине желают тое письмо удержати і побольшити ,і ми тія желанія имієм але откуда взяти жерело ? Коли до сегодня еще только передплатителей не зголосилося би найголовнішую потребу тиска покрити".-

Тут же подає список передплат, з якого виходить, що в цілій Галичині мала "Пчола" - ледве що на 310 передплат.-

"Чому ж такая холодность до народного діла ?- закінчує редакція,-ци гадаєм ,що чужіи будут о нас дбали ? О,бавмося тою гадкою ,бавмося і мантімо сами себе! але суд в будущности тяжко омантити, он нашія кости, в німих могилах зложения сором вічним окриєт"

В цей же час у Львові виходить ще часопис п.н. " Сельская Рада".- "Wiejska Rada " ,який почало було видавати, як тижневик львівське церковне братство за ред. І.Домковича. Появилося тільки п'ять чисел.-

МОВНА БОРОТЬБА,
ІІ ХАРАКТЕР, ПРИЧИНИ.
ВІДХІД І РОЛЯ
ЯК.ГОЛОВАЦЬКОГО.

На схід. українських землях в українському суспільстві, на світанку народження української преси, мовного питання, власне ,не існувало. Коли ж на сторінках часописів і порушувалася справа мови, то лише, як вияв змагання за рідну мову проти сторонніх національно чинників та політики російського уряду. Інше сталося на західніх українських землях. Довший час мовна справа, мовна боротьба в самому українському суспільстві займала сторінки часописів, відсовуючи набік ,часом ,дуже пекучі справи на-національно-політичного характеру. Була це, як казав Ів.Франко-"азбучна війна" в українському суспільстві. Вилилася вона в поділ суспільства на три табори, які дали представникам польської політичної ради відому зброю -"divide et impera " (поділяй пануй).-

На початку цієі "війни" виявилося три наступні течіі :

1) народньоі украінскої мови ;
2) старо-руськоі і церковно-слов'янськоі,
3) російськоі (чи московськоі) літературноі мови.-

З бігом часу з другоі течіі витворилося т.зв."язичіє", цебто мішанина з мов церк.-слов.,московськоі, польськоі, подекуди мад'ярськоі (Закарпаття) та місцевих говірок (льокалізмів). Пізніш це "язичіє" почало відогравати ролю прикривки в пропаганді ,культивуванню російськоі (московськоі) літературноі мови, що створило цілу течію культурного і політичного т.зв.москвофільства з його безоглядним поборюванням українського народньо-культурного розвитку.-

Початки активізаціі цієі течіі можна помітити вже на початку 1849 р., а розвиток припадає на добу політичноі реакціі. Протягом десяти років вона всіма засобами намагається поборювати кожний вияв українського національного руху та підбити широкі маси населення під свій вплив.-

Центром цієі акціі стає останній з членів "Руськоі трійці", що забувши дану за життя Марк.Шашкевича обітницю, йде на послуги, російським культурним і національно-політичним інтересам. Був це Яків

Головацький. Створюється гурток людей, захоплених ідеями російського історика Погодіна, який під гаслом "русскости" ширив думки єдности української нації та її культури з російською чи московською.

"Атаманом" цього гуртка людей, як сам себе назвав, став згадуваний вже галицький історик Ден. Зубрицький.-

У практичній діяльності з р.1850 висунувся брат Якова - Іван Головацький. Нав'язавши ближчі звязки з агентами російського уряду за кордоном - протоієреєм о.Раєвським у Відні і Родолиньским у Будині (Будапешті), він вже з початку 1850-х років, коли став редактором "Вѣстника", і протягом цілого десятиліття, сумлінно виконував ролю звязкового між згаданим гуртком і осередком російської (московської) пропаганди, яким був дім о.Раєвського.-

РЕАКЦІЯ 1851 р. РОЗВИТОК т.зв. МОСКВОФІЛЬСТВА.

З реакцією 1851 р. на арену галицько-українського життя виступила ціла низка активних діячів москвофільського руху. Серед них, крім згадуваних вже Як. Головацького та Д. Зубрицького, здибуємо і тих, що в часи "весни народів" (1848/49) ставали були в ряди провідників українського національного руху. Одним з перших був тут колишній видавець і редактор часописів "Новини" та "Пчола" - Ів. Гушалевич. Тут же зустрічаємо Б. Дідицького, з його захистом т.зв. "книжнаго язика", спільного для всіх "русів" та ін.-

Були це люде виховані переважно на почутті погорди і відрази до всього народнього, українського. Їх ідеалом і провідником був Д. Зубрицький з поглядом, висловленим ним р.1855 такими словами:

"Є темні злочинці, або, скоріш низькі неуки, що досі жили в ліношах, нехтували всякою наукою власної мови, що вживали чужої мови, прислухалися тільки простонародній і власних слуг та робітників, і і що тепер хочуть, щоб ми писали свою історію місцевою говіркою галицької черні. Дивна вимога! Історії пишуться для освіченої кляси народу. Для простолюдина досить молитовника, катехизиса та псалтирі".

Звідси той грунт, на який стали москвофіли, характер якого можна визначати такими рисами:

1) Погорда до свого народу в його масі, як до нищої суспільної верстви, а тим самим і погорда до його мови;

2) Бажання відмежувати себе від цієї суспільної верстви, а для того зречення своєї народности та перехід до одної з пануючих з прийняттям її мови і культури, або бодай витворення спеціяльної мови, що відрізняла б їх від українських народніх мас і наближувала до пануючих (в даному випадку - "язичіє").

Отже - нехіть, а часто і ненависть до всього, що сприяє культурному розвиткові народніх мас, а тим самим до всього, що несе в собі національні українські ознаки.-

ПОЛЬСЬКІ ЗМАГАННЯ. НАМІСНИК ГОЛУХОВСКІ ТА ЙОГО РОЛЯ.-

Це становище радо використовували як росіяне так і поляки у своїх власних національно-політичних цілях. Носієм і головним провідником польської національної політики серед галицьких українців був того часу губернатор Галичини гр. Агенор Голуховскі, правою рукою якого в полонізаційних змаганнях стає син українського священника Евг. Черкавський.

Ставлячи своїм завданням створити з Галичини чисто-польський край, з польським зарядом, що в австрійській уніформі клав би основи польського державного життя, гр. Голуховскі звернув пильну

увагу на знейтралізування здобутків,що їх приніс для українців 1848р.-

Розуміючи яке значення може мати преса в ділі піднесення національної свідомости українців,він,з метою відхилити увагу від національного українського руху намагається використати і роздмухати серед українців мовну боротьбу.-Він старається ввести в українську письменність латинку з метою прищеплення українським масам знання польського правопису,а тим самим наближення до польської культури і мови.-Прикриваючись державними інтересами,намагається він порвати звязок української Галичини з Наддніпрянщиною.І то - з єдиною метою:послідовної ізоляції галицьких українців від культурного і національно-політичного українського руху і життя та їх національно-культурної деградації.-

ПРЕДСТАВНИКИ НАРОДНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАПРЯМУ ПРОТИ т.зв.МОСКВОФІЛЬСТВА В ПРЕСІ.-

В таких умовах доводилося пробивати собі стежку молодій українській журналістиці зах.-українських земель на перших же порах.-Розвинута протягом десяти років акція прихильників "общерусскости" чи "москвофільства",зустрічала, часами,спротив,як з боку поодиноких діячів народньо-українського напряму,так і з боку ширших кол українського суспільства.Досить на цьому місці згадати хоч би голоси таких визначніших діячів,як А.Могильницький,Т.Глинський,член "Собору учених",один з тих небагатьох,що від перших же хвилин пробудження українського культурного життя і до останніх своїх днів був рішучим сторонником народньої української мови, Т.Лисяк,що підкреслював у пресі,що "з живим народом треба говорити живою мовою",а " хто народ любить,з народом жие,той піде разом з народом".Йосип Лозинський,жвавий тогочасний полеміст у сфері ... мовної проблеми,Вислобоцький (В.Зборовський)-редактор "Вѣстника" (після І.Головацького)та ін.-

Але в цілому представників української інтелігенції,що в цей час пішли з народом та намагалися якнайширше розгорнути свою національно-громадську чинність,було не багато.-

Чинність ця виявилася,головним чином,у перебранню згадуваного вже "Вѣстника" у Відні,у поширенню своїх періодичних видань та в боротьбі за опанування "Зорею Галицькою".

"ЗОРЯ ГАЛИЦЬКА" ЗА РЕДАКЦІЙНИХ РОКІВ, ЇЇ РЕДАКТОРИ,ЇЇ ХАРАКТЕР І ДОЛЯ.-

На народньому всеукраїнському грунті "Зоря Галицька"вдержалася лише в р.р. 1848 - 1850,коли виходила за редакцією А.Павенцького.Оцінку за цей період її існування дає в пізніших роках Йосип Лозинський у відповіді на анкету "Матиці галицько-руської "1855 р.

-"Моім горячим желаніем- каже він - єсть,аби"Зоря"мала тую саму повагу і участь у народа,яку мала за щасливої і всехвальної редакціі Г.Павенцького - точно і о політиці і іних високих предметах писано,а громади,учителі шкілок,дяки,так добрі,як і образовані люде за тим письмом ся дерли - чому ?.Бо го розуміли".-

Кажучи про наступні роки,після відходу Павенцького і переходу "Зорі Галицької" до редакції Гушалевича та Дідицького,він вказує,що -"Політика єсть в наших часах мірилом просвіщенія.На нещастя обі часописи наші ("Зоря",Вѣстник") так скупо нам тих вістей уділяли,же єдно число німецької газети,котра щодень два рази вихо-

дить,більше замикає в собі,як 4 числа обоїх наших письм з цілого тижня".-

Твердження Й.Лозинського мали підставу.Всі часописи цього періоду і пізніші вказують на відсутність у їх провідників ясного погляду на те,яким мусить бути їх зміст,щоб притягнути увагу ширшого суспільства.-

Було це фатальною хибою всієї української журналістики того часу.-

"Зоря Галицька",що ще р.1852 -нібито продовжувала йти за програмою попередніх років,намагаючись звертати увагу на своїх сторінках на політичне,національне і міжнародне життя,вже з 1853 р.стає часописом присвяченим виключно "литературному,общеполезному й забавному читанню"з ріжнородним змістом.-

Б.Дідицький ставши редактором "Зорі Галицької",бачив,що різкий тон супроти народнього напрямку викликав з одного боку протести,а з другого ширив зневіру,як в одному,так і в другому таборі читачів.Це вело до втрати поважної кількости передплатників.Тому вирішив він стати на інший шлях,вжити інших метод .Бувши послідовником думок Д.Зубрицького та Як.Головацького,він,щоб приєднати до себе навіть своїх ідейних противників,став на шлях злагіднення полеміки,часом навіть хвалив того чи іншого українського письменника,уділяв в часописі дещо уваги навіть українському історичному минулому,тощо-Звичайно-все це до певних меж,до певної міри.Метода ця дала свої позитивні наслідки.Почулися голоси признання з боку І.Головацького та ін. з одного боку і М.Устіяновича та ін. з другого.-

Та через недугу у серпні 1854 р. Б.Дідицький примушений був залишити "Зорю Галицьку" ,а її редагування передати Сев.Шеховичеві.

ЖУРНАЛ "ЛАДА" С.ШЕХОВИЧА.
ВІДГУК НА НЬОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.-

Була це особа,що у червні 1853 р.почала було видавати: "Письмо поучительное русским д...цам и молодицам в забаву и поученіе" п.наз."Лада".-Журнал цей ставив своїм завданням йти назустріч інтересам та потребам жіноцтва з інтелігенції.Цікавим є погляд на жінку,а звідси і на призначення журналу,що його мав редактор і видавець - С.Шехович.Висловив він його в статті:"Призначеніе женскаго пола".-

""Жінки"- пише він -"должни бить мудрими,прозорливими,любв достойними супругами,вѣрними,рачительними матерями,мудрими,ощажаючими домостроительницами... Ибо благо дома,благо семейства,даже самого супруга залежить от женщин"...

Зміст журналу - повна хаотичність.Тут статті з фізики та наук природи,що визначаються,часом наївністю.Перевиті вони гумористичними оповіданнями,анекдотами, товариськими забавами.Тут же щось ніби з педагогіки з досить примітивними вказівками на теми виховання дітей,як напр: " О избраніи кормилицн ","Воспитаніе дѣтей физическое"і под. Тут же лікарські рецепти на біль зубів,голови, тощо.Зрештою,вказівки,як поводитися в товаристві-("Правила благопристойности и тонкого благонравія"),як берегти красоту ("О наружном видѣ дѣвиць","Красота женская",тощо),як одягатися та ін.

Появлення цього часопису,зацікавлення,що його сподівався видавець і редактор не викликало.Відгукнулося на його вихід всього 83 передплатники. Але як програма журналу,так його пропаганда "общерусскости" та "язичіє" викликали живий відгомін і жваву полеміку. Розвинулася ця полеміка навколо "Лади" з одного боку в доброзичливому тоні,а з другого в категоричній формі осуду.До перших нале-

жить м.н. і така порада Ол.Духновича ,що він дає її ректорові в одному з листів до Як.Головацького:-" ему (журналу)-пише він,-надобно больше веселими заниматись предметами,имѣя перед очима, что для женщин,коим веселіе природою єсть".-

Другий напрям характеризується виступом Йос.Левицького, який заявив ,що "Лада"-"потребує оглядного редактора і полной науки,аби умѣл прилично покормити женского голодного духа".-

Скептичними зауваженнями відгукнулася на вихід "Лади" і " Зоря Галицька".

Зрештою траплялася у цих відгуках подекуди і сатира,зразком якої може служити напр. один з дописів у Вѣстнику",підписаний - " не літерат".Дописувач розповідає про одну панну з під-до Львова,яка на запрошення її підчас одної забави до танцю, відповіла:

"Нѣт менѣ плясати с вами господин,бо я пообетовала моему Иванушкѣ Павловичу,который имѣт ся на менѣ женить,что только с ним плясати буду".

На сміх,що його викликала ця відповідь,уражена панна промовила:

"Видно,что не читаете Лади и не изъучиваете ся еще общерусскому язикѣ".

Незважаючи на виразну гумористичність допису,був він відбиткою вживаної і пропагованої "Ладою"-мови та "правил благопристойности и тонкого благонравія".-

Непідтриманий суспільством журнал цей скінчив своє існування на 15-числі,а його редактор і видавець з половини 1854 р. перебрав редакцію "Зорі Галицької"-

"ЗОРЯ ГАЛИЦЬКА"
ЗА РЕДАКЦІЇ
С.ШЕХОВИЧА.-

Разом з редактором прийшла на сторінки "Зорі Галицької" і та хаотичність,якою визначалася "Лада", теж " язичіє " і фанатична ненависть до всього народньо-українського.Значну частину часопису почали займати тіж "Общеполезния свѣдѣнія"побіч з мало вдалою гумористикою,лікарськими порадами,тощо.Красне письменство,чи то пак " изъящную словесность"було значно обмежено.Натомість,поважне місце зайняли доволі нудні " Довѣрительныя письма из Будина" одного із стовпів русофікаторства та "общерусскости" -в Угорській Україні Ів.Раковського,який висловлював надію,що Шеховичові пощастить "Защищати сію единственную нашу літературную газету проти всякої бури,угрожающей ей опасностю".-

Та надії ці незабаром завели.За редагування Шеховича перед видавництвом стало навіть питання про припинення часопису.

Але на цей рах до цього ще не прийшло.У листопаді 1854 р. Ставропігія усунула Шеховича з редакторства "Зорі Галицької", яку було передано до рук М.Савчинського.-

ЗМІНА В НАПРЯМКУ
"ЗОРІ ГАЛ."І МО-
СКВОФІЛИ.

За нової редакції "Зоря Галицька" вже з першого ж (48) числа ,як програмовим напрямком,так і мовою стала на народній український грунт. Зворот цей стався,з одного боку-наслідок цілковитої нездатности Шеховича,як редактора,що призвів до відпаду поважної кількости передплатників та читачів,так з другого - під впливом центрального уряду,який побачив в попередньому напрямі тенден-

ції панруснзму.Був цей зворот ударом для москвофілів.-

-"Чих не збожеволіла ціла Ставропігія ?-пише в цей час до Як. Головацького Б.Дідицький - що передала найдорожчу дитину Руси... до зрадницьких рук...Злочинці (розбійники)загніздилися у Святині вибраних!".-

Не зважаючи на переконання та пророкування москвофільського табору про "красний руссій напис могильний",оновлену "Зорю Галицьку" було зо всіх сторін суспільства привітано.Почали зголошуватися нові передплатники.Поверталися попередні визначні вже своєю літературою і науковою працею співробітники.Ставали до праці молоді сили, як К.Климкович,Е.Згарський,Платон Костецький та ін.-

Та поза збільшенням інтересу до часопису цього часу ,на нього чекало лихо.У серпні 1855 р. внаслідок холери,що охопила цілий край,примушена була "Зоря Галицька"тимчасово припинитися.-

"Холера перетинала,же Зорі точно печатати і розсилати не можемо;не наша то вина"-повідомляла в ч.32 - редакція.-

Цією перервою скористалися противники.

ЗАНЕПАД"ЗОРІ ГАЛИЦЬКОЇ"
ТА ЇЇ ОСТАТОЧНЕ ПРИПИНЕННЯ.-

Коли,на початку 1856 р. "Зоря Гал." починає знову виходити помічається вже її невиразний характер.На її сторінках знову з'являються імена Ів.Раковського, Гушалевича та ін.Починає вона популяризувати органи тзв.москвофільства "Семейную библьотеку"та "Церковную Газету".Це викликає реакцію в колах народнього напрямку,що фатально відбивається на існуванню часопису.Року 1856 кількість передплатників падає до 191, що внесли повну передплату та ще коло 100 - неточних передплатників,з яких половина зовсім не внесла передплати.Впродовж року кількість передплатників ще зменшується,а на 1857 р. їх кількість сягає вже ледве 100.-Перед видавництвом стає завдання рятунку часопису.Хоче це робити поновною зміною напрямку на народній.Та на цей раз урятувати вже не щастить і 9-квітня 1857 р."Зоря Галицька" припиняє своє існування.-

С. ШЕХОВИЧ І
"СЕМЕЙНАЯ БИБЛІОТЕКА".

Не довго протрималися і згадані органи т.зв.москвофільського напрямку:"Семейная Библіотека" та "Церковная Газета".- "Семейная Библіотека" почала виходити з початком 1855 р. старанням Як.Головацького,який запросив на її редактора С.Шеховича,людину,якою в душі погорджував,але про якого в звязку з виданням часопису писав Д.Зубрицькому,що мовляв,"Ми нуждаемся в сего рода дерзком смѣльчакѣ".Це для того,щоб не наражатися на різного роду неприемности звязані з тим,що часопис мав видаватися на "чистом русском языкѣ,а правительство покровительствует кириллицу и хохлацкое нарѣчіе...Такому же как Шехович вертопраху все равно,а нам хочется имьть журналец".-

В успіх журналу ,редактором якою стала така особа,ніхто не вірив.Було це те "злозѣщее предчувствіе",про яке писав Б.Дідицький до Як.Головацького,вказуючи на попередню практику з "Ладою " і "Зорею Галицькою".-Та чи не найголовнішою причиною сподіваного неуспіху,про яку Б. Дідицький не згадує,безперечно була відірваність журналу від українського народу.-

Не зважаючи на побоювання ,журнал таки почав виходити при участі : І.Раковського,Ол,Духновича,Б.Дідицького,Ант.Петрушевича, І.Гушалевича,Ів.Головацького та ін.Останні троє не виявляли своїх імен.Був серед співробітників і сам "атаман" цілого руху Д. Зуб-

рицький. Не бракувало тут і голосу Як. Головацького з його захистом та обгрунтованням " общерусскости "("Задача","Розвязка задачи"). Був він душею журналу, його ідейним керівником і адміністратором.

Програма журналу складалася з таких відділів, як красне письменство, історія та матеріяли-"Галицко-русская и иностранная, следовательно вообще русская", етнографія, природничі науки, різне.-

У переведенні цієї програми редакція (С. Шехович) виявила повне ігнорування елементарними засадами журналістичної етики. Заповнюючи на дві третини сторінки журналу матеріялами з таких російських журналів, як "Москвитянин", "Очерки России", "Отечественние достопримѣчания" та ін. вона не вважала потрібним подавати не тільки джерела (звідки передруковано), видаючи тим їх за власні, а також і імен авторів, задовольняючись, часом, їх ініціялами.-

Натомісць під російськими перекладами творів українських письменників (напр. Квітки-Основ., та ін.) редакція подає імя авторів повностю, але без зазначення, що це є переклад. Таке поступування прозраджувало спеціяльну мету і методи.

Якже зустрінуло "Сем. библіот." суспільство ? Відповідь знаходимо в листуванні і в кількости передплатників.

Не згадуючи вже про виразних представників народньо-українського напряму з їх гостро-негативним становищем, протиставився тогочасний меценат в літературі М. Качковський, імя якого пізніш привласнено було москвофілями для свого руху, хоч сам він москвофілом не був. Згадуючи в одному з листів до Як. Головацького про "Сем. библіотеку" він виразно нарікає на Шеховича за видання її в незрозумілій для широких кол мові.-

Щодо передплати, то відгук суспільства дає такий яскравий і виразний образок: р. 1855, як подає Як. Головацький, було 98 передплатників. Наступного 1856 р. їх кількість упала до 70.

При такому становищі нічого не могли вдіяти грошові підмоги, як згаданого М. Качковського так і Погодіна, ані спроби знайти передплатників в Росії. Наслідком того 27-червня 1856 р. "Сем. библ." вмирає своєю природньою смертю, а її редактор С. Шехович відкриває своє обличчя і свої завдання йдучи до табору тих, що визначали себе русинами польської національности (Gente Ruthenus natione Polonis).

ІВ. РАКОВСЬКИЙ ТА ЙОГО ОРГАНИ.

Подібна ж доля спіткала й інші два часописи, а саме : "Церковную Газету" та "Церковний Вѣстник"-у Будині. Ще р. 1852, коли перед москвофілами стала небезпека втрати і "Зорі Галицької" -Д. Зубрицький звернувся до Ів. Раковського в Угорщині з думкою - чи не взявся б він видавати журнал п. наз. "Звѣздочка для Панонских Русинов "?

І. Раковський на цю думку тоді не пристав, висловивши надію на можливість " усовершивать " (тобто -"удосконалити")-"Зорю Галицьку" лише тоді коли ця спроба не знаходила жадної симпатії, рішився він видавати часопис, присвячений, переважно, церковним справам п.н." Церковная Газета".

Виходити почала "Ц.Г" з першого березня 1856 р. накладом мад'ярського католицького Т-ва св. Стефана за редакцією ініціятора видання (І. Раковського). Загальний напрямок цього часопису чи не найліпше визначив пропагатор думки слов'янської федерації на грунті католіцизму Вол. Терлецький, кажучи, що "из него вѣяло духом православія и благорозположенія к Россіи".-

Та й чи могло бути інакше за редакції одного із стовпів москвофільства в Угорщині при найближчій допомозі російського священника о.В.Войтковського.

Відгук на це нове москвофільське підприємство можна простежити за передплатою.

На початку коли суспільство не мало ще в руках часопису - зголосилося 390 передплатників, з яких 200 припадало на Галичину. Та вже в другому кварталі, як стверджує сам І.Раковський у листуванні з Як.Головацьким, через напрям і вживання російської мови, відпало 140 передплатників. Р.1857 - було 230 передпл., з яких на Галичину припадало вже лише 90. Зрештою р.1858 - Галичина дала тільки 60-передплат. І це все при тому, що єпископи в Угорщині рекомендували "Ц.Г." підвладним священникам з метою її поширення.

Та не зважаючи на все це, Ів.Раковський при матеріяльній допомозі Мукачівського єпископа Вас.Поповича (після того як т-во св. Стефана відмовило) намагався провадити видання часопису далі. Але у травні 1858 р. примушений був припинити видання в огляду на виразну вимогу уряду користуватися надалі у виданню народною мовою.

Щоб не робити цього на сторінках "Ц.Г." Раковський її видання припинив, а з червня почав видавати "Церковний Вѣстник для Русинов Австрійськой Державы". При цьому повідомляв, що "Церк.Вѣстник" виходитиме-"на нашем областнѣм язикѣ". Та дійсність показала, що "Ц.В." мало чим різнився від свого попередника. Виходив недовго. Останнє ч-10 появилося 10-жовтня 1858 р.

З "Церк.Вѣстн." закінчується доба інтензивної москвофільської акції серед українського суспільства, що тяжкою колодою лягла на шляху розвитку українського культурного життя взагалі й української журналістики зокрема в перше десятиліття українського пробудження на західніх землях.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ ДРУГОЇ :

1). Що таке "Руська Трійця" ? Як виникла "Русалка Дністровая" і яка була її доля ?

2). Який часопис був першим українським суспільно-політичним органом? Історія його виникнення і його доля.

3). Які українські часописи були на західних українських землях в р.р. 1848 -1849, крім першого суспільно-політичного органу.

4). Москвофільська преса. Який був її характер ? Її провідники ?

ТРЕТЯ ЛЕКЦІЯ.

ПРЕСА НА СХІД.-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.Р.р.1850 -1860 -ті. ПО ЛІКВІДАЦІЇ КИРИЛО-МЕТОДІЄВСЬКОГО БРАТСТВА. "САМОСТІЙНЕ СЛОВО".

Ліквідація Кирило-Методієвського Братства відбилася тяжкими наслідками на національно - громадському житті схід.українських земель кінця сорокових та першої половини 1850 -х років.Зокрема в літературно-журналістичному житті ці роки визначалися,як роки порожнечі,що за винятком лише деяких спроб протяглися аж до початку 1860-х р.р.

До цих спроб треба зарахувати також перший український рукописний часопис п.н."Самостайне Слово",що його в р.р.1854 -56 видавали студенти-українці Київського Університету.-

Поза цим українське слово в публікаціях зовсім замовкло,а коли часом і озивалося,то лише десь на сторінках провінціяльної чужої преси.-Серед органів цієї преси крім інших в першу чергу треба згадати " Черниговские Губернские Ведомости",у редагуванні яких брав участь український етнограф О.Шишацький Ілліч - ближчий знайомий Л.Глібова.-У неофіційному відділі тут часто було друковано матеріяли літературного характеру і то українською мовою,щоіх постачав гурток літературних діячів при активній співпраці Л.Глібова.

ПРОБУДЖЕННЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1850 - х РОКІВ. "ЗАПИСКИ О ЮЖНОЙ РУСИ".

Та придушене змагання національного відродження не переставало жеврітн ще серед українського суспільства.У другій половині 1850 -х років здобуває воно підпертя з боку селянських заворушень ,у творенню"Громад"та в спробах організації ширших кол на грунті культурної і наукової праці .Сприяє тому послаблення політичного утиску ,що наступило по смерти царя Миколи І. і з вступленням на російський престол Олександра ІІ.

Першою ластівкою літературно-наукового руху цього часу стають " Записки о Южной Руси ",що їх р.1856 в Петербурзі починае видавати П.Куліш.Були це цінні збірки наукових праць та друкованих українською мовою літературних творів.

Серед праць і матеріялів тут опублікованих звертають на себе увагу в першу чергу такі як " О древности и самобытности Южно-Русскаго языка" І.Могилевського,де автор оперуючи широкою ерудицією справи,всупереч поширеним думкам тогочасних авторитетів (Лінде , Дубровський та ін.) доводить самостійність української мови,що вийшла від мови слов'янської ,вказуючи при цьому на те,-"що народ може втратити свою самостійність,але характер і мова його завжди залишаються його власністю";статті П.Куліша та М.Грабовського - "О причинах взаимного ожесточения поляков и малороссиян в XVII в."; Закревського:"Разсказ современника-поляка о походах проти гайдамак";цікава і цінна як історичний документ -"Записка члена Малороссийской Коллегии,Григория Николаевича Теплова составленная в царствование императрицы Елисаветы Петровны:о непорядках,которые происходят от злоупотребления прав и обыкновений,грамотами подтверджєнных Малороссии",в якій автор подав зловживання,що їх терпів український народ від панства і старшинства.+)

+)Тут друга частина "Записки".Більше див.М.Василенко:"Г.Н.Теплов і його записка о непорядках в Малороссии","Зап.Укр.т-ва",К.1912 кн. IX.

З літературних творів - поема Т.Шевченка- "Наймичка", опо-оповідання П.Куліша "Орися" та ін.

Наймичку опубліковано було тут поперше, хоч написано її було ще р.1845. Подано її без підпису автора з передмовою від видавця такого змісту:

"Один з моїх приятелів, разом з паперами, що дісталися йому від когось в спадщину передав мені зшиток різних пісень та віршів, писаних жіночим письмом, і все в українській ("малоросійській") мові. Був це один з альбомів, що їх чи мало ходить по руках між нашими українськими (малоросійськими) панночками, і особливо між тими з них, котрі не були в пансіонах і не вчилися по французькі. Я люблю ці альбоми і не пропускаю жадного з них не перелистати... Та ніколи мої розшукування не були так щасливі, як на цей раз. У заялозеному і неправильно списаному альбомі якоїсь самотної мрійниці, а може бути, що й веселої подруги цілого товариства сільських красунь, знайшов я поему, про яку досі не чув ні від кого ані слова. -Імя автора на ній не зазначено, і я навіть не знаю, хто б міг бути її автором".

Далі йде характеристика поеми, що кінчається такими словами:

..."І такий твір заховується, може бути, що в одиному списку, у зшитку якоїсь сільської панночки! І сам його автор, може бути, що вже не існує, може бути, щоми вже не почуємо інших його згуків, других його щирих мотивів! Даючи в своєму збірнику його поему, я далекий від того, щоб я важився на чужу власність; навпаки, думаю, що роблю послугу, як йому самому, так і його землякам, для котрих писав він, котрих серця, що зеднаються співзвучно між собою, чарівною силою його віршу, будуть для нього ліпшою нагородою "...

Так писав до поеми видавець "Записок" П.Куліш. Тяжко вірити, що він не знав автора. До певної міри прозраджує, як сама характеристика, так і думки, висловлені. ним у кінцевих рядках. Треба думати, що, як переднє слово, так і анонімність поеми є наслідком нічого іншого, як цензурних умов, що могли не пропустити твору поета, який в цей час був на засланню.-

Серед інших матеріялів описи з українського побуту, звичаїв, тощо. Тут же збірки українських пісень, зібраних О.Марковичем і поданих в супроводі нот та інш.

"Записки о Южной Руси" зробили велике враження на Т.Шевченка. Ще в сорокових роках, коли був на волі, мріяв він про потребу українського журналу. Дістаючи тепер в далекому засланні "Записки" Шевченко ще більш захопився думкою про такий журнал. Порушує він цю думку на прикінці 1857 р. у листі до П.Куліша, навязуючи її до другого тому "Записок".

"...Як би мені хотілося- пише він - щоб ти зробив свої "Записки о Южной Руси" постоянним періодичним виданням на кшталт журналу. Нам з тобою треба б добре поговорити о сім святім ділі".-

ПЕРША СПРОБА. АЛЬМАНАХ "ХАТА".

З невідомих причин П.Куліш відповів відмовно, кажучи: "Про журнал, я і не помишляю"...

Шевченко принотував це в своєму щоденнику 17 грудня 1857 р. такими словами:

..." від журналу про котрий я йому писав, він (Куліш) на відріз відмовився".

А тим-часом Куліш саме тоді, коли так відповідав Шевченкові, мав ту ж саму думку.

"У мене така думка - писав він на початку того ж року до Гр.Галагана - що нам би не вадило завести свій журнал"...а пізніш В.Тарно-

вському :"У мене в голові дуже важне діло,що вимагає нарід і переговорів з вами,а саме -журнал з малоросійським напрямком".-

Реалізуючи цю думку П.Куліш дня 23-жовтня звернувся на імя Мін.Нар.Освіти Ковалевського з проханням дозволити видавати під назвою "Хата"-южно-руський журнал словесности,истории,етнографии и сельскаго хазяйства".Міністерство звернулося по опінію головного начальника III-відділу+) князя Долгорукова,від якого дістало "отзыв" з вказівкою,що Куліш-"в літературній своїй діяльності продовжує йти тим самим шляхом,що був причиною особливих заходів,вжитих проти нього урядом",-через що -"я вважаю - писав Долгоруков - дозвіл губернському секретарю Кулішу на видання журналу відхилити ("отклонить")).

Внаслідок цього Міністерство 22.XII.1858 р. повідомило Куліша ,що воно "не визнало можливим ходатайствовать"(просити) про дозвіл йому на видання журналу.

Діставши таку відповідь Куліш приступив р.1859 до видання замість журналу - альманаху під тією ж назвою - " Хата ".-

Появився цей альманах р.1860 у Петербурзі в розмірі 215 ст.з такими бадьорими словами видавця до громади:

"Вмовчана правда краща від голосної брехні...Се дарма ,Панове братя,що ми в ряди-годи появимо невеличку книжку, як отся "Хата", абибула в ній щира правда народня.Аби ми своє діло щирим серцем зробили,а вже наше слово дасть плод свой во время свое"...

Зміст альманаху склався з поезій,оповідань,тощо.
Серед поезій перше місце займає "Кобзарський гостинець"-вибрані твори Шевченка,Крім того-"Первоцвіт"Щоголева і Кузьменка з передмовою ,в якій цю збірку названо "пробою пера".Та збірка байок Е.Гребінки.

З оповідань - "Чари" Марка Вовчка,"Лихо не без добра"-Г.Барвінок,"Сіра кобила" Иродчука (Куліша).Зрештою-"Колії"-драма з часів останнього польського панування в Україні.

Альманах зустрінуто було в українському суспільстві дуже прихильно і з широким відгуком.Це підтримало Куліша в його намірах щодо журналу.-

ЖУРНАЛ "ОСНОВА".
ПІДГОТОВЧА ПРАЦЯ.
"О С Н О В'Я Н И".

З приїздом до Петербургу Т.Шевченка справа журналу набрала ще більш активного характеру.Вирішено було подати нове прохання про дозвіл на цей раз на ім'я Маркова.Пізніш цей намір було змінено і прохання було подано для шурина Куліша Вас.Білозерського.Залишаючи в цілому попередній зміст прохання,змінено було в ньому лише назву з "Хати" на "Основу".

Дозвіл на цей раз було одержано і у м.-червні 1860 р.оповіщено в часописах про видання та заклик до письменників і учених взяти в журналі участь.
Головним керманичем і організатором залишився П.Куліш."Саме імя сему місячникові нарек аз;програму до нього скомпонував аз"...писав так він пізніше до М.Павлика.-

Вихід журналу визначено було на м.січень 1861 р.Загальна програма остаточно була опрацьована в таких точках:1)Красне письменство ,2)історія,3)народопис,мовознавство,побут(суспільний і особистий),4)освіта і виховання,5)Географія,природознавство,медицина,6)Сільське господарство,промисловість,торгівля,7)Урядові розпорядження щодо України,8)бібліографія,рецензії на видання,9)Вісті,дописи, з уст народу і т.д.-

+) III-Отд.Е.Имп.Велич.Канцелярии,або-"Охранное Отдел"чи"Охранка".-

Підготовчу працю провадили,крім Куліша і Білозерського,також учасники гуртка,що прибрав назву "Основ'ян".Був серед них і Т.Шевченко,присутність якого на сходинах гуртка була завжди бажаною і вітаною.-

..."усі ми дуже жалкували,що Ви недужі,-писав до нього 2-січня 1861 р. В.Білозерський,-але сподіваємося,що при доброму бажанню ви переможете трохи себе і не позбавите нас радости бачити Вас серед "Основ'ян",як первоначальника загального нашого діла".

Та недуга виявилася сильнішою і здійснення давньої мрії застало Т.Шевченка вже в останніх днях його життя.

Перше число "Основи"появилося за м.січень 1861 р.в формі книжки в 23 Х 15,яку і додержувано впродовж усього часу видання.До загальної сторінки кожної книжки додавано мотто:"Добра хочу братьи и Руськой земли"-Володимир Мономах".-

Виходив журнал у Петербурзі.Редактором його став В.Білозерський.Подекуди згадується ще секретар редакції проф.Київського Університету О.Кістяковський.Видавець на журналі не зазначений.Технічний та господарський бік часопису доручено було Д.С.Каменецькому, який того часу був управителем друкарні Куліша,де друковано "Основу".

Періодичність часопису не було вказано.Про неї згадувано лише в проспекті та в деяких листах Куліша.-

Не зважаючи на те,що в проспекті розмір журналу визначено було на 12 - 15 аркушів друку кожного числа,вже перша книжка не дотримала його і появилася в 22 аркуші.Це ж повторювалося і з іншими числами журналу,доходячи в деяких місяцях до 24 аркушів.

СПІВРОБІТНИКИ.
ЗМІСТ "ОСНОВИ".

Серед співробітників "Основи" в першу чергу треба згадати М.Костомарова (Іеремія Галка), проф.і ректора Київського Університету М.Максимовича,українського історика В.Антоновича,Т.Рильського,Марка Вовчка,Л.Глібова,Номиса та ін.Поруч з цими іменами з'являється ціла низка співробітників, твори чи праці яких щойно починали появлятися.Одні з них пізніше стали відомими і популярними,як письменники,поети -Ст.Руданський, Ол.Кониський,Г.Барвінок та ін. другі,як учені - П.Житецький,П.Чубинський,О.Кістяковський та ін. Тут же імена тих,що їх вже забуто, але хто своїми працями,творами,кореспонденціями,тощо поклали свого часу ті цеглини,на яких зростало українське відродження та культура. Були це П.Кузьменко,В.Кулик,А.Чужбинський,Г.Ге з його цінними записками та ін.-

Виходила "Основа" у двох мовах.Зміст її в цілому складався з творів красного письменства,з праць на теми історичного характеру та історичних матеріялів (документів),літературної критики,публіцистики,етнографії,праць господарського,педагогічного та ін.характеру. Можна також бачити тут чимало мотивів і матеріялів для студій суспільного життя взагалі і національно-суспільного життя українського зокрема.До того ж цінні матеріяли документального характеру,як спомини листування,денники,тощо.Зрештою - бібліографія,рецензії,описи,хроніка ,дописи та різні дрібніші замітки.-

Щодо кількости вміщених в "Основі"впродовж двох років праць та творів з красного письменства та їх особливої вартости,в першу чергу треба згадати М.Костомарова,П.Куліша і Т.Шевченка.-Творами Т.Шевченка і починається перша книжка "Основи"- " Не для людей і не для слави".далі йдуть його ж "Іван Гус","Чернець",Ой,три шляхи" та ін.

По смерти Шевченка публікує "Основа"далі його твори п.заг.

"Кобзар" та приступає до опублікування його листування і щоденника. Серед більших творів у другому річнику (кн. ІУ) з'являються "Неофіти". Поеми та дрібніші ліричні твори П. Куліша друковано в "Основі", як під власним імям, так під цілою низкою псевдонімів (Ломус, Іван Горза, Т. Вешняк та ін.). До поем Куліш, як правило завжди додавав примітки-коментарі, які були, часом, і в кілька сторінок, а іноді більшими за самий твір, і в яких часто губилося навіть безпосереднє почуття, який повинен викликати кожний художній твір.

Тут же з'являються поезії Л. Глібова, О. Кониського, Ст. Руданського. Серед творів Ст. Руданського популярні пізніш, що їх можна було часто і довгий час чути у співі, як напр. " Повій вітре на Вкраїну", або "Гей - гей воли". Творів Л. Глібова більше. Є це байки та популярний пізніш вірш п.з. "Журба", що дожив до нині як відома пісня: "Стоїть гора високая, а під горою гай"... тощо.

Тут же твори Ієремії Галки (М. Костомарова), дещо з поезій В. Кулика, в яких відбилося замилування історичним минулим України, М. Вербицького під псевдонімом Миколайчук Білокопитенко, П. Кузьменка, М. Максимовича, присвячені Шевченкові та відгук на смерть Як. Кухаренка; зрештою невідомого, до одного з віршів якого подано примітку редакції з вказівкою, що вірші прислано з догадкою, що мусять вони бути першими пробами Шевченка. На цей здогад редакція відповіла:

"Не знаємо, що скаже громада, а нам здається, що ні. Не та хода і не та мова була в молодого Тараса."-

Проте вірші редакції вподобалися і вона закликає автора їх, ще присилати.

Крім згаданих були тут ще твори Ф.-Галузенка, М. Чайки, як також варіянти українських історичних пісень, як "Олексій Попович", "Про Семена Палія", "Сава Чалий".

Серед співробітників, що містили тут свої твори прозою, на першому місці стоїть Марко Вовчок ("Три долі", Два сини", "Не допари", "Від себе не втечеш" та ін.). З творів Куліша треба згадати такі, як "Старосветское дворище" -повість з ухилом до хроніки, "Другой человек" (из воспоминаний билого), "Гордовита пара" (під псевдонімом Петро Задонець), "Півнаника-гішпанська дітська казочка", Зрештою-"Липовия пущи" (псевд. Д. Хоречко) - частина роману, що дає образ старосвітського побуту, з переднім словом підписаним ім'ям П. Шишак - Василевський - Гребля, в якому подається характеристика ніби "померлого автора".

Поруч Марка Вовчка та Куліша треба згадати також оповідання О. Стороженка, з яких популярне пізніш п.н. " Вуси ", далі -"Матусине благословення", "Кіндрат Бубненко-Швидкий", в якому оповідається про тяжку недолю українського люду, як то відбилося в устах народу та ін. Особливу увагу в "Кіндраті" звертає на себе місце, в якому йде мова про Хмельниччину та про Залізняка, що може ще й тепер зробити глибоке враження що непережитого.

Тут же твори згадуваного вже Кузьменка, з яких Кулішем відзначено було особливо повість "Не так ждалося да так склалося", що вразила його добірною мовою і викладом ; Ганни Барвінок - Нечуй вітер (Г. Кулішевої), оповідання якої освітлюють долю української жінки, Д. Мордовця, М. Олельковича, М. Чайки, Мод. Димського, який в оповіданні "Наталь - озеро" порушує справу впливу російської (московської) освіти та зідразу села до зрусифікованого міста з його псевдо-вихователями.

Вперше на сторінках "Основи"-появляється і п'єса Т. Шевченка -"Назар Стодоля" з такою редакційною приміткою:

"Під цим заголовком збереглася спроба драматичного твору незабутнього поета, судячи за сценічними поясненнями на великоруській мові, призначена для Петербурського театру."-

З цієї ж примітки довідуємося,що було два оригінали п'єси в мовах українській і російській.Обидва ці рукописи Шевченко віддав на переховання одному з українців.Р.1847 (Ліквідація Кирило – Методіевського Братства) цей пан заховав їх до стріхи і щойно за кілька років насмілився їх звідти витягнути і пустити в світ.Тут же подає Куліш ті відміни,що були в початковому рукопису і пізнішому,як також в оригіналі в російській мові і в українській.

Крім "Назара Стодолі" опубліковано було в "Основі" ще комедію на одну дію Вас.Гоголя п.з. " Простак,или хитрость женщины,перехитренная солдатом",яку Куліш вважав першою українською комедією і ставив вище " Москаля – Чарівника " ; драматичний образок О.Стороженка – " Гаркуша ";Як.Кухаренка – "Чорноморський побит на Кубані між 1794 і 1796 роками ",що в переробці ("Чорноморці)заховалася до нині,зрештою п'єсу М.Костомарова п.з. " Загадка ".-

Цікавими з історичного боку були тут праці літературно-критичного характеру.Переважно П.Куліша.Досить згадати в них такі,як "Обзор украинской словесности",що мала кілька розвідок,як напр;про Климентія,українського поета часів Мазепи,про І.Котляревського,про Артимовського-Гулака та про М.Гоголя,як автора повістей з українського життя,яка викликала гостру полеміку П.Куліша з М.Максимовичем,що що мала в свою чергу відгук було в деяких російських часописах,як "День"," Время ",тощо.-Викликано цю полеміку вказівкою Куліша на етнографічні помилки в творчості М.Гоголя та на недостатнє,мовляв знайомство його з життям та історією українського народу. В той же час не зважаючи на виразне підкреслення Кулішем вартости поетичної творчости Гоголя та корисної з українського становища ролі,що його творчість відіграла серед російського суспільства,проти вказівок Куліша виступив М.Максимович у часописі "День"(Москва) в статті п.з. "Оборона украинских повестей Гоголя",назвавши критику Куліша " шумной и грозной";-

Крім Куліша появилися тут ще праці О.Холевського про Сковороду,цінні матеріяли до біографії Шевченка,подані О.Лазарським та Сави Ч. і т д.

Особливе значення мають тут історичні студії М.Костомарова. Був він першим,що висунув тут загальну програму нової української історіографії та подав методу історичних студій,опертих на житті народніх мас,самого народу,з його побутом,інтересами,рухами тощо. Були це такі праці,як "Черты народной южно-русской истории","Мысли о федеративном начале древней Руси" та "Две русские народности".-

На підставі аналізи історичних фактів та суспільно-державних форм,житьового укладу та ідеалів,вказували ці праці на межу,що проходить поміж двома східньо-слов'янськими народами російським і українським.

Викликали ці праці живий відгук в російській журналістиці. Йшов він двома напрямками.З одного боку об'єктивно-позитивним – на сторінках "Отечественных Записок",а з другого,виразно – ворожим,з обвинуваченням в сепаратизмі,в таких журналах ,як "Русский Вестник" та под.

Крім праць Костомарова бачимо тут "Письма о Богдане Хмельницком к Н.И.Костомарову",писані М.Максимовичем та його ж замітку "О славном певце Митусе",про якого згадує Волинський літопис під 1241 роком.-

З історичних праць П.Куліша в "Основі"опубліковано було – "Історія України од найдавніших часів",з переднім словом,в якому крім вказівок щодо методи викладу,дав він вперше гостру оцінку козаччини та уступи : "Хмельнищина" і "Виговщина".-

З праць інших авторів звертає тут на себе увагу стаття (без підпису),присвячена пам'яті Т.Шевченка п.з. "Русины в 1848 р.",в

якій автор розгортаючи перед читачем життя українського народу в Австрії до 1848 р., публікує цікавий документ з часів Сигизмунда II (1587 - 1632) - проєкт на знищення української народности.-

Не менш цікавим документом, що його подано в польській і російській мовах, є "Універсал Региментаря Стемпковського до українського селянського стану, 30-серпня 1768 р." В кінці зазначено, що оригінал певно був в українській мові, один з уступів якого, між ін., каже, що "Бог, творець світу, розподіляючи людей за станом, від монарха і до останньої верстви поставив їх на певних щаблях і вас_підданих (селяне), створив для залежности, не залишив в вас нічого, рівного іншим, крім душі"...

Між матеріялами: "Исторические и юридические акты", особливо цікавими є: "Журнал зустрічі на Україні Кирила Розумовського та обрання його гетьманом" і вісім листів І. Мазепи до Петра I.

Тут же, не позбавлено інтересу, стаття Н. Краснова з історії виникнення донського козацтва; відгук на історію чеського народу Ф. Палацького з критикою його поглядів на початки козацтва та інш.

Цінними і цікавими є " Листи з хутора" П. Куліша, що носять зав'язки розв'язання питання взаємо-відношення між зрусифікованим містом в Україні і українським селом.

Праці на соціяльно-економічні теми містив в "Основі" Т. Рильський (Максим Чорний) - це: " С правого берега Днепра " та " Несколько слов о дворянах правого берега Днепра". В першій - погляди автора на родину в звязку з побутом українського селянства, у другій, що наробила багато галасу, характеристика шляхти в Україні.-

Особливе значення мають статті призначені шкільництву та взагалі освіті, авторами яких були М. Костомарів, П. Куліш, П. Чубинський, О. Лазаревський та ін. Зокрема М. Костомарова-"О преподавании на южнорусском языке", О. Лазаревського - " Статистические сведения об украинских народних школах и госпиталях в XУIII веке", П. Куліша - "Устная мова з науки", як заклик до підготовки викладів в українській мові. Як відгук-зразок викладу на популярно-наукові теми В. Нечуя "Про дощ".-

Так само статті з української географії, як "Краткое географическое описание южнорусскаго края", автор якої заховався за ініціялами М. М. "Краткое географическое обозрение края, населеннаго южнорусским (украинским или малорусским) народом" та Мих. Левченка: "Места жительства и местные названия, Русинов в настоящее время". Остання праця викликала відгук на сторінках "Основи" Ю. Мохраниці, що в статті п. з. "Несколько слов о Пинчуках" до певної міри доповнює М. Левченка.-

Чимало цінного матеріялу дає відділ "Вісти". Є це переважно дописи інформаційного характеру. Дають вони чимало матеріялу про настрої селянства, про сільське господарство, освітній рух та становище шкільництва на українських землях, взаємини між селянством і панством, тощо.

Крім дописів тут же і більші праці, з яких напр; Гр. Ге.- "Наблюдания мирового посредника " та " Выдержки из записок мирового посредника". О. Кістяковський опублікував тут цінну працю п. н. "Характеристика русскаго и польськаго законодательства о крепостном праве по отношению к Малороссии".-

У цьому відділі полишені були: 1) Лист Тадеуша Падалиці до В. Антоновича у звязку з опублікованим листом останнього: "Што об этом думать"- про Варшавську бібліотеку і 2) відома "Исповедь" В. Антоновича, в якій він остаточно пориває з поляками і стає на грунт повороту спольщеного українського роду до свого народу.

Є в "Основі" такі матеріяли документального характеру, як листування та щоденник Т. Шевченка, що були тут вперше опубліковані та

декілька споминів про Шевченка - М.Костомарова,Л.Жемчужнікова та ін.Макарова про М.Марковича,М.Д.Мізка - про Соленика:"Воспоминание о Соленике,знаменитейшем украинском актере",відомого свого часу харківського артиста,характеристику якого м.ін.дає у свойому "Щоденнику" Т.Шевченко.

Тут же статті А.Серова і Л.Жемчужнікова,присвячені музиці та пісні.-

Окреме місце має відділ,який можна назвати відділом української етнографії.Це кілька статей та збірка матеріялів п.н."З народніх уст".Щодо статей-то в першу чергу - А.Свидницького:"Великдень у Подолян",Номиса:,Різдвяні святки,"О.Носа : "Хуртовина"-етнограф.оповідання на підставі зібраних матеріялів.

Збірка "З народніх уст ", ще й до нині може бути тією криничкою,яку ледве чи можна оминути при студіях українського побуту.Цінний відділ бібліографічний.Тут праці В.Межова,вокрема: "Библиографический указатель книг и статей относящихся до южнорускаго края" та " Библиографический указатель Галицко-русской литератури.Далі Н.М.в своїй рецензії на "Историю Русской литератури " П.Петраченка,на прикінці якої автор додав "Краткий исторический очерк украинской литератури" і підносить справу необхідности бібліографічного огляду української літератури.Був це М.Мізко -книголюб і знавець книжної справи.

Зрештою - різні рецензії та огляди з під пера Куліша,О.Лазаревського, Гатцука та ін.

СУСПІЛЬНО - НАЦІОНАЛЬНІ МОТИВИ В "О С Н О В І".-

З метою дати наукове підгрунтя руху українського відродження,представники українського науково-літературного світу ще першої половини XIX ст. приходили вже до думки про потребу студій суспільних явищ.Однак виразнішу форму цьому становищу було надано щойно в журналі "Основа".

В одному з уступів своєї програми редакція зазначила :

"З цієї книжки,ми, поможливости будемо старатися слідкувати за ступневим розвитком тих чи інших явищ "южнорусского" життя,підводити ці явища до їх спільних початків і вишукувати таким чином необхідний звязок між ними".-

Поставивши таке завдання "Основа" дала чимало місця ,як матеріялам в їх первісному вигляді,так працям ,що носять в собі спробу пізнання суспільного процесу шляхом розкриття чинників,що впливають на систему взаємочинности в суспільних скупченнях. Звідси ж і спроба виясними істоту таких суспільних форм як родина,рід,нація,держава.-Були ці спроби в працях Костомарова,Куліша,Лазаревського,Ге,Чубинського, та ін.Зокрема автори спиняються на чинниках, що характеризують національність та впливають на її творення.З цим тісно в'яжеться суспільна типологія,що дає образ різних верств суспільства.

Тут кілька поглядів,що торкаються загальної характеристики українського селянства в порівнянні з іншими групами та з московським селянством.

Погляди і характеристика поодиноких станів,каст,тощо,антагоністичні мотиви питомі між пануючими групами і упосліdженими.Виразно і яскраво змальовує "Основа" взаємини поміж народами ,що їх життя поставило побіч,конкретно : між українським та московським, польським чи жидівським.

Окреме місце займають в "Основі" думки про становище міста і села в Україні та їх взаємовідношення.

Все це було першими спробами знайти і дати наукове обгрунтовання українському національному руху.

Крім оригінальних праць зібрано було тут чимало цінного сирового матеріялу (дописи, переказн, тощо.), який прислужився праці пізніших часів з тією ж метою.-

ПОЛЕМІКА "ОСНОВИ" З ІНШИМИ ЧАСОПИСАМИ І ВИДАННЯМИ.

Праці М.Костомарова та Куліша в "Основі", не раз викликали відгуки різних часописів, на які "Основа" давала належну відповідь. Серед таких відповідей - статей, в першу чергу треба згадати М.Костомарова : " Правда москвичам о Руси" та " Правда полякам о Руси " і П. Куліша : "Ответ московському "Дню" та "Полякам об украинцах".-

Першу статтю Костомарова викликано було виступом московського часопису "День" статтею І.Б-ва п.з. "Корень русской народности", з приводу праці Костомарова :"Две русские народности". Зо всією силою наукової історичної аргументації спростовує Костомарів у своїй відповіді твердження опонента, як не наукові і виразно тенденційні в розвязанні російсько-українського питання.

Відповідаючи, Костомарів висловив м.ін. думку, що стаття І.Беляева не випадок, але що вона є початком низки подібних виступів. І не помилився. З них тільки на сторінках тогож " Дня " незабаром появилися статті того ж автора (І.Б-ва.) п.з. " Много-ли правди в "Праве москвинам о Руси".

Та особливо голосний відгук в російській журналістиці викликала стаття Костомарова : "О преподавании на южнорусском язике ", Підносячи цю справу автор був свідомий того, що проти неі "восстанут". І дійсно чекати не довелося. Початок дав "Русский Вестник" М.Каткова, що в статті А.Іванова п.з."О малорусском литературном язике" и об обучении на нем" виступаючи проти поруменої справи і взагалі розвитку української літературної мови, кличе на допомогу собі "незацікавлений" авторитет... жидівського часопису "Сион", з його поглядом на "великі загальнолюдські цілі", шлях до яких вбачає лише під стягом спільної літературної мови, якою для українця мусить бути "общерусский язик".-

До статтей полемічного характеру можна віднести також і статтю М.Костомарова п.з."Историческая неправда и западно-российский патриотизм". Викликана була вона виходом першої книжки "Вестника Западной и Югозападной России" Говорського, який став найзапеклішим речником проти всього українського і українства.-

Були це виступи, що знайшли собі таку оцінку в устах одного з російських учених - Ол.Пипіна, який в своїй історії рус.етнографії (т.IУ.) писав :+)

Відповіді П.Куліша, викликані були так само часописом"День", де опубліковано було статтю п.з."О степени самостоятельности малорусской литератури ".Автором цієї статті був Соковенко, який поставив своїм завданням довести...."всю безпідставність п.п.малоросів утопистів мати свою окрему літературу".

На цей виступ і була відповідь Куліша в статті :" Ответ московскому "Дню".-

Відгукнувся "День" і на статтю Н.Чернишевського п.з."Национальная безтактность" (Современник"), в якій Н.Чернишевський виступив проти москвофільських тенденцій в українському суспільстві західніх

+)Не знати по якому сигналу почалися ці напади, але вони перевищили всяку міру пристойности і літературної гідности".

земель ,що відбилися в часопису "Слово" (Львів).

Відгукнувся "День" статтею славіста Ламанського п.з. "Русский патриотизм" з виразним виступом проти Самостійности української літератури,назвавши думку про іі можливість величезною "нелепостью"(нісенітницею).

"Основа"не могла промовчати і на іі сторінках появилася стаття П.Житецького під такою самою назвою - отже - "Русский патриотизм".Визначається ця стаття глибиною суспільної думки,виразним формуванням українського національного світогляду,стаючи ,ніби маніфестом українства,в якому автор такими словами кваліфікує твердження Ламанського :

"Глибоко обурює душу цей легкодумний присуд,в котрому неповага до народу огидно сполучається з панським нерозумінням його сил,природности самостійного розвитку".

Ширша полеміка розвинулася навколо жидівського питання в Україні.Початком до неі послужив лист до редакціі "Основи " одного з представників жидівства,що заховався за підписом "П-в".Посилаючись на те,що "Основа" вживає назви"жид"замість "єврей",автор листа вказував,що ця назва ("жид")-"сделалась нарицательним словом вообще всякого плута и мошенника",а тому звертався в імени жидів до редакціі невживати цієі назви."Основа"опублікувала цей лист з поясненням,що в назву "жид" вона нічого образливого не вкладає,бо вважає іі власним іменем народу.Коли ж з назвою "жид" в'яжуться неприязні настроі серед українського народу,то редакція пояснює це,з одного боку,історичними причинами,а з другого- тим,що живучи серед украінської людности,жидівство ніколи не шукало з нею зв'язку,не зробило і кроку до наближення з нею,а навпаки,діяло "проти духу і користи нашого народу.

На це відгукнувся згаданий вже жидівський часопис - "Сион"+) статтею п.з."Основа и вопрос о национальностях".Особливу увагу було тут звернено на уступ,в якому "Основа" підкреслювала,що - "Для націі нічого не може бути бульш шкідливим,як існування серед неі інших народностей,які тримаються осторонь і байдужі до іі долі,або, що ще гірше - намагаються підпорядкувати іі своій владі або своєму впливові."У цьому уступі "Сион" побачив..проповідь знищення та заклик до вигнання тих народностей,згадав при цьому між іншим і про інквізицію,і про варварство і т.д. Тут же розвинув своі погляди на украінські змагання виразно ставши на бік "Общерусскости" культури та висловивши думку,що жидівство в Україні готове до асиміляціі,але не з українцями ,лише з великоросами,бо,мовляв,своіх відвічних особливостей воно може зректися тільки в користь цілого,а не якоісь частини.-

Стаття викликала гостру відповідь П.Куліша "Передовие жиды", в якій він вказував , що "поступові жиди,щодо збирання землі Русской випереджують самих Іванів московських".Підкресливши ціль піднятоі "Сионом" полеміки та методи,до яких "Сион" вдався,Куліш заявив, що,мовляв, з " такими літераторами"украінці надалі не можуть мати діла.

"Сион" на це відповів тим,що звернувся до російськоі преси,віддаючи ій справу на суд.Ця преса не примусила довго просити себе.Не чекаючи на думку щодо такого способу розв'язки полеміки і на згоду другоі сторони,ретельно забралася вона розсуджувати жидів з українцями.

+) По революціі 1848 р. один з прихильників Маркса і Енгельса,Гес (1812 - 1875) відійшов від революційного руху і став першим речником сіонізму,органом якого був "Сион",що його видавав в Одесі.

Появилися відповідні статті і вироки.Одним з перших був "Русский Вестник",як представник правого крила,визнавши становище "Основи"-"Несправедливим",він в категоричній формі виніс свій засуд для Куліша і для "Основи". Не забарилося підтримати його і -"Русское Слово",що займало місце ніби на лівому крилі російської суспільної думки.А за ним обізвався навіть "Современник"у свойому додатку ("Свисток"),про відгук якого на сторінках "Основи" появилося слушне іронічне зауваження."Русская Реч",що виходила в Москві за редакцією Е.Тур,визнала винними і "Основу" і "Сион",підкресливши більшу вину - за " Сионом".-Зрештою відгукнувся ще і Рус.Инвалид",статтею п.з." Основа и Сион".

Останнім у цій полеміці забрав голос М.Костомарів,вмістивши в "Основі" статтю п.з. "Иудеям".Спинившись на перебігу дискусії та піддавши її аналізі,вказав він на методи,яких вживав "Сион".Були це методи свавільного препарування цитат ,закидів та наклепів, що носили характер доносів з обвинуваченням в сепаратизмі і реакційности.Костомарів зрештою зазначив,що надалі можна вживати замісць небажаної для жидів назви - " жид ",назви "иудеи"(юдеї),але в жадному разі - " евреи",що має ширше значення,таке саме як напр.: слов'яне,що включає кілька народів з їх власними іменами.

Не менш цікавими були виступи "Основи" в справі польсько-українських взаємин.Авторами їх були М.Костомарів,П.Куліш та Вол. Антонович.

Одною з перших була стаття Костомарова:"Правда полякам о Руси".Розгортала вона думки висловлені ним же в "Основі" в статті: "Ответ на виходки газети " Czas" (Краків) и журналу " Revue contemporaine ".

Тут він в рішучий спосіб виступив проти теорії польського публіциста Духінського,підтриманої послідовниками,що зводилася до твердження :"Нема Руси,а є тільки Польща і Москва",при чому Польща,що обіймає всі українські і білоруські землі ,а український народ ніщо інше,як провінціяльна відміна народу польського,як мазури,краков'яни ,тощо.-

Подібну ж назву,а саме :"Полякам об украинцах" має і стаття Куліша.Спинившись на польсько-українських взаєминах,вказує він, що " Я " польське і " Я " українське протягом століть розійшлися так далеко,що поляк при всьому старанні не може вжитися в натуру українця,а українець не зважаючи на всі приваблювання,вжитися в натуру поляка не хоче."

Зрештою історична своїм змістом і наслідками -"Сповідь"("Моя исповедь") - В.Антоновича,зхарактеризувавши поведінку поляків на українських землях,прийшов він до висновку остаточного розриву з польськістю і повернення свого роду до українства стаючи українським патріотом.

Проти виступів "Основи" польське суспільство не знайшло у себе сил устояти.Замість гідної дискусії воно вибрало шлях до російської адміністрації із закликом захистити його від гайдамаччини,революції, нагадуючи при цьому про небезпеку українських змагань та українського сепаратизму для самої Росії.-

ЯК УКРАІНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЗУСТРІЛО " О С Н О В У ".

Як же зустріло "Основу" українське суспільство ?Довідуємося про це в першу чергу з самих сторінок "Основи".-Редакція повідомляє,що на оповістку про вихід журналу відгукнулися земляки з усіх кінців України ,з Криму, а також з Кавказу,Москви,Казані,Астрахані та ін.сторін.

"Слава Богу",що випряли вже"Основу".Може і варстат уже поставили ?... пише напр: до Шевченка один із земляків,прочитавши оповістку про журнал (Т.Лебединцев)...нехай же тчут на здорове.Та колиб добре ткали ,щоб виробити матері на сорочку доброї двадцятки, бо зовсім обідрана і тіло навіть світиться ,материне світло".-

Інший писав :"Світіть каганчик - не лучину - той ниточку,а пасмо другий - робота й вийде для почину...Аби крутить,аби не стать"...

З яким зацікавленням і з яким почуттям зустрічали сучасники вихід "Основи",можна бачити також з листа одного харків'янина до В.Білозерського,з додатком до нього віршу п.з. "Дяка на Основу". Грайчи словами зв'язує він ткацьку основу та журнал "Основу" з Основою коло Харкова,де жив Гр. Квітка - Основ'яненко.Звертаючись до "Основи" автор віршу пише:

"Сполать вам,хлопці,що згадали,
Про нашу сторону писати,
А то аж жаль,що всі мовчали...
....Сполать іще скажу вам знову,
Тому,затіяв хто Основу !...
Пишите ж в добрий час та гарно :
Щоб праця не пропала марно!...

В інших листах оцінка "Основи",як захисниці народніх прав,звичаїв тощо.Ще в інших автори торкаються мови журналу,як напр.,полтавська молодь пише :

"Ми собі так мизкуєм,що "Основа" повинна бути на рідній українській мові ...будемо сподіватися,що чим - дальш "Основа" вся буде в нашій любій мові."-

Думки і гасла українського відродження,що їх принесла "Основа", знайшли було відгук і серед українського панства.Та незабаром воно вже їх злякалося,коли побачило,як вони почали захоплювати ширші кола українського суспільства.Через це замість підтримки зустрілася "Основа" з їх зусиллям вживати способів " к успокоению горячечных увлечений."Відгукнулися на вихід "Основи" і галицько-українські землі."Звістка о виходящей "Основі" - писав Як.Головацький у квітні 1861 р. до Куліша -прошибнула цілу країну нашу і зо всіх сторін попитують мене,якби можна достати тую книжку".-

Хоч як тяжко було "Основі" дістатися до ширших кол гал.-українського суспільства, всеж часом,бодай,поодинокі числа потрапляли чи то до редакції чи до рук окремих осіб.-

Редакції часописів уважно слідкували за її змістом ознайомлюючи з ним своїх читачів,подаючи чимало передруків,як також подаючи спеціяльні статті,присвячені оцінці і значенню "Основи" в українському житті (напр.: "Як гадає "Основа" про галицьку письменність" у "Вечерницях",або передруки праць Костомарова -"Черти народ.южнорусской истории " та.ін.,Куліша : " Історія України " та чимало інших.).

Зрештою відгукнувся і галицько-український гумор і сатира. Один з рукописних гумористичних часописів п. н. "Фірман" подав образок,що представляє вавилонську вежу з видавців часописів у віці хлопців. На самому споді - видавець "Основи".У лівій руці -книжка "Основи",у правій - козацька шапка. Йому на карку сидить видавець "Слова" (Б.Дідицький) і т.д.

ЧУЖИНЦІ І "ОСНОВА". ЖУРНАЛІСТИКА.- СУСПІЛЬСТВО.

Широким відгуком зустріла "Основу" російська журналістика. Журналів прихильних було небагато. Переважна кількість поставилася або отверто ворожо, або приховуючи свою неприхильність чемною назовні формою.

До журналів, що зустріли вихід "Основи" прихильним словом належали такі, як "Отечественные Записки" і "Современник".

"Цей рік приніс нам декілька нових видань...найбільш з усіх ми співчуваємо програмі журналу "Основа".

...Бажаємо новому виданню успіху, якого він цілком заслуговує"- так писали "Отеч.Записки". Торкаючись змісту першої книжки "Основи" чудовий. Такі статті, як Куліша про Котляревського і Костомарова "Мысли о федеративном начале в древней Руси" не часто трапляються і в наших ліпших журналах".

Так само зустрів "Основу" і "Современник" - найповажніший в ті часи орган, в якому близьку участь брали Н.Чернишевський, Добролюбов та ін. Відгукнувся він вже на саму оповістку, а потім і на першу книжку. Подавши зміст програми журналу він писав :

"З великим співчуттям прочитали ми оповістку про южно-русский літературно-науковий Вістник п.н. "Основа"...Бажаємо успіху цьому прекрасному підприємству."

По виході першої книжки повертається "Современник" до "Основи" в огляді нових періодичних видань, кажучи:

"Програма "Основи" читачам відома...отже, переповідати її знову - справа зайва, але треба лише сказати про те, як випадає перше число "Основи".-

Переглянувши далі зміст зазначив він, що ..."тепер вже ніхто з нас не може говорити про малоруську літературу без поваги і співчуття, якщо не хоче заслужити назви неука (невежди)".-

Закінчено статтю побажанням журналу успіхів.

Слов'янофільський "День" зустрів "Основу" властивим йому чванством і самовпевненостю та з прихованою неприязню на зразок такого побажання редакції.

..."Ми щиро бажаємо повнішого процвітання "Основі" і повнішої без перешкод свободи розвитку малоруської літератури, почасти саме для того щоб наші гарячі малоросси-літератори переконалися на досвіді самі, чи можливо створити окрему Малоруську словесність в тому розумінню і в тих розмірах, як вони мають на думці".

Правдиве обличчя цього часопису щодо "Основи" чи не найліпше розкрило в одному з листів до його редактора - І.Аксакова - популярна в той час письменниця Н.С.Соханська (Кохановська).-

"Ви і "День" - писала вона - в становищі одвертої неприязні до представників малоруської народности, що що заявила про своє існування...З вашого боку, з боку братського всеслов'янського значення вашої газети ,це така непередбаченість така відсутність політичного такту вмішатися до справи оборони повістей Гоголя і поставити проти себе всю "Основу". Але й "Основа" багато в чому має правди. Має вона правду саме в тому, у чому винна перед нею вся наша поточна література газет і журналів. Ця рідна література на певний камертон виводить "верхні ноти", та твердить - народність ! Всі права - італійській народности, а от на наших очах рідна слов'янська народність заявила про своє літературне існування і в якому органі слова нашого суспільства зустріла вона співчуття і дружній привіт? Навіть у вашому - ні ,а навпаки слов'янофільський "День" з перших же чисел устряв в докори та "перекори"...Як би ви знали, з яким щирим жалем звертаю увагу на ці помилки вашого бур-

хливого Дня - іменно бурхливого".

Представником третьоі групи можна вважати "Русский Вестник" Каткова з його "Московскими Ведомостями" та "Соврем.Летописью", яким один із співробітників "Рус.Вестн." складає признання за іх виступи проти "Основи" при іі появленню.

"Журналістика наша-пише він-що звикла співчувати також однаково всім національним змаганням, зустріла появлення "Основи" з повним співчуттям, але більш поважні видання встояли проти нового вітру. Честь першоі заяви про нього належить "Русскому Вестнику", за ним пішли деякі інші журнали - "Московские Ведомости", "Библиотека для чтения", "Сион" і зараз же по своєму появленню "День" і "Вестник Западной и Югозападной России".-

Точніше ця честь першого виступу належить "Соврем.Летописи", що за рік з додатку зробилася окремим виданням. Зустріла вона "Основу" оцінкою украінських письменників, як тих, що "перекривлюють всі відтінки і тони народньоі говірки". Цей погляд викликав гостру відповідь "Основи", на що "Рус.Вестн." беручи, формально, назад слова "Совр.Летоп." відгукнувся "привітанням" такими словами:

"Ми ще не мали нагоди привітати появлення цього журналу (Основи), що має служити органом Южнаі Руси і почасти малоросійській літературі. Появилися дві книжки цього журналу, які в багато - дечім виправдують те співчуття, з котрим ми були готові його зустріти".

Так розкланявшись переходить він до розгляду самого закиду "Совр.Летоп." залишаючись в засаді на іі позиціі.

"Ми бачили - пише він - такі малоросійські альфабети, яких певно немає ніде у цілому світі, не альфабети, а ноти, якими схоплюються не тільки відтінки і тони говірки, але трохи не модуляція голосу. А втім і в самій "Основі" ми бачимо альфабет, який має своєю і головнішою метою схоплювати відтінки звука, з повним забуттям етимологіі і всіх традицій ("преданий") мови".-

Ще гостріше виступив проти "Основи" - "Вестник Западной и Югозападной России", що виходив за ред.Говорського. Зустрів він іі найбрутальнішими вигуками, характеризуючи іі співробітників "виродками", а украінську мову, як "грубое и карикатурное наречие".

Подібно ж на три групи можна поділити представників російськоі суспільноі думки щодо іх оцінки "Основи".-Одним з перших з невеличкоі групи прихильників був Н.Катенін, який не лише морально, але і матеріяльно пішов назустріч появленню "Основи". Побіч з ним - Н.Чернишевський, який виступив з прихильним голосом в кількох дрібних замітках та у більшій, згаданій вже статті: "Национальная безтактность", що появилася на сторінках "Современника".-

Позитивну оцінку "Основи" дав також О.Пипін в "Истории рус. етнографии".

Звернув він увагу на багатий етнографічний матеріял "Основи" та підкреслив, що - "зміст "Основи" полягав в дуже корисних історичних та етнографічних працях, в скромних (непритязательних) літературних спробах в малоруській мові, в природньому захисті малоруськоі історіі від іі тенденційних перекручувань (напр.; у деяких польських письменників) та інших дармиць ("напраслин") в самій руській літературі."

Відгукнувся і такий представник російськоі літератури того часу, як Ів.Тургенев. В одному з листів до Марка Вовчка він іронізує такими словами:

"Дали мені 4-№ "Основи", з яких я міг зробити висновок, що вище малоруського [illegible] нічого немає в світі, і що ми великоруси погань і нікчемність. А ми [illegible] собі бороду, всміхаємося та

думаємо:нехай діти бавляться,поки ще молоді.Виростуть-подумають . А тепер ще від власних слів п'яніють – і журнал у них на такому гарному папері, і Шевченко такий великий поет...Тіштеся,тіштеся,малі діти"...

Сюди треба віднести і згаданого вже Ів.Аксакова,який дивився на "Основу" лише ,як на знаряддя боротьби з поляками.

"До тогож Основа підупадає – писав він до М.Максимовича ,– шкода.Якби "Основа" не проповідувала,або вірніш,якби не тхнуло від неі духом відділення від Росіі,вона моглаб сприяти піднесенню місцевого народнього елементу,піднесенню, що так необхідне,щоб з успіхом боротися проти польськоі стихіі".–

Представниками третьоі групи,що визначилася безоглядною неприязню,були в першу чергу такі речники більшоі частини російського суспільства,як проф.Погодін,журналіст – публіциста М.Катков,Говорський та ін.

Проф.Погодін,зараз же по виході "Основи" звернувся листом до М.Максимовича з такими словами:

"Чом не даєш по голові засліпленим!...Що вигадують малоросійські письменники ? –Там намагаються об'єднати Неаполь з П'ємонтом і Венецію з Римом,а ми хочемо ділитися в Полтаві,Курську,Вороніжі, Києві.Нехай виробляється мова,процвітає література,розвивається життя, але ділитися то для чого !"

Становище Каткова до "Основи" випливало з його погляду на українську мову,як штучний і глибоко шкідливий витвір,що йде проти реальних вимог "русского" народа.

Та коли згадані й інші,подібні ім представники рос.суспільства,свою неприязнь намагалися вбрати у форму,бодай,якоісь пристойности,то редактор "Вестника Западной и Югозападной России" – Говорський не спинявся перед найбрутальнішими виступами.

"Ви не можете повірити,– писав напр. він до Як.Головацького – з яким призирством ставляться тепер до сепаратистичної банди послідовників згубного для цілости Росіі вчення Костомарових,Кулішів, Основи,Шевченка та інших все малоросійське панство і духовенство. Іх імена вимовляються з прокляттям з того часу,як довідалися,що ці виродки з руськоі родини,прикриваючись навчанням народу на його простонародній говірці,якій задумали були дати право горожанства під іменем малоросійськоі мови,хотіли підготувати народ до розриву жадними людськими зусиллями нерозривного природнього союзу з великоросами"...

Не менш цікавим був лист кн.С.І.Урусова до гр.А.Толстого у лютому 1861 р.,в якому він писав,що "Малоросійський дух,хоч надто обережно і надто хитро проявляється в народі і серед поміщиків диким почуттям відчуження до всього російського (русскаго).Є особливий журнал,що виходить здається,в СПБ під назвою "Основа",за яким треба сильно стежити"...

Не обійшлося і без анонімних голосів.Відомим є лист до кн. Долгорукова,гол.начальника III.-відділу (охранного отделения),в якому автори звертають його увагу на українські змагання за мову та переклад св.письма.Писали :

"Ваше Сіятельство ! З праху Шевченка зродилася ціла банда завзятіших сепаратистів і ненависників Росіі":тепер головне гніздо іх у Києві ,але декотрі з них склали групу навколо "Основи",де від кожної майже статті тхне революцією і відділенням Малоросіі.

Ці люди притягли до своєі партіі,у Києві і Петербурзі декілька визначніших людей,хоч і засліплених.Вигадка цих революціонерів,тепер досить невинна,розраховує на занадто широкі наслідки,почавши з відокремлення мови,вона мітить на відділення Малоі Русі від Великоі і федерацію з Польщею."

Тимчасом польське суспільство устами своєї публіцистики так само зустріло "Основу" широким відгуком на сторінках своєї преси та поодиноких видань. Зокрема чи не найвиразніше пролунав голос польського публіциста В. Міцкевича в його публікації "La Pologne et ses provinces méridionales manuscrit d'un Oukrainien... etc", в якій він писав, що - "Орган, який зосереджує всі ідеї руйнницького комунізму і фальшивого соціялізму - есть "Основа", яка виходить в Петербурзі. Цей журнал більш шкідливий для поляків аніж "День" (в Москві) через певну шляхетність та обережний вибір його редакторів".

Зрештою звернув увагу на появлення "Основи" секретар Пруського посольства в Петербурзі. В час, коли заступав посла (О. Бісмарка) писав він в одній зі своїх реляцій до свого міністра закордонних справ (1861 р.), що: "Малоруси в багатьох відносинах, особливо в політичних, мають зовсім інші цілі, ніж великоруси, через те тут уже другий рік виходить журнал, що його засновано для висвітлення інтересів Малоросії, а саме стремлінь, які там панують."

Безперечно мова про "Основу", але секретар посольства зробив помилку, кажучи, що виходить вона вже другий рік, бо цього (1861р.) року був щойно перший рік її існування.

ПРИПИНЕННЯ "О Є Н О В И".

Проіснувала "Основа" неповних два роки. З десятою книжкою другого річника (1862) вона перестала виходити. Склалася думка, що до припинення журналу спричинився непорядок в самій редакції, що випливав з невміння вести справи та вдача В. Білозерського.

Автором такого погляду був П. Куліш, який не скупився на відповідну характеристику редактора часопису, не спинявся перед гострим осудом і закидами, що випливали з того його становища до В. Білозерського, що зродилося при початку видання і не припинялося протягом всього часу існування журналу, а навіть і пізніш. Зрозуміло, що ці погляди і твердження найближчого співробітника мусіли відповідно вплинути і на опінію суспільства.

Але були сучасники, що вказують на інші причини і переносять пояснення припинення "Основи" на цілком іншу площу. В першу чергу є це вказівки О. Кониського (О. Переходовця), який у лютому 1862 р. писав: "Нема того, щоб працювати всім разом дружньо, вкупі: кат-зна що видумали. Нам давайте карти, бенкети, танці, от наше діло, а голови нехай здорові, спочивають... Єсть у нас ще такі панки, що "Основу" читають для "потехи", а вже за те "Сына Отечества" начитуються до схочу, для розуму, для "направления", химерні люди!"

Подібно писав співробітник "Основи" В. Гнилосиров до Костомарова:

"Сором казати, як дивляться тутешні пани на свою рідну країну, на себе, на "Основу". "Бодай не казать", як казав Тарас!"

Вже з цих двох голосів чути, що перед "Основою" лежало чимало перешкод, які мусіли відбитися в тій чи іншій мірі на її матеріяльній стороні, а тим самим і на її існуванні. Були вони наслідком культурно-національного, а в деякій часті соціяльного стану широких кругів української інтелігенції шістдесятих років минулого століття.

Тому зрозумілими стають свідчення О. Кониського про причини припинення журналу, коли він пізніш писав до львівської "Мети", кажучи, що "в її (Основи) завчасній смерті винні не одні вороги нашої мови та цензурні устави, але і сама українська громада"..

При цьому всьому не можна було сподіватися на створення в короткому часі бази самозабезпечення видання. Умови й обставини вимагали постійної витримки в супрегоді з такою ж жертвенністю, як ідейного так і матеріяльного характеру. І коли першу можна було бачити у по-

диноких представників видання ,то на підставі низки свідчень,мусимо ствердити майже цілковиту відсутність другої,на яку сподівалося від поодиноких членів суспільства.Помимо свідчень Костомарова, Куліша,Кониського та ін. підтвердження цього дає між іншим також свідчення М.Лободовського в його листі до О.Петрова в 22-січня 1911 р. з приводу праці останнього:"Очерки истории украинской литературы XIX ст."-

..."У 1898 році - пише він - я відвідав хутір в Чернигівській губ.Мотронівка,бажаючи поклонитися могилі мого доброго знайомого Пант.О.Куліша,де я зустрів редактора "Основи" В.Мих.Білозерського рідного брата Ол.Мих.Кулішихи,який приїхав до неї,до своєї рідної сестри,вмерти і бути похованим поруч зі своїм вже померлим тут товаришем праці П.О.Кулішем.На моє запитання : чому припинила своє існування "Основа"... він відповів :

"Руський,т.е.великоруський поміщик п.Катенін,з любови до покійного Куліша і до мене подарував нам на видання журналу малоруського 8.000 руб.чистоганом. От ми і на ці гроші видавали журнал "Основа",а коли ці гроші витратили,ми звернулися до знайомих українських поміщиків,до Галагана .. по грошеву підмогу, посилали і журнал наш - і ні від кого не дістали бажаної допомоги на наше здивовання".

Факт цей нераз згадується з різних приводів і в різних матеріялах звязаних з діяльністю П.Куліша того часу і в пізніших роках.

При таких умовах перед В.Білозерським ставала неминучість перевести видання журналу на шлях що більш забезпечував би можливість для самовистарчальности.Тим шляхом вважав він створення часопису,що живо відгукувався б на прояви поточного життя,своїм змістом приступного ширшим колам українського народу. Мав би бути це популярний тижневик з політичним відділом.При ньому ж ,як додаток,мали бути 3 -4 книжки на рік за програмою "Основи".

З цією метою В.Білозерський був випрацював програму і подав прохання про дозвіл.Але дозволу на це видання не одержав.

Пізніш П.Куліш ще робив спроби відновити видання подібне до "Основи" та незабаром переконався в цілковитій неможливості дістати дозвіл. Надходили нові часи. Можливість існування будь-якого періодичного органу була вже передрішена п'ястуком політичної реакції,що вже наступала.

"ЧЕРНИГОВСЬКИЙ ЛИСТОК" ПРОГРАМА.ХАРАКТЕР.ЗМІСТ. СПІВРОБІТНИКИ.ВІДГУК "ОСНОВИ"

Не довго пережив на "Основу" і побратим її "Черниговський Листок ",перше число якого за редагування Л.Глібова появилося 12 - липня 1861 р.Ініціятива цього видання,очевидно,йшла від того ж гуртка літераторів,що постачав матеріяли до згадуваних "Черниг.Губерн.Ведомостей" і в якому Л.Глібів,тоді професор місцевої гімназії брав найактивнішу участь.

Прохання до цензурного комітету подано було 12 -березня 1861 р.за підписом :"младший учитель Черниговской Губернской Гимназии Глєбов"

Разом з тим подано було назву часопису :тижневик "Черниговский Листок" і програму , в яку входили такі відділи:

1),Літературний ; 2), Новини,вісті і чутки; 3),Загально корисні відомості (сільськогоспод.,хатнє господ.,промислов.,торгівля, популярна медицина,тощо), 4),бібліограф.відомості,5),Різні об'яви,випадки,з[illegible]

Подано було також розмір і формат,а саме - від пів до одного друкованого аркуша у чвертку середньої величини...

Цензурний комітет звернувся по опінію до Чернигівського Губернатора.Відповідь тодішнього губернатора кн.Голіцина була позитивна. Згідно з "Уставом о цензуре" комітет подав свій дозвіл Мін.Освіти на затвердження.Зрештою і Головне Управління цензури в Петербурзі погодилося на дозвіл.Наслідком цього було повідомлення Київського Цензурного Комітету директору шкіл Чернигівщини з проханням сповістити вчителя Глібова про дозвіл,а вчителю Петропавловському наказати доглядати за точним додержанням редакцією затвердженої програми.

На вихід "Черн.Листка" відгукнулася "Основа" такими словами: "Редакція Основи від всього серця бажає успіху цьому прекрасному підприємству,і певна,що за редакцією Л.Ів.Глібова "Черниг.Листок" вдобуде співчуття громадянства і знайде собі наподоблення і в інших місцях".

Першого року "Черн.Листок" виходив регулярно лише до м.вересня.Після того почалися перерви,що пояснюються тяжкими умовами журналістичної праці в такому закутку,як Чернигів. А все ж головнішою причиною був таки брак коштів.Все це привело у другому році до того,що Л.Глібів думав вже з р.1863 припинити видання.Але через те,що саме в цей час збільшилася кількість передплатників,вирішив він ще спробувати , і після перерви знову почав випускати часопис з травня 1863 р.Та протриматися все ж йому не пощастило, але вже з причин іншого характеру.-

Щодо змісту - був "Черн.Листок" більш літературним журналом,ніж газетою,що безпосередньо реагувала б на прояви поточного життя. Як і "Основа"- ставив він своїм завданням,побіч з розвитком української літератури,всебічне дослідження України і в першу чергу Чернигівщини та захист національних інтересів українського населення.

Головна праця лежала на самому редакторові Л.Глібову,який одночасно був і редактором,і співробітником,і дописувачем,і коректором.Крім нього - бачимо такі імена,як Куліш,Кониський,Кузьменко, Вербицький (Білокопитенко),Номис ,а з місцевих І.Андрущенко та ін.

З опублікованих матеріялів на долю самого редактора Л.Глібова припадають майже всі провідні статті,фельєтони,театральні рецензії,багато поезій,оповідань,тощо.

Після того,як перестала виходити "Основа" (жовтень 1862 р.) "Черниг.Листок" став єдиним українським періодичним органом.У тяжкі часи реакції,що наступили з 1863 р.,коли провадилася вже підготовка заборони українського слова,коли в російській пресі де-далі все в більшою силою розгорталася боротьба з українським рухом, "Черниг.Листок" твердо стояв на стороні інтересів українського народу та його змагань,доки не придушила його реакційна рука міністра Валуєва. Останнє число появилося 6-серпня 1863 р.,після якого часопис був заборонений,а видавця і редактора його звільнено з посади професора гімназії.

ЗАБОРОНА УКРАЇНСЬКОГО ДРУКОВАНОГО СЛОВА НА СХ.УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ. "УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА". САТИР.-ГУМОР.ЧАСОПИС-"ПОМИЙНИЦЯ".

"Не было,нет и быть не может", Так р. 1863 зформульовано було міністром Валуєвим становище російського уряду до української мови.Тоді ж видано було таємного наказа цензурі,яким заборонялося друкування книг та інших публікацій українською мовою,хіба що твори красного письменства російським правописом (кулішівка).

Тяжко відчуло цей наказ українське суспільство, а зокрема його молодь в "Українській Громаді" (пізніш "Стара Громада"). Мов петля вдавив він та валуєвське гасло молодий національний український рух. Діяльність громади на-зовні почала було підупадати. Але натомість у внутрішньому житті її членів почала зростати і гартуватися та сила, що на початку сімдесятих років проявила себе цілою низкою наукових, літературних та публіцистичних праць.

Саме на цей час м.ін. припадає і видання органу, що вийшов з кол Громади і був єдиним на сх. українських землях. Був ним рукописний сатир.-гумористичний журнал п.н. "Помийниця", який у другій половині 1863 р. почав видавати член Громади Лоначевський.

Про мету і зміст цього часопису повідомляла редакція в першому числі так:

..."Скинувши бистрим оком на те життя, що йде круг нас, як річка яка, і задумали ми змальовати у своїй часописі усе те сміття, якого багато назбиралося у нашому житті: тим то і дали ми своїй часописі імя " Помийниця ". Не маємо ми лізти ані в історію, ані в політику, ані в фільозофію, ані в педагогію; може і матиме часопись наша якесь педагогічне значення, - але це не од нас: собаку січуть, а панові приклад дають. Не маючи на меті того, щоб читальники ламали собі голову, читаючи нашу часопись, писати-мемо так, що й дурний зрозуміє... Увійдуть в нашу часопись вірші усякі, проза, драма, комедії, трагедії, балет, приказки (себто афоризми), слова великих людей, загадки і пр. і пр."

Був це товариський часопис, що зачіпав інтимний бік громадського життя.

Товариські докори і закиди, глузування зі слабої сторінки людини, а поруч дружня критика: як то робляться і як не слід робити громадські справи. Це справжній центр сатири часопису.

Та найповажнішою сатирою був тут "Временник ракоходія", - що подібне до провідних статтей. Цей "Временник" надає громадського інтересу сатирі часопису. Мав він на меті осміяння того, що назвав "ракохдієм", отже - регресивних (назадницьких) явищ в житті Громади.

У згущеному, карикатурному і гумористичному виразі давав цей часопис живу картину життя Громади, підкреслюючи тим її дійсний образ. Студенське життя в його інтимній безпосередності, з його позитивними і негативними рисами, часом від'ємне, а часом яскраво-веселе, що розсипається бризками сміху і молодечої веселости. І разом з усім тим чується міцний зв'язок між тими хто глузує, свариться чи дорікає і тими, з кого глузують, кому дорікають. Всі вони члени одного національного гурту, об'єднані спільним завданням, єдиною метою національного відродження і праці для нього. Все те, що за десять років принесло плоди, які лягли в основу дальшої національно-визвольної боротьби українського народу.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ ТРЕТЬОЇ.

1. Які органи української журналістики були в р.р. 1850 - 63.
2. Хто був ініціятором та основником журналу "Основа", та при яких умовах цей журнал появився ?
3. Як було зустрінуто "Основу" українським суспільством і чужинцями?
4. В чому полягала головна суть полеміки "Основи" з чужинецькими журналами ?
5. В чому полягали суспільно-національні мотиви "Основи" ?
6. Які причини вплинули на припинення " Основи "?
7. Що з себе уявляв "Черниговский Листок" ? Хто був його редактором ?

ЧЕТВЕРТА ЛЕКЦІЯ.

1870 -80 р.р.НА СХ.УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ. ПІВДЕННО -ЗАХ.ВІДДІЛ ГЕОГРАФ. Т-ВА У КИЄВІ, ЙОГО "ЗАПИСКИ"."КИЕВСКИЙ ТЕЛЕГРАФ".-

"Громада"для розвитку своєї чинности потребувала легальних організацій і свій легальний пресовий орган.Такою організацією став Південно-Зах.Відділ Географ.Т-ва у Києві.

Відродження пригнічених і позбавлених протягом довгих років, ба,століть,прав народів йде рівнобіжно з науковим дослідженням історії,мови,літератури та етнографічних особливостей народу. І коли відродження вступило на шлях свого розвитку - таке дослідження стає конечністю і творить його основу.Географічне Т-во якнайбільше відповідало цьому завданню.До того ж воно не було зв'язане з жадною офіційною установою,інституцією,а тому громадська ініціятива могла в ньому виявитися якнайширше.

Це і було використано членами "Громади".Членами -фундаторами Відділу цього Т-ва стали переважно об'єкти критики,сатири і глузування на сторінках "Помийниці".Були ними -В.Антонович,Беренштам,П. Житецький,Констатинович та ін.В тій чи іншій мірі допомагали бувші співробітники "Помийниці" та ті,що їх в ній згадувано,як сам Лоначевський (Ломака),П.Косач,Вербицький (Цибулька),Д.Мороз,Ол.Гулак. Тут же й ті,що своєю працею дали цінні вкладки до української наукової літератури,вартість,яких збереглася до наших днів - це Мих. Драгоманів, П.Чубинський,Хв.Вовк та ін.,та праці яких появилися в "Записках" Т-ва,що їх вийшло два томи - за р.р.1874 і 1875.Перший том приніс праці Хв.Вовка і А.Роговича про народні назви рослин, П.Чубинського про " Декілька нар.істор.переказів",Ол.Русова про кобзаря Ост.Вересая та його пісні і М.Білинського про пісні панщини.Другий том - П.Іваненка про кобзарів ніжинського повіту і Лоначевського про пісні буковинського народу.

З молодиків-студентів вийшли українські вчені,літератори та громадські національно-культурні діячі,серед яких і той,хто незабаром став редактором їх органу -Ю.Цвітковський.

Тим органом став "Киевский Телеграф".

Десь літом 1874 р."Громаді" пощастило перебрати редакцію цієї газети.Дружина одного з місцевих професорів,що був українського походження,але з виразно ворожим наставленням до українства і його національного відродження,пані А.Гогоцька,придбала цього року друкарню та відкупила часопис,що виходив у Києві,але не користувався жадною повагою і популярністю.Не знати,власне,з яких спонук взялася ця пані до видавання часопису,чи то з ідейних,чи то з побуджень меркантильного характеру,а тільки до участи в редакції і до співробітництва запросила вона,крім декого з представників з російської інтелігенції,також низку визначніших українських сил з членів Громади. Були це В.Антонович,М.Драгоманов,П.Житецький,П.Чубинський,Ол.Русов,Хв.Вовк,Я.Шульгин,В.Бернштам,С.Подільський та ін. Притягнуто було до співробітництва також декого і з галицько-українських земель,з яких особливо активним виявився В.Навроцький.

Програму часопису опрацював М.Драгоманів,а працю дійсного редактора перебрав згаданий Ю.Цвітковський.

Так "Киевский Телеграф" став органом української думки,що йшов як і колишня "Основа" шляхом ідей Кирило-Методеєвського Братства.-

Розпочавши свою працю викликав "К.Телеграф" посилену акцію тієї частини російського суспільства,речниками якої були "Киевлянин" у Києві і "Голос" у Петербурзі в спілці з органами польської

преси.Виступи цієї преси "К.Тел." успішно розбивав і ліквідував, стаючи поважним літературно-політичним органом.

Все це зрештою звернуло увагу відповідних урядових чинників, що незабарилися прийти з допомогою згаданим органом.

Вже на початку (у січні) 1875 р.київський цензор Пузиревський дістав від Нач.Голов.Управління в справах друку конфіденційний наказ того змісту:

"З огляду на те,що Гол.Управління дістало деякі відомості про газету "Киевский Телеграф" пропонується вам при цензуруванню зазначеної газети ставитися до неі з особливою обачністю та між іншим недопускати в ній жадних статей,що провадять українські тенденції".

Було це початком.А за ним,через місяць,новий наказ ,за ним дальші.Над газетою нависли чорні хмари.Не все гаразд було вже і у видавництві.Чоловік видавательки п.Гогоцький побачивши справжнє обличчя "Киев.Телегр." намагався вплинути на дружину.А коли йому в цьому не щастило,звернувся до М.Юзефовича.

Репресії збільшилися.Видавателька почала дорікати редакції в націоналізмі.Зрештою надіслала до редактора Ю.Цвітковського листа з рішучою вимогою:"або відмовитися від крайнього напрямку,або з 1-серпня редакція фактично перейде до інших рук"...

У відповідь на це українці – члени редакції та співробітники покинули часопис.

Сталося це на прикінці 1875 р.Сподівання видавательки,що часопис в "інших руках" зможе залишитися на тій висоті,на яку піднесла його попередня редакція,завели.Незабаром прийшов він до занепаду і,зрештою довелося його зліквідувати.

ЕМСЬКИЙ УКАЗ 1876 р.
М.ЮЗЕФОВИЧ І ЙОГО
"ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА".

Був це час,коли рос.уряд заходився коло "визвольної" акції балканських словян , що приводило до воєнного конфлікту з Туреччиною.В той же час вважав він,що надійшов слушний момент для остаточної ліквідації українського руху під Росією.

Початки реалізації цього рішення припадають на 1875 р.,а остаточне затвердження на 1876 р. В'яжеться воно з акцією,яку провадив М.Юзефович.Родом українець,помішник куратора Київської Шкільної Округи,голова Археографічної Комісії,був він визначнішим ворогом українства,і не раз вже прислужувався рос.урядові в його боротьбі з українським рухом.

На цей раз подав він спеціяльну записку – доповідь про зріст і небезпеку українського руху.Спиняється в ній на діяльності Відділу Географічного Т-ва та звертає увагу на "Киев.Телеграф".

"Діставши у Відділі Географ.Т-ва зав'язок,- пише він в цій записці – маючи свою книгарню,українофіли захотіли мати і власну газету в краю,але через те,що це їм не пощастило,вони взяли до своїх рук газету , яка раніш існувала,а саме -"Киев.Телеграф",що останніми часами перейшов у власність пані Гогоцької,дружини професора...під купленою фірмою безграмотного,що навіть не мешкає у Києві,Снежко-Блоцького як редактора."Киев.Телеграф" видається властиво завзятими українофілами з університетської молоді,що знайшли в ньому те,чого домагалися – свій літературний орган".

Вказувалося тут також на розвиток нац.-культурного руху на зах.-українських землях,на зріст – там українських видань та української преси,що пробивалася і до рук українського суспільства під Росією.Вбачаючи в цьому небезпеку сепаратистичного полум'я,М.Юзе-

фович подав свої доводи і висновки,що були підтверджені також даними різних відомств,які взяли участь в спеціяльній нараді,скликаній Мініст.Внутр.Справ.

Міністерство подало відомості до Головного Управління в справах друку.Вони були важливі,як мотиви для обгрунтовання цензурного акту 1876 р.

Цензурне відомство прийшло до остаточного висновку,що "вся літературна діяльність так званих українофілів мусить бути віднесена до прикритого тільки пристойними формами замаху на державну єдність і цілість Росії".

Наслідок : указ (наказ) ,підписаний Олександром II в Емську, звідки він увійшов в історію під назвою : "Емського указу 1876 р.".

Цим указом заборонялося : 1)переправу із закордону українських книг,брошур,а тим самим і української преси; 2)друкування і видавання в Росії оригінальних творів в українській мові та перекладів,за винятком історичних памяток із збереженням правопису оригіналів та творів красного письменства без відступлень від загально-прийнятого російського правопису ("ярижка");3)театральні вистави,а також текст в українській мові при нотах та читання.

Заборони по цьому указу ніколи не виконувались супроти галицьких москвофільських видань,хоч ті ніколи не були видавані (за винятком недовговічного "Живого Слова") чистою російською мовою.

ШУКАННЯ ВИХОДУ. АЛЬМАНАХИ 1880-років.

А тим часом життя ставило свої вимоги.Треба було шукати виходу.І його знаходили в виданню альманахів,що мали тенденцію стати періодачними органами.

Зміст їх був переважно з красного письменства,подекуди з'являлися тут матеріяли бібліографічного характеру,іноді етнографічного і под.

Першим з таких альманахів був під назвою "Луна",що появився на 1881 р. у виданні Л.Ільницького.

Року 1882 задумав видавати у Києві український місячник п.н. "Рада" М.Старицький.Не дістав одначе дозволу.Замісць часопису р. 1883 ,вийшов під тією ж назвою альманах.

В Одесі появився р.1885 український літературний збірник п.н. "Нива" ("Нива").У наступному (1886 р) вийшов херсонський збірник красного письменства п.н. "Степ"(СПБ-Херсон).Зрештою в р.р. 1887/88 український письменник В.Александрів випускає у Харкові альманах п.н."Складка".

"КИЕВСКАЯ СТАРИНА" ОРГАНІЗАЦІЯ ВИДАННЯ. ПРОГРАМА.ПЕРШИЙ ВИДАВЕЦЬ І ПЕРША РЕДАКЦІЯ.

В той же час справа видання періодичного органу залишалася актуальною.Р.1881 набрала вона конкретних форм. Це збіглося з такими фактами: 1)саме цього року В.Семиренко передав на українські справи 25.000 руб.Був це власник цукроварні,скромна маловідома того часу ширшим колам людина,але близька до Київської Громади,людина,що пізніш постійно підтримувала український національний рух і зокрема українську пресу.Частину з цих грошей,переданих через О.Кістяковського В.Антоновичу,було покладено на заснування місячника,присвяченого головним чином,українській історії,етнографії та почасти літературі; 2)Цьогож року повернувся з Холмщини до Києва Т.Лебедин-

цев,колишній співробітник "Основи".Син сільського священника на Звенигородщині о.Гаврила Лебединця і молодший брат учоного,протоієрея Софійського Собору о.Петра Лебединцева,того самого,що проводив труну Шевченка пароплавом до Канева.Енергійний,меткий,був він інтересною ,культурною людиною,що мала непохибний літературний хист,людиною з добрим науковим досвідом.(редактор журн."Руководство для сельских пастирей",автор двох томів матеріялів з історії церковних справ в Україні,праці п.з."Архимандрит Мелхиседек Значко-Яворський та ін.)

По пораді з братом заходився він коло видання науково-сторичного журналу.З тією метою зв'язався з представниками Київської Громади та визначнішими українськими науковими силами.

Десь наприкінці січня 1881 р. відбулося підготовне засідання, в якому взяли участь В.Антонович.П.Житецький,О.Лазаревський та ін., де опрацьовано програму журналу,назвавши його :-"Киевская Старина". Т.Лебединцев після цього розпочав клопотатися про дозвіл на безцензурне видання.У проханні,поданому Голов.Управлінню в справах друку 4.серпня 1881 р.,підкреслив історичну ідеологію журналу,що була збудована на значенні Киева для "Южной половини Росии".

Тут же вказував і на те,що "не зважаючи на особливості цього змісту,видання це непричетне ("чуждо") буде до будь-якої упередженої думки і будь-якої виняткової точки погляду-".

Дня 23 жовтня дозвіл було дано,але з умовою,що журнал підлягатиме цензурі,чому,на думку Лебединцева,прислужився М.Юзефович.

"Дозвіл на "Старину" є - писав він до М.Костомарова,-але... під цензурою.Отже той старий пес (ім'я рек і не треба)доти пудив, доки не напудив.Щоб його трясця взяла".

У січні 1882 р.появилася перша книжка часопису,що протримавшись без перерви 25 років відіграв в історії українського національного відродження поважну ролю.

ТРИ ДОБИ "КИЕВ.СТАРИНИ".
ВИДАВЦІ -РЕДАКТОРИ .

Цілий час існування "К.Старини"можна поділити на три доби :

1) доба Т.Лебединцева від 1882 р. до 1888 р.; 2) доба керування О.Лашкевича р. 1888 -1889 ; і 3) коли журнал став фактично органом Київ.Громади за ред.О.Кивлицького та В.Науменка від 1890 р. до 1906 , перетворившися потім в журнал п.н."Україна".

Перша доба визначається напруженою працею самого Т.Лебединцева,який був і видавцем, і редактором, і секретарем,а дуже часто і коректором,а крім того тією цінною співпрацею,що її давали В.Антонович та М.Костомарів.В.Антонович часто виконував обов'язки редактора. Згуртувавши навколо журналу визначніші наукові і літературні сили,Т.Лебединцев підкреслював його громадський характер.Ознакою того були редакційні засідання з участю ближчих співробітників, серед яких були В.Антонович,П.Житецький,О.Лазаревський,І.Малишевський,о.П.Лебединцев та ін.

За перший рік існування журнал подав не малі надії.Передплатників набиралося десь коло тисячі,що для журналу такого характеру було вже досить показним.

Але в наступних роках передплата почала падати.Щоб підтримати фінансове становище журналу Т.Лебединцев р.1883 звернувся через куратора шкільної округи С.Голубцова до Мін.Внутр.Справ з проханням про субсидію для "Киев.Старини" в розмірі 6.000 руб.щорічно на 5-років.Прохання це підтримував Г.Галаган.Крім того Г.Галаган особисто звернувся до Мін.Фінансів Н.Бунге.колишнього київського професора,який пообіцяв одноразову субсидію в розмірі 2.000 руб.

В цьому розмірі Лебединцев і дістав її. Але вона не могла вивести журнал з тяжкого фінансового стану. Дефіцити зростали. Це привело до того, що в кінцем 1885 р. Лебединцев заявив, що має намір припинити видання. Але співробітники та члени Громади опротивилися тому і приобіцяли енергійну підтримку та безплатне співробітництво. Так "Киев. Старина" продовжувала виходити. Та в другій половині 1887 р. Лебединцев остаточно заявив, що з наступного року він видавати журналу не буде. Спричинився до того, крім фінансового становища, тяжкий стан здоровля Лебединцева, що звів його в могилу 12-березня 1888 р.-

Прихильники та найближчі співробітники "Киев. Старины" поставлені були перед тяжким завданням. Щоб видавати журнал далі, треба було знайти людину вільну від поліційного підозріння, приємлему для влади і цензури і одночасно певну та непохитну з національного боку, а до всього того ще й незалежну фінансово та вільну від службових обов'язків.

Зрештою таку людину пощастило знайти. Був це землевласник зі Стародубщини, учень Київського Університету, мировий посередник 1860-х р.р. і колишній голова з'їзду мирових суддів на Чернигівщині - Олександер Лашкевич. Походженням зі старого козацького роду, з дідів і прадідів був він споріднений з Полуботками, Милорадовичами, Галаганами. Батько його був великим книголюбом та автором про розкольничі слободи на Стародубщині.

Народився О. Лашкевич р. 1852. На Київському Університеті приєднався до молодого гуртка українців. Брав участь у недільних школах. Закінчивши Університет віддався він земській справі та праці запровадження в життя цих нових установ після реформ 1860-х р.р. З початком 1886 р. переїхав до Києва. Часто сходився з одним зі старих приятелів - П. Житецьким.

Під час одного з побачень П. Житецький піддав приятелеві думку взяти на себе видання часопису "Киев. Стар.", що саме був в тяжкому стані. О. Лашкевич захопився. Не зважаючи на попередження родини, що це приведе до розкладу і без того вже фінансово порушеного його господарства, він приступив до реалізації тої думки.

У самому кінці 1887 р. Т. Лебединцев перепродав Лашкевичу право на видання та непродані примірники "Киев. Стар." за 2000 руб.

Так перейшло видання до нових рук. Але треба було ще дістати в Петербургу офіційне затвердження нового видавця-редактора. Тим часом його київські приятелі намітили плян редакційної організації. Фактичним редактором запрошено було члена Старої Громади доц. Універ. Хв. Мищенка, а виконувати обов'язки секретаря запропоновано було Іг. Житецькому. До редакційного комітету ввійшли: В. Антонович, О. Лазаревський, П. Житецький, В. Науменко, О. Левицький, Н. Молчановський, М. Шугуров та ін.

Офіційне затвердження Лашкевич одержав був у лютому 1888 р., коли вже минув гарячий час передплати на піврічні видання. Це загрожувало збитками. Та Лашкевич на це не вважав і з легким серцем та захопленням віддався праці. Зранку-в редакції, після сніданку- в роз'їздах в справах видання, а вечорі у співробітників, або на редакційних зібраннях. Так минали його дні в цей час.

Практичні справи редакції провадив Хв. Мищенко. На допомогу йому закликано було спочатку молодого П. Тимошенка, а пізніш Евг. Кивлицького, який незабаром став дійсним секретарем редакції, змінивши Іг. Житецького, що мав кінчати студії та скласти останні іспити.

У березні рішено було видати замісць трьох місячних книжок один том в 30 арк. друку. Цікаву згадку про цей час подає Іг. Житецький.

"Нервова, метушлива праця провадилася в редакції увесь лютий і початок березня - пише він - Хвороба Лебединцева стала загрозливою і 12-березня він помер. Пригадується час відправи похоронної служби 14-березня в Трьохсвятительській церкві...Церковна служба, яку відвідав майже не увесь склад нової редакції і численні співробітники, вже доходила до кінця, коли раптом прибіг з друкарні задиханий, схвильований Хв.Г.Мищенко і щось зашептав на вухо Лашкевичу. Миттю стало відомо, що цензурних перешкод уникнуто і нова редакція одержала дозвіл випустити перший том "Киевской Старины" за 1888-й рік, який і з'явився на другий день".

Зовнішній вигляд журналу став також новим. Папір ліпший. Обсяг кожної книжки щораз збільшувався. Замісць 10 - 12 аркушів, новий видавець давав до 18 -20, а то й більш аркушів, не збільшуючи передплатної ціни.

Та незабаром знову прийшли для "Киев.Стар." тяжкі часи. Минув рік і весна 1889 р. Передплата майже подвоїлася. Це давало надію на зменшання дефіциту. Але разом з надією прийшло і лихо - хвороба видавця. Мусів виїхати на відпочинок на село (травень 1889 р.). Але і тут неміг позбавитися турбот щодо "третьої своєї дитини" (після сина і доньки) - цебто "Киев.Стар." У серпні повернувся до Києва. Через місяць стався перший удар. Далі хвороба ускладнилася ще карбункулом. Вночі проти 31-жовтня - другий удар і О.Лашкевича не стало. Перед співробітниками стала знову спроба продовження видання.

Вирішено було тимчасово доручити редагування -"Киев.Стар." - Е.Кивлицькому. В той же час розпочато акцію про перебрання видання до рук Старої Громади. Крім переговорів із вдовою, треба було перевести передачу видання новому - номінальному видавцеві. За такого нового видавця намічено було старогромадянина Кс.Гамалія. У половині грудня було відкуплено "Киев.Стар." від родини Лашкевича -К.Гамаліем. Таким чином фактично набувала її Стара Громада.

Редакційна праця впала на плечі Е.Кивлицького, який і провадив її до 1893 р. З кінця 1890 р. почалися турботи про призначення постійного редактора, яким було обрано історика, члена Старої Громади В.Науменка, людину літературного таланту, жваву, енергійну і тактовну. Був він давнім членом Громади і дехто побоювався надміру виразного підкреслювання "українофільського " напрямку журналу, що могло б звернути увагу влади та відштовхнути цінних наукових співробітників не прихильних до "українофільства" Справа з призначенням затяглася. Перешкоди йшли з Петербургу. Зрештою через впливових осіб-земляків і знайомих, пощастило таки перемогти підозріння, обмови, наклепи і доноси. Дня 26- липня 1893 р. в.об.київського цензора Н.Дроздов повідомив " Его Высокородие Господина Науменка", що Мін.Внутр.Справ затвердив його на становищі редактора.

А у грудні (27.XII) 1902 р. В.Науменко порушив справу про передачу йому і видавництва. У зв'язку з цим запитаний Департамент Поліції подав характеристику про Науменка як "відомого своїм українофільським напрямком". При чому ще року 1894-Деп.Поліції писав про Науменка таке: "у зв'язку з поданим українофільською партією проханням в справі відкриття Т-ва імени поета Шевченка, були одержані відомості, що Науменко нібито, дістав листа від емігранта Драгоманова, в якому було рекомендовано скласти для зазначеного товариства два статути: явний, що буде затверджений урядом і таємний, яким товариство повинно керуватися при досягненню своїх сепаратистичних цілей.-

Не зважаючи на таку "рекомендацію" проти В.Науменка", який був в той час професором 2-ої Київ.Хлоп'ячої Гімназії, нічого не мав проти цього ген.губернатор Драгоміров. Це його наставлення до Науменка і вирішило справу. В.Науменко був затверджений видавцем "Киев.Стар." (23.III.1902 р.), залишаючись в той же час і її редактором до останньої книжки 1906 р., та спадкоємця її журналу "Україна" (1907).

МАТЕРІЯЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ "КИЕВ.СТАР."ПЕРЕДПЛАТА.

Довший час доводилося "Киев.Стар."перемагати тяжку матеріяльну скруту.Кілька разів стояла вона перед небезпекою припинення і лише завдяки відданій жертвенності з боку співробітників та поодиноких членів українського суспільства,не кажучи вже про самих видавців,щастило кожного разу цю небезпеку усувати.

Передплата довший час не могла покрити всіх видатків.Виявлялася вона в таких цифрах:Першого року (1882) за Т.Лебединцева кількість передплатників досягла була числа -780 і давала надії на розвиток та забезпечення.Але вже другий - 1883 р. виказав упадок, давши 760 передплатників.Це затурбувало Т.Лебединцева і примусило просити субсидії.Одержана одноразова субсидія в сумі 2000 руб.справу врятувати не могла,тим більш,що наступні роки виявили дальший упадок передплати,а саме: рік 1884 дав вже -750, р.1885 - 612 передплат. Пояснюється це тим,що напочатку в число передплатників попали почасти особи,які сподівалися,що журнал уділятиме головну увагу описув київських старовинних пам'яток і зокрема пам'яток церковних.Тому серед них було чи мало духовенства,яке вже в наступних роках,побачивши дійсний характер журналу,почало відходити.Ще більш упала передплата в переходових 1887 -89 роках (перехід видання від Лебединцева до Лашкевича),чому завинила до певної міри техніка переходу (запізнення оповіщень передплати,тощо).Кількість передплатників понизилася аж до 400.

З переходом "Киев.Стар." до "Старої Громади" за ведення її В.Науменком передплата почала помалу підноситися.

В перших роках (1882 -83) від передплат поступило десь 6 - 7.000 руб., тоді як видатки виносили більше як 8.000 руб.Коли взяти на увагу,що при зменшенні передплатників сума видатків залишилася та ж сама, то зрозуміло,в яких тяжких і невідрадних умовах доводилося "Киев.Стар." битися за своє існування.

І все ж пощастило перемогти всі ті тяжкі обставини довівши до того,що бодай при кінці позбавилася -"Киев.Стар."щорічних дефіцитів. Було це наслідком ,з одного боку - згаданої жертвенности,з другого - упорядкування господарки.

З допомогою прийшли в першу чергу самі співробітники.Одні з них відмовилися від гонорарів,другі,як Е.Кивлицький,відмовилися від платні за технічну редакційну працю,або зводили її до мінімума.Крім того з допомогою прийшли поодинокі члени нашого громадянства,серед них - в першу чергу В.Симиренко ("Великий Хорс"),який щороку,помимо інших пожертв на нац.громад.цілі,давав не менш як 1000,а частіш 1500 -2000 руб.Вноски робили також - В.Науменко,К.Гамалій,В.В.Бейштам, П.Косач,О.Лазаревський,В.Тарновський,Я.Демченко,Жученко,М.Шугуров та ін.

Такими зусиллями пощастило втримати один з найповажніших журналів,передавши його заповіт і традиції молодшому органу,що після 25 років його заступив.

ЗМІСТ І СПІВРОБІТНИКИ "КИЕВ.СТАРИНИ".

За час свого існування "Киев.Стар." об'єднала навколо себе найвизначніші українські наукові сили та створила широке коло співробітників,що охо

плювало не лише східні західні українські землі, але сягало і далеко поза їх межі. Досить назвати тут хоч би такі імена як В. Антонович, П. Житецький, О. Лазаревський, М. Костомарів, також Дм. Багалій, Бернштам, Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманів, що писав як під своім іменем, так під різними псевдонімами, Ол. і П. Єфименки, О. Яворницький, А. Кримський, І. Левицький (Нечуй), Ор. Левицький, Г. Мачтет, К. Михальчук, В. Перетц, Б. Познанський, О. Потебня, Т. Рильський, О. Руос, С. Русова, М. Сумцев, М. Старицький, Ів. Франко (Мирон), Я. Шульгин, Ф. Щербина та баг. інш. З чужинців – В. Мякотин, Н. Петров та ін.

Впродовж 25-років нагромадила "Киев. Стар." в 97 томах ціле багацтво різноманітних праць. В цілому увесь зміст цих 97 томів обіймає праці чи матеріяли з історії та археології України, історії красного письменства, етнографії, а також листування визначних людей, спомини, зрештою бібліографії і т. п.

Згадаємо тут, бодай, дещо з тієї скарбниці. Так, в цілій низці історичних праць В. Антоновича знаходимо тут такі, як "Уманский сотник Иван Гонта", "Киев, его судьбы и значение с XIУ по XУI столетие"; Дм. Багалій дав такі, як "Займанщина в Левобережной Украине XУII и XУIII в.", "Генеральная опись Малороссии", "Три черкаские слободы XУIII в. по современному их описанию" та багато ін.; з праць М. Грушевського – "Волынский вопрос 1097-1102 г."; М. Драгоманів опублікував тут м. ін. також "Украинский вопрос в его историческом освещении", дуже цінну замітку дав П. Єфименко: "Ссыльные малороссиян в Архангельской губ."; М. Костомарів побіч з іншими своїми працями дав "Материялы для истории Колиивщины"; надзвичайно цінний вклад зробив О. Лазаревський публікуючи "Отрывки из фамильнаго архива Полетик", "Два акта для истории – руины – правобережной Украины", "Описание старой Малороссии", "Суды старой Малороссии", "Запорожье в конце XУII в." та ін.; з праць Ор. Левицького – "Очерки народной жизни Малороссии во второй половине XУII в."; І. Павловський опублікував тут 39 більших і менших праць до історії Полтавщини і її поодиноких міст; з праць М. Сумцова: "К истории Слободско-украинскаго чумацтва"; тут же цінна праця Я. Шульгина про коліівщину, як також Д. Еварницького: "Жизнь запорожских казаков", "Архивные материалы для истории запорожья" та ін. Не менш цікаві праці, що стоять у зв'язку з церковним і релігійним життям України, як напр., Гр. Моз: "Гайдамацкие движения XУII ст. и монахи киевских монастырей", або "Странички из жизни духовенства в старой Малороссии" – Н. Єгорова; "Участие запорожских казаков в восстановлении южно-русской церковной епархии" – П. Орловського; "Помещики и духовенство в юго-западном крае в конце прошлого стол." – В. Хроневича; "Церковное пение и культура XУII и XУIII в. в Украине и Московии" – А. Сластиона, та ін. Так само з археології та архівознавства на сторінках "Киев. Стар." появилися такі цінні розвідки, огляди, тощо, як Д. Еварницького – "Остров Хортиця", низка праць В. Антоновича та Дм. Багалія, П. Єфименка, Г. Линниченка, Хроневича та ін.

Тут же кілька праць і матеріялів до історії української журналістики. Зокрема: С. Р (Русової) – "Харьковская журналистика начала настоящаго столетия", Е. Вашкевича: "Несостоявшийся журнал Кулиша "Хата", дещо до історії "Основи", тощо.

З історії української літератури В. Антоновича: "К вопросу о гал.-рус. Литературе"; Д. Багалія – праці про Квітку-Основ'яненка та Гр. Сковороду; Васильєва про О. Бодянського; С. Єфремова про Грабовського ("Поэт гражданин"), про І. Франка ("Поэт борьбы и контрастов"); з історії української мови П. Житецького: "Очерки истории Малорусскаго наречия в XУII в.", "О языке и поэтическом стиле малорусских дум", М. Костомарова про П. Куліша та його останню літературну діяльність, Мирона (І. Франко) про Ів. Вишенського, М. Сумцова: "Слобод. украинское

дворянство в произведениях Г.Квитки" та ін.;зрештою низка статей і заміток про Котляревського та Шевченка подані М.Василенком,Б.Грінченком,Дашкевичем,Вас.Доманицьким,С.Єфремовим,П.Житецьким,Науменком,Павловським,О.Русовим та ін.

Особливо багато дала "Киев.Стар." матеріялів з етнографії, як також цінних праць.Так,напр., І.Беньковський опублікував тут 23 праці,присвячені переважно звичаям,повірям,прикметам,тощо; про похорон і голосіння дав свої розвідки В.Данилів;про творців і співаків дум писав П.Житецький,О.Лецицький дав такі праці як "Очерк стариннаго быта Волыни и Украины","Обычные формы заключения браков в Южной Руси","Обычай помилования преступника,избраннаго девушкой в мужья" та ін.,Ів.Левицький дав нарис:"Украинские юмористы и шутники";В.Милорадович подав 16 праць про Лубенщину; П.Несторовський - матеріяли про бесарабських українців;тут же довга низка праць (30)М.Сумцова та Т.Рильського :"К изучению украинскаго народнаго мировоззрения",зрештою праці Номиса,Б.Познанського (зокрема про вороніж.українців:"Попок","Воронеж.хохлы"),І.Франка та ін.

Серед праць і матеріялів,що торкаються біографії та характеристики треба згадати О.Лазаревського:"Люди старой Малороссии", В.Шенрока "Життя П.Куліша" та ін.Серед бібліограф.матеріялів -покажчик праць П.Чубинського.

Листування.Обіймає воно листування О.Бодянського,Г.Галагана, П.Куліша,І.Полетики,гр.Румянцева про повстання в Україні, листи Б. Хмельницького до В.Сапіги.

Зрештою спомини,денники,записки:В.Беренштама та Г.Вашкевича про М.Костомарова,О.Кістяковського,Г.Познанського ("Картины моего прошлаго","Воспоминания о польском возстании в Украине"),М.Старицького,М.Чалого,тут же записки Мих.Чайковського (Садик Паша), Дневник Освенціма,Дневник Ханенка та ін.

Р.1890 дістала "Киев.Стар." дозвіл на друкування творів красного письменства.Одночасно з ініціятиви і переважно працею Вас. Доманицького поповнився відділ заміток відомостями поточного життя. Починає звучати і публіцистична нота,починають порушуватися пекучі питання сучасного життя і потреб українського народу.

Так українське суспільство досягло,зрештою,свого органу,що став єдиним притулком української літератури та попереду органом критики і публіцистики.

Вже цей коротенький перегляд свідчить про ту невичерпану ще й до сьогодні криницю - першу українську широку енциклопедію, якою став орган української науки і літератури,публікації,без яких тяжко обійтися в науковій праці з тієї чи іншої галузі українського життя.

ЦЕНЗУРА І "КИЕВСТАРИНА".

Великих труднощів і турбот зазнала "Киев.Стар." від цензури.За час свого існування довелося їй мати діло не тільки з місцевою ,а також з центральною цензурою.Підозріння в українофільстві викликали встановлення дуже складної та незручної для періодичного видання цензури статтей,в яких зустрічався український текст.Такі статті місцевий,київський цензор повинен був надсилати до Головн.Управл. у справах друку.Звідти йшли вони до Петербурзького Цензурного Комітету,який доручав їх одному із своїх цензорів,його висновок повертався до редакції тим же шляхом.Щойно р.1898 В.Науменкові,при зичливій допомозі ген.губ.Драгомірова,пощастило передати цензуру окремому цензору у Києві.

Особливою немилістю цензури,крім самого змісту українського тексту і теми публікаціїі,користувалися такі слова,як -"Україна", "Січ",Козак",як також вживання в українських текстах літери "і". Зокрема похід проти -"і" розпочав,під впливом часоп."Киевлянин" і з наказу Гол.Управл.друку окремий київський цензор В.Рафальський.

"Феоктистов,- писав з цього приводу Т.Лебединцев -якщо вірити цензору,наказав йому особисто гнати літеру "і" при кождій нагоді ("во что би то не стало")".

У практиці приводило це часто до нісенітниці і повного безглуздя.

"Головному переслідуванню підпало "і",-писав він же до Косрова,але без нього не можна обійтися.Доходить до нісенітниць.У рецензії на "Покуття" Кольберта було сказано:..."у мові гуцулів та підгорян літера "о" переходить в "і" в словах односкладових,напр;"кінь","віл" та і н.і знову повертається на місце,коли те саме слово набирає більше складів...

...Цензор залишив "і" тільки в правилі,а в прикладах викреслив і поставив -"и",тобто те чого немає в правилі".

Не менш труднощів завдавали і інші цензори,з яких згадати хоч би проф."чистої" математики П.Ромера,фахівця в своїх наукових дисциплінах,але,як характеризує його Іг.Житецький,"людини вузького світогляду,впертої і,як цензор,з усякими бюрократичними витребеньками."

Та ще гірше було при його наступникові Бор.Мих.Юзефовичові, молодшому синові відомого з лихої памяти Мих.Юзефовича.-Той же Іг. Житецький характеризує цю особу такими словами:"Борис М-ч був чоловік зовсім не-чесний,темний в справах свого приватнього життя,і у місті не вважали його за особу серйозну; зате він вислуговувався серфілізмом і надмірним консерватизмом".

За Юзефовичового цензурування раз-у-раз доводилося боротися за кожний рядок змісту матеріялів "Киев.Стар.",бо він повсюду вбачав двозначність,зраду і сепаратизм,і перешкоджав різними зачіпками своєчасному виходу чергових чисел.

Взагалі цензура не тільки викидала ті чи інші праці,але і краяла їх часто так,що редакції доводилося самій зрікатися їх.

"Що виробляє цензор ,одному Богу відомо - писав Т.Лебединцев до А.Бичкова -я викидаю і цілі статті,і окремі речення,інше зовсім притримав,- нічого не помагає".

Щойно з початком XX ст.цензурна практика дещо послабшала. На сторінках "Киев.Стар."почали з'являтися навіть українські твори красного письменства (Винниченко,Грінченко,Коцюбинський,П.Мирний та ін.).Окремий цензор Сідоров звернув на це увагу Голов.Управ. в справах друку,яке відповіло,що "белетристичні і критичні статті,що не относуються до історії і побуту Южной Россії,не повинні бути дозволені до їх публікації у "Киев.Стар."Про мову статтей нічого не було сказано.

Так зустріла "Киев.Стар." 1905 рік,коли не треба було вже шукати ласки Гол.Управл. і цензури.

ВІДГУКИ І ОЦІНКА

Першим органом,що відгукнувся на "Киев.Стар." був орган,що стояв на сторожі "общерусскости" і неподільности.Був ним "Киевлянин", який зустрів дозвіл на видання "Киев.Стар."гумористичним фельєтоном у віршах.По виході ж журналу не залишав його без своєї уваги, що найяскравіше виявилося у вступі в числі з 4 січня 1884 р.в якому було підкреслено,що - "редакції" треба було б,принаймні вживати

загальноруского ("общерусского")правопису,а не недоладної куліішівки як. також,не вадило б триматися загальної ("общей"), а не жаргонної термінології наших українців"...

Взагалі особи,що керують редакцією,на думку "Киевлянина" мусіли б "зважати на загальноруські ("общерусские"), а не гурткові цілі."

Інакше зустріли "Киев.Стар." поважніші рос.журнали.Так,"Вестник Европи",переглянувши зміст річника (звичайно "В.Евр." не торкався журнальної літератури) підкреслив,"що це видання повинно знайти видне місце в нашій історичній літературі...воно дає взірець того,як могли б розвиватися місцеві літературні інтереси при умовах більш сприятливих,ніж ті,в яких ці інтереми були поставлені в останній час".

Відгукнулися прихильним словом також ще "Новое Время","Русь" І.Аксакова,а пізніш -"Исторический Вестник".

З поодиноких представників російських наукових кол в першу чергу треба згадати прихильний голос О.Пипіна,який піоля кризи 1887 р.щиро вітав відродження журналу.

Становище українського суспільства найвиразніше виявилося в час кризи і переходу журналу від Т.Лебединцева до Ол.Лашкевича. На адресу Т.Лебединцева та киян - співробітників надходили в цей час листи з турботливими запитами,зі співчуттям, а потім з привітанням в поборенню кризи.Першими відгукнулися проф.О.Маркович та Ів.Линниченко з Одеси,проф.Д.Багалій,П.Єфименко,М.Сумцов в Харкова, а далі І.Теличенко,М.Бакай та ін.Відгукнулися земляки і з-поза України.

Долетіла чутка і на Зах.українські землі.

"Вельми печально було для нас оповіщення Т.Г.Лебединцева в грудневім числі м.р. що сей на разі одинокий Южно-руський журнал науковий перестає виходити - писала Львівська "Зоря" -Вість тая вдалася нам в Галичині просто неймовірною,бо добором своїх матеріялів історичних,етнографічних і літературних,становлячих вже нині пребагате джерело до нашої історії і літератури заслугував він сповна на підпору і підмогу як найширшу.Та от судилося,на щастя,лежати довго доброму ділу,бо зложену Т:Лебединцевим редакцію підняв наново А.Лашкевич і цінний сей для нас журнал виходитиме як дотепер, і на будуче"...

А за рік в тій же "Зорі" писалося;..."Жаль превеликий,що ми не годні здобутися на зарівно цінне видавництво в рідній мові... "Киев.Стар." повинна находитися в руках кожного русина,кому лише дорого пізнання рідної історії життя свого народу".

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ ЧЕТВЕРТОЇ.

1) Чий орган був "Киевский Телеграф" ? Його історія й характер.

2) На коли припадає початок "Киевской Старини" ? Хто був основником та редакторами ? Як довго виходила "Киевская Старина"?

3) Загальна характеристика "Киев.Стар." та як відгукнулося і оцінило її українське суспільство ?

4) Як виглядала передплата "Киев.Стар." ?

5) Як зустрінули "Киев.Стар." чужинці та їх органи.

6) Як впливала цензура на "Киев.Стар."?

П Я 'Я Т А Л Е К Ц І Я.

П Р Е С А НА ЗАХ. УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ВІД 1860 -го РОКУ.

Коли український рух і українське життя під Росією після 1863 р. почало зазнавати особливо тяжких утисків, на зах. українських землях політична ситуація дещо змінилася і полегшала. Спричинилася до цього нова австрійська конституція. У зв'язку з цим відроджується тут українська преса і починає розвиватися в двох напрямках: староруському і москвофільському, з одного боку, та народовецькому і радикальному -українському з другого.

ЛІТЕРАТУР.-ПОЛІТИЧ. ЧАСОПИС "С Л О В О" ЙОГО ВИНИКНЕННЯ, СУСПІЛЬНО -НАЦІОНАЛЬНЕ ОБЛИЧЧЯ, ПЕРЕДПЛАТА, ДОДАТКИ.

Першим політичним і літературним часописом цього часу стає "Слово", що починає виходити з 25 січня 1861 р. двічі на тиждень. За своє появлення зобов'язаний він був громадському діячеві - судді Мих. Качковському, який забезпечив існування часопису не тільки внесенням заставу в розмірі 3,000 гульденів, але і щомісячним утриманням редактора, найближчих співробітників і нарешті постійною пенсією в розмірі 300 гульд. для редактора, на якого закликав Б. Дідицького.

Крім М. Качковського з підмогою "Слову" прийшов також митроп. Гр. Яхимович, підтримуючи видання в першому півріччі місячними внесками.

Зобов'язаний і цей часопис і своєму видавцеві -редакторові, який зумів поставити його вже в самих початках на грунт самовистачальности. По трьох місяцях повідомив він М. Качковського, що "Слово" вже не потребує його матеріяльної підтримки, бо виданню пощастило здобути таку кількість передплатників, що можна покривати всі витрати. На той час "Слово" мало вже 1.500 передплатників.

Такого успіху часопис здобув завдяки тому, що його редактор, залишаючись сторонником москвофільства, прибрав свій орган ніби в народній український одяг. Побіч з "язичієм" почали тут час від часу з'являтися твори і праці в українській мові, а серед співробітників можна було побачити представників українських наукових сил і письменників та звичайних дописувачів. Але такий стан потривав недовго. Редакція, зрештою, відкрила своє справжнє обличчя. Сталося це після виступів Ів. Наумовича з програмою об'єднання з Москвою та анонімної публікації п.з. "В один час научиться Малорусину по Великорусски", автором, якої фактично був сам Б. Дідицький (1866 р.) З цього часу "Слово" рішуче і відверто вже стало на грунт москвофільський, з якого і не сходило до кінця свого існування (1887 р.).

Того ж характеру були і додатки до "Слова", а саме: "Галичанин", (1867) та "Слово до громад", потім "Письмо до громад" (1867 р.).

РЕДАКЦІЯ СПІВРОБІТНИКИ. ЗМІСТ " С Л О В А ".

Найближчими співробітниками в редакції "Слова", побіч з редактором Б. Дідицьким, стали О. Попель (пізніш Люблянський і Полоцький архієпископ), який взяв на себе писання провідних статей та М. Клемертович (пере-

клади,дрібні замітки і коректура).Близько до часопису стояли І. Наумович,Сев.Шухевич,Ів.Гавришкевич,Як.Головацький,Ант.Петрушевич та В.Площанський,що р.1872 перебрав видання і редакцію до своїх рук.Тут же були представники і з Угорщини : Ол.Духнович,А.Кралицький.Не бракувало і представників україножерства зі сх.українських земель,як проф.Гогоцький,а також і таких імен "общерусской" ідеї, як проф.Погодін,А.Добрянський,Іловайський та ін.

В перших роках Б.Дідицький подбав був і про притягнення визначніших представників українського письменства,як О.Федькович, М.Устіяновнч.П.Куліш та О.Кониський.

Співробітництво останніх двох,а головно Кониського,що виявилося в його надзвичайно цікавих дописах,було,властиво,спробою безпосередньо промовити до Галицького суспільства та показати йому російські порядки.

Отже , вже з переліку співробітників,можна бачити,що редакція поставила собі за завдання показати ніби безсторонне видавання часопису.Це ж відбилося до певної міри на змісті в перших його річниках.Крім О.Кониського,досить тут згадати ще ту увагу,з якою було приділено місце працям Костомарова та Куліша (з "Основи") а також, поезіям Шевченка та ін.Тут же була подана перша вістка про "Основу" та про смерть Т.Шевченка,якому присвячено навіть посмертну згадку п.з. "Воспоминку о Шевченку".

В цілому "Слово" в-продовж свого існування приносило статті політичного змісту,економічні замітки та розправи,статті на теми народньої освіти,праці на історичні та літературні теми,спомини, життєписи,поезію й оповідання.Широко поставлений був також відділ дописів.

З поодиноких оригінальних праць,варто згадати тут такі,як Як.Головацького :"Об изслѣдованіи памятников русской старины,сохранившихся в Галичинѣ и Буковинѣ " та "Литературныя извѣстія из Украины ","Червоно-русская литература",як також його спомини про Достоєвського,А.Петрушевича та ін.; його ж тут низка розвідок та статтей,як напр.; про Волинсько - Галицький Літопис,про Пилипи Орлика,Фр.Скорину,про "Слово о полку Ігоревім" та ін. На різні теми дав довгу низку статтей В.Площанський.Зокрема його "Возваніе к благополезному подвигу"(в справі збирання матеріялів з історії,етнографії і статистики Червоної Руси).На початку можна було бачити тут статті на такі теми,як "Где що проти твердження,що наш руский язык не есть самостоятельный словенськый язык,но наречѣіе польского"(І.Гаска),або "Бити нам общерусскими чи малорусинами ?", "Централизм Москвы и малорушина в діецезіи холмской"(Гавришкевича), "Выходки на Костомарова.",тощо.Натомісць пізніш з'являються вже статті скеровані на поборення українства,як Гогоцького про українофілів і под.

Частина національно-політична обіймала собою питання поточного суспільно-політичного життя,звертаючи велику увагу на питання церковно-обрядового характеру.Дуже уважно провадився тут огляд праці та подавалися промови послів до віденського і галицького соймів. Не меншу увагу приділено було шкільництву.Але найширше поставлений був відділ дописів.Зокрема,крім цінних дописів О.Кониського,звертають на себе увагу дописи з Києва - про київську журналістику,про пам'ятник Б.Хмельницькому,про польську шляхту в Україні,про "Спор Украины за язык в Харьковѣ " і б. ін.Чимало дописів з Угорської України та інших місць.

В перших роках добре поставлений був відділ красного письменства,що визначався багацтвом творів таких авторів,як Верниволя (О. Кониськ[illegible]),Куліш,Федькович,Кралицький та ін.Пізніш твори українських авторів зникають.На їх місці з'являються твори К.Аксакова ,Язи-

кова та ін. Тут же і сам Дідицький в товаристві з І.Гушалевичем.
Щодалі відділ цей біднішає,як кількісно так і якісно поволі заходячи на нішо.

ВІДГУКИ І ОЦІНКА.

На появлення "Слова" відгукнулася "Основа".Вітаючи часопис висловила вона своє становище такими словами:

"Ми певні,що "Слово" гідним способом виконає своє завдання..".-Вітаємо Русинське "Слово",але не заховаємо від нього нашого глибокого переконання,яке,можливо поділяє вже з нами і редакція..."Слово",тоді матиме успіх,тоді осягне мети,коли стане народнім не тільки своїм наміром,не тільки думкою,але і мовою."Лучче своє латане, ніж чуже хватане,лучче своє лохматне ,ніж чужее прохатне".

"Цієї народньої мови треба шукати не в книжках,а в живому слові народу:воно мусить бути головним джерелом і основою письменної словесности: з нього,як із пня,вона мусить розвиватися і розквітати.

Користаючись без розбору іншими мовами,що ми постійно помічаємо у галицьких русинських письменників,"Слово" може досягати сторонніх цілей,але - не головної,і ніколи не стане живим органом народньої думки і чуття,ніколи не буде душею народнього життя."

Таким " memento "зустріла "Основа" вихід "Слова".Та це упімнення було марним.Пішло -"Слово" протоптаною стежкою,оцінку якої знайшло,як серед українського суспільства, так на сторінках російських журналів. ("Современник","Вестник Европы").

"На такі часописи,як "Слово",- писали р.1876 з Полтави до "Правди" - дивимося ми,як на ворогів усього українського народу.Ми вже більше поважаємо "Моск.Ведом.",ніж "Слово",бо запевне знаємо, що щоб не говорив Катков - він говорить своє , а "Слово" говорить за ті карбованці,котрі бере з Києва і Москви.Ми зневажаємо "Слово" і його редактора не за погляди його,а за його зрадливість,проневірство і продажність".

У "Современнику" Н.Чернишевський,зробивши в статті п.з. "Национальная безтактность" загальний огляд "Слова",спинився на мові, що її воно вживало.

"Хіба ж це малоруська мова ?....Львівське "Слово" , - каже він - грунтує свої права і надії на тому,що малоруське плем'я - плем'я з 15 міліонів людей".-" Для чого ж-питає він - говорити про племінну єдність такою ломаною мовою,якою ніхто ніде не пише,крім Львова ?"І це тоді,коли "наші малороси -продовжує він далі -вже опрацювали для себе літературну мову,без порівнання ліпшу; для чого ж відокремлюватися від них ? Хіба вона така далека від мови русинів,що їм треба писати іншою ?"

-"Ви йдете хибним шляхом -"звертається Чернишевський до кол, виразником яких виступило "Слово".Для чого ви вигадуєте собі окрему ламану говірку, відокремлюєтеся від загальної малоруської літератури ?"

Ще яскравіше і виразніше зхарактеризував тенденції і мову,яку культивувало "Слово" рос.журнал -"Вестник Европы" в статті п.з. "Австрия,Германия и Славяне "(квітень 1881.).

"Наші (в Росії) своєрідні слов'янолюби - читаємо тут - підняли нагінку на малоруську мову в Австрії і у Венгрії далеко раніш, ніж зважилися піднести його офіційно в самій Росії.Поставивши собі за завдання,не відомо для кого і для чого,довести тотожність малоросів з великоросами,ці пани задумали,будь-що-будь примусити всіх малоросів говорити не інакше,як по великоруському.Галицько-руський

народ слухав все це,вболівав своєю гіркою долею,але розмовляти продовжував,розуміється ,по-своєму,бо ж не міг засвоіти чужоі мови наітієм святого духа."Ревнителі" не збентежилися.Вони взялися і порадами і грошима підтримувати в Галичині львівське "Слово",газету,що видається,на думку іі редактора,руською (російською) мовою, а в дійсності цілком карикатурною вигаданою мовою,до якоі ввійшли руські (російські),малоруські,польські та німецькі слова та звороти, але яка однаково чужа всім цим мовам.Кому доводилося хоч раз заглянути до "Слова",той ,звичайно,назавжди набуде пересвідчення,що видавання подібних дійсно жахливих творів є не просто зайва вигадка, а цілком шкідлива з політичного боку річ.Не можна уявити собі,що це таке.Це навіть не нестравна мішанина,подібна до мови "Слова" - це до дикости безглузда нісенітниця"...

"СЛОВО" НА ПОСЛУГАХ РОСІЙСЬКИХ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ ЧИННИКІВ. РОЗВИТОК МОСКВОФІЛЬСТВА В ПРЕСІ.

Відкривши своє справжнє обличчя,"Слово" опинилося в невигідному матеріяльному становищі,позбавившись поважної кількасти передплатників. До того ж р. 1875 митроп. Сембратович заборонив був духовенству мати і читати цей часопис, як також з тим же звернувся він і до всіх парафіян.Внаслідок цього заціклавлені в існуванні "Слова" російські політичні урядові чинники порушили справу про признання йому субсидії. Порушив це р.1875 начальник Варшавськоі жандармськоі округи ген.П.Оржевський у листі до шефа жандармів Потапова.

"Взявши на увагу,-писав він у лютому 1875 р. - що газета "Слово"...єдиний закордоном руський орган друку,що виявляє симпатіі до Росіі і Православія,чи не буде завгодно Вашим Властям визнати доцільним призначити редакціі цієі газети таємну грошову субсидію".

На цей раз пропозиція успіху не мала.Але через рік справу було поставлено в ш.зв. Юзефовичевській Комісіі -"для пресечения украинофильской пропаганды".На підставі доповіді Юзефовича і думки Голови.Управл. в справах друку Комісія винесла таку мотивовану ухвалу :(скорочено),

"Нарада признала одноголосно,що теперішній рух украінофілів є небезпечним явищем,що не може бути далі терпимий......визнаючи важливість і значення цієі справи (нарада),визнала необхідним по можливості протидіяти украінофільському напрямку,який проявляється в друках в Галичині,що є ніби опорною точкою і підвалиною для наших київських украінофілів.Єдиним надійним засобом для осягнення вищезазначеної мети може бути підтримка нашим урядом якогось органу друку,що видається в Галичині...За спільним переконанням всіх,що взяли участь в нараді,слід було б з огляду на це дати підтримку галицько-руській газеті "Слово"...

Ген. Потапов звернувся до Юзефовича із запитом,в якому саме розмірі він вважає потрібним дати допомогу та яким шляхом і через кого мусіла б вона висилатися.

М.Юзефович назвав суму в розмірі 2.000 гульденів річно. "Передачу же цієі субсидіі - писав він у відповіді - я вважаю найзручнішим доручити нашому Віденському Посольству,і йому не тяжко буде знайти для того приватний шлях,наприклад,через о.Раєвського,до якого міг би в певний час зголоситися той,хто має субсидію дістати".

Наслідком всього цього "Слово" дістало субсидію від рос.уряду в розмірі,що його вказав Юзефович.Пізніше була вона змінена на 6.000 гульд. річно.

Крім цієї субсидії редакції "Слова" було призначено і виплачувалося допомога від російського Мін.Освіти в розмірі 500 гульд. річно,як також діставала вона допомогу ще й від Київського Слов'янського Комітету.

Так було до половини 1887 р. коли "Слово" перестало виходити. Субсидія перейшла до спритніших людей.Одним з них був Осип Марков, що видавав у Львові двотижневик "Пролом" (1880 -82) з додатком - "Вѣче" -"Новий Пролом" (1883 -87),"Червоная Русь"(1888 -91),а потім "Галицькая Русь".З р.1893 почав він же видавати часопис "Галичанин", що виходив(і по смерти О.Маркова)- аж до кінця 1913 р.

Побіч "Слова" в шістдесятих роках мин.століття почали з'являтися й інші подібні йому часописи.Одні з них менш ріпучі,другі більш виразні.Досить згадати тут хоча б такі,як "Дом и Школа" І.Гушалевича,"Недѣля",яку р.1865 починає видавати згаданий співробітник "Слова" ,О.Попель,"Учитель",що виходив з р. 1869 за ред. М.Клемертовича з додатком тижневика для дітей п.н. "Ластівка" (1869 -1881)- З р. 1875 "Ластівка" стає самостійним часописом для молоді і появляється двічі в місяць.З дальших органів - "Боян" В.Стебельського у Львові, в якому друковано твори І.Аксакова,кн.Вяземского,Державина, М.Лермонтова,О.Пушкина,Сологуба,Тютчева,Хомякова. Подібного ж роду -письмо для красавиць п.н."Русалка"-знову таки за ред. Сев.Шеховича у Львові,"Русская Рада" та "Голос Народа" в Коломиї та ін.

Та визначнішим серед всіх них,побіч "Слова" стала "Наука" І. Наумовича,що в р.р. 1871 -86 виходила в Коломиї і Львові,як місячник для народа.Потім виходила вона під різними редакціями у Відні (1896-1901),у Чернівцях (1902),з р.1906 знову у Львові.У перших роках виходив цей часопис доволі чистою,доброю народньою мовою з багатим різноманітним змістом,з якого однак виразно пробивався дух царе-москвофільства.Змальовувала "Наука" Московщину і тамтешнє життя найпривабливішими фарбами,далекими від дійсности.Ось наприклад один з таких малюнків:

"От якбисте - писала"Наука" - заїхали до Росії,і якбисте пустилися в край глибше,то чим ближче до Москви,тим багатший народ і села дуже красні і багаті...В хатах в середині там так,як у нас в панських покоях...а вельможі,селяни і салдати живуть там,як брати"...

Так змальовувала "Наука" Московщину.Образок - гідний більше для сторінок сатир.-гуморист. часопису "Страхопуд" Ливчака,що р. 1863 почав виходити у Відні і з перервами виходив до половини 1890-х років,перенесений до Львова.

НАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДОВЕЦЬКОЇ ПРЕСИ "М О Л О Д А   Р У С Ь". НОВА "РУСЬКА ТРІЙЦЯ".

В той час ,як москвофільський рух і його преса ширилися серед галицько-українського суспільства за матеріяльною допомогою російського уряду та моральною,подекуди ,підтримкою московського (рос.) науково-літературного світу,ідея українська національного відродження та її преса знайшли собі підтримку з боку українського суспільства схід.українських земель з під Росії.Йшла ця підтримка через українських літераторів та громадсько-політичних діячів,як В.Білозерський,Ол.Кониський,П.Куліш,М.Драгоманов,М.Коваєвський,як також через таких меценатів в українському національному

відродженні, як Семиренко та Е.Милорадовичева.

Цією ідеєю національного відродження в першу чергу захоплюється молодь. Починає вона гуртуватись в "Громади". Створюється організація "Молода Русь", що на довший час стає живчиком національного відродження. Побіч з молоддю стають і поодинокі представники старшого громадянства, як Ю.Лавровський, Ст.Качала, Заячківський, Т.Ревакович та ін.

Речником молодої громади стає її самостійна преса, а першим її органом - часопис "Вечерниці", що починає виходити з 1 лютого 1862 р. за редакцією Федора Заревича. Був він одним з трьох молодих українських патріотів тієї доби, що творили нібп другу "Руську Трійцю" -Ф.Заревич, К.Климкович і Вол.Шашкевич, син Маркіяна.

Спільними силами запалили вони погасле було багаття української національної ідеї, яку підніс свого часу Маркіян Шашкевич.

"ВЕЧЕРНИЦІ". ЇХ ХАРАКТЕР. СПІВРОБІТНИКИ. ЗМІСТ. АКЦІЯ ПРОТИ ЧАСОПИСУ. ПРИПИНЕННЯ.

Приступивши до видання "Вечерниць", ця трійця виступила речником поєднання національно - культурного відродження з соціяльно-економічним визволенням на грунті національної одноцілости українського народу. Ця ідея вперше вкладена була до повісти Ф.Заревича п.з."Хлопська дитина", що появилася у "Вечерницях" за підписом Юрка Ворони.

Крім Ф.Заревича та В.Шашкевича, який у другому році перебрав редакцію, ближчим співробітником "Вечерниць" був К.Климкович (Іван Хмара), який визначався публіцистичним талантом. Серед інших співробітників були: Ю.Федькович, А.Вахнянин, Дан.Танячкевич (псевд. Грицько Будоволя), Е.Згарський та ін. Зі сх.українських земель: П.Куліш, М.Вовчок, Стороженко, Максимович, Костомарів, Лазаревський, твори яких тут появляються та зокрема багато поезій Т.Шевченка. Траплялися і дописи з України під Росією (Терезовського та ін.).

Проти молодої громади виступили "словісти", як їх називано за органом "Слово". Почалася широка агітація. Але успіх мала вона незначний. Молодь щораз все більше горнулася під свій національний прапор і гуртувалася навколо свого органу.

Були тут рухливі і талановиті люди та не було серед них людей грошовитих, що відбилося на долі часопису. Дотягнувши до місяця вересня мусіли Вечерниці" з ч.34 внаслідок тяжкого фінансового стану спинитися. Але з 1 листопада почали виходити знову.

Перейшовши до другого року видання (1863) -відводять "Вечерниці ще більше місця творам і працям авторів з українських земель з під Росії. Та брак матеріяльних засобів знову ставить видавців перед необхідностю припинення видання. На цей раз вже остаточно, що і сталося на 17 числі з 15 червня 1863 р. Було це останнє число "Вечерниць".

НАСТУПНИК "ВЕЧЕРНИЦЬ"-ЧАСОПИС "МЕТА". ПРОГРАМА. СПІВРОБІТНИКИ І ЗМІСТ. УПАДОК І ВІДНОВЛЕННЯ ПРИПИНЕННЯ ВИДАННЯ.

Та не було це останнє слово тих, кого противники вважали незрілими фантастами, які скорше чи пізніше примушені будуть залишити свої мрії. В тому ж останньому числі "Вечерниць" появилася оповістка про видання нового політично-літературного вісника п.н. "Мета". Вона мала появитися з початком другого півріччя 1863 р. як місячник під керівництвом Кс.Климко-

вич занедужав на очі і мусів здержатися від редагування.Щойно у вересні появилося це число,яке мало за мотто "В своїй хаті - своя правда ,і сила,і воля",та програму,що її було подано такими словами:

"Скрізь у нас чується потреба такого письма,щоб було огнищем руськоі народньоі ідеі,розбуджувало б самовіжу народню,причинялось би до самостійного подвигнення народу з його упадку і до скорішого розвою його духовноі жизні і вещеотвенного добра на умовах одиноможливих -на основі своеі народньоі істоти".

Далі йде сама програма:"Самостайна народня література і народно-політичне становище - се есть те поле,на котрому ворошньою працею доконується в народах великого діла...Здобування самостайноі народньоі руськоі літератури на основі одностайного розвою народньоі річи в письмі і мові,і береження від прямовання до якоі небудь иншоі слов'янськоі словесности - отже збереження рідноі мови від язиковоі централізаціі,то одно діло.Заступовання гадки о народньому единотві і народній замостайности всего южно-руського люду і одзискання його прав природніх і політичних через розбудження його народно-політичноі чинности на законній дорозі - отже з уваженнем двоїстих династичних і государственних інтересів,то друге діло. Одно і друге найде в нашому органі вірного заступника,щирого робітника і невсипущого сторожа...В состав "Мети" входить будуть статті двоякоі грясті (змісту):Літературні і політичні.Будуть отже поміщатися писані твори с красноречноі і науковоі словесности і статті односящіся до політичного,соціяльного ,релігійного і культурного буту всего руського народу"...

Якби додатком до цих слів прозгучала стаття в ч.3 п.н."Письмо до громади"-підписане:"Невідомий з-поміж гурту"(Д.Танячкевич). Вказавши на придушене українське життя під Росією "Мета" цим "Письмом"гостро виступила проти становища староруського і москвофільського табору.

Рішуче засуджуючи його ,вона остаточно з ним зривала,простягаючи руку до українських земель за Збручем.

Цікавий,ріжноманітний зміст цього журналу,дописи про українське життя під Росією,цінні статті на політичні теми,зокрема К.Климковича-все це викликало не лише зацікавлення ширших кол,але і глибоку симпатію до часопису.

Серед творів красного письменства,що появилися на його сторінках крім Шевченка+),звертають увагу твори П.Куліша ("Дума про Саву Кононенка,1637 р.,та ін.),Гребінки,Маринчука (В.Антоновича), Мордовцева,Гургурдядька (псевд.),який дав поему п.н."Могильні сходини",що появилися в двох числах 1863 р.з такою приміткою редакціі:

"Автор посилаючи нам отсю поему каже:-Придивіться ви до неі гарненько:тут вам наш край,який він тепер є.Отут та біда,що наш люд терпить і від історичноі брехні,що у нас розпустили поміж народом,і від Москалів,і від Ляхів,і від жидів,і від других всяких грабителів"...

З публікацій національно-політичного характеру визначається стаття К.Климковича п.н. "Становище Руси супротив лядсько-московськоі борби",яку автор кінчає такими словами:

"Ляхи і Москалі бються без відомости Русинів,котрих не признають обоє.Який не будь кінець візьме теперішня борба,то неприготованими він нас не застане...наша доля не з-заду нас,но перед нами,і що ми тоді лиж доберемся до неі,як займем свое місце в семі славянській".

+)Помилково серед творів Шевченка поміщено тут було -"Ще не вмерла Україна".

Цікавий відділ дописів, зокрема з українських земель під Росією. В одному з таких дописів, автор ("Українець") звертається з такими словами:

"Віруючи в симпатію братів галичан, віруючи в стару словянську правду - ударяємось до вас з нашим горем, просимо вас прийнять і заявить наш голос, як тільки ви справді ставите вашим ділом життя та добро народне, а не скованi здалека теорії про московську силу, як живете своїм розумом, а не піддаєтесь під ману клирикалів, що виросли в московських семинаріях та научились у них славить казенного Бога, затративши всяке чуття народне, чоловiче та чесне"...

Далі йде опис народнього життя, пише про народню освіту, про становище московської журналістики - "Рус. Вестника", "Вестника Запад. и Югозапад. России".

"Опріч личної біди, Українці виносять ще униження невиносимі в літературі, більша часть журналів московських те й робить, що топтає в грязь Українців, за те тільки, що вони Українці"...

І закінчує : "Побачите, як цілий народ душать: бідних та темних різкою, голодом... бідних та просвітних теж голодом, поліцією, - Сібіром. Чи задушать нас, не знаємо, будемо бороться за свою правду, поки життя стане. Як же нас розвіють по великому світу та вже живої души не останеться на Україні, то не поминайте лихом та з нашого приміру учіться розпізнавати, щотаке Москва."

В іншому дописі з Києва - про ролю п.п. Гогоцького та Говорського і "Вестника Западной и Югозападной России" - "котрий, як ви отримуєте, - каже дописувач - то бачите сами його жандармський кольор".

Та чи не найціннішим є допис-огляд, що його подає Левко Гончаренко про Київський Університет п.з. "Значення Київського Університету для українського народу", як також його - "Дещо про школи народні на Україні".

Цінні сторінки "Перегляду різних часописей розясняючих руське питання", - отже те, що тепер ми назвалиб "Українїка", як також "Ровесної (сучасної) літописи". Зрештою - "Жива Словесность" з відділом збірки пісень, оповідань і приповідок народніх, "одним словом всіляких забитків з неписаної словесности нашого люду".

Надхненна "Молода Русь" йшла зо всім цим до широких верств свого народу, здобувши тим собі назву "народовців".

Все це непокоїло противний табір. Не задовольняючись своїми силами шукав він допомоги серед ворожих українству реакційних кол російського суспільства.

Слабі ще сили молодої громади національного відродження не могли витримати натиску агітації, наклепів, заборон. До того ж ще спричинилася хороба К. Климковича та брак матеріяльних засобів.

У січні 1864 р. видання "Мети" було перервано на п'ятому числі. Але в березні 1865 р. К. Климкович знову відновлює її, на цей раз вже як чисто - політичний часопис - двотижневик.

Вихід відновленої "Мети", як органу "народовців", викликав ще більший гнів серед противників.

Розгорілася знову вперта боротьба, наслідком якої прийшов черговий упадок часопису. Протримавшись до листопада, з ч. 18. "Мета" перестала виходити. Але не з резигнацією. Навпаки, з певністю, яку редакція висловила такими словами:

..."Через три майже роки боровся наш орган, заступаючи щиро народній інтерес противу ягелонам польським і московським... Сходимо з поприща з тою непоколебимою вірою, що наш народ не вмре, не загине, мимо всяких ударів польських і московських централістів, що ми колись встанемо до дальшої боротьби могучі і сильні"...

"Н И В А".

Одночасно з виходом "Мети", як політичного часопису, задоволення літературних потреб перенесено було народовцями на спеціяльну "науково-літературну часопись" п.н. - "Нива".

Перше число цього часопису появилося 10 січня 1865 р.-"на показ, яко додаток до "Слова". Після того виходив самостійними декадними випусками (10,20,30 дня) за редакцією і виданням проф. гімназії Костя Горбаля.

Примітним є "Слово редакції" у першому числі :"Від часу як змовкли у нас "Вечерниці" а на Україні "Основа" ,немає літерацької часописі на всьому просторі рідної нашої землі -писала редакція, не згадуючи чомусь "Мети", яка перед тим виходила, як літературно-політичний часопис - а хто ж досі не добачив еі скрізьної потреби ?Кого не засумував той оказ нашої недійности ?Найже, хоть на Вкраїні Московщина не дозволяє зложити орган хоть і найневиннійший своім прямуванням, іх бо в очі коле кожне добро наше ....але у нас ,де заживаємо свобід і признання нашої народности, межи нами, галичанами, запустіла нива ріднього слова мов після впаду татарви, або іх сусідів...Пора нам браття взяться прихильніше до загального нашого діла. До праці Громадяне !...разом скільки сили !...

"Ниву" жадаємо поставити органом письменського розвою нашого. Замовкла Україна, нам пора обізваться тим охотніш працюючи"...

Підкресливши далі, що часопис подаватиме "все що іно появиться на широкому просторі землі нашої від гір Кавказу, по-за Карпати"-визначає редакція такі точки своєі програми, як - повісті, оповідання, народні перекази, поезіі, історія, географія, етнографія, статті природописні, бібліографія, критичні замітки, вісті ,тощо.

Закінчується слово від редакції закликом до підтримки і сподіванням "прихильного в громаді привіту".

Та не виправдалися ці сподівання. Вже у місяці липні з матеріяльних причин на 20-му числі довелося видання припинити. Але, крім матеріяльних труднощів, відбився на долі "Ниви" ще і брак досвіду у веденні літературного часопису. Не пощастило "Ниві" і нав'язати ширші зв'язки з українським літературним світом, зокрема з українськими письменниками сх.-українських земель під Росією.

Все ж і те, що спромоглася дати в цей час "Нива", було цінною вкладкою до національної скарбнички молодого українського руху.

З припиненням "Мети" перестає виходити і "Нива", передаючи свої завдання новому літературному часопису заповідженому редакцією "Мети" в іі останньому числі.

СПАДКОЄМЕЦЬ "МЕТИ" І "НИВИ" ЛІТЕРАТУРНИЙ ЧАСОПИС " Р У С А Л К А ".

"З новим руським роком 1866 - повідомляла "Мета" - зачне виходити у Львові літературна часопись п.н. "Русалка" під редакцією Володимира Шашкевича. Тут же подано було і широку програму часопису. Появилася "Русалка" як тижневик у січні 1866 р. Духовим батьком іі можна вважати О.Кониського. Вже на прикінці 1865 р. в листі до Федьковича поклав він на неі надіі та закликав до співпраці. З появленням "Русалки" став він найактивнішим іі співробітником. Писав під прибраними іменами: Перебендя, Верниволя, Сирота, Маруся К., Журавель. Крім нього були серед співробітників : Дан. Млака, К.Климкович, В.Ільницький (Денис з над Серету), Ост.Левицький та ін.

Та надіі О.Кониського не справдилися і то ,головним чином , через редактора, який занедбав часопис.

Протримавшись три місяці примушена була "Русалка" припинити своє існування на 12 числі.

САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНІ

ЧАСОПИСИ.

До початків 1860 р.р. відносяться також і перші сатир.-гумористичні часописи. Першим з них був рукописний часопис п.н. "Клепайло", який почав видавати А.Вахнянин, пізніш видатний нац.-громадський діяч, основник і перший голова Т-ва "Просвіта" у Львові. В редакції помагав Осип Савчинський. Виходив часопис до р.1863. Одночасно, пізніший педагог і редактор львівської "Зорі", Ом.Партицький почав був видавати свій рукописний сатир.гумор.часопис з ілюстраціями Дуткевича.

Ці два часописи боролися між собою. Тоді, як "Клепайло" було наскрізь народне і писане фонетичним правописом, часопис Партицького виходив етимологічним правописом. Була між ними перестрілка хоч не загостра.

Часопис Партицького, що звався "Гомін", був гостріший, часто підпадав конфіскаті семінарського начальства і тому примушений бував міняти свою назву то на "Фірман", то на "Жельман".

Крім внутрішнього семінарського життя, відгукувалися ці часописи і на загально-національні теми. Так напр., "Гомін" зачіпав "Вечерниці", А.Голуховського, захоплення молоді "Хатою" і зовнішньою українізацією.

"У нас Україна... Один вже запустив оселедця. З нас кожний уже цілу "Хату" витвердив на память". Він же приносив чи мало дотепних "телеграм" на злобу дня, в яких чимало припадає "Вечерницям", "Клепайлу", "Слову", "Страхопуду", тощо.

Другий часопис Партицького -"Фірман" появлявся багато ілюстрованим. Серед образків особливу увагу звертає - вавилонська вежа української преси. На самому споді - видавець "Основи". На карку у нього видавець "Слова", далі вгору - видавці "Вѣстника", "Вечерниць", "Дом і Школа". У віддалі - якийсь панок дивиться на цю вежу через льорнетку. Під образком підпис:

"Стовп бабилонський на Руси і помішаніе язиков".

Не позбавлені дотепу й інтересу "Пророчества", подані ніби в церковно-слов'янській мові. Торкаються вони того-часної преси, "Народнього Дому" і под.

Так, напр., в книзі III-ій Пророчеств сказано :

..."И настанет время, гдѣ будет паденіе Руси и гдѣ снова прекратятся часописи и гдѣ будет временопись едина, еяже имя "Вѣстник", як се и прежде бѣ"...

"Жельман", що "виходить, коли му ся хоче" дав вступну статтю п.з. "Кто ми і що ми ?", в якій пояснює, що значить "Жельман":

"Після нас і редактора "Основи" - каже значить "Жельман" тілько, що жельман іли жених"...

Як і попередні сатир.-гумористичні часописи, так "Жельман" відгукується на загально-українське життя, підкреслює хиби, висміює поодинокі органи, тощо.

Ось напр., "Відозва Жельмана" до його кореспондентів, в якій звертається з таким закликом:

"Поноже від якогось часу появляються в "Вечерницях" лиш самі початки повісток, то ми просимо наших писателів, щоб нам лиш самі кінці повісток надсилали".

Крім згаданих часописів Вахнянина і Партицького, виходив у Львові ще один рукописний гумористичний часопис п.н. "Відьма". Хто видавав не відомо.

Р.1864 у Львові появився і друкований сатир.-гуморист.часопис п.н. "Дуля","Зложена нерадою-громадою".Вийшло тільки одно число.Хто був видавцем і редактором точно невідомо.Одні вважали Вол.Шашкевича (Ом.Огоновський),другі К.Горбаля (Ол.Барвінський); зрештою "Слово" вважало видавцем Ант.Кобилянського,того самого, що виступив проти Б.Дідицького в обороні народньої мови.Останнє припущення більш правдоподібне.

Зрештою р.1869 вийшло у Коломиї шість чисел сатирично-гумористичного часопису п.н. "Кропило" ."Правда " зустріла його такими словами:

"Дотепів ми не судимо,а скажемо лиш щодо язика,що сей подобає точнісінько на найкращий конгломерат з царства мінерального".

Пізніш та ж "Правда" дає і оцінку самого змісту цього часопису:"Нарікають деякі люде,-писала вона- що виходяче у Коломиї "Кропило" слабенько собі дотепне".

На ці часи ж припадає вихід і москвофільського політично-сатиричного журналу п.н. " Страхопуд " ,перше число якого появилося у Відні 28 березня 1863 р. за редакцією Йосипа Ливчака і виходив він тут аж до р.1868.Р.1880 відновився у Львові,як письмо сатирично-політичне,а пізніш (1886 р.) -"Сатирическо-политическая газета".

МОСКВОФІЛИ І гр.ГОЛУХОВСЬКИЙ
ЧАСОПИС " Р У С Ь " .

Тимчасом до неприхильних народовецькому руху настроїв почали прилучатися виразні полонізаційні спроби.Йшли вони під протекторатом творця колонізаційної політики на гал.-українських землях гр.Аг. Голуховського.Полягали ці спроби у використованні боротьби між москвофілами і народовецьким рухом у своїх цілях.Шлях - підтримка народовців в поборюванні москвофілів.Конкретний вияв цієї спроби в'яжеться з виданням у Львові часопису п.н. " Русь " . що почав виходити р.1867 двічі на тиждень.

З кол московських слов'янофілів з метою підтримки в Галичині т.званої "обединительної"ідеї надіслано було до львівського намісництва певну грошову квоту для передачі москвофілам.Намісник А.Голуховський замісць того повернув її на поборювання москвофільського руху.Для того задумав використати молоді народовецькі сили. Звернувся до Ф. Заревича,запропонуючи його взяти на себе редакцію спеціяльного органу,яким і стала "Русь".Ф.Заревич погодився.Але замісць того,щоб стати на послуги польській політиці і бути льояльним супроти поляків,він поруч з рішучим поборюванням "словістів" виступив також і проти польських змагань.

Основною,провідною думкою редакції було твердження,що на українських землях не може бути ані Польщі,ані Москви з їх змаганнями і залицяннями в інтересах власної національно-політичної користи.Натомість підносило думку:"Лише самі в собі тлійсти маємо свою будучину і нашу силу".А для того мусить бути сполучення всіх народовецьких сил.

Ширше розгорнув ці думки В.Шашкевич.У своїх допиcах-статтях домагався він заведення української народньої мови у школах і судах,зазначав вагу національного шкільництва,підносив потребу організації українського товариства для видавання українських творів і часописів.Зрештою,в одному з чисел піднесено було ним справу закуплення у Львові площі для пам'ятника Т.Шевченка.

Сміливий,рішучий тон "Русі" не був тим,чого хотів А.Голуховський,і після кількох конфіскат часопис було припинено.Та думки,порушені ним припали до серця і розуму не одному з українців.Зокрема

ж живі думки В.Шашкевича,що були підхоплені молоддю,прийнялися вони і серед старшого громадянства і сприяли народженню р.1868 Т-ва " Просвіта" у Львові.

ПОШИРЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ
ЗІ СХ.-УКРАЇНСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ
ЖУРНАЛ " П Р А В Д А ".

В цих роках починає зміцнюватися літературний зв'язок зах.-українських земель з українськими землями під Росією.В'яжеться він з виданням часопису "Правда",що почала виходити у Львові р.1867.

Перше число появилося 1 квітня,як декадник (1,11,21 -кожного місяця), а в наступному 1868 р.перетворився на тижневик,поширивши свій зміст з літературного на літературно-суспільний і політичний.

Перший провід редакції був в руках Льонгина Лукашевича, одного з членів молодої громади,що купчилася перед тим навколо "Вечерниць" та "Мети".Пізніш редакцію перебрав Іван Микита, передавши її 15.ІІ.1869 р.Наталю Вахнянину.Головними помішниками при редакції були :К.Сушкевич,пізніш перший голова Наук Т-ва ім.Шевченка,Е.Згарський,Ом.Партицький (проф.Тернопільської гімназії), М.Коссак,В.Лучаковський.

Серед співробітників - визначніші імена з українських земель під Росієя : О.Кониський,П.Куліш,який дав повісті -"Майор", "Теклюся" та статті,що відбивали його спір з російською пресою, Марко Вовчок (оповід."Кармелюк"),О.Стороженко (початок -"Марка Проклятого"),М.Старицький,В.Білозерський,який дав сатиру на москвофільський сатир-гумор.часопис "Страхопуд"(Громадський суд над Страхопудом),І.Нечуй - Левицький,що вперше виступив в зах.українському часописі ("Гориславська ніч або Рибалка Панас Круть" та ін.). Крім того статті Костомарова,поезії Шевченка.

Серед співробітників зах.українських земель :О.Федькович, Дан.Млака,Ом.Партицький,Ф.Заревич,В.Шашкевич та ін.

Тут же заведено було відділи:"Огляд літературний",який вів Ол.Барвінський та " Із уст народніх".

"Правда" стає лучником поміж всіма частинами українських земель.Це не могло бути байдужим для староруського-москвофільського табору.Становище,яке чи не найліпше освітлює А.Вахнянин (один з редакторів) у листі до П.Куліша :

"Єсть у нас -, пише він -каста людей і таких,що коли доведеться їм побачити де "Правду",зараз і лютіші стануть гірш чорта, схоплюються за голову і бігають наче напосіжені по кімнаті,одним словом вони люті на"Правду", а найбільш через те,що негодні її повалити.Дали б вони половину свого мерзенного віку,щоб закопати нас у землю,бо і не знати,справді,що скаже їм газда їх Катков" (відомий україножер,публіцист,ред."Рус.Вест" та "Москов.Ведомости").

Та не так воріженьки...Найгірше-брак зацікавлення серед своїх.Звідци і брак засобів.А до того ж наспіло ще й охолодження до "Правди" з боку П.Куліша,який чимало допомагав та через якого йшла матеріяльна допомога зі сх.-українських земель.

А.Вахнянин та молоде галицько-українське громадянство прикладали всіх сил,щоб не допустити до упадку часопису.Ще р.1870 появилося шість чисел. В останньому зверталося видавництво до читачів і передплатників із закликом про точність та вирівнання залеглостей,-попереджує про тяжкий матеріяльний стан часопису,заповідає по літній перерві випуск - трьох чисел в одній книжці і закінчує

-"Побачимо кілько дійсно помічних другів ми маємо в Галичині".
Та минули літні місяці,минув і вересень."Правда не появилася.Настала перерва,що затяглася до квітня 1872 р.

ОПРОБА ПОЛЬСЬКО-УКРАІНСЬКОІ УГОДИ . II ОРГАН-"ОСНОВА".

А тим часом наступили події,що характеризуються спробою українсько-польськоі угоди на грунті громадсько-політичного життя Галичини. Органом ціеі спроби стає часопис "Основа",заснований віцемаршалом галицького сойму суд.рад.,колишнім чл."Руського Собору" Юл.Лаврівським.

Перше число цього часопису появилося 25 вересня (7.X) 1870р. у виданні і за редакціею Т.Леонтовича.Виходив двічі на тиждень за програмою,в якій зазначено було,що "Русини Галицько-Володимирського королівства признають конечність прямовати,на підставі нинішніх державно-правних відносин,до забезпечення свого народно-політичного биту і уладження своіх взаємин з поляками,яко співобивателями сего краю в виді повноі,законом установитися маючоі,автономіі обох народностей,рускоі і польськоі,в згляді народнім,політичнім і церковнім /передовсім/ же до відповідного засадам справедливости рівноуправнения свого язика народного у вісх парослях життя прилюдного,именно в школі,суді і уряді"...

Року 1872 Т.Леонтовича в редакціі змінйв К.Климкович.Серед співробітників були,крім Ю.Лаврівського ще А.Вахнянин,Ст.Качала, К.Устіянович,Вол.Шашкевич та ін.

Р.1870 вийшло 27 чисел.Дальші числа появилися р.1871.Цьогож 1871 р.у листопаді появилися два півмісячні випуски,що іх видав сам К.Климкович.Він же пробував тягти часопис ще й в 1872 р.,але на числі 64 у серпні примушений був видання припинити.

Акцію Лаврівського українське суспільство зустріло із застереженням.Незабаром таке становище передалося і на співробітників.Відгукнувся і видавець петербурзькоі -"Основи" (1860/61). Він зквалііфікував факт назви часопису - "Основою"- узурпаціею, кажучи при цьому,що "узурпацію назви "Основа" треба розбірати не по юридичному.Вона мала літературну заслугу.Приймати на себе таке імя можна тільки тому,хтоб міг піддержати теж саме діло на його високости".

Були спроби зреформувати часопис в напрямі радикальному, але не повелося.Тоді виникла була думка серед львівськоі молоді приступити до видання нового,окремого органу п.н."Сторожа".Але остаточно перемогла думка видання "Правди",яка мала вже за собою традицію.

ПРОДОВЖЕННЯ "ПРАВДИ". ДОПОМОГА СХ.-УКРАІНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ.

Сталося це під впливом київського українського громадянства,яке запевнило допомогу в розмірі 200 -500 руб.Таким чином вже напередодні припинення "Основи" (14.УIII.72) появилося перше число п'ятого річника "Правди" за редакціею проф.Ом.Огоновського.Виходила як місячник.По чотирьох роках до редакційноі праці став молодий і багато-надійний журналіст В.Барвінський.

Р.1878 за редагування В.Барвінського та Маркела Желіховсь-

кого "Правду" поділено було на дві частини:політичну (двічі на місяць) і літературно-наукову,якої появилося дві збірки.Р.1879 спробу з політичним органом було залишено і "Правда"знову почала виходити в попередньому вигляді.Протрималася до 1880 р.;щоб знову відновитися аж через вісім років при інших вже умовах і з іншими завданнями.Серед співробітників цієї доби (1872 -1880 р.р.) в першу чергу треба згадати М.Драгоманова.Ставши співробітником "Правди він почав змагатися за вироблення тих підвалин національно-визвольної боротьби на всеукраїнському ґрунті,що соебливо були ним розвинуті в пізніших роках.Тут,на сторінках "Правди",зявляються такі його праці,як "Антракт в історії українофільства","Література російська,великоруська,українська і галицька"та величавий його протест проти ганебного акту 1876 р. (Заборони українства) п.н."Література українська проскрибована урядом російським".

Крім М.Драгоманова -І.Нечуй-Левицький ("Кайдашева сімя" та ін.);Ст.Руданський,П.Куліш ("Мальована Гайдамащина"),М.Старицький,О.Кониський (Перебендя),В.Лиманський,О.Стороженко (Марко Проклятий") та ін.

З письменників та наукових сил зах.-українських земель прийняли участь : проф.Ом.Огоновський,що опублікував низку праць з шевченкознавства,а крім того -"Короткий погляд на історію язиків словян,особливо ж на історію язика руського" та ін.Тут же твори - І.Франка,Ю.Федьковича,Дан.Млаки,К.Устіяновича,К.Климковича,Евг. Олесницького,Ф.Заревича ("Бондарівна",драма на 3 дії),Вахнянина-про музику,Ом.Терлецького -про гал.руський нарід і галицько-руських народовців,Ст.Качали,Ол.Барвінського,В.Шашкевича та ін.

Крім наукових розвідок і творів красного письменства давала "Правда" місце політичним оглядам,бібліографічним заміткам і дописам.

Увесь цей матеріял охоплює життя,його прояви та творчість всеукраїнського характеру,як це і було в "Правді" в зв'язку з указом 1876 р. проголошено такими словами :

"Настигла пора для Галицьких Русинів сповнити довг для цілої руської народності...Не забуваймо ні на хвилинку,що на нас спадає вся відвічальність за долю і недолю нашого народу."

Проте,піднесене гасло всеукраїнства зустрілося з реакцією, якій піддала і поважна кількість народовців.Революційний рух під Росією та революційні настрої,що йшли звідти разом з фактом захоплення українських революційних сил загально російським революційним рухом,почали викликати серед народовців запідозріння,несмак ,а звідси і знеохочення до поглиблення зв'язків,ба,навіть зречення їх.Це приводить до відходу з народовецького табору радикальної частини,яка приступає до організації свого політичного життя. Відбилося це і на "Правді",яка р.1880 примушена була припинитися.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ П'ЯТОЇ.

1. В яких напрямках іде розвиток української преси західних українських земель в 1860 -х роках ?
2. Які органи були представниками москвофільського напрямку ?Їх характеристика та діячі.
3. Яку оцінку зустріло "Слово" на сторінках української і чужинецької преси ?
4. Які органи були речниками українського народовецького напрямку? Їх характеристика і діячі.
5. Хто складає другу "Руську Трійцю" та її діяльність в українській журналістиці.

Л Е К Ц І Я Ш О С Т А.

ПЕРЕД УКРАЇНСЬКИМ ГРОМАДЯНСЬКО-ПОЛІТИЧНИМ ОРГАНОМ, УКРАЇНСЬКИЙ СЕЛЯНСЬКИЙ ЧАСОПИС "БАТЬКІВЩИНА:.

Стається так, що одиноким громадсько політичним органом мало залишитися на вах. українських землях " Слово". Здавалося вже, що для його діяльности відкривалося широке, чисте поле. Представники українського народовецького напрямку бачили в цьому загрозу. Це викликає думку необхідности мати свій політичний орган.

Тим часом з ініціятиви і стараннях Юл. Романчука народжується новий український орган, що скеровує свою увагу на українське село. Був ним часопис п.н. "Батьківщина", що починає виходити з 1 жовтня 1879 р. На початку за редакцією Марк. Желіховського виходить він раз на два тижні, потім тижнево. А р. 1886 старанням київської студенської організації, а головним чином О. Доброграєвої почав був виходити місячний літературно-науковий популярний "Додаток до "Батьківщини". З української інтелігенції, що взяла участь в цьому часописі, можна згадати А. Дольницького (Харко Таран або Х. Нарат) та Мих. Дорундяка. Обидва писали на правничі теми. Крім них - Д. Танячкевич, В. Нагорний, К. Устіянович та ін. Року 1888 редакцію перебрав Мих. Павлик, повівши було її в радикальному дусі. Симпатії до часопису серед ширших кол українського суспільства зростали. Був він дійсно селянським часописом, в якому село само брало участь, писало про своє життя, про свої громадські порядки, про злидні, кривди і потреби.

Просте тверезе слово, захист селянських інтересів, інформації і літературний та популярно-науковий матеріял - таким був зміст "Батьківщини".

Як свідчить Ів. Франко :"Батьківщину"... дожидали люди цілими громадами геть за селом, визираючи післанця, що мав принести номер із почти, її відчитували письменні на цвинтарях під церквою по неділях перед цілою зібраною громадою, що, слухаючи непривичних для себе слів, звісток і порад, забувала про їжу і недільний відпочинок. Її слово було святе"...

Інакше серед старшої інтелігенції. Вже на початках "Батьківщина" викликала серед неї своїм напрямком застереження. Вбачали в ній впливи радикального і соціялістичного духа, дарма, що, як організатор і провідник (Ю. Романчук) так і співробітники в той час не були ані радикалами, ані тим більше соціялістами.

Та вже зовсім неприхильне становище зайняла ця громада до "Батьківщини" з приходом до редакції Мих. Павлика. Під впливом цього незабаром М. Павликові було відмовлено в співробітництві. Це в свою чергу викликало незадоволення на місцях. Почулися голоси протести, а серед них голоси Вас. Стефаника та Леся Мартовича. Було це в році 1889. Після того "Батьківщина" протрималася ще якийсь час, виходячи побіч з іншими органами, що почали вже набирати сили, і серед якої не останнє місце почала займати і преса українського радикального напрямку.

"Д І Л О ".

Незабаром по виході "Батьківщини" появляється новий часопис громадсько-політичної думки. Був це часопис, про потребу якого вперше піднесено було голос ще 1878 р. на загальних зборах Т-ва "Просвіта" у Львові. Але особливої актуальности справа набрала після програи народовців при

виборах до райхстагу у червні 1879 р.

Найвідданішим пропагатором, а потім таким же працівником нового часопису став, згаданий вже молодий журналіст В.Барвінський. Було йому тоді цойно яких 19 років. Його заходами, разом з гімназ. професором Д.Гладиловичем, у грудні 1879 р. скликано було в цій справі довірочну нараду. Відбулася вона під проводом Юл.Романчука при участи 36 осіб.

Справа не була легка. Одної думки зразу не було. В.Барвінський доводив необхідність виступу з теоретичного і літературного становища на полі реальної політики. З думкою обережности виступав В. Навроцький, вказуючи на непідготованість інтелігенції. Переміг своєю сміливою політичною думкою В.Барвінський. Ухвалено було приступити до видання громадсько-політичного органу.

По обговоренню засад спинилися на справі матеріяльного забезпечення. В.Барвінський заявив, що залишає адвокатську канцелярію і готовий безплатно взяти на себе редакційну працю, запросивши до ближчого співробітництва в ній Ів.Белея (Роман Розмарин), що мав 23 роки.

Так само приступили з безплатною допомогою в редакції Юл. Романчук, а за ним Анат.Вахнянин, М.Подолинський, Ю.Целевич. Проф. Д. Гладилович зголосився безплатно вести адміністрацію. Тут же ухвалено було заснувати спілку видавництва, до якої зразу ж увійшло кільканадцять осіб. Внесок було встановлено в розмірі 50 злотих.

Першим вступив посол Ст.Качала. Він же значними сумами прийшов на допомогу видавництву на перших роках.

Названо було часопис "Ділом " в противагу "Слову", тобто : не словом, а ділом до ліпшого в народі.

Перше число "Діла" появилося 1 січня (14.1)1880 р. за фактичною редакцією Вол.БарБарвінського. З тактичних міркувань, впродовж перших двох років підписували часопис - М.Коссак, як видавець М.Желіховський, як редактор. Лише з третього річника починає підписувати сам Вол.Барвінський.

Та не довго так було. Цього ж року, на 23 році життя цей талановитий і багатонадійний журналіст і громадський діяч на віки відійшов з життя...

На початку виходило "Діло" двічі на тиждень (1880 -82), потім тричі (1883 -87). На цей саме час припадає спроба митроп.О.Сембратовича при допомозі польських політичних чинників протиставити "Ділу" свій часопис п.н. "Мир". Але не пощастило.

Вже в перших місяцях свого існування "Діло" звернуло на себе увагу і здобуло 600 передплатників. Ця кількість в дальшому зростала. Разом з тим при матеріяльній жертвенності найближчого гуртка громадян, а зокрема Ст.Качали та співробітників, при зразковій організації адміністративної видавничої праці Д.Гладиловича, з р.1888 стає "Діло" вже щоденним органом української політичної думки. І таким залишається воно поверх п'ятидесяти років.

По смерти Вол.Барвінського (1883) другим з черги редактором "Діла" став кандидат адвокатури А.Горбачевський, пізніше сенатор; при найближчій співпраці Ів.Белея. Белей незабаром перебрав до своїх рук фактичне редагування. На цьому становищі перебув він, як третій з черги редактор 18 років. Прислужився він до розвитку газети і то в часах найтяжчих. Головним співробітником його до р.1891 був визначний того часу публіцист К.Кахникевич. Ближчими позаредакційними співробітниками "Діла" за І.Белея були : І.Франко, К.Устіянович, В.Навроцький, В.Коцовський, як також ціла група гімназ.професорів, як Юл.Романчук, Ю.Целевич, Вахнянин, Ол.Барвінський, правники -К.Левицький, Евг.Олесницький та ін. З молодших-О.Маковей, П.Кирчів,

М.Струсевич,що довший час (до своєї смерти 1898 р.) був передовиком "Діла".

Року 1896 до складу редакції вступив проф.Ол.Борковський (до р.1911) заступаючи часом головного редактора.За цей час співробітниками були:В.Щурат,Вяч.Будзиновський,М.Лозинський,Льонгин Цегельський та ін.

По Ів.Белеєві редакцію "Діла" перейняв Вол.Охримович-адвокат із Заліщиків.

Був це час коли "Діло" залишаючи свій компромісовий шлях підносить бойовий тон у боротьбі з ворожими таборами:польським і москвофільським.До співробітництва стають нові молоді сили,що оживлюють зміст часопису.З них такі публіцисти,під пером яких оживають рядки "Діла",як М.Лозинський та Л.Цегельський.

По відході В.Охримовича редакцію перебирає Евг.Левицький,яку провадить в р.р. 1902 -1906 ; його на короткий час замінює В.Охримович.Року 1907 головним редактором стає Л.Цегельський.

Настали бурхливі часи завзятої боротьби за український Університет,завершенням якої було вбивство А.Коцка.Одночасно боротьба за виборче право та сама виборча акція.Соймові вибори до галицького сойму і політика гр.Потоцького,що привела до голосного в цілому світі акту М.Січинського.Все це виповнило сторінки тогочасного "Діла",що стало центром і трибуною українського життя.

Від р.1908 до 1911 редактором був Яр.Весоловський,який зміг було поставити часопис,справді,на високий журналістичний рівень.По Весоловському прийшов не менш вправний журналіст Вол.Кушнір і врешті В.Панейко,за редакції якого "Діло" застала перша світова війна.

З четвертого річника в "Ділі"появляються імена декого з українських земель з під Росії.Досить з них пригадати тут хоча б такі, як М.Грушевський (псевд.Мих.Заволока),О.Кониський,Ів.Нечуй-Левицький,М.Комаров.Потім прилучаються - І.Липа,Ол.Макаренко (псевд.Іван Тимошевський) та б.ін.,як також низка українців-емігрантів (після 1905/6 р.),як Вол.Дорошенко,Андрій Жук,Гнат Хоткевич,М.Залізняк, В.Степанківський та ін.

Ця співпраця зміцнювала всеукраїнський характер єдиного довший час українського громадсько-політичного часопису,що розвинувся і зміцнів в пізніших часах та заслужив признання на сторінках інших часописів.

Складкою всіх цих сил спромоглося "Діло" перемогти всі труднощі і вийти на певний шлях,на якому не змогли вже встояти і москвофільські сили,плекані зовнішніми чинниками.

Але не позбавлений був таки часопис труднощів.Особливо виявилися під час нової спроби угодової політики,що прибрала назви "Нової ери"і не могла оминути сторінок "Діла".

" НОВА ЕРА " ТА ІІ ОРГАНИ.

Мала вона підготовний період.В'яжеться він з приїздом до Галичини р.1882 П.Куліша з думкою примирення українців з поляками.Органом цієї акції мав стати часопис "Хутір" за редакції Ів.Ом.Левицького.

Не зустрівши відгуку Куліш виїхав до Відня,де змінив своє становище в протилежний бік.Але кинута думка залишилася і промощувала собі стежку.

У девятдесятих роках у зв'язку із загальним політичним становищем,що загрожувало небезпекою війни з Росією,уряд під впливом мін.закорд.справ Кальнокі пішов на зустріч українцям та зробив у тому напрямі натиск на поляків.

Намісник гр.Каз.Бадені і краєвий маршалок кн.Сангушко іменем польської шляхти погодилися на нав'язання стосунків з українськими народовцями.Вислідом цього був пам'ятний виступ у галицькому соймі Юл.Романчука (25.XI.1890) та піднесення надій на сповнення основніших потреб українського народу,що прибрало назви -"Нової Ери" в українському житті.

Приблизно на цей же час припадають такі факти : серед польської шляхти Познані та Сх.Прусії виникають думки і надії на колонізаційну акцію на українських землях під Росією.У зв'язку з цим певна частина у Києві робить спроби порозуміння з українським суспільством на протимосковському грунті.Більшість в українському суспільстві від порозуміння утрималася.Пішла на нього тільки група на чолі з Ол.Кониським.

Ця акція збіглася з "Новою Ерою" на зах.українських землях і відбилася на сторінках української журналістики Галичини.

Офіційним органом "Нової Ери" став часопис п.н."Народна Часопис",а ідеологічним органом відновлена "Правда" під проводом Ол. Барвінського,який заступив Юл.Романчука,що зневірившись відступив.

"ВІДНОВЛЕННЯ" "ПРАВДИ".
ЯК БУЛО ЇЇ ЗУСТРІНУТО.
ХАРАКТЕР ЧАСОПИСУ.
ЗМІСТ І СПІВРОБІТНИКИ.
ЗНАЧЕННЯ "ПРАВДИ".

У червні 1888 р. приїхав до Галичини Ол.Кониський.Ще перед Львовом у Тарнополі порозумівся він з Ол.Барвінським в справі видання літературно-політичного часопису.Перебуваючи у Львові почав він підшукувати співробітників.Звернувся і до М.Драгоманова з проханням написати для першого числа програмову статтю,тему якої формулював,як "політичну програму України-Руси в її етнографічних межах".Запросив також І.Франка,М.Павлика,а також Е.Олесницького - з проханням дати для редакції своє ім'я.

Не бувши добре поінформованим про глибше заховані тенденції ініціяторів,згадані особи,як і інші,приступили до співробітництва.

Незабаром ініціяторами видана була -Оповістка" про видання часопису "Правда".На підставі цієї оповістки "Зоря"(Львів) такими словами вітала появлення нового часопису:

"Всяка часопись коли являється на світ,то голосить,що без неї ст-от запалась би земля,і для того вона мусіла народитись, щоби спасти мир,поки ще не пізно.Але коли видавництво "Правди" толкує про потребу нової часописи,то в тім не відходить від правди ані на волос.Тому всім серцем раді ми новому видавництву і щиро його вітаємо та бажаємо,щоби якнайкраще сповняло свою заповідь для гаразду найширшої нашої громади".

По виході першого числа,що появилося у жовтні 1888 р.як I. випуск XIУ річника,редакція "Зорі" в ч.21 з того ж року устами її редактора Ол.Борковського запротестувала проти нав'язання часопису до попередньої "Правди",як її продовження.

Висловивши здивування О.Борковський запитував:..."На якій іменно підставі редакція позволила собі назвати сей [illegible] річником XIУ -им ?"

Вказавши на те,що попередня "Правда" була органом громадським - запитував далі :

"Чиж так воно з сею новітньою "Правдою"? і відповідав :- "Зовсім ні! Єсть [illegible] видавництво чи одного чоловіка чи тісного якого кружка людей - до сего нам мало діла;досить,що не видавництво громади.Про замір сего видавництва,про його програму,про "Опові-

стку", до посліднього майже хвилі навіть і не знав ніхто. Та, скажу ще, що колиб було прийшло до якоі небудь ширшоі наради, то моюгадку мимо хорошоі взагалі програми на деякий уступ "Сповістки" був би навіть ніхто не важився писатись... для того то, і поки що єдино для того протестую рішучо проти названня сего місячника річником XIУ, і я рад би на II випуску бачити слова :"річник I"...

..."Новий місячник заповідаеся хорошо і варт того, щоби зацікавилася ним як найширша громада. Тільки при тім всім він зветься річником I - им, а не XIУ - им!"

Протест цей мав той наслідок, що з видання знято було порядков означення річника. На початку зовсім, а пізніш означуючи кожний річник лише роком його виходу.

У першому числі появилася програмова стаття, написана М. Драгомановим. Але подана була без підпису автора і з деякими змінами. Це викликало гострий протест Драгоманова, а потім і зречення від співробітництва.

У цьому ж числі появилася стаття і розвідка Франка.

Оцінку першого числа і зокрема програмової статті та писань І. Франка дав в "Зорі" Ол. Борковський.

"Вступне слово від видавництва, - писав він - визначається ясним поглядом на наше положення і розумними гадками про дороги якими нам добиватися лішшоі долі. Не менш хороша, а заразом повчвюча - є стаття Ів. Франка -"Політичний огляд". У літературній частині замітки і цінна розвідка І. Франка про "Молодий вік О. Федьковича" - з правдивою нетерпеливостю приходиться ждати іі кінця".

Незабаром політичне обличчя часопису почало виступати виразніше. Це потягло за собою відхід декого зі співробітників. Найвиразніше становище було зформульовано у вступній статті новорічного числа 1890, в якій редакція писала:

..."Судилося нам галицьким Русинам і Полякам відограти ролю, де в чому похожу на ту, яку відограв Піемонт для Італії. Судилося нам збудувати ті нові шляхи, якими наші брати укупі з нами повинні прийти до своєі "обітованоі" землі, до тієі землі, де світитиме нам усім слово правди, волі, людського життя. Та земля -федерація...."Нехай нас охрещують, як кому подобається, а ми, що сили стане, служитимемо ідеі згоди на підставі реальноі рівноправности".

Підтвердила редакція це ж становище ще раз у наступному (1891) новорічному числі. Вітаючи "братів Поляків" з Новим роком вона писала:

"Русинам і Полякам судилося посіяти перше зерно до будучеі федеративноі згоди життя...Тепер від слова-берімося спільними силами до діла, до праці....стежка протоптана".

Тут же зазначує "Правда" свое становище до росіян та інших сусідів :

"Згода з Поляками - каже вона -не значить ворогування з іншими сусідами нашими тим паче з найближчим нашим сусідом - народом великоруським чи московським...Ми, кажемо вдруге ,не вороги ніякого народу, котрий не ворог нашому і не змагається проти нашоі самостійности національноі, проти розвою нашого народу, нашоі культури на грунті національному. Ми хочемо бути нами! От і все! Хто з Великоросів се признае, той приятель наш і нашого народу, хто не признае - той наш ворог"...

По від'їзді О. Кониського до Києва ведення "Правди" перебрав О. Барвінський, а підписували після Е. Олесницького, який зрікся після першого річника, Павло Кирчів, Ів. Стронський і врештою Ант. Березницький. Серед співробітників по відході М. Драгоманова, І. Франка та ін., були головним чином, літературно-науковї сили з українських

земель під Росією і в меншій кількості з галицько-українських земель.

Поза національно-політичним становищем ... ,що його зайняла 4Правда",пощастило їм зробити часопис цікавим в літературно-науковій та інформаційній частині.У цілому визначалися статті що були відгуком на нац.культурне громадське життя; тут же полеміка "Правди" з іншими часописами ("Зорею","Народом",тощо); присвяти пам'яті визначніших постатей з українського нац.-культурного і наукового світу.

У частині літературно-науковій були розвідки,літер.-критичні праці та історичні огляди,етнографічні матеріали,тощо.Досить згадати тут хоча б такі твори,як "Україні"-В.Сивенького (Самійленка), його ж -сатира"Патріотична праця",переклад Дантової "Божественної комедії",гумористична новела "Ідейний чоловік" та ін.;поезії Б. Чайченка (Б.Грінченка), О.Шелухина,А.Кримського,П.Куліша та ін.; з оповідань чи романів - М.Коцюбинського ("На віру");Л.Старицької-Черняхівської ("Перед бурею"),П.Мирного,О.Кониського,Г.Дишканта ("Мужицька оовість"),Дніпрової Чайки,а також Карпенка -Карого -- "Що було те ... м поросло".З історичних та літ.-історичних праць і розвідок - такі,як проф.Ів.Лучицького:"Займанщина і форма займанщини на Україні"; К.Студинського:"Причинки до історії Унії", "Пересторога"-літ.-історична студія пам'ятника української культури ; П.Крутіня:"Нужди і потреби України перед Комісією Катерини ІІ ";М.Уманця : "Антін Головатий - запорожський депутат і кобзар","Колонізація України від половини XIII до половини ХУ ст." та ін.

Тут же такі цінні праці ,присвячені Т.Шевченкові,як Д.Дяченка:"Психічне становище Т.Г.Шевченка за час від звістки про волю Лазаревського до офіціяльної звістки";Т.Звіздочота:"Т.Шевченко в світлі европейської критики";Любенького:"Суспільні і національні ідеали Шевченка" та ін.

З етнографічних праць - О.Маковея,Ів.Нечуя-Левицького ("Українські гумористи та штукарі"), М.Колцуняка,В.Герасимовича,С.Юрковця.Поруч з тим містилось тут листування визначніших людей з українського нац.-культурного і громадського життя,як листи О.Бодянського до Навроцького та Гната Рожанського;Вол.Барвінського до брата Олександра,В.Навроцького,Льва Гузара;Ів.Белея до О.Борковського ; К.Климковича до Ол.Барвінського;Ф.Заревича до Т.Реваковича та ін. Тут же ... ик листів Т.Шевченка.

Не менш цікавими і цінними були тут спомини,як напр.,Т.Реваковича про Ф.Заревича,в яких чимало матеріялу до історії часопису "Вечерниці";О.К.-го "З життя в Полтаві" та ін.

Цінні праці з краєзнавства та широко поставлений відділ "Вісті",як також огляди,як Т.Звіздочота про національне питання в Росії :"Російська школа на Україні","Російські журналісти про Україну","Україна в цифрах",тощо.Тут же появився м.ін.надзвичайно цікава і цінна замітка (О.Ж-ь) про українців у в'язниці Соловецького манастиря п.н."Українці замучені в острові Соловецького манастиря".Чимало місця відведено було критичним та бібліографічним статтям і заміткам.

У публіцистичній частині та політичних оглядах цілий характер часопису виявлявся-з одного боку,в гострій і влучній критиці російських порядків супроти українських національних інтересів, - а з другого промовчуванням негативних сторінок в польському становищі щодо тих же інтересів.Виходило це з основного становища "Правди",що його зайняла в польсько-українських взаєминах,і яке придбало назву "Нової Ери".

Та не зважаючи на це останнє,не можна відмовити "Правді" цієї доби того цінного значення в історіїі українських національних змагань,що характеризуються дальшим кроком по шляху з'єднання всіх українських сил на національно-культурному грунті.

Особливо ж підноситься її історичне значення,коли пригадаємо,що стала вона одною з трибун для українського слова в ту темну добу,яку довелося переживати українським землям під Росією.

"З О Р Я".ОРГАНІЗАЦІЯ.РЕДАКЦІЯ. ЗМІСТ І СПІВРОБІТНИКИ.ЗВ'ЯЗОК ІЗ СХ.-УКРАЇНСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ. ПРИПИНЕННЯ.ПРИЧИНИ.

Одночасно з "Ділом" і"Батьківщиною"починає виходити у Львові -"письмо літературно-наукове для руских родин " п.н."Зоря",перше число якого появилося 1.січня 1880 р.за редакцією Ом.Патрицького.Виходив етимологічним правописом в формі 33 x 23,5 в 16 стор.друку.

На початку гуртував не лише представників,народовецького українського табору,але були тут і з табору москвофілів.Одначе незабаром став вже чисто національним українським органом.Зміст - поезії Іл.Грабовича,І.Гушалевича,В.Масляка,М.Маркова,Дан.Млаки та ін.,що своєю мистецько-літературною якістю не завжди досягали відповідної мистецької вартости.

Не далеко відходив від поезії і відділ прози,в якому мають місце,крім оригінальних творів,переклади російських авторів (Тургенова,Щедрина та ін.).Тут же-в перекладі твори М.Гоголя,з оригінальних-"Гальшка,княгиня Острозька" І.Шараневича,"Марія,княжна руска"-іст.повість з XII ст.Евг.Грушкевича,як також оповідання Д.Лепкого ("Недібрана пара"),Л.Сапогівського,К.Бобикевича,згаданого вже І.Грабовича та ін.

Більш цінною і цікавою була частина історич.-літературна. Можна тут зустріти такі праці чи розвідки,як напр.,Ом.Огоновського про Квітчину "Марусю",або "Письма Галичан до Михайла Петровича Погодина в літах 1836 - 1861",що їх подав Ів.Ем.Левицький.Є це листи С.Шеховича,Вагилевича і особливо цінні Д.Зубрицького.Так само не позбавлена була інтересу частина історична.Були тут праці К.Заклинського про літописи і літописців XVII ст.,І.Шараневича про княжий Галич,передруки чи перекази за "Киев.Стар." праць Костомарова, тут же І.Грабовича з історії республіки Новгородської,тощо.

З інших матеріялів,що знайшли місце в перших роках "Зорі" - це матеріяли етнографічного характеру Д.Лепкого,В.Лукича та ін., як також спеціяльний відділ п.з."З уст народніх".В.Лукич в цих річниках подавав цінні огляди з нац.-культурного життя на сх.-українських землях.Зрештою відділи,присвячені мистецтву й бібліографії.

Щойно з р.1883 нав'язує "Зоря" тісніші взаємини зі сх.-українськими землями,як також притягає нові місцеві літературні і наукові сили на чолі з Ів.Франком.

З цього часу з кожним числом починає набирати часопис більш виразного національного і мистецького характеру.На його сторінках з'являються визначніші імена,з яких згадати хоча б такі,як О.Пчілка, Л.Українка,Б.Грінченко,О.Кониський,В.Самійленко,Ор.Левицький та ін.

Наприкінці 1885 р."Зоря" переходить на власність Т-ва ім.Шевченка.Редакторами стають Ом.Калитовський,Гр.Цеглинський,а потім Ол.Борковський при найактивнішій,фактичній редакційній праці Ів. Франка.Поширюються зв'язки зі сх.-українськими землями,наслідком чого збагачується зміст часопису.Але стається так,що під натиском певних кіл з народовецького табору Ів.Франко,як виразний представ-

ник радикального напрямку, усувається від редакції. Старша громада пробує, якийсь час сама вести часопис. І хоч лінія зазначена перед цим продовжується, все ж незабаром виявляються істотні хиби в редакції. Це викликає необхідність реформи, що й наступає з приходом до редакції (1890 р.) - Володимира Левицького - Василя Лукича, як він назвав себе в літературі. Був він представником молодшого покоління, радикальний в національних поглядах, рішучий прихильник духового поєднання українського народу на всіх його землях. Продовжуючи працю І. Франка, добре обізнаний з редакторською технікою, він всю свою енергію і знання впродовж шести років присвятив "Зорі", вивівши її знову на шлях цінного і цікавого органу всеукраїнства.

В цей час переходить "Зоря" на фонетичний правопис та прибирає характер ілюстрованого часопису.

Крім вже згаданих -з'являються тут твори таких поетів і письменників, як М. Коцюбинський("Для загального добра" та ін.), Н. Кобринська ("Ядзя і Катруся" та ін.), О. Кобилянська, С. Шелухин (С. Павленко), К. Студинський, що виступав з поезією, М. Грушевський(псевд. М. Заволока), що дав оповідання п.з. "Історія одної ночи" та ін., І. Нечуй-Левицький ("Старосвітські батюшки і матушки"), М. Вороний, Б. Лепкий, М. Чернявський, В. Щурат, В. Лиманський, Я. Щоголів, І. Франко ("Захар Беркут" та ін.).

У відділі історії української літератури - праця Ом. Огоновського: "Історія літератури руської", що викликала відгук у "Киев. Старині", в критичній розвідці В. Коцовського в "Зорі" та ін. Тут же літ. критичні праці і замітки М. Грушевського ("Українсько-руські драми" та ін.), О. Огоновського, Франка, Вахнянина, В. Коцовського, В. Щурата, А. Кримського (про "Царівну" О. Кобилянської та "Лиса-Микиту" І. Франка і ін.).

Багато поставлений був відділ життєписів та споминів, він дав чимало цінного матеріялу до історії українсько нац.-громадського і науково-культурного життя.

В останніх річниках заведено було спеціяльний відділ, присвячений студіям творчости Т. Шевченка. Між матеріялами опублікувала "Зоря" м. ін. огляд чужинецьких голосів про Шевченка. Тут же цікава "Записка Головн. Начальн. Управління в справах друку" про Т. Шевченка, яку подав М. Вороний.

Часом на сторінках "Зорі" можна було бачити також листування визначних представників українського науково-літературного життя, як напр., В. Навроцького, Ст. Руданського, О. Бодянського та ін.

У відділі історії - праці І. Франка ("До історії руської церкви в XVIII в." та ін.), К. Заклинського, Ом. Калитовського та ін. Тут же праці з археології.

З праць статистично-економічних звертають увагу праці С. Жука, зокрема його розвідка про східні і західні українські землі п.н. "Де ліпше ?"

Відділ етнографічний дав багато цінних праць, розвідок, збірок, матеріялів, головно Д. Лепкого та Б. Познанського, з оглядів якого зокрема цінними є праці, присвячені українській Вороніжчині ("Подолю") п.з. "Весна в українському селі", "Великодній тиждень у українському селі".

Багатий відділ бібліографічний пильно стежив за кожним проявом українського науково-літературного життя.

Зрештою видання "Бібліотеки" Зорі", що в 1883 р. дала -"Поезії Тараса Шевченка", твори І. Франка, Дениса: "З різних краів і народів"; О. Калитовського: "Руска література апокрифічна, Ом. Партицького: "Слово о Полку Ігоревім" та ін.

Часопису пощастило пробити мур, що ділив життя зах. українсь-

ких земель від українських земель під Росією.Особливо ж сильного розповсюдження на українських землях під Росією осягла "Зоря" в р.р. 1890 -96,здобувши там понад 400 передплатників.Стала вона дійсним всеукраїнським органом не лише за змістом,але і в передплаті.Це звернуло увагу російської адміністрації та уряду,наслідком чого була заборона пропуску часопису,що тяжко відбилося на його фінансовому стані,довівши річний дефіцит до 4.000 корон.

Тимчасом зроблений "Зорею"зв'язок перервати не пощастило. І коли з р.1897 було припинено її видання,-- перейшов він до її спадкоємця,яким з початку 1898 р.став "Літ.-Науковий Вістник".

"ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСНИК". ПОЧАТКИ.ПРОГРАМА і ХАРАКТЕР ЧАСОПИСУ.

Восени 1897 р. з ініціятиви проф.М. Грушевського Наукове Т-во ім.Шевченка вирішило зреформувати "Зорю" в напрямі надання часопису значно ширшого характеру,по типу европейських ревю.На засіданні 3.XI. 1897 р.було затверджено назву і програму часопису,його розмір і склад редакційного комітету.

Мотиви зреформування та програму подано було після того в оповістці,що появилася в ч.21 "Зорі" за 1897 р. такого змісту:

"Скорий культурний поступ нашого народу в останніх часах і зв'язаний з тим зріст його духових потреб між іншим давно давав себе відчути і в сфері літератури і белетристики.Заснована тому вісімнадцять років літературно-наукова часопись "Зоря" віддавши важні прислуги нашому культурному життю,перестає вже своєю програмою задовольняти ці потреби.З огляду на це Наукове Товариство імени Шевченка...постановило з початком 1898 р.зреформувати "Зорю", цебто розширити її програму і обсяг"...

Подано назву зреформованого часопису:-"Літературно-Науковий Вістник".Виходити мав щомісяця за такою програмою:1)Оригінальна белетристика і переклади з чужих літератур;2)Оригінальні і перекладні статті про найважніші здобутки вседюдської науки і наш науковий рух ; 3) критично-літературні студії з нашого і чужого письменства ; 4)З літератури і життя:хроніка літератури і культурного життя українсько - руського народу в Австрії (Росії) ; 5)Огляди літератури і культурного життя в світі слов'янськім і загально людськім ; 6)бібліографія.

РЕДАКЦІЯ.СПІВРОБІТНИКИ І ЗМІСТ "ЛІТ.-НАУК.ВІСТНИКА".

Підписувати часопис мав проф. М.Грушевський,а до редакційного комітету входили,крім М. Грушевського ще О.Борковський,О.Маковей та Ів.Франко.Перша книжка появилася в січні 1898 р.за редакцією названого складу Редакційного Комітету.

Як саме народження цього часопису,так і ввесь час його існування до часів 1917/19 р.р. тісно зв'язані з іменом проф.М.Грушевського.Зробив він з "Літ.-Наук.Вістника"орган,що зайняв найповажніше місце в історії розвитку українського літерат.-наукового життя нац.-суспільної думки.Завдяки невтомній праці,широкому світогляду,опертому на грунті історичної науки і всебічного знання,пощастило М.Грушевському зробити з "Літ.Наук.Вістника"один з найповажніших органів української журналістики,який звернув на себе увагу ширшого культурного світу.Прислужився тому ще й незвичайний організаційний хист ініціятора і незмінного керівника часо-

пису та вміння скупчити навколо нього відповідних людей літератури наукової праці. Крім вже згаданих імен, що стали поруч з М. Грушевським впродовж існування часопису притягнув він до редакційної праці людей, що визначилися своєю активністю та працездатністю на українському літературному, науковому і нац.-громадському грунті. Досить згадати тут хоча б такі імена, як В. Гнатюк, О. Олесь, що стали членами редакції, або Ю. Тищенко (Ю. Сірий), який повернувся з еміграції приступив до праці під прибраним іменем П. Лаврова.

Серед співробітників були представники зо всіх українських земель. Наповнили вони журнал виквітом української літературної творчости.

Це ж тут в перше прозвучала "Пісня половецька" і полинули пахощі "Євшан-зілля" М. Вороного. Це ж тут Л. Українка розповіла про "Зимову ніч на чужині" та свої "Мрії", давши низку своїх творів-пісен. Тут же поезії Дніпрової Чайки, Н. Кибальчич, Б. Грінченка, О. Кониського, У. Кравченкової, А. Кримського, П. Куліша (між ними "Маруся Богуславка" та ін.), Б. Лепкого, О. Маковея, В. Мови (Лиманського), С. Павленка (С. Шелухина), В. Пачовського, Ст. Руданського, В. Сивенького (В. Самійленка) що дав тут відому сатиру з "На печі" та "Українську патріотичну думу", М. Старицького, Ів. Франка, Як. Щоголева, до яких пізніш прилучилися: М. Рильський, Гр. Чупринка, П. Стах (С. Черкасенко) та багато інших.

У відділі прози і драми зібрав "Літ. Наук. Вістник" твори визначніших авторів, що світлими літерами записали свої імена на сторінках історії української літератури. Згадати хоча б Ганну Барвінок, В. Винниченка, Т. Бордуляка, Б. Грінченка, М. Грушевського (Заволока), О. Кобилянську та її повість п. н. "Земля", як також -"Через кладку" та ін., Н. Кобринську, О. Кониського, М. Коцюбинського, А. Крушельницького, М. Левицького, Б. Лепкого, Л. Українку з її "Лісовою піснею" та такими зернятами, як "Над морем", "Одержима" та ін., О. Олеся, ("Над Дніпром" та ін.), Ів. Липу, В. Стефаника, Л. Старицьку-Черняхівську, Ів. Тобілевича (Карпенка-Карого комедія "Чумаки" та ін.), Ів. Франка з його "Перехресними стежками", "Мій злочин" та ін. М. Черемшину, М. Яцкова та довгу низку ін. Тут же немало перекладів визначніших творів письменників-чужинців.

Поруч з тим поважне місце займають тут праці на теми українського письменства, критичні замітки, огляди, тощо. Так напр., М. Грушевський пише про "Царівну" О. Кобилянської та про "Українсько-руське літературне відродження в історичному розвою українського народу", дає оцінку творчости І. Франка, О. Маковея, Н. Кобринської, М. Черемшини та ін. Тут же праці і нотатки С. Єфремова, Б. Грінченка, Ол. Колесси, Ів. Франка ("Із історії "москвофільського" письменства в Галичині", "Леся Українка"- критична студія, оцінки творчости В. Пачовського та б. ін.). Літературні огляди дають -М. Євшан, М. Шаповал, Ол. Грушевський, Ів. Степенко, С. Русова та ін.

Не менш багатим був відділ публіцистичний. Тут знайшли місце праці з різних галузей поточного нац.-громадського життя. Безперечно чільне місце належить М. Грушевському, який талановито скеровував думку українського суспільства, організовував її в єдине національно-ціле, зцементовував її для боротьби за національні інтереси. А поруч з ним -І. Франкові, який взагалі довший час був душею журналу. Спиняючись, напр., на одному з найболючіших фактів-територіяльному поділі українських земель - підносить М. Грушевський і обгрунтовує ідею національної єдности, кажучи:

..."Треба розвивати в них (в усіх частинах українських земель) почуття єдности, солідарности, близькости, а не роздмухувати різниці, які їх ділять". Звідси його всеукраїнство, підтримане таким закликом Ів. Франка до молоді:

"Ми мусимо навчитися чути себе Українцями - не галицькими, не буковинськими Українцями, а Українцями без офіціяльних кордонів. Ми повинні - всі без виімку - поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, ... і засвоїти собі те знання тверд до тої міри, щоб ми боліли кождим її частковим, льокальним болем і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його"...

Томуто сторінки "Літ.Наук.Віст." несли до українського суспільства той цінний інформаційний матеріял, що був у різного роду статтях, працях, замітках з націон.-культурного життя на всіх українських землях, з економічного життя, нац.-політичного, тощо.

Досить згадати хочаб такі праці Ів.Франка, як "Стара Русь", або "За останніх десятиліть", тощо; статті присвячені науковому та нац.-культурному життю на українських землях В.Дорошенка, С.Єфремова, І.Кревецького (видавництво, преса) та ін., або праці та огляди на економічні теми, як М.Порша ("Державний бюджет Росії", "Економічні відносини України до інших районів на робітничому ринку", тощо), І.Чопівського, М.Залізняка, М.Стасюка, В.Садовського та ін.

Тут же багаті огляди українського поточного життя, що їх провадив С.Черкасенко.

Зрештою відділ бібліографії, що прислужився розвитку українського нац.-культурного руху, відгукуючись на всі його прояви, ба, навіть, найменші.

Все це створювало той грунт, на якому виховувалися й зростали українські національно-культурні і визвольні сили, на якому зростала і міцніла ідея національної єдности та ширився серед української громади нац.-суспільний світогляд.

ЯК БУВ ЗУСТРІНУТИЙ "ЛІТ.НАУКОВИЙ ВІСТНИК" ПЕРЕДПЛАТА.

Випускаючи "Літ.Наук.Вістник" видавництво звернулося в оповістці до українського суспільства з такими словами: "Сподіваємося, що наша публіка з прихильністю стріне наші змагання і поможе їх матеріяльною помічю...То була би найліпша пам'ятка, на яку може спромогтися наша суспільність в столітню річницю відродження нашої літератури".

Як відповіло суспільство на цей заклик найліпше можуть свідчити слова І.Франка. Роблячи підсумок за п'ять років існування журналу він писав:

"Важкі були первопочини нашого видання... Ще не вийшла перша книжка Л.Н.Вісника, а вже піднялися і залунали прилюдно голоси проти нього ... і ось в осени 1897 р. на однім деканальнім соборчику зібрані духовні признали потрібним запротестувати проти видання, якого ще не було на світі...і опублікувати свій протест у клерікальній газеті "Душпастир". Розуміється, що по виході перших книжок Л.Н.Вістника ті голоси ще збільшилися; наперед настроєні проти нового видання критики злочини та підкопи проти ріжних святощів там, де би були не бачили їх у іншім виданню...До хору тих упереджених...прилучилися голоси й інших незадоволених у "Буковині" та "Руслані".

Подібним відгуком зустрінуто було Л.Н.Вістник і тоді, як було його перенесено до Києва.

Та не зважаючи на це, поява нового місячника викликала на провінції зацікавлення. Вже в половині першого року видавництво побачило, що видання Л.Н.Вістника коли не зовсім оплатиться, то в усякім разі дасть лише невеликий дефіцит.

Найліпше цей відгук можна бачити з передплати в перших ро-

ках видання,що охопила собою,як галицько-українські землі,так українські землі під Росією та українське суспільство розсіяне поза українськими землями.

Отже р.1898 - гал.-українські землі дали 625 передплатників (445 - цілорічних і 180 часткових).З них на першому місці - священники : 173 передплат (123 + 50) ; далі вчителі : 142 передплат (112 + 30). Не бракувало серед передплатників і селян.Правда,було їх у першому й наступних роках лише яких 2 - 3.Причиною такої кількости в значній мірі була висока,як на селянина,ціна передплати.Але фактом було,що чимало селян досить пильно читали часопис,випозичаючи його від передплатників учителів,священників та ін.Можна це було помітити з дописів,або і з тих відомостей про віча,на яких промовці -селяни не раз покликувалися на те,що було друковано в Л.Н.Вістнику.

Українські землі під Росією в році 1898 дали - 101 передплату (70 + 31).Буковина - 32 передплати.Поза українськими землями - в Европі,а також в Америці,здобув Л.Н.Вістник цього року - 41 передплату (з них 31 + 9).

Таким чином в першому році здобув Л.Н.Вістник всього 799 передплат,з яких було : 567 цілорічних і 232 часткових.

Приблизно такуж кількість принесли і наступні роки з тією лише різницею,що р.1899 кількість передплатників з під Росії зросла до 155.

РОСІЙСЬКА ЦЕНЗУРА І ЗАБОРОНА ПЕРЕДПЛАТИ Л.Н.ВІСТНИКА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД РОСІЄЮ.

Впродовж трьох років Л.Н.Вістник,хоч формально не допущений російською цензурою,і хоч з тяжкою бідою,з перервами і перешкодами,все ж доходив до рук передплатників в Росії.Щойно весною 1901 р.впала на нього формальна і сувора заборона.Сталося це внаслідок акції "москвофілів",які сподівалися в такий спосіб підорвати небажане видання і очистити грунт для розпочатого свого "Сборника Гал.-Рус.Матици".Але з цим пляном їм не пощастило.Заборона хоч і вдарила по фінансовій сторінці журналу і на довші роки підрізала можливості його розвитку,але зусиллям видавництва і редакції осягнуто було того,що його існування могло досить тривко опертися на передплатниках з гал.-українських та буковинських земель,а також з поза українських земель в Европі і Америці.

Так було до 1907 р. коли журнал перенесено було до Києва,де цензура зустріла його знову своєю пильною увагою.

"ЗАПИСКИ НАУК Т-ВА ім.ШЕВЧЕНКА"у ЛЬВОВІ.

Цінною скарбницею українського наукового і культурного життя став другий орган,що вийшов з лона Наукового Т-ва ім.Шевченка.На цей раз вже стисло його орган,його "Записки",що почали виходити у Львові з 1892 р.

Думку про це видання підніс був О.Кониський в статті,що появилася у "Правді",про потребу зміни Т-ва на наукову установу з метою,щоб вона стала засновком майбутньої української Академії Наук.

У зв'язку з цим Ол.Барвінський та Д.Гладилович поставили були на Заг.Зборах Т-ва справу видання "Записок".Збори ухвалили з р.1890 -"видавати щорічно покищо хоч один том "Записок Т-ва ім.Шевченка".Окрім наукових статей,рефератів і вістей мала бути тут також історія заснування та плян і програма дальшої діяльнос-

ти Т-ва.

Друк І-го тому мав початися у жовтні 1890 р.Посередником між Т-вом і науковими силами на сх.українських землях був О.Кониський. Він звернувся по праці першого тому до В.Антоновича,Жучицького,Мови Нечуя,які приобіцяли їх виготовити,але на визначений термін не було їх надіслано.Не наспіли й інші праці.Тому р.1890."Записки" не вийшли. Не появилися вони й у р.1891,хоч українські наукові працівники особливо з українських земель під Росією,клали велику вагу на наукову діяльність Т-ва.Щойно в 1892 р.,з хвилею зміни Т-ва на наукову установу,появився перший том "Записок".А від другого тому з 1893 р. Мали вони вже назву "Записок Наукового Товариства ім.Шевченка".

Впорядчиком першого тому був Ю.Целевич,а двох наступних Ол. Барвінський.З р.1895 редакцію "Записок" перебрав проф.М.Грушевський, яку і провадив до року 1913. У першому числі (1895) році випустив він 4 книжки,а від 1896 р.почав випускати по 6 книжок річно.

Так за його редакцією вийшло 110 томів "Записок" із загальної кількости 155,що появилися до 1938 р.,переживши і роки першої світової війни,коли хоч і в скороченому вигляді продовжували виходити.

Був це часопис,що містив праці визначніших наукових сил з історії України,українського письменства,філології,етнографії,краєзнавства,а пізніш - з природничих та математичних наук.

Крім основних праць,давав місце для розвідок.Тут же заведено було відділ наукової хроніки з цінними оглядами наукового життя і зокрема оглядами часописів,що появлялися на всіх українських землях в різних мовах.Зрештою не менш цінний відділ бібліографії з рецензіями та рефератами наукових праць.

Цілий зміст "Записок" вимагав би окремої студії.Тут треба лише зазначити їх величезну вагу і ту ролю,яку вони відіграли у формуванні та організації української наукової думки,піднісши її до рівня загально-европейської науки.

ПОЛІТИЧНА ДИФЕРЦІЯЦІЯ
в 1890 р.р.ПАРТІЇ І ОРГАНИ.
"РУСЛАН" та ін.

Тимчасом 1890 р.р. приносять на гал.-українських землях диференціяцію політичної думки.Оформлюються такі політичні партії як Українська Нац.Демократична,політичне становище якої відбивається в газеті "Діло";Українська Радикальна Партія,що починає розгортати журналістичну діяльність через організацію власної преси;Українська Соц.-Демократична Партія на чолі з М.Ганкевичем,органом якої став " Robitnyk "; далі "Католицький Русько-Народній Союз на чолі з О.Барвінським і своїм щоденником п.н. "Руслан",що поруч "Діла"займає в історії преси кінця XIX і початку XX ст.одного з поважних місць.

Крім матеріялів публіцистичного характеру на теми поточного суспільно-політичного життя,що відбивають становище Союзу до того чи іншого явища в "Руслані" знайшли місце,як твори красного письменства так різного роду розвідки,наукові праці,спомини,листування, тощо.Серед співробітників - Б.Лепкий (збірка новель "Щаслива година" та ін.),О.Маковей (Ярошенко) з його збіркою гуморесок:"Наші знайомі", О.Кониський,Л.Лопатинський,Крушельницький,В.Щурат,що дав також переклади чільніших европейських поетів п.з."Поезія XIX.віка",Окуневський,В.Бірчак,О.Луцький,Яр.Гординський,П.Карманський та ін.Крім того не публіковані на той час твори М.Старицького,Л.Могильницького,тощо.З розвідок літер.-критичного та літерат.-історичного характеру досить згадати тут хоча би такі,як "Характеристика поезій Гулака Артемовського та Козаччина і гайдамаччина в Енеіді Котляревського" К.Студинського.Праця ця появилася потім окремим виданням

і викликала відгук І.Стешенка.На цей відгук відповів автор статтею п.з."Котляревський і Артемовський".Тут же Ол.Барвінського-"Письменська спадщина бл.п.Костя Горбаля"...,цікава праця Яр.Гординського п.з."Іван Гуталевич і його творчість",праці В.Щурата,О.Макарушки, Лопатинського,Б.Лепкого ("З дослідів над Шевченковою "Наймичкою"); зрештою дві статті про "Мосвофільство в Галичині і в Австро-Угорщині"та про "Вплив України на розвиток руського письменства в Галичині",-обидві на підставі публікації К.Студинського:"Кореспонденція Як.Головацького в літах 1856 -62".

В.Барвінський дав низку історичних розвідок та статтей старшої доби історії України; Ів.Нечуй-Левицький про "Українських гетьманів Брюховецького та Тетерю";Ст.Білінський -з історії утиску українського елементу під польсько-шляхотським режимом;Н.Вахнянин "Причинки до історії руської справи в Галичині в літах 1848 - 70; Яр.Левицький розвідку про Львівську Духовну Семинарію в літах 1887 - 91 та ін.

Зі споминів - в першу чергу О.К.:"Цікава сторінка з минулого", в якій автор подає відомости про Т.Лебединцева,додає свої нотатки, як очевидець побуту Лебединцева у Львові та характеристику його і його праці на Холмщині; не менш цікаві тут же спомини Ол.Барвінського О.Левицького та ін.

До всього того - сторінки з гуцульського життя і долі цієї галузки українського люду,що їх подав І.Попель,як також причинки до характеристики суспільно-культурного життя української колонії в Канаді,що їх дають кореспонденції П.Філяса п.з."З Канадійської Руси".

Та чи не найціннішою є кореспонденція українських діячів другої половини XIX ст. опублікована на сторінках "Руслана"(1906 р. та ін.)Ол.Барвінським п.з."Матеріяли до нац.-політичного і культурного руху Русинів",що охоплюють листи:Вол.Барвінського,Ол.Барвінського Мих.Грушевського,М.Жученка,Ст.Качали,М.Комарова,І.Нечуя-Левицького, В.Масляка,В.Мови,В.Навроцького,Ом.Огоновського,Т.Окуневського,Рудченка,М.Старицького,Д.Танячкевича,Ю.Федьковича,Вол.Шашкевича,Марк. Шашкевича та б. ін. Зокрема ним же подано було п'ять листів Ів.Нечуя -Левицького до ред."Правди",що кидають світло на тогочасні літературні взаємини між галичанами і сх.українськими землями.

Вже цей коротенький огляд свідчить про ту цінну вкладку,що її поклав "Руслан" до української нац.-культурної скарбниці.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ ШОСТОЇ.

1.Хто був ініціятором часопису "Батьківщина"?Характеристика "Батьківщини".

2.Як виникло "Діло"?Хто був найвідданішим його пропагатором і працівником ?

3.Загальна характеристика "Діла".

4.Що таке "Нова ера" та які її органи?

5.Як виник "ЛНВ" та який орган був його попередником ?

6.Загальна характеристика "ЛНВ" та чи [illegible] на його появлення українське суспільство?

7.Яка роля М.Грушевського в історії ЛНВ" та записок Н.Т.Ш.?

СЬОМА ЛЕКЦІЯ.

УКРАЇНСЬКА РАДИКАЛЬНА І СОЦІЯЛІСТИЧНА ПРЕСА, ПЕРЕД ЇЇ НАРОДЖЕННЯМ. РОЛЯ М.ДРАГОМАНОВА. "Д Р У Г".

Народження української радикальної і соціялістичної преси тісно зв'язане з іменем Михайла Драгоманова. Як визначному нац.-політичному діячеві і публіцистові М.Драгоманову не могло бути байдужим становище української преси. Опинившись за кордоном р.1875 звертає він на цю галузь діяльности пильну увагу.

Був це час, коли на сх.-українських землях під Росією українські сили пішли двома виразними стежками. Одною з них була стежка опортунізму і виключно культурної праці, другою та, що повела активні сили до загально-російських революційних організацій.

На зах.-українських же землях – з одного боку, буйним цвітом розцвітало т.зв. москвофільство, а з другого – нахил до польсько-українського братання.

Течія, на чолі якої став Мих.Драгоманів виступила з гаслом організації української національної політичної думки. Знайшла вона м.ін. свій вираз і в тезах, поставлених М.Драгомановим для журналістичної діяльности. Зформульовано було їх в конспекті до одного з передбачених часописів ("Поступ"). Як специяльні завдання для тогочасної української журналістики ці тези ставили:

"1. Оборону національности та її волі й збудження потреби національної єдности в усіх ділянках нашої країни.

2. Вишукання в минулому і теперішньому ознак національної сили, змагання до волі і самостійности, організуючих інституцій і т.п., вишукання найпрактичніших способів до осягнення повищої цілі.

3. Наповнення рамок національности здобутками всесвітньої культури в громадському житті, письменстві й мистецтві."

Щодо внутрішньої організації журналістичної праці, зокрема редакторської, визначив М.Драгоманов становище в одному з листів до Ів.Франка такими словами:

"Не заражайтесь двома редакторськими хоробами: а) вважати публіку за дуже дурнішу писателів, думаючи, що мовлям, того і того публіка не розбере, тим не зацікавиться і т.п. Давайте всяку суріозну справу публіці, розказуйте просто, але суріозно, і публіка розбере; б) не вважайте сотрудників дурнішими себе: підберіть людей по власному вибору, умовтесь з ними в основнішому, – а далі давайте їм волю робити, а особливо не відкладайте розмови про справи пекучі до того часу, коли самі зберетеся поговорити може й ліпше, ніж готовий сотрудник в готовій статті:..паче всього не політикуйте...починайте зразу з ясного напрямку. Можете не писати осібної програми, але робіть так, щоб і кожній статті чулось, що у Вас вона єсть, і принципи й система проводу їх"...

Виходячи з соціяльної структури М.Драгоманов підносив засади національного визволення нерозривно зв'язуючи їх з соціяльним визволенням шляхом національної політичної самоорганізації.

Були це засади, до яких тогочасне українське суспільство в переважаючій більшості ставилося не лише із застереженням, але часом, і відверто вороже. Тому вони не могли знайти місця на сторінках української преси того часу. Для поставлення і розгорнення їх потрібні були нові органи.

Увага М.Драгоманова звернулася до молоді, що видавала в той час свій орган п.н. "Друг".

Був це орган "Академічного Кружка". Почав він виходити з

13 квітня 1874 р. двічі в місяць як"письмо для белетристики і науки за редакцією Ієрон.Кордасевича,а потім Алексія Зофіовського та Л. Павлиша.

Серед співробітників булт тут такі представники москвофільства як Осип Марков,О.Авдиковський,І.Наумович,тут були М.Павлик,який виступив з поезіями та статтями на теми літературні та етнографічні та Ів.Франко(Мирон Джеджалик) з творів якогопоявилися тут такі,як "Наймит",опов."Борислав","Казка",повість"Петрії і Довбущуки" т.ін., як також кілька розвідок та нотаток.

Зв'язавшись з Ів.Франком та М.Павликом,як з надійнішими і найактивнішими представниками цього органу,М.Драгоманів опублікував на його сторінках три листи,в яких зо всією силою аргументації виступи проти москвофільства і рутенства.Наслідком цього сталося те,що украська молодь почала виходити від москвофільства,а серед неї в першу чергу І.Франко і М.Павлик.З р.1877 зі сторінок "Друга"зникли імена представників москвофільства,а натомісць з'явився тут лист М.Драгоманова до редакції "Правди",та на її сторінках не знайшлося місця. Був це лист п.з. "Опізнаймося",в якому М.Драгоманов виразно зформулював своє національно-державне становище та шляхи національного визволення.

Цей рік був останнім для "Друга",після якого,при активній праці І.Франка і М.Павлика,народжується українська радикальна і соціялістична преса.

"ГРОМАДСЬКИЙ ДРУГ" ТА ЙОГО СПАДКОЄМЦІ: ЗБІРНИК "ДЗВІН" і "МОЛОТ".НЕЗДІЙСНЕНИЙ ЧАСОПИС"НОВА ОСНОВА".

Першим таким органом стає літературний і політичний місячник п.н."Громадський Друг".Цю назву запропонував був М.Драгоманів,якби нав'язуючи до попереднього "Друга".Він же організував для нього і ту фінансову базу,що дала змогу почати видання.З фінансовою допомогою прийшли: "Київська Громада,Олена Пчілка,Українці з Одеси,Драгоманів та ін.

Приступаючи до видання І.Франко і М.Павлик поставили завданням створити часопис типу товстого журналу.Та не так сталося як гадалося.Появилося всього двоє чисел.Перше- 13.квітня 1878 р. в шість аркушів друку,в кількості 600 прим. і друге - 11 травня того року.

Серед співробітників,крім М.Павлика,який одночасно був видавцем і відповідальним редактором,і який опублікував тут м.ін. свою "Регенщукову Тетяну",оповід."Юрко Куликів" та вірш -"Плачуть сестри ревне"...були М.Драгоманів,який дав низку дрібних нотаток переважно під різними криптонімами та статтю за підписом К.В.(Кирило Васильченко) п.з. "Пригода Д.Іловайського в Галичині.Маленька картинка із слов'янської патології"та ін.,Евг.Борисів ("Самогубство російського ряду на Вкраїні"...,"Дещо про релігійні секти на Україні","Як живеться українському народу" та ін.),Хв.Вовчок,Ф.Василевський (Софрон Круть),що був добровольцем у Сербії,дав більшу працю про Сербію та кілька дрібних нотаток про балканські справи, О.Терлецький,І.Франко (Мирон),що дав низку поезій.

Тут же початок його " Boa Constrictor " та нотатки про життя і побут селянства в Україні і у Франції та ін.Зрештою кілька перекладів праць на громадянсько-політичні теми та бібліографічні нотатки.

Як було зустрінуто вихід "Громадського Друга",можна довідатися з листів М.Павлика і І.Франка до М.Драгоманова:..."в лютяться на № 1 "Громадського Друга" - писав М.Павлик і настрашилися того

що за нами все більше йде молодіжі"...

По виході другого числа він же писав:"Самого"Гр.Др." рвуть та читають:молодіж з прихильности,старі і"народовці" зі злости,а крім того народ ...".

Теж писав І.Франко:..."молодь горнеться до нього (Гр.Др."), читає,подає з рук до рук"....,а далі:..."молодіж,котра досить радо горнеться до "Громадського Друга" взяли в крипи,грозять ексклюзіями та арештами всякому,хто з нами перестає,тягають по канцеляріях та допрошують - но пекло тай годі".

Не обійшлося і без критичних зауважень з боку прихильників, від молоді -віденців,які закидали виданню відсутність виразної програми,тощо.

Гірше була справа з передплатою.Повідомляючи М.Драгоманова про вихід першого числа М.Павлик подає кількість передплатників на цей час.Було їх ... 12.Не ліпше і по виході другого числа:..."таких що можуть заплатити - 15, писав він - іншим треба давати даром"...

Так само писав і Франко:..."Передплатників у нас до 15,котрі поплатили по 50 кр.або 1 гульд.=10 гульд."

Підбиваючи потім підсумок для цілого видання (разом зі зб. "Дзвін" -і "Молот")Павлик зазначував,що з передплати і розпродажу поступило найбільш 100 гульд.

Обидва числа "Гр.Др." підпали конфіскаті.Перше - частково, друге - в цілості.У першому зконфісковано було повностю вірш Ів. Франка (Мирона) п.з."Товаришам з тюрми",у двох місцях статтю М. Драгоманова (К.В)"Пригоди д.Іловайського",редакційну дописку до неї та редакційну вставку до статті Е.Борисова (Е,Б-ва):"Дещо про релігійні секти на Україні" разом із "Попівським сумлінням",записаним,буцім то з уст народу - сатиричний вірш Анни Павлик.

Друге число підпало конфіскаті за вірш І.Франка:"Невольники", оповідання М.Павлика:"Регенщукова Тетяна" та за уривок з повісти Золя:"Провина абата Мура" п.н."Природа а церков".

Редактора М.Павлика - засуджено на 6 місяців гострого арешту. Повстало питання перетворення часопису на двомісячні збірники.Ця форма позбавляла від безпосередньої цензури та забезпечувала від можливої конфіскати.Перший такий збірник вийшов п.н."Дзвін". Появився він замісць "Гр.Др."ч.ч. 3 і 4,в розмірі 7 друк.арк. Другий п.н."Молот"-замісць ч.ч. 5-7 розміром в 13,75 арк.друку.

Тут було позакінчувано розпочаті в "Гр.Др." матеріяли та опубліковані нові (Ів.Франка :"Каменярі","Критичні письма о галицькій інтелігенції","Література,її завдання і найважніші ціхи"та популярний виклад соц.думок -"Моя зустріч з Олексою" та ін.,М.Павлика,З. Старицького:"До молодіжі",О.Пчілки та ін.).Зокрема принесли ці збірники низку розвідок та статей про соціяльно-економічне становище українського селянства і робітництва.

На "Молоті" видання збірок припинилося.Натомість гурток студенської молоді,що купчилася навколо цих завдань на чолі з Ів. Франком задумав був видавати двотижневик п.н."Нова Основа".До реалізації не прийшло.На перешкоді стали дві причини.Першою була відсутність особи,що взяла б на себе функцію відповід.редактора, зв'язану не тільки з неприємностями поліційними,але й з неприязню з боку широких кол,головно,старшого громадянства,яке неприхильно дивилося на подібні видання.А серед самих ініціяторів ще не було нікого,хто міг би цю функцію перебрати на себе з огляду на вік (треба було мати не 24 років).Другою причиною було появлення часопису "Батьківщина",що зменшило зацікавлення запроєктованим часописом на місцях.

"ГРОМАДА". ЇЇ ЗАВДАННЯ. ПЕРЕХІД "ГРОМАДИ" НА ПЕРІОДИЧНЕ ВИДАННЯ. ВІДГУКИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ.

Рівночасно, старанням М.Драгоманова при безпосередній підтримці київської та одеської громад, приступлено було в Женеві до видання збірника п.н. "Громада", що поставила своїм завданням: 1,...списувати життя українських людей в Росії й Австро-Угорщині, теперішнє і минувше, а найбільше життя чорноробів, мужиків - в котрих вся сила України"...; 2,..."передавати українським громадам здобутки всесвітньої науки й праці громадської, і 3,..."списувати подібно українському життя найближчих до українців сусідів найподібніших їм долею"...

Вийшло п'ять книжок цього збірника. Опубліковано було в них низку програмових, публіцистичних та інформативних праць. В першу чергу з них звертає увагу :"Переднє слово до "Громади". Дає воно критичний огляд становища українського народу та засади його визвольних змагань. З інших праць: М.Драгоманова-"Україна і центри", "Шевченко, українофіли й соціялізм" та " Народні школи на Україні", його ж низка інформаційно-публіцистичних статей, що визначаються гострою критикою умов, в яких перебував український народ. Тут же праці Хв.Вовка, В.Навроцького та ін.

По четвертій книжці стає "Громада" періодичним виданням (двомісячником) за редакцією М.Драгоманова, М.Павлика та С.Подолінського. Головним ініціятором переходу "Громади" на періодичне видання був С.Подолінський. Син поміщика на Черниговщині, був він учнем українського економіста М.Зібера. Опинившись за кордоном став він близько до М.Драгоманова і "Громади". Бере на себе фінансування і перевід збірника на періодичне видання. Таким чином на початку 1881 р. появилося перше число "Громади", вже як журналу з програмою, підписаною М.Драгомановим, М.Павликом і С.Подолінським. Обіймала вона справи політичні, господарські та освітні. В справах політичних ставилося змагання за самостійність для вільної спілки на всіх українських землях; в господарських зверталася увага на розвиток кооперації; в освіті - позитивна наука в питаннях природничих і господарських.

Розвинутися цьому журналу не пощастило. Появилося тільки два числа. З опублікованих тут праць звертає на себе увагу М.Драгоманова п.з. "Мужицькі бунти й письменні бунтарі". Принесла вона чимало гострої критики російських революціонерів за їх централізм і соціялістичне неуцтво, що викликало вибух гніву зі сторони їх представників.

Та не лише серед рос. революційних кол викликала "Громада" гнів. Солідаризувалися з ними і найреакційніші російські кола на чолі з "Киевлянином" і його патроном київським ген.-губернатором Чертковим.

Завзяту боротьбу почато було "Киевлянином" з кінцем 1880 р. з переходом на періодичне видання - виступи "Киевлянина" скеровано було також персонально і проти С.Подолінського. На його сторінках почали з'являтися відверті заклики до батьків Подолінського. Акція мала успіх для "Киевлянина" й інших. С.Подолінський опинився в тяжкому матеріяльному становищі, а разом з тим відбилося це і на його моральному стані. Це все відбилося і на його здоровлі, що привело до передчасної смерти.

"Громада", як журнал, перестала виходити. Було після того ще видано одну (п'яту) книжку збірника, на якій видання було припинено остаточно.

Українське ширше суспільство не підтримало цього видання. Засади, які висунула "Громада" не зустріли відгуку, бо ґрунтувалися на

соціялістичних ідеях національного визволення,що характеризувалися такими рисами,як:нерозривність національного і соціяльного моментів,розуміння українства як нац.-політичного руху в противагу виключному,стислому культурництву,радикалізм національної політики і зрештою,практичне всеукраїнство чи соборність,оперте не на словах,гаслах чи побажаннях,а на ділі.

"СВІТ".ЙОГО ХАРАКТЕР. СПІВРОБІТНИКИ Й ЗМІСТ. УПАДОК І ЙОГО ПРИЧИНИ. НОВІ СПРОБИ.

Тоді ж,коли женевська "Громада" почала виходити як періодичний орган,у Львові Ів.Франко з І. Белеєм,колишнім співробітником "Друга"(пізніш ред."Діла") та з деким з інших молодших(Данилович,Олеськів) приступили до видання ілюстрованого літерат.-політичного часопису п.н."Світ".

Був це місячник,що почав виходити у Львові з 10 лютого 1881 р. за редакцією І.Белея.Програмово намагався він йти шляхом попередніх видань.Різноманітний своім змістом відбивав він радикальну думку представників всіх українських земель.

Серед співробітників його,крім вже згаданих були:М.Драгоманів,Ост.Терлецький,В.Коцовський,Хв.Вовк,Е.Борисів.Тут же виступив на літературну ниву Б.Грінченко(псевд.Ів.Перекотиполе),був тут і О.Кониський,який надіслав був початок своеі праці про історію української літератури,в якій подав недруковані ще тоді твори Гулака-Артемовського,Куліша,Костомарова,у супроводі літерат.характеристики письменників.

З красного письменства перше місце займае тут повість І.Франка:"Борислав сміється",що на жаль,не була скінчена.Далі - сатиричні нариси О.Кониського та І.Белея ("І ми - люде"),так само сатиричний нарис Ром.Розмарина (І.Белея)т.з."В один час"...та ін.

З поезій - твори і переклади Ів.Франка,твори В.Нащапського Е.Борисова,Кониського,Перекотиполя (Б.Грінченка) та ін.

На теми наук.-публіцистичні появилися тут"Мисли о еволюціі в історіі людства" Ів.Франка,в яких автор подав синтезу свого соц.політ.світогляду.Його ж праці з Шевченкознавства,в яких особливу увагу присвячує поемам "Сон" і "Кавказ".

"Сон",-каже він - це велике оскарження "Темного царства" за теперішні і минувші кривди України..."Кавказ" - це огниста інвектива...се може найкраще свідоцтво щирого людського чувства поета".Тут же його "Огляд української літератури за 1880 рік".

Під заголовком :"Знадоби до вивчення мови й етнографіі українського народу" подав І.Франко чотири монографіі,з яких одна звертае особливу увагу,а це :"Дітські слова в українській мові".

Він же дав статистичну студію:"Промислові робітники в східній Галичині в р.1870".На подібну тему подано було тут статтю О. Терлецького:"Робітницька плата і рух робітницький в Австріі в послідніх часах".М.Драгоманів дав кілька статей ("П'янство,штука і свобода","Війна з памятю Шевченка").Зрештою праця Костомарова,опублікована без підпису,що викликало огірчення автора.Кілька рецензійних праць В.Коцовського,Корженка та ін.Цінним вкладом були автобіографіі І.Нечуя-Левицького,М.Лисенка та О.Кониського,як також біографіі:Міклошіча(напис.Ігн.Онишкевичем),Яна Неруди (примусе Соботки,ред.чеського часопису "Светозор,Прага),Достоевського (Хв. Вовчка).

В цілому часопис заповідався бути свіжим ,цікавим і різноманітним.Це дало підставу у червні 1881 р. часопису "Зоря" дати йому таку оцінку:

"На місце "Правди" - писала "Зоря" - виходить тепер "Світ"- газета вправді більше радикальна, але безперечно з великим таланом редагована".

Але зустрівся "Світ" і з іншою оцінкою. Дав її М. Драгоманів. Визнаючи початок часопису добрим, він все ж гостро критично поставився до його редагування. Хибою вважав випадковість матеріялу та поділ статей на дрібні кавалки.

"Світа" добрий початок - писав, напр., він у літку 1881 р. до І. Франка - але дуже вже кружковий, народнього і сучасного в ньому мало". -А в листопаді 1882 р. в листі до нього ж відповідав:

"Питаєте мене про "Світ". Звісно, коли б можна було його вдержати, то добре б, тільки треба його до корінння змінити. Не розумію я, яка нужда набивати газету+) манісінькими клаптиками великих статей. Я, напр., кинув читати навіть "Борислав сміється". Як скінчите тоді за разом прочитаю. Далі треба якось опреділити собі, для кого і для чого газета видається, щоб не були статті такі случайні... Прикро бачити майже у всіх статтях "Світа" фактичні помилки".

Та вдержати "Світ" на новий 1883 р. не пощастило. Причиною тою, за свідченням І. Франка, з одного боку - був відхідкід І. Белея до "Діла", а з другого - вживання часописом фонетичного правопису, що вважалося тоді революційним чином і відстрашувало передплатників. Про цю, другу причину згадує П. Куліш у листі до К. Сушкевича, як до голови Т-ва ім. Шевченка. Закликає в ньому вплинути на Т-во, щоб воно -"навіть само позичаючи для себе грошей, уділяло з них на підтримку "Світові" не менш 60 гульденів щомісяця... Бо коли б - писав він - найкраща книга не появилася на світі, це не було б така шкода, як упадок періодичного видання. Так як у Галичині цураються фонетики, так само цураються у нас етимології в правописі".

Заклик не мав позитивних наслідків. А брак більшої кількости передплатників стояв уже загрозою перед дальшим існуванням часопису.

Вже на самому початку І. Франко вказував на тираж і на кількість передплатників.

"І. н-ру у нас вже дуже мало примірників, - писав він до Драгоманова - так як ми друкували його всього 250 (тепер дальші друкуємо по 300). Передплатників у нас доси около 150 т.е. хоть і більш, ніж ми зразу надіялися, але все таки замало на покриття навіть коштів друку".

На прикінці 1882 р. з ч. 20/21, виданим лише в кількох примірниках і в неповному виді, видання було припинено.

Настала перерва. Представники радикальної течії пішли були до співпраці в народовецькій пресі. Не легко це давалося, а іноді кінчалося і прикрими наслідками. Саме до цього часу належить, напр., відмова у співробітництві в "Ділі" Ів. Франкові з історичною фразою, киненою йому на прощання:

"Йди і не признавайся, що ти Русин"... Тоді ж було відібрано від М. Павлика "бібліотеку найзнаменітіших повістей" - додатку до "Діла".

Відновлення своєї преси для радикалів було ділом "живопрепещущим", як висловлювався М. Павлик. Виникають проекти. Вже р. 1883 один з таких проектів оголошує студент віденського Університету В. Полянський. Мав це бути літературно-науковий журнал при найближчій участі: Ів. Франка, О. Терлецького, В. Коцовського, Н. Кобринської та

+) Термін "газета" треба розуміти, як часопис, а не в тому характері, як прийнято сьогодні. "Світ" мав характер тижневих чи двотижневих видань журнального типу.

ін.Зі східніх українських земель розраховували на О.Пчілку та ін. Через брак коштів,що їх не пощастило,як то сподівалися організатори, дістати в потрібній кількості,залишився цей проект нездійсненим.Не пощастило здійснити і пізніші проєкти видання "Нової Науки" "Прапору" та "Поступу".

"ТОВАРИШ"ПРОГРАМА. ВІДГУКИ.СТАНОВИЩЕ МОЛОДШОЇ ГРУПИ РА-ДИКАЛІВ.УПАДОК ЧАСОПИСУ.

Гойно в середині 1888 р. появляється у Львові перше число органу університетської молоді радикального напрямку п.н. "Товариш" - письмо літературно-наукове,за фактичною редакцією І.Франка і з підписом відповідального редактора Ст.Козловського.Виходити мав двічі на місяць.Перше число,як оказове,появилося 10 липня розміром 20 х 13,5 в 116 стор. В статті від редакції в першому числі подано було основні напрямні, якими мав йти часопис.Зводилися вони до твердження,що - ..."стоячи на щиро-національному грунті,...-як писала редакція - не сходячи ані на хвилю з грунту народного русько-українського,ми бажаємо по змозі прикладати до пізнання того грунту сучасні европейські методи наукові і літературні,а заразом прояснювати дальшу нашу роботу показом на ті дороги,якими йде тепер наука і література в других,освіченніших краях Европи"...

Зміст цього числа склався як з творів красного письменства, так публіцистичних і наукових статей.Щодо перших,то в першу чергу треба згадати "Домашній промисл"І.Франка.Далі - поезії Гетьманця: "З України",що малює українську біду та О.Маковея -"На самоті", переклад Мирона (І.Франка) :Із епіграм К.Гавличка-Боровського та ін.Тут же дві статті М.Драгоманова.Одна з них-критична,п.з."Науковий метод в етнографії",присвячена "Етнографії Слов'янщини",написаної О.Стодольським (О.Кониським)(Л.1887).Стаття відзначується цікавою,гострою критикою способу визначування різниці поміж Українцями та Руськими,якого вжив О.Стодольський.Друга,не менш цікава і не менш гостра,п.з."Сміх і горе" вказує на хиби історичного і географічного характеру,яких допускається українська преса.

Безпощадною критикою тогочасної публіцистики визначається стаття І.Франка п.з. -"Наша публіка".

З інших треба згадати М.Павлика,який дав цінну своїми даними розвідку:"Русини в Америці",Н.Кобринську,В.Будзиновського,який виступив тут з обговоренням робітничої справи.

Зрештою вісті,матеріяли,серед яких: Листок Т.Шевченка до О.Герцена,лист В.Федьковича до Д.Танячкевича та ін.

Першим відгуком на вихід "Товариша"була більша стаття О.Борковського,що появилася в кількох числах "Зорі".Подавши програму автор зазначував тут,що "потреба таких видавництв по правді давно давалася чути,о тім нема що й казати...Тим більш-казав він далі-радіти треба,що найшлись раз люде,що почули вже в собі силу,потрібну до так важного і від давна потрібного діла,і то,щоб говорити о "Товаришу",навіть між молодіжею.Правда ,що в І.числі "Товариша" бачимо тих молодих сил зовсім небагато,але надіятися,що дальше виявиться їх більше.А вже ж і то буде великою заслугою,коли зуміють для своєї прехорошої програми винайти хоч би і старших людей.

Не хочу молодому видавництву вказувати,що в декім може за рожево дивиться по перед себе,а зичу йому щиро як найкращої долі на розпочатій дорозі".

Реферуючи далі зміст часопису підкреслював особливо оповідання І.Франка,статтю М.Павлика та статті М.Драгоманова.Вказавши

на цікавий зміст і гостроту останніх, звернув увагу редакції на те, що заголовок одної з них ("Научний метод в етнографії") значно більше обіцює ніж дає+), І закінчував:

..."рад би я на закінчення додати видавництву охоти до дальших трудів з тою увагою, щоби не відступаючи від своєї хорошої програми користало більше з праці молодіжі".

Діставши "Товариша" Драгоманів дав йому таку оцінку: "Вернувшись кілька днів тому до Женеви застав "Товариша". Усе легеньке й поверховеньке, але свіженьке й зачіпливе, так що мусить розворушити трохи Вашу публіку"...

Обіцяє незабаром надіслати свої праці і м.ін. першу частину "Австро-руських споминів" та запитує про вихід другого числа. За короткий час знову запитує: "Коли Ви почнете печатати № 2 "Товариша?" і повідомляє, що першу частину споминів вже надіслав.

А тим часом з "Товаришем" вже було зле. На початку провід доручено було Франкові і Павликові. По виході першого числа Франко почав підготовлювати матеріял до другого числа. Сюди м.ін. мала ввійти стаття Коцовського "Про партійні відносини між русинами", Франка про село Добрівляни. Також сподівався дістати кореспонденцію про німецькі колонії на українських землях.

Так було на початку вересня. А в жовтні зайшли зміни. Серед молоді під проводом В.Будзиновського виявилося незадоволення часописом. Хиби, на думку опозиції, були в тому, що він майже не мав праць "молодших", та що "часопис був за націоналістичний, реакційний", що дещо в ньому було "не на місці" і т.д. До всього того, на її думку, часопис мусів би бути менше практичний р.-український, а більш теоретичний, науковий, европейський. Внаслідок всього цього редакцію було від Франка відібрано. Перейшла вона до рук т.зв. "радків", як назвав молодих політиків М.Драгоманів по імени своєї малої доньки – Радки. Це спричинилося до того, що "Товариш" завмер і зійшов зі сцени суспільного життя.

ЩЕ ОДНА СПРОБА СПІВРОБІТНИЦТВА РАДИКАЛІВ З НАРОДОВЕЦЬКОЮ ПРЕСОЮ.

Літературно-журналістичні сили радикалів після того зробили ще спробу співробітництва з народовецькою пресою ("Правда", "Батьківщина"). Але розбіжність в поглядах на зміст українського національного відродження та на задачі в ньому преси стала на перешкоді і спроба це раз скінчилася нещасливо.

Консервативні погляди не могли погодитися з радикальними думками, речниками яких на сторінках народовецької преси виступили були І.Франко, М.Павлик та ін. Все це привело до нового розриву, що особливо виразно виявився у зв'язку з відходом М.Павлика з редакції "Батьківщини", який стався під натиском свято-юрських кол і викликав гострий протест радикальної молоді на чолі з В.Стефаником, Л.Мартовичем та Даниловичем.

+) У своїй автобіографії М.Драгоманів згадує про цю працю кажучи, що редакція сама дала заголовок, який він вважає претензійним.

ВІДНОВЛЕННЯ РАДИКАЛЬНОІ ПРЕСИ. "НАРОД". ОФІЦІЙНИЙ ОРГАН РАДИКАЛІВ. ПРОГРАМА. СПІВРОБІТНИКИ. ПЕРЕДПЛАТА. ВІДГУКИ. СМЕРТЬ ДРАГОМАНОВА. ПРИПИНЕННЯ "НАРОДУ". ЧАСОПИС "ХЛІБОРОБ".

Разом з цим протестом висловлено було думку про необхідність власноі новоі газети. В скорому часі такою газетою став двотижневик "Народ". По створенню Украінськоі Радикальноі Партіі (УРП) став він офіційним органом партіі.

Перше число цього часопису появилося 1 січня 1890 р. У вступній статті редакція, що була в руках Ів. Франка та М. Павлика (на початку, як видавця) зазначила, що "за підвалини всяких заходів... маємо того, хто нас усіх своєю кервавицею згадував - народ, простих робітних людей".

Зміст "Народу" складався з таких відділів: 1, справи суспільно-економічні, 2, сел.-роб. життя в Европі, 3, соціялістичний рух, 4, просвітянський рух, 5, життя на сх.-украінських землях та украінське життя за океаном.

З'явилося на його сторінках чимало цінних праць і статей публіцистичного характеру. Опубліковано тут було М. Драгоманова: "Австро-руські спомини", як також його: "Листи на Наддніпрянську Украіну", "Чудацькі думки про украінську справу" та ін. Звертає на себе увагу праця В. Охримовича про Карпатську Украіну ("Угорську Русь"). Тут же огляди соціялістичного і робітничого руху Ганкевича, праця І. Франка про Я. Коляра, праці молодого тоді радикала О. Колесса (пізніш унів. професора і ректора Украін. Унів. закордоном), К. Студинського, низка публіцистичних статей М. Павлика, спомини Певестюка з часів арешту його в Росіі, "Волинські образки" Л. Украінки та низка дописів співробітників сел. н.

Відгукуючись на кожний прояв нац. політичного життя, особливо гостре опозиційне становище зайняв "Народ" до т. зв. "Новоі ери".

Думки і слово "Народу" знаходили гучний відгук в народніх масах, але разом з тим викликали проти нього виступи з боку народовців. Поруч з ними виступило проти "Народу" і вище духовенство, забороняючи ширення його з огляду на "шкідливий" зміст. Подібне виявилося на сх. украінських землях та в украінській колоніі в Петербурзі. Активно вороже становище зайняли москвофіли в Галичині і за Океаном.

Але проти ворожого фронту витворився і фронт прихильників, які вважали, що такого часопису "Русинам давно було треба". Прихильно відгукнулася на вихід "Народу" - Черновецька "Буковина". Із сх.-украінських земель чується кваліфікація його, як "газети єдино розумноі в Червоній Русі" (П. Куліш), а певні кола поспішають звідти через М. Ковалевського з матеріяльною допомогою.

Симпатіі "Народ" здобув, головним чином, завдяки ясно поставленій меті та поважному становищу щодо національних інтересів народу.

У першому році мав "Народ" - 251 передплатників, а це було, як каже І. Франко, "на таку еретицьку газету аж надто багато". Крім передплати розходився "Народ" ще й в дрібному продажі і то в поважній кількості, напр., на березень першого року такий продаж дійшов до 200 прим.

Цікаво, як розподілялася передплата. З - 251 передплат припадало:

на зах. украінські землі........ 197
на сх.-украінські землі......... 22
поза океаном.................... 16,

що було рекордовою кількістю в порівнанні з передплатою інших часописів. Зрештою в кількості

15 прим. пробивався "Народ" до своїх земляків і прихильників поза українські землі в Росії, ба, навіть на заслання (якутська область). Коли взяти на увагу, що на українські землі під Росією й до Росії "Народ" ішов нелегально, стає зрозумілим його популярність, що при нормальних умовах могла б дати далеко більшу кількість передплатників.

Проіснував "Народ" до 1895 р. Дня 15.УІ.1895 р. вийшло число 12 в жалобі і з повідомленням про смерть М.Драгоманова. Три місяці по тому всі свої числа присвятив він пам'яті покійного, закінчуючи його праці, публікуючи незакінчені, друкуючи вислови жалю і співчуття, що зо всіх кінців надходили до редакції, як відгук на невіджаловану втрату. А на третій місяць ч.17 принесло таку звістку від редактора М.Павлика:

"Через смерть небіжчика М.П.Драгоманова, головної підпори моєї і "Народа", а також через мою недугу – я отсе мушу перестати видавати "Народ".

Тут же він дав оцінку значення "Народу", вказавши, що при всіх своїх хибах він все ж не промине в житті українського суспільства безслідно. Не помилився. Дав він взірець доброго часопису, доступного для широких мас і цікавого для інтелігенції; кладучи основи національного і соціяльного визвольного світогляду, вказував він той реальний напрям українського масового руху, на службу якому одночасно з ним стали такі часописи, як популярний "Хлібороб", що виходив в р.р. 1891 –93 в Коломиї у веденню др.С.Даниловича – М.Павлика і за ред. І.Франка та І.Герасимовича, та двомісячний журнал "Життє і слово" що виходив у Львові за ред. І.Франка.

"Ж И Т Т Є І С Л О В О".
ЗМІСТ, СПІВРОБІТНИКИ, МОЛОДЬ
І "Ж. і Сл.". ПОШИРЕННЯ ЖУРНАЛУ.

На початку І.Франко, приступаючи до видання нового журналу мав на думці дати йому назву: "Русалка". Зміст його мав би складатися з творів красного письменства, критичних статей та матеріялів літературно-історичних. В другій половині мали б бути матеріяли фолкльорного характеру. Але під впливом М.Драгоманова, як назву, так, до певної міри, і програму було змінено. На пропозицію Драгоманова журнал було названо: "Ж и т т є і с л о в о", а до програми додано було відділ суспільного життя і політики.

Перше число появилося 1.ІІ.1894 р. в розмірі 10 арк. у виданні О.Франкової. Протягом трьох років опубліковано було в цьому журналі багато надзвичайно цінних матеріялів, розвідок, листування та визначних творів красного письменства.

Вперше появилися тут такі твори І.Франка, як "Основи суспільності", "Для домашнього вогнища" та "Зів'яле листя", що дали авторові славу лірика. Тут же твори Л.Українки ("Давня казка"), М.Коцюбинського, А.Кримського та ін. Чимало матеріялів на історичні та літературні теми М.Драгоманова, О.Терлецького та ін. Багатий відділ суспільно-політичних праць та статей на політичні теми ("Нова ера", москвофільство, польсько-українські стосунки, тощо), що їх подавали І.Франко, В.Гнатюк, М.Павлик та ін. Тут же низка цінних листів М.Драгоманова, Огоновського, Куліша, Ст.Руданського, Костомарова, В.Барвінського, Борковського. Не менш багатий відділ етнографічний і, зокрема, критика.

Особливою увагою журнал користувався серед молоді. Проф. В. Сімович в одній зі статтей, присвяченій Ів.Франкові, свідчить, що: "політичні явища молодь оцінювала крізь призму "Життя і Слова", що находилося в кожній нелегальній середньошкільній громаді; що його передплачував кожний, хто тільки збирав бібліотеку".

Серед старшого громадянства журнал такою увагою не користувався. Через це в першому році кількість передплатників сягала ледве 220, що було недостатньою для самооплатности такого видання. Та не зважаючи на це журнал вступив до другого року видання. Але в цьому році відчув він тяжку моральну втрату - смерть М.Драгоманова. По цій втраті, закінчивши рік "Життє і слово" вступило до третього року вже не як періодичне видання, лише як збірник.

Цей збірник, як і сам журнал, відограв ролю гідного попередника такого органу, як "Літер.Наук.Вістник".

"Р А Д И К А Л".
ПРОГРАМА. ЗЛИТТЯ З
"ЖИТТЄ і СЛОВО".

Після припинення "Народу", якийсь час поруч з "Життєм і словом" виходив під веденням В.Будзиновського часопис "Радикал". Як ціль часопис ставив: "усвідомити і зорганізувати в боєву політичну армію руський народ, котрий в головній части становить кляса мужицька, а в меншій - несполонізована ще жменька міщанства і пролетаріят інтелегенції".

Вказавши на те, що український народ галицьких земель є лише часткою українського народу, що в головній масі живе під Росією, "Радикал" вважав своїм обов'язком брати діяльну участь у визвольній праці і боротьбі українського народу східніх земель.

"Томуж "Радикал" буде також органом України, - підкреслювала ця ж стаття - а власне тих українців, котрі у себе дома прямують до тої цілі, до котрої змагаємо ми"...

Виступаючи проти централістичних змагань російських політичних партій, клав він своїм обов'язком провадити з ними боротьбу, не зважаючи на їх консерватизм, чи радикалізм, чи, навіть, революціонізм. В цій боротьбі ставав на захист української національної самостійности під охороною федеративного устрою східньої Европи.

По припиненню "Радикала" його спадщину перебрало "Життє і слово", поширивши свої рямки на справи політичні по лінії, що її було визначено "Радикалом".

"ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС".
РЕДАКТОРИ, ВИДАВЦІ.
"Г Р О М А Д А".

Спадкоємцем "Народу" з 20.III.1895 р. став також "Громадський Голос", що розвинув та ще більш конкретизував основи українського національно-соціяльного визволення. На початку виходив він місячними ґазетними випусками. З р.1906 до 1909 - двічі в тижні; в р.р. 19[illegible]0 - 1915 - як тижневик р.1916 - як декадник, а по першій світовій війні знову як тижневик, ставши центральним органом Україн.Радикальної Партії (УРП).

Видавцем і редактором в початках був В.Будзиновський, по ньому М.Павлик і зрештою (по війні) спілка "Громада" при редагуванні Ф.Павлова і М.Стахова.

З 1 червня 1896 р. у Коломиї почав виходити місячник, у виданні та за редакцією др.К.Трильовського "Громада". Появилося п'ять чисел, при чому за жовтень і грудень 1896 р. не вийшов. Припинив своє існування цей часопис в 1897 р.

НАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦ.-ДЕМ. ПРЕСИ.

Побіч з "Громадським Голосом" та іншими соціялістичними органами української радикальної партії та часописами,що стояли на радикальному грунті,з 1 січня 1897 р. почав у Львові виходити часопис групи,що ставши на засадах марксизму,вийшла з У.Р.П. (україн.радик.партії).Була це група на чолі з М.Ганкевичем,Юл.Бачинським та Р.Яросевичем.Їх першим часописом став "Robotnyk ",що виходив двічі на місяць.З огляду на те,що українське робітництво в містах,для якого часопис був призначений,в значній мірі було зпольщене,виходив він латинкою.За видавця і відповідального редактора підписував його Ів.Глинчак.Коли ж було остаточно оформлено течію в українську соц.дем.партію (У.С.Д.П.),що сталося 18.IX.1899 р.,було започато видання офіційного органу партії.Став цим органом часопис "Воля",що почав виходити з 1.I.1900 р.за ред. М.Ганкевича та Сем.Вітика.Виходив з невеликою перервою до р.1907.

П Р Е С А Р.У.П. (Рев.Україн.Партії).

На сх.-українських землях так само назрівало вже оформлення молодого соціялістичного руху в одну українську політичну незалежну партію.Стала нею Рев.Україн. Партія (Р.У.П.),що з р.1900 почала свою працю,в якій її пресові органи та інші видання зайняли одно з поважніших місць.

Першим її органом з 1902 р.(березень) став часопис п.н. "Гасло".З огляду на те,що під Росією виключена була всяка можливість легального існування української преси,а тим більш революційної,орган цей (як і пізніш органи цієї партії) почав виходити поза Росією,а саме у Чернівцях.Всього вийшло 17 чисел(з них в р. 1902 - 12 чисел,а в р. 1903 - 5 чисел).

Перша редакція складалася з Дм.Антоновича (Муха),С. Голіцинського,П.Канівця і/В.Козиненка,що перебували у Києві.У Чернівцях видання і редакцію провадили: В.Сімович і Л.Когут.Належали вони всі до симпатиків соціялізму і в цьому дусі провадили часопис.На початку виразної диференціяції в рямках соціялістичних часопис не мав.Це робило його,ніби,органом політичної дискусії.Щойно пізніш, р.1905 обличчя "Гасла" набрало вже виразного соц.-дем. характеру.

Одним з найактивніших співробітників був Дм.Антонович.У січні 1903 р. переїхав він до Львова і почав сам провадити часопис,подаючи в ньому свої статті за підписом:С.Войнилович,або просто С.В.Багато працював в ньому Мих.Русов,(огляд европ.соціяліст.руху, за підписом М.Т -ський).Серед активних співробітників був також М.Лозинський та ін.

Крім провідних статей ,оповідань,віршів,тощо -"Гасло"(як і пізніші органи) звертало велику увагу на хроніку життя на українських землях,на бібліографію соціялістичних видань та ін.

У грудні 1902 р. у Києві відбувся перший з'їзд Р.У.П.Ухвалено було на ньому приступити до видання другого часопису,призначеного для сільського робітництва.Став ним "Селянин",перше число якого вийшло 1.1.1903 р.Спочатку виходив у Чернівцях,а потім у Львові.Офіційним видавцем львівського "Селянина" був М.Ганкевич,а редактором С.Вітик.

Цікаву згадку подає у зв'язку із заснуванням цього часопису Евг.Чикаленко.У своїх "Споминах" він пише :

"Задумав я з д-ром Модестом Левицьким подати прохання до мін.внутрішніх справ,щоб дозволили нам видавати тижневик "Селянин",гадаючи,що коло першої української газети об'єднаються всі

українські елементи різних політичних напрямків. Але заходи наші зосталися марними; тоді ж таки я через студентів М.Порша чи Ол. Скорописа передав партії РУП, здається, тисячу карбованців на видання української газети за кордоном. Досадував я потім – пригадує Чикаленко – РУП-істів, бо вони свою газету теж назвали "Селянином", що дало привід людям говорити : не дозволили Чикаленкові видавати "Селянина" тут, то він видає його за кордоном".

У провідних статтях звертав часопис увагу на організацію боротьби з визиском, справам війни, займаючи негативне до неї становище. Серед творів красного письменства – оповідання В.Винниченка (В.Деде)-"Салдатки ","Щастя","На пристані".

Як і "Гасло", звертав "Селянин" увагу на хроніку селянського і робітничого життя та на огляди революційного руху в Росії.

Того ж, 1903 р. РУП придбала ще один орган, присвятивши його інтересам промислового робітництва. Був ним " Добра Новина", що виходив у Львові і був перед тим популярним органом Української Соціялістичної Партії, заснованої 1900 р. Б.Ярошевським.

Після того, як ця партія в грудні 1903 р. зірвала з РУП, орган цей перестав виходити. Замісць нього з 1.III.1904 РУП почала видавати інший часопис з тією ж метою нн. "Праця", що одночасно став загально-партійним органом (1904 -5). Виходила "Праця" у Львові. На сторінках її 14 чисел, побіч з хронікою та оглядами і дописами, з'явилося чимало ґрунтовних провідних статтей, як також статтей дискусійних, що мали завданням виясними становище партії в тих чи інших питаннях, зокрема в питаннях – національному і аграрному. Таке саме знайшла тут місце і стаття С.Войниловича (Дм.Антоновича) на тему національного українського питання з характеристичним і не двозначним заголовком: "Неіснуюче питання".

ПРЕСА УКРАЇНСЬКОЇ СОЦ.-Дем.СПІЛКИ.

По розколі РУП, коли одна частина членів створила Украніську Робітничу Соціял.Демократичну Партію, друга створила була окрему організацію, як частину загально-російської соціял.-демократичної партії (РСДРП), назвавши її Українською Соціял.-Демократичною Спілкою. Мала вона за завдання зорганізувати робітництво, що говорить українською мовою. Органом для реалізації цього завдання з січня 1905 р. стала "Правда", що мала більш -менш характер "Селянина" і друкувалася спочатку фонетичним правописом, а потім перейшла на рос. офіційний, що звався "ярижкою".

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ СЬОМОЇ

1. Хто були основниками та головними діячами української радикальної преси ? Їх характеристика ?
2. Які були думки М.Драгоманова про журналістичну працю ?
3. Які органи української радикальної думки були найбільш популярними?
4. Яке становище до української радикальної преси було зі сторони молоді ?
5. Які були засадничі напрямки української соціялістично-радикальної преси?
6. Які органи РУП – та їх основний характер ?

ВОСЬМА ЛЕКЦІЯ.

Б У К О В И Н А. МОСКВОФІЛЬСТВО ТА ЙОГО ОРГАНИ. НАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ. ЧАСОПИС "Б У К О В И Н А".

Тоді, як в Галичині початки української преси сягають половини XIX ст., на Буковині ще майже чверть століття після того панує москвофільство. Його органом був журнал "неполитическій, посвященный наукѣ и розвеселенію" п.н. "Буковинская Зоря", перше число якої появилося у Чернівцях 2.II.1870 р. Був це тижневик у виданні і за редакцією Ів.Авкс.Глібовицького.

За короткий час з'явилися в ньому поезії та розвідка про "Свирговського, гетьмана козаків українських...", поезії Ом.Левицького, дещо з праць А.Петрушевича, етнографічні матеріяли Гр.Купчанка. Врештою окремий відділ п.з. "Из древних документов молдавских и волоских."

Підкреслюючи значення цього відділу "Правда" зазначила, що "На Буковині та в Молдавщині хоронится багато пам'ятників і літописів дотичних нашої історії. Тож прислужилася ш.редакція нашої історії не мало, коли б вона, намість бавитись недорічною схоластикою, зайнялась публікуванням тих забитків нашої старовини".

Там же "Правда", давши характеристику напрямку і змісту часопису, зазначила, що вона далека від того, щоб вважати його виразом народнього життя Буковини та висловила жаль, що не може привітати. "Закінчуючи наше коротке слово - писала вона - бажаємо тільки від щирого серця щоб ш.видавці пішли іншою, путнішою, дорогою".

Не повелося. 30.У. на 16 числі "Буковинская Зоря" припинила своє існування.

Подібне ж сталося і з іншими часописами такого ж характеру : "Сельскій Господарь", "Родимий Листок".

Лише в половині 1880 р.р. на Буковині помічається пробудження української національної думки. Знаходить вона своє оформлення в Т-ві "Руська Бесіда", що в цей час переходить до рук народовецьких. Тоді ж при активній праці Ст.Смаль-Стоцького та Ом.Поповича появляється і перший орган української думки п.н. "Буковина". Був це політичний і літ.-наук. часопис, що з 1.I.1885 р. почав виходити у Чернівцях двічі на місяць. Як редактор, перші річники підписував Ю.Федькович, а потім С.Дашкевич і П.Кирчів. Фактичним редактором перші шість років був Ом.Попович, активну участь в редакції брав Ст.Смаль-Стоцький.

Появлення цього органу С.Смаль-Стоцький згадує такими словами:..."Я саме тоді був у Відні...одержавши перше число "Буковини", цілував його, як щось рідного, як щось таке що від нього серце віщувало кращу долю народові"...

З тижневика часопис став щоденником. Одним з визначніших його редакторів був Ос.Маковей.

Виходив до світової війни, коли був перенесений до Відня, де виходив знову за редакцією Ом.Поповича. Впродовж 30 років служила "Буковина" пробудженню української національної думки.

В перші роки співробітниками "Буковини" були такі місцеві сили, як С.Винницький (судя), В.Михальсьський (судя), проф.Винницький (судя), В.Михальський (судя), проф.Е.Пігуляк, пізніш посол, Ів.Тимінський (урядовець), що давали вступні та провідні статті.

Крім них – бачимо тут твори Ю.Федьковича,С.Воробкевича (Данило Млака),Гр.Воробкевича (Наум Шрам),К.Устіяновича,Е.Ярошинської,не кажучи вже про писання Ом.Поповича,який одночасно провадив "Бібліотеку для молодіжі",що з 1885 р.виходила раз на місяць (до р. 1893),як видання "Руської Бесіди".

Мала "Буковина" і додатки,як напр.,"Зерна" та"Неділя". Перший був літературно-науковим збірником,якого вийшло два випуски в р.р. 1887 -88 за редакції Ст.Смаль-Стоцького."Неділя"ж була фактично продовженням "Зерна",Почала виходити з 1893 р. за ред. Осипа Маковея,як ілюстрований літературний тижневик.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ БУКОВИНИ.

Часопис "Буковина" став тим дороговказом,за яким пішов розвиток української суспільно-політичної преси.Так р.1893 появляється новий орган,що вже самою назвою промовляє за своє національне обличчя і становище.Була це газета "Україна".

Впродовж 1890 рр. з'являються тут часописи розраховані на масового читача.Одним з перших був місячник п.н. "Селянин",що в р.р. 1895 -96 виходив в Нових Мамаївцях за редакції Г.Савчука.Він же в р.р. 1899 -1900 видає там же місячник п.н."Народний Вістник".Заходами В.Будзиновського у Чернівцях в р.1897 виходить двотижневик "Праця",що стояв на грунті радикально-соціялістичних ідей.За рік "Праця" з'єдналася з "Гром.Голосом"(Львів).Зрештою популярний двотижневик -"Руська Рада",що р.1898 починає виходити старанням Ст. Смаль-Стоцького.

З 1900 років розвиток української преси Буковини стає ще виразнішим.З цього часу появляються поруч з фахово-професійними органами часописи суто політичного характеру.Так народжується преса української соціяль-демократії,як тижневик "Земля і Воля",що з 1.III.1906 р. починає виходити в Чернівцях за редакції М.Огородника.З р.1907 переходить він до Львова.Так само місячник "Боротьба", що з ч.3 йде до Львова.Довше на Буковині протримався часопис "Борба", який впродовж шости років (1908 -14) виходив двічі на місяць спочатку в Глибокій,а потім у Чернівцях за веденням Ос.Безпалка.За його ж керуванням р.1907 у Чернівцях було видано:"Письмо маєве для українських робітників" п.н."Виробець".А р.1910 за його ж участю і керуванням почав в Чернівцях виходити орган центр.організації залізничників п.н. "Залізничник",що пізніше перенісся до Львова.

Зрештою в р.р. 1909 - 11 виходить орган Української Радикальної Партії на Буковині п.н. "Громадянин" та просвітньо-політичний місячник "Грім",що його видавав Хлопський Комітет та ін.

В цілому,з часу виходу "Буковини"(1889) і до світової війни 1914 р.,отже за 30 років,українська преса Буковини розвинулася в 84 назв (крім додатків) різного роду часописів,що охопили всі галузі українського суспільного життя остаточно зліквідувавши таке протиприродне явище,яким до 80 р.р. було москвофільство зо всіма його проявами і наслідками.

ПРЕСА КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ. (УГОРСЬКОЇ РУСИ);МОВНИЙ ХАРАКТЕР.РОЗВИТОК.ДІЯЧІ.

Довше затрималося,підтримуване впливами зовнішніх політичних сил, москвофільство в б.Угорській Русі (Карпат.Україні).Не могло воно оминути і такого барометру суспільного життя,як преса.Вже з самого початку,що сягає другої

половини 70 р.р. минулого століття відбилося воно на іі сторінках, як по лінії національно-культурній, головно мовній, так і соціяльній.

Був це час, що його чи не найліпше характеризують слова редактора "Карпат" М.Гомичкова, який писав, що "Драгоманов хочет от нас чтоби ми писали язиком слуг, - но литература пишется везде для господинов".

Тим "язиком господинов" стала штучно вироблена мішанина церковно-слов'янщини з мовами - російською і мадярською. Було це теж саме "язичіє", що вже конало в Галичині під смертельними ударами розвитку української мови і культури.

Першим часописом, що в цей час почав виходити в Карпат.Україні (б.Угор.Русі), був "Свѣт", видаваний в Ужгороді в р.р. 1867 - 71. Т-вом св.Василя Великого. Виходив за редакцією гімназ.проф.Ю.Ігнатка, Кир.Сабова та В.Кимана.

Побіч з літературними творами, що переважно були передруком творів російських письменників, були тут статті історичного, господарського, релігійного та почасти заг.інформативного характеру.

Серед співробітників були такі представники москвофільства, як вже згадуваний редактор "Церк.Газети" І.Раковський та ідеолог А.Добрянський. Але тут же і такі імена, як місцевий поет О.Павлович, етнограф і поет М.Злоцький та А.Кралицький - історик-письменник, який такими словами окреслив національне обличчя свого народу в одному з неопублікованих в той час віршів:

"Мой отець рускій дякъ
И мамка, мні мили
В Вишних Чабинах
Хрестити велѣли.

Там бо суть ті чесни люде,
Руски - Украінці,
Котри в той чесности мене
На дальше учили"...

Популярности цей часопис не здобув. Причиною того була його мова та пропаганда ідей далеких від інтересів, що могли б захопити своєю життєвістю місцевого читача. Вже через рік кількість передплатників (на р.1868) впала з 410 на 200.

Один з дописувачів (підп.Верховинець) такими словами пояснює цей факт: "Першою причиною упадку "Свѣту" має бути "письменний язик". Здається, що "Свѣт" пише незрозумілою публиці мовою, писателі... не вживають мови, якою говоримо, чи слова, які кожний читач розуміти може без словаря"...

Переходячи до змісту, той же автор підкреслює: "Нащо маємо шукати чогось в чужині... ходимо по Москві, по Куліковим полям, а дома горить нам власна будова, ..ані від Дону, ані від Кулікова ніхто не прийде гасити"...

За рік тут же з'являються такі рядки, що характеризують зміст часопису:

"Не маємо нічого для свого простого народу і хочемо славитися літературою свойому народови неприступною".

З початком 1871 р."Свѣт" було зреформовано. Почав виходити "Новий Свѣт" за ред.В.Гебея, який в першому числі приобіцяв змінити характер часопису в напрямі наближення до народу, як мовою, так і змістом. Проте, часопис продовжував традицію попередника. Виступи з вимогою народнього напрямку залишилися без наслідків. Преса ще довший час була глухою до таких вимог. Не мала вона сил вирватися з

ланцюгів мови і культури, ідей і поглядів "господинов".

По упадку "Н.Свѣту"(1873 р.) виходить, заснований гімназ. проф.М.Гомичковим часопис "Карпат".

Протримався він до 1886 р. продовжуючи традицію своїх попередників, помалу наближаючись до мадярськоі орієнтації своїм змістом. Популярности не здобув. Можна це бачити з кількости передплатників. Р.1873, як свідчить редакція, було 330 передплатників, у 1874 р. передплатників на цілий річ 217, в початку ж наступного 1875 р. - впала до 169, а за цілий рік - лише 183. Тому, ще перед припиненням його, заходами Е.Фенцика, з 14.IX.1885 появляється новий часопис п.н. "Листок", який опинився ще в тяжчому становищі. Кількість передплатників щораз зменшувалися, впавши, зрештою, до 25.

Все це вказувало на потребу рішучих змін. До цього і взялося Т-во св. Василя Великого, почавши з 1897 р. видавати часопис п.н. "Наука" за редакцією віцеректора Дух. Семинарії Ю.Чучки. Після нього редакторами були Др.В.Гаджега, а потім Авг.Волошин, який провадив ії у всіх наступних роках (з р.1903). За редагування А.Волошина, крім В.Гаджеги, послідовного і непохитного захисника українського народнього напрямку, історика, пізніш дійсного члена Наук.Т-ва ім.Шевченка, були співробітниками: В.Желтвай, пізніш визначний громадський діяч і журналіст (Вишнянський), І.Демян, Д.Григашій, Ом.Невицький, Гіядор Стрипський, відомий в українській літературі та науковій праці під іменем Біленький та ін.

До кінця 1903 р. була "Наука" - двотижневиком, а з січня 1904 р. - стала тижневиком. Розвивалася вона в народньому напрямі, підкреслювала окремішність свого народу від російського та вказувала на справжнє українське ім'я, що йому належить. Так, напр., р.1904 на ії сторінках читаємо, що назва "Українець" не є чужою для русинів".

-"Ви маете знати" - пише на цю тему один із співробітників (Угрорусин) в одному з чисел - же велика розлука єсть между народом великоруським і малоруським. То не я маю доказати, то доказує білий світ. То дуже давно доказала історія".

Це становище відбилося і на змісті часопису, сторінки якого все частіше починають приносити новіші твори тогочасного українського письменства. Разом з тим підкреслюють, що "не треба нам великорущини, но нужно писати по нашому милому малоруському язику".

Так еволюціонуючи " Наука" поволі здобувала симпатію народніх мас. Відкидаючи все неприродне і чуже народові, вона ставала провідником украінськоі культури.

Виступивши проти неприродного явища - москвофільства "Наука" одночасно поборювала всякі асиміляційні зазіхання звідки б вони не йшли. Це викликало напади на неі. У відповідь часопис більш починає звертати увагу на всі прояви народнього життя, на організацію ш освітньої праці, кооперації, на ширення господарських відомостей чи порад і т.д. Зрештою р.1907 "Наука" починає видавати популярний ілюстрований додаток п.н. "Село".

Так протрималася "Наука" до першої світової війни, яка перервала ії існування.

УКРАІНСЬКА ПРЕСА ЗА ОКЕАНОМ. ПОЧАТКИ І РОЗВИТОК В СПОЛ. ШТАТАХ. АМЕРИКИ. ХАРАКТЕР. ДІЯЧІ.

Гноблені соціяльно-економічно і політично упосліджувані українські народні маси зах. українських земель вже в другій половині 1860 р.р. починають шукати виходу у виїзді до США, а пізніш до Канади і Бразилії. Але властива еміграція на ширшу скалю почалася щойно в другій половині 1870 р.р.

і то головним чином з Карп.України та Лемківщини і тільки в 1890 р.р. в більшій кількості з Галичини і Буковини.

Коло половини 1880 р.р. в Північних США було вже до 100.000 душ нашої еміграції.Дехто взявся за грунт,дехто за промисл,и багато пішло до найманої праці на ферми,до копалень,на фабрики,тощо.

Була це маса національно і соціяльно малосвідома.Розпорошена, була вона безсила в боротьбі з тим же лихом,від якого втікала з батьківщини,надавалася вона до визиску і асиміляції.Досить минуло часу,поки українська еміграція за океаном стала на шлях самозахисту та національно-культурного піднесення.

Зв'язано це було з початками преси української,а перші відомости про Україну і український народ у пресі в'яжуться в іменем українського політичного емігранта із східніх українських земель(Київщина),свящ.Агапіта Гончаренка,що прибув до Америки,десь коло 1865 р.

Р.1868 почав він видавати англійською і російською мовами часопис під назвою "Аляска Геральд",в першому числі якого в англійській мові було поміщено статтю п.н.

"Був це вільний переказ поеми Шевченка "Кавказ".Потім було вміщено інші твори Шевченка. По припиненні цього часопису о.А.Гончаренко заходився було видавати у Сан.Франціску часопис (в рос.мові) п.н. "Свобода"(1873), в якій відбилася його глибока любов до України і до свого народу та ненависть до його ворогів.

"Козакуючи по світу вже скілька літ,- писав він тут - я не бачив ще нічого кращого,як тебе українська земле!Ой,люба моя,мамо моя!Я не піду жити з тобою,бо там москаль скверниветь панує... Підемо світом - і побачите,що козацьке і'мя славніше зо всього слов'янського люду...Україно,ненько моя!Москаль ще не опоганив міцних дітей твоїх-козацький люд ще й до цього часу порядніший зо всього слов'янського люду;не забувай того,ненько моя,і научай так діточок своїх".

Був це голос попередника української преси,української журналістики за океаном.Її початки зв'язані з іменами других двох священників з зах.-українських земель:о.Ів.Волянського та о.Гр.Грушки.

Першим українським органом стала газета п.н."Америка".Почала виходити заходами І.Волянського в Шенандоа з 15.VIII.1886 р.

Виходила вона двічі в місяць за редакцією того самого І.Волянського,а пізніш В.Сіменовича,якого спровадив І.Волянський р. 1887 з краю до Америки,де він скінчивши медичні студії,практикував в Шенандоа.Про початки цього часопису І.Волянський розповідає в "Свободі"(1912) такими словами:

"В короткім часі по моїм приїзді,-пише він тут - почало зголошуватися до мене багато людей з інших місць,для заспокоєння своїх духовних потреб,так,що небавом зародилася в мене гадка,щоб для вдержання єдности нашого народу видавати газету рідною мовою. Але як до того взявся,коли не було ані редактора,ані якого письменника,ані друкарні з нашим письмом у цілій Америці.Зачав я проте сам учитися друкарства,спровадивши собі спершу малу ручну пресу з англійським письмом;опісля спровадив я українські черенки кирилицею з друкарні ставропигійської...Тою кирилицею зачав я друкувати першу газету,котру я назвав "Америка"...Першими моїми помішниками в друкарні були:Гр.Дольний,молодий дяк нашої церкви і молодий хлопець Вас.Сарич.Ми складали черенки у себе,а друкували зразу на якійсь старій ручній пресі,котру я купив у Нюйорку.Газета виходила на чотирьох сторінках невеликого формату.Редакцію

провадив я сам.Газета виходила два рази на місяць,але...і на те не ставало часу.Деколи помагала мені в редагуванню моя покійна жінка, особливо в т.зв."редагуванні ножичковім" під заголовком:"Вісті зі старого краю".

Виходила "Америка" впродовж трьох з половиною років.Року 1890 розіслано було з Риму заборону перебувати в Америці жонатому духовенству.о.І.Волянського було відкликано до краю.По його від'їзді припинилося і видання часопису,останнє число якого вийшло 22.II.1890р.

Місце "Америки"заступило "Руське Слово",яке почав р.1881 видавати о.К.Андрухович,виходило один рік.Тоді ж о.Гр.Грушка почав видавати "Новий Свѣт",що появлявся двічі на місяць.Вийшло кілька чисел,після чого з 15.IX.1893 р. він же приступив до видання в Джерзи Сіти нового часопису-газети п.н."Свобода".

Про початки "Свободи" розповідає в спомині з нагоди 20 річниці її існування о.Г.Грушки такими словами:

"Якась туга,якийсь сум стискав серце,коли українець з браку своєї газети довідувався про самого себе чи то з польських чи словацьких газет,де наші справи не раз дуже брехливо представлювано.Отже в тих обставинах зродилась у мене мрія видавати власний часопис,писаний українським серцем,українською мовою,навіяний українським духом.Не зважаючи на всякі труднощі й перешкоди,постановив я видавати українську газету,називаючи її "Свобода",бо український народ від віків бажає свободи.Врадуваний,що маю вже назву газети (ініціятором цієї назви був Денис Пирч - співробітник перед тим москвофільського угорського "Американсько-Руського Вѣстника",а потім "Свободи" -А.Ж.) замовив я у фабриці за 25 дол.наголовок "Свободи"...Але,що далі почати?...Нова розпука,що зачата робота скінчиться нічим,що заслабі мої сили довершити задуману ціль.Але тоді прийшов мені несподівано з поміччю п.Дионісій Салай,котрий,як знавець,завів мене до торгівлі друкарських причандалів,де за 100 дол. за його вказівкою справив я все потрібне для друкування газети"...

Проте,які початки були самого випуску "Свободи" довідуємося з таких рядків на її сторінках за 1901 р.:"Початки були трудні.Трохи черенок,замовлених за грубі гроші в Ню-Йорку,та нікому було знати,скільки їх треба,щоб зложити маленьку газету.Складачів не було. Охочі хлопці вчились і складали,як уміли.До друкарні вожено форми на тачці.Бувало так,що злобний вуличник перевернув тачку,тай бувай здоров з газетою"...

Почала виходити "Свобода",як двотижневик.Ступнево розвиваючись,через тижневик і тричі в тижні,з р.1921,стала вона щоденником.

Хоч в р.1894 перша Конвенція Українського Народного Союзу визнала цей часопис за свій орган,власниками його аж до р.1908 залишилися о.Грушка,о.Дмитрів і І.Ардан.Серед співробітників були в перших річниках - І.Ардан,Д.Пирч,А.Цурковський,Н.Дмитрів та ін.З українських земель М.Павлик,М.Лозинський,Юл.Бачинський,а з р.1905 дописував з під Росії Дм.Дорошенко.

Напрям часопису було визначено,як український радикально-національний.Став він в захист економічних інтересів української робітничої еміграції.Звернув увагу на москвофільство,ведучи полеміку з його органами.Зв'язувалася "Свобода" і з українською еміграцією в інших країнах за океаном,зокрема в Бразилії,в Канаді.До появлення місцевої преси в Канаді була вона тим органом ,що ніс національно-освідомлюючу думку та зв'язував канадійських українців з українською еміграцією в США.Давала вона інформації про життя на українських землях.Поважну увагу звертала на культурно-національний рух на укранїських землях під Росією,організуючи допомогу.Зокрема започаткувала вона збірку на Революційну Українську Партію(РУП)

Ставши на грунт всеукраїнства,вважаючи,що розв'язання української справи може бути лише на сх.-украніських землях з центром у Києві,зустрілася "Свобода" зі спротивом з боку певної частини членів Союзу.Ішов він в першу чергу від його москвофільствуючого крила,а потім і з боку консервативно - клерикальних членів,які впливали на першого єпископа в Америці Ортинського в напрямі перебрання Союзу і обмеження його в рамках греко-католицьких.Ця спроба здобула перевагу на конвенції,внаслідок чого поступовіші члени відійшли і заклали свою організацію.Залишаючи,якийсь час попередню назву організації,змінено було її на "Український Робітничий Союз". Органом цієї нової організації на початках (1910-11) став часопис п.н."Шершень".

Був це літерат.-просвітний та політичний тижневик за видання Вас.Грушки,редактора перед тим сатир.-гумористичного часопису,що виходив під тією ж назвою ("Шершень").До співробітництва стають члени Союзу:Е.Гвоздик,М.Беля,Ів.Ардан та ін.

У першому числі,ставши органом нового Союзу,часопис цей підкреслив загальну позицію українського народу та поставив своїм завданням організацію українських мас за океаном,її освідомлення та зв'язок і допомогу старому краєві.Присвячує свої сторінки полеміці з т.зв.греко-католицьким Союзом.Починає засновувати різні фонди і зокрема фонди допомоги українським землям.Містить статті на просвітні теми та твори українських письменників з українських земель.

У м.травні (в днях 15 - 18)1911 р.відбулася Головна Конвенція цього Союзу.На цій конвенції ухвалено було купити друкарню та почати видання своєї газети.Мала вона "ширити ідею українську,оперту на народніх принципах".На внесення М.Семенюка (обраного потім на голову) ухвалено було дати цій газеті назву:"Народна Воля".Під цією то назвою і почала своє існування газета в м.Оліфант,Па з 15.УІ того ж року за редакцією Е.Гвоздика.

Головну увагу звернула вона на організаційні та просвітні справи.Чимало було в перших роках тут полеміки з іншими укр.часописами Америки,а головно з "Свободою".Поза полемікою присвячує вона увагу старокраєвим справам,огляду світових подій,економічному становищу українського робітництва.Тут же відводила місце для популярних викладів з української історії.Літературний відділ складався в цей час головно,з передруків творів визначних українських письменників (Васильченко,Куліш,Шашкевич,М.Левицький та ін.) та з перекладів.Часом траплялися твори і місцевих авторів - переважно вірші,часом новельки.

З бігом часу ведення газети удосконалювалося,а зміст починав набирати виразнішого характеру поступового органу.

З р.1912 в США починає виходити новий орган.Був це тижневик (газета) запомогового Т-ва "Провідіння" п.н. "Америка".Виходив за ред.о.Павляка.Видавала Католицька Спілка.Як і попередні,з деякими перервами,дійшов він до наших днів.

З інших часописів,що виходили в США до р.1917 треба згадати такі,як газета п.н."Хлопський Параграф",яку двічі в місяць і р.р. 1908 -09видавало в Сейлем Масс українське соціялістичне Т-во "Поступ".Одним з найдіяльніших працівників був М.Галько.Редактором був Ів.Слюзар.Крім них М.Хаврюк(Гр.Чалий) та Юх.Гласко,обидва вчителі з під Росії,далі Гр.Лесюк,В.Мацьків та ін.

Присвячена була ця газета в першу чергу захисту інтересів українського робітництва та політичному освідомленню його.

Зрештою такі газети ,як "Робітник" в Ню-Йорку (1906),"Гайдамаки",що виходила в р.р.1909 - 16.Спочатку раз у місяць,а пізніш тижнево за редакцією фабрич.робітника М.Хандоги,пізніш редак-

тора "Народнього Слова",яке з 1920 р.почало виходити у Пітсбурзі.
В цілому,за добу від 1886 р.,коли появилася перша "Америка", до першої світової війни в США було 32 назви різних часописів.Одні з них виходили довший час,другі коротший.Деякі пережили світову війну і дійшли до наших днів ("Свобода","Народна Воля","Америка" та ін.).За першої світової війни крім того,виходили в США ще три часописи:"Робітник"(Дітройт),"Слово",що виходило у Скрентоні за ред.співробітника і редактора "Шершня" і "Нар.Волі" Е.Гвоздика та орган Запомогового Т-ва -"Вільна Україна"п.н. "Україна",що виходила тижнево у Вільке-Берри.

УКРАІНСЬКА ПРЕСА В КАНАДІ. ІІ ПОЧАТКИ.ХАРАКТЕР. ДІЯЧІ.

До Канади українська еміграція масово почала йти пізніше,а саме десь в 1890 роках.Тому і початки українськоі преси тут датуються пізнішими роками.Першим українським часописом,що появився у Вінніпегу р.1903 (5.листопада) був тижневик -"Канадійський Фармер".Була це газета,що,властиво,служила інтересам ліберальної партії.Редакція іі одначе завжди була в руках українських.Наскільки було сил і можливостей та уміння,провадила вона як захист,місцевих інтересів української еміграції,так і національно-культурне освідомлення іі мас.Перейшла ця газета роки першої світової війни,дійшла вона до останніх часів.
З ліберальної партії взяли приклад і політики консервативної партії,засновуючи подібний же часопис українською мовою п.н."Слово", що почав виходити у Вінніпегу в р.р. 1904 -5,а пізніш "Канада".
Довший час канадійські українці неспроможні були мати своєі, самостійної і незалежної від сторонніх політичних чинників,преси. Щойно в початках 1910 р.р. починає вона з'являтися,спираючись на українські організації чи установи.Першим такого роду,часописом стає "Український Голос",що з р.1910 почав виходити у Вінніпегу.Як просвітньо-економічна,політична і поступова газета -тижневик,проіснувала вона до наших днів.Побіч з оглядами місцевого характеру,організаційних справ чи полеміки орган цей з перших же років присвячує свої сторінки змаганням на українських землях та світовим подіям. Провадить регулярно відділи просвітньо-організаційний,господарський та лікарських порад.Має куток для дітей.Містив протягом всього часу різного роду дописи,що подавали ширші інформації з історії та сучасного життя українського народу (зокрема З.Кузелі про Буковину). Щодо літературного відділу,то на початках і довший час пізніше тут містилися,як то можна бачити і в інших заокеанних часописах,головним чином,передруки творів старокраєвих письменників.
Тоді ж (1911 р.) у Вінніпегу почав виходити тижневик греко - католицької церкви (єпископ Будка) п.н. "Канадійський Русин".
Відтак повстає тут соціялістична преса.Першим з'явився р.1907 у Вінніпегу тижневик соціялістичної партії Канади п.н."Червоний Прапор".Своє завдання формулював він словами:"Наша газета ставить собі завданням розяснювання та оборону інтересів робочої кляси й ідейне руководство нею"...Найактивнішим співробітником цього органу був Мир.Стечишин.
По припиненню "Червоного Шляху"(8.III.1908) за редакцією М.Стечишина з 1909 р. у Вінніпегу ж почав виходити раз у місяці орган українських соціялістів в Канаді та С.Ш.А. п.н. "Робочий Народ".
З р.1910 став він органом української соціял-демократії.
А з 16.II.911 р. в Едмонтоні - Робітнича Видавн.Спілка почала видавати свій центральний орган федерації української с-д. в Америці

п.н. "Нова Громада", що виходила за редакцією Кремаря, а потім Томашевського до 1913 р..

Протягом часу до першої світової війни виходило в Канаді 24 назви різних часописів. Крім згаданих, решта мало чим різнилася від себе, хіба що більш чи менш виразніше відбивала на своїх сторінках ті чи інші напрямки місцевих груп, а часом і поодиноких осіб, що намагалися взаємно себе поборювати.

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА В БРАЗИЛІЇ.

Приблизно в тих же часах, як і в Канаді появляється українська преса в Бразилії. Першим органом стає двотижневик "Зоря", який р.1907 почало видавати Т-во "Просвіта" в Курітибі. У першому числі зазначував цей часопис, що його програма є "ніщо інше, як моральна, просвітна й економічна й економічна робота,..ніщо інше, як єдинити і просвіщати, через то назвались ьмо товариством "Просвіта".

Своїм змістом цей перший українсько-бразилійський часопис мало чим різниться від своїх побратимів Канади і С.Ш.А. Серед літературних творів (переважно поезії) приносив він твори таких місцевих авторів, як Гр. Тандри, М. Бірецького, Гр. Чорнія та передруки творів українських письменників зі старого краю.

Часопис вживає всіх сил до свого поширення серед бразилійської української еміграції. Як йшло це поширення можна бачити з руху передплатників, що їх -"Зоря" регулярно подавала на своїх сторінках. Так напр., на 1908 р. цілорічних передплатників було 113, піврічних і чвертьрічних та ін. часткових -36. Хоч на місцеві умови на початку кількість ця була ніби і поважною, але, як видко з тих же сторінок часопису, не була вона достатньою, щоб часопис міг фінансово утриматися.

Піднести кількість передплатників не пощастило і в р.1909 "Зоря" примушена була припинити своє існування. Її місце зайняв "Прапор". Був це так само двотижневик, що його впродовж двох років видавав Комітет Народньої Друкарні на початку в Курітибі, а потім в Прудентополісі за ред. бувшого редактора "Зорі" Ст. Петрицького та Клима Гутковського (1910 -1911).

Зрештою в р.1913 в Прудентополісі ж "Видавнича Спілка" почала видавати просвітній двотижневик п.н. "Праця", що з деякими [illegible] в напрямі та деякими перервами пережив до першої світової війни.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ ВОСЬМОЇ

1. Як ішов розвиток української преси в Буковині? Які її органи?

2. Які по початки преси Карпатської України, її мовний характер та діячі?

3. Які були початки преси за океаном? Її історичний розвиток.

Д Е В 'Я Т А Л Е К Ц І Я.

РЕВОЛЮЦІЯ 1905 р. В РОСІЇ І НАРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ НА СХІД.-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

Революція 1905 р.,що охопила цілу Росію,викликала серед українського суспільства надію на створення національної преси українською мовою.Дехто вже плянував видавати тижневик для селянства (Е. Чикаленко),інші думали про перетворення "Киевской Старини" на журнал українською мовою п.н."Київська Основа",беручи за зразок колишню "Основу" петербурзьку.Тимчасом почали надходити до Києва вимоги з провінції,щоб кияни взялися за видання щоденної газети.Внаслідок цього Е.Чикаленко заручився обіцянкою фінансової підтримки з боку відомого мецената українського культурного руху В.Семиренка і почав підготовчу працю з тим,щоб з нового 1906 р. приступити до видання українсьої щоденної газети.

МАНІФЕСТ 17 ЖОВТНЯ. "ХЛІБОРОБ"-ПЕРШИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.

Революційні події в російській державі розгорталися.Це привело до оголошення Маніфесту 17 жовтня. Разом з іншими свободами оповіщав маніфест також волю друку.Цензурні обмеження відпадали.Не треба було,як давніше,питати дозволу на видання газети.З цієї точки маніфесту скорпоталася Лубенська (на Полтавщині)українська Громада на чолі з бр.Шеметами.Приступила вона,як то казали,"явочним порядком" до видання першої під Росією національної газети українською мовою - назвали її -"Хлібороб"-Селянська часопись".

Перше число появилося 25(12 ст.ст.) листопада 1905 р.На самому часопису помічено було датою:"12 грудня-".Сталося це тому,що на східніх українських землях в той час затрималася ще назва місяців: листопада - груднем, а грудня - студнем ,що відповідало церк.слов'янським назвам.

За відповідального редактора підписував наймолодший з бр. Шеметів,що покінчив життя під час другої (1917 р.) революції.Фактичним редактором був старший -Вол.Шемет,колишній член "Братства Тарасовців",пізніш посол до І.Державної Думи від Полтавщини,а з р. 1919 співробітник Української Акад.Наук.Переслідуваний сов.владою вмер з голоду.

Була це невелика,на дві картки,газетка.У першому числі подано було маніфест - 17 жовтня та статтю:"Про вольности громадянські". З матеріялів в дальших числах треба згадати статтю про Переяславську умову (1654).Та чи не найцікавішими були тут відомості про те, як прокидалося українське життя та про український рух зах.-українських земель.

Взагалі ж зі сторінок цієї газети пашило сміливим і гострим словом,виразною нац.-революційною думкою.Появлення її все нац.-свідоме українське суспільство зустріло з ентузіязмом.Розходилася в кількості 5.000 пр.,а на вулицях,кожне число просто виривалося з рук продавців.

Довше проіснувати "Хліборобові" не довелося.Після ч.5 якого видано було,як стверджувала влада,80.000 пр.,було його заборонено. Та не зважаючи на це "Хлібороб" встиг і в такий короткий час виконати важливе завдання будителя і організатора ще недавно розпоро-

шених українських сил.

У вересні 1905 р. Українська Нар.Партія (УРП) почала було видавати свій часопис п.н. "Самостійна Україна". Появилося тільки одно число. Було в ньому опубліковано м.ін. проект української конституції, зладжений М.Міхновським.

Цей проект проф.С.Дністрянський, у своїй праці "Загальна наука права" називає "Основним законом самостійної України". Говориться тут про спілку народу українського в межах етнографічної території, як вільних і самоуправних земель.

НОВІ ПРАВИЛА ПРО ДРУК. ПЕРШІ СПРОБИ ДІСТАТИ ДОЗВІЛ НА ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЧАСОПИСІВ. ТИЖНЕВИК "РІДНИЙ КРАЙ".

Нові правила про друк було оголошено 24 листопада 1905 р. Зараз же в різних місцях роблено спроби дістати формальний дозвіл на видавання українських часописів. Але влада спочатку відкидала ці прохання. Так напр., не було дано дозволу на видання щоденника "Вільне Слово" у Києві, потім "Нове Життя", що мало виходити за ред. С.Єфремова, далі -"Праця" за ред. Дятлова та ін. Щойно з 24.XII у Полтаві починає виходити другий український часопис п.н. "Рідний Край". Був це політично-економічний і літературний тижневик, який привітали українські кола із захопленням. Відбивав він настрої і думки української радикальної інтелігенції. У своїй програмовій статті він заявив:..."виходимо на широкий світ, щоб укупі з народом обротися за кращу долю для всіх трудящих, покривджених, обідраних, щоб визволити людей наших і цілий наш милий край з неволі"...

Ініціятором і першим головним редактором - видавцем "Рідного Краю" був популярний у Полтаві український діяч М.Дмитрієв. Співредактором - Панас Рудченко (відомий письм. Панас Мирний), який і редагував, головно, літерат.-художню частину часопису. Другим редактором (він же і секретар) був Гр.Коваленко. Серед співробітників - О.Пчілка, Хр.Алчевська, О.Коваленко, І.Нечуй-Левицький, Дм.Дорошенко та ін.

З ч.16 за 1907 р. видання "Рідного Краю" було адміністрацією заборонено. М.Дмітрієву довелося зазнати чимало неприємностей. Причиною переслідування був, зокрема, виступ його на суді в ролі оборонця селян, що брали участь у революційних подіях 1905 р.

З 20.Х.1907 р. видання перенесено було до Києва де й виходив цей часопис до 31.VII.1910 р. за ведення О.Пчілки (О.Косачевої). І по перенесенні видання до Києва перший його редактор-вид. М.Дмитрієв брав якнайактивнішу участь до самої трагічної смерти, тобто до 6.VII.1908 р., коли він, ратуючи дівчину, що потопала, утонув у ріці Пслі біля містечка Яресок.

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЩОДЕННИЙ ОРГАН ПІД РОСІЄЮ - "Г Р О М А Д С Ь К А Д У М К А".

У зв'язку з оповіщенням нових правил друку Е.Чикаленко подав до київського губернатора заяву про проєкт видання з 1.I.1906 р. української щоденної газети п.н. "Громадське Слово". Разом з тим було випрацьовано і оповіщено друком і програму газети. Ознайомившись з програмою, цензура повідомила губернатора, що з таким напрямком видання газети дозволити не можна.

Губернатор повідомив Е.Чикаленка,що "на підставі п.б.ст.4 від.УІІ. Високчайше затвердження правил про періодичні видання йому,Чикаленкові,не можна видати-свідоцтва на видання згаданих ("Гром.Слово" і "Нове Життя",А.Ж.)органів друку,через те,що з оголошення добродія Чикаленка,яке знаходиться в моїй канцелярії...видно,між іншим,що видання ці домагатимуться переміни існуючого державного ладу Росії, утворення автономних країв на окраїнах держави і перебудування її на федеративних основах,а також домагатимуться передачі всієї землі у власність народу,які вчинки забороняються карним законом"...

Треба було здобувати новий дозвіл та подбати і про запасовий дозвіл.В.Леонтович (родич В.Семиренка) подав заяву на газету п.н. "Громадська Думка",а Б.Грінченко на "Раду".Приблизно за 2 тижні В.Леонтович дістав дозвіл.А 31 грудня вже появилося ч.1 щоденної української газети "Громадська Думка".

Щодо програми,то в головному залишилася вона такою ж,як було прийнято для "Гром.Слова",але на цей раз її вже не публіковано.Видавцями були:Е.Чикаленко,В.Семиренко та В.Леонтович.На редактора запрошений був Ф.Матушевський,а на секретаря В.Козловський.До редакційного комітету ввійшли:Б.Грінченко,С.Єфремов,М.Левицький,В. Дурдиковський,М.Грінченкова (М.Загірна).До співробітництва запрошено було низку осіб,що визначилися вже на літературному полі.Були тут поети,письменники,наукові сили з різних кінців України.Але,як в редакції,так і серед всіх співробітників майже не було підготованих журналістичних працівників,а тим більш ще в щоденному органі: "Єдиний між нами чоловік,котрого можна було вважати за справжнього журналіста - каже в спогадах Е.Чикаленко - був С.Єфремов".Другою людиною,якій завдячувало існування газети з цього погляду,був факт. редактор Ф.Матушевський (пізніш посол У.Н.Р. в Греції).

..."Якби не Ф.Матушевський,то ми напевно не змогли б видавати газети:по совісти треба сказати,що він сам її тоді виніс на своїх плечах".Так визначає місце Ф.Матушевського в першій українській щоденній газеті Е.Чикаленко.

"Коли наша преса матиме будучину, пише в спогадах Е.Чикаленко-коли вона розів'ється так як у людей,то ім'я Ф.П.Матушевського повинна нею величатися на вічні времена,як нашого першого мученика преси,який не шкодував свого здоровля,можна сказати,свого життя, для її існування...у мене нема такого хисту,щоб змалювати заслуги цього чоловіка перед нашою газетою".

Решта співробітників щойно починала журналістичну кар'єру і дехто з них вибився пізніше на доброго журналіста.

Крім щоденних вісток,дописів (К.Лоського,М.Лозинського,О.Маковея та ін.), а також телеграм та бібліографічних заміток,містила "Гром.Думка" значну кількість статтей попул.-наукового характеру. Між ними в першу чергу статті проф.М.Грушевського і зокрема його огляд поступу української політичної і громадської думки за минуле XIX ст.Дальше низка статтей Б.Грінченка на теми української історії,української території і людности та зокрема -"Якої нам треба школи",що як окрема брошура пізніш набрала широкої популярности. Ту ж саму справу порушено було ним в статті п.н."Народні вчителі і вкраїнська школа" та ін.

Низка статтей В.Доманицького мали історичний ,громадський та літературний характер.

Зі статтей історично-літературного характеру були тут такі, як замітки до нового видання Шевченкового "Кобзаря",або "Святе письмо українською мовою"(підпис - В.),де подано історично-літер.огляд перекладів від другої половини УУІ ст.Тут же статті на теми журналістичні,як - огляд української преси в Росії,або дві статті

В.Доманицького про "Украинский Вестник"(Петербург).

У відділі красного письменства появилися тут поезії В.Сивенького (В.Самійленка),Хр.Алчевськоі,М.Чернявського та ін.З прози - В.Винниченка,Б.Грінченка,П.Капельгородського,Е.Чикаленка та ін.

ПЕРШІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ КРОКИ ШИРШІ КОЛА УКРАІНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І "ГРОМАДСЬКА ДУМКА".ВІДГУКИ.ПЕРЕДПЛАТА.

Цікаву згадку про початки організаціі "Громадськоі Думки"залишив Мод. Левицький у своіх "Причинках до біографіі Е.Чикаленка."Року 1905 - пише він - після тоі першоі революціі в Росіі, коли настала змога видавати украінські часописи,у Е.Чикаленка раз-у-раз збіралися наради організаційного характеру...На одній з таких нарад комбінувалися преріжні можливості щодо тиражу і ціни газети (тоді "Громадськоі Думки").Ніяких певних даних для тих міркувань не було; все то були гіпотези,у молодших - оптимістичні,у старших - песимістичні.Я більше нахилявся до молодших,Е.Х.(Е.Чикаленко)-до старших.Молодші пропонували можливо більший тираж,щоб можна було поставити ціну яко мога меншу.Одні пропонували 10.000 прим. і ціну 3 копійки,були такі,що воліли б 50.000 і ціну 2 копійки. С.Єфремов з олівцем в руці обрахував усі ті можливости.Тоді Е.Х. сказав: - А обрахуйте скільки дефіциту буде,коли друкувати одну тисячу,а ціну покласти 5 коп.Памятаю,що ця песимістична комбінація зробила прикре враження на більшість присутніх.Та невже ви думаєте, що на всю Украіну не набереться більше тисячі передплатників?спитав хтось із молодших. - Думаю,що не набереться,- з гіркою усмішкою відрік Е.Х.Гарячих патріотів і "щирих" украінців у нас багато, та біда в тому,що люблять вони неньку Украіну до глибини серця,але не до глибини кишені.Рахуйте,Сергію Олександровичу,на тисячу примірників,-менше розчарування буде".

Життя незабаром показало наскільки був прав Чикаленко.Правда, на початку "Громадська Думка" зацікавила ширші кола громадянства. В першу половину 1906 року вона навіть зібрала в цілому 4.093 передплатників.Але в дальшому виявилося,що зі всіх тих,на кого часопис міг опертися,отже річних передплатників ледве назбиралося до 500.Решта передплачувала на місяці (в ліпшому випадку на пів року) після чого відпадали.Які причини були відпадання передплатників? З одного боку,газеті закидувано,що подає запізнено відомості,з другого - читач ще не звик до украінськоі газетньоі мови,термінологіі та фонетичного правопису,вимагаючи,щоб в газеті писалося так,-"як у нас на селі говорять".Для читача,що звик читати в украінській мові лише твори красного письменства,дивним ще виглядала мова публіцистики,газетноі інформаціі.Редакцію засипали листами з вимогою писати "мовою Шевченка",якоі,до речі,самі автори цих листів, часом добре не знали.Перехід на украінський фонетичний правопис викликав іноді щире обурення у тих,хто звик до "ярижки"- урядового російського правопису.І довго ще доводилося поборювати всі ці вимоги.

Зрештою,чимало поміркованих чи консервативних людей,заляканих радикалізмом "Гром.Думки" в соціяльних справах,вважали іі за орган,скерований головно проти заможньоі частини украінського народу.Це,до певноі міри,відбилося навіть на внутрішньому житті газети та спонукало відійти від неі В.Леонтовича, після чого видання перейшло цілком до рук Е.Чикаленка.

РЕПРЕСІЇ І ЗАКРИТТЯ "ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ".-

Щойно вийшло перше число "Громадської Думки", як було його сконфісковано. В дальшому безперестанно сипалися на неї конфіскати, грошеві кари, тимчасові завішення, тощо, аж поки прийшло найбільше лихо - заборона. 18.VIII.1906 р. в редакції була переведена поліцією ревізія, знайдено "компромітуючий" матеріял, серед якого були: відозва членів розпущеної І. Державної Думи (Виборзька), протоколи Московського з'їзду "Селянського Союзу", різні відозви, тощо. С. Єфремова, який в цей час заступав редактора Ф. Матушевського та ще декого із співробітників (Хохлич, Квасницький та ін.) було заарештовано. Секретареві редакції В. Козловському пощастило сховатися і втікти за кордон (пізніш був одним з працівників Союзу Визвол. України, а в р. 1918 членом Українського посольства в Берліні). На вимогу урядів видання газети було припинено. По всій Україні у багатьох передплатників зробила поліція ревізії, багатьох було заарештовано. Є. Чикаленко спробував був клопотатися про відновлення газети, але дозволу не дістав.

"Р А Д А".

Тимчасом в запасі був дозвіл на ведення щоденної газети п.н. "Рада", даний свого часу на ім'я Б. Грінченка. Рішено було його тепер використати. Через місяць (з 15.IX.1906) стала "Рада" спадкоємцем "Громадської Думки" - стоячи на засадах, покладених в її програмі. До неї ж перейшли і передплатники, яких нараховувалося десь коло пів другої тисячі. Кількість ця не вистарчала для забезпечення щоденного органу. А вже підходив кінець року. Треба було шукати засоби. Як і раніш, разом з Е. Чикаленком, що продав для цієї мети частину своєї землі і вніс на видання 10.000 руб., приходить на допомогу В. Семиренко та кілька інших громадян. Це дало можливість продовжувати видання газети в наступному 1907 році.

Вступивши до 1907 р. редакція в програмовій статті першого числа зазначила, що надалі більш братиме на увагу українську інтелігенцію. Колиж знайшовся би ширший круг читачів, що потребували б популярного викладу, стане при "Раді" виходити окреме популярне видання по дешевій ціні.

Свою програму визначила "Рада" такими словами: ..."Будучи одинокою щоденною газетою російської України, вважаємо кориснішe.. не зв'язувати себе програмою чи тактикою якоїсь одної політичної партії, а старатися освітлювати і питання дня і загальніші, більш принципіяльні питання українства з погляду різних поступових партій. Ставлячи своєю ближчою задачею служити культурним, громадським і політичним інтересам України російської, газета наша заразом буде старатися держати своїх читачів у крузі інтересів всеукраїнських"...

Деяку реорганізацію було переведено і у внутрішньому житті газети. Саме на цей час припав приїзд до Києва М. Грушевського, який став до активної праці в ній. Фактичним редактором став М. Павловський, людина не менш працьовита, як і Ф. Матушевський. Був він редактором до 1913 р. коли заступив його А. Ніковський (засуджений р. 1930 в процесі Спілки визволення України). На секретаря редакції запрошено було С. Петлюру (пізніш Голова Директорії, голов. отаман військ УНР), який в цей час одночасно був редактором органу Українс. Соціяль.-Демократії п.н. "Слово". Пізніше секретарем став В. Королів Старий. Сталими співробітниками, що вели постійні відділи, були: Дм.

Дорошенко, М.Старицька -Черняхівська, М.Лозинський, Б.Грінченко та ін. Фахових, вироблених журналістів, як і "Гром.Думка", "Рада" не мала. Щойно тут вони помалу виховувалися, здобували досвіду і вже пізніше дехто ставав видатним журналістом. Найближче зв'язаний був з "Радою" С.Єфремов. Як публіцист виступив тут С.Петлюра. Талановиті огляди і фельєтони давав С.Черкасенко. Красне письменство заступлено було В.Винниченком, С.Васильченком, О.Олесем, М.Левицьким та ін. Зрідка давав статті В.Липинський. Передові статті звичайно писали С.Єфремов, Ф.Матушевський, іноді М.Грушевський, Дм.Дорошенко, М.Павловський та ін.

При помочі цих сил ставала "Рада" речником і дзеркалом українського життя на всіх землях. Стежила за його розвитком. Формувала національну думку. Здається ні одно питання дня не уникало її сторінок. Найменший прояв культурного чи політичного життя знаходив тут той чи інший відгук.

Е.ЧИКАЛЕНКО ТА ЙОГО ПОПЛЕЧНИКИ. В.СЕМИРЕНКО. Л.ЖЕБУНЬОВ ТА ІН.

За всім тим стояла людина, яка взявши ввесь тягар видання, свідомо і віддано понесла його, як свій національний обов'язок. Був нею - Евген Чикаленко, для якого видання єдиної української щоденної газети під Росією стало справою національної чести. Віддав він їй всього себе. Навколо неї скупчив він свої життьові інтереси, вкладав свої кошти, щоб покрити постійні дефіцити, пересічна сума яких виносила річно до 20.000 золотих руб. Та й не самі дефіцити. Постійні клопоти з адміністрацією, постійна небезпека закриття, брак коштів, брак передплатників та різного роду вимоги читачів, непорозуміння з співробітниками - все це лягало на нього, все це купчилося навколо його особи, як видавця. Під вагою всього цього відчував він іноді втому, резигнацію.

"Остогидло мені вже це, -записує він на восьмому році видання - хочеться заховатися від людей, щоб не мати того клопоту й не чути за нього. Але, коли я відійду від газети, вона загине, бо покищо нема кому за неї взятися, бо вона ще дає дефіцити...А загибель газети від браку передплатників, від недокровности - це ж велика радість ворогам нашим (хоч їм відомо, що неуспіх газети залежить від терору передплатників); це ж страшний удар для справи відродження нашої нації!". І закінчує: "покищо кажу собі: "а ти, Марку, грай!".

І "грав" цей Марко української преси, поборюючи безправства, конфіскати, кари, загрози, арешти. Поверх восьми років ніс він увесь тягар видання "Ради", що стало великою і незабутньою його національною заслугою.

В цій праці не був він сам. Велику моральну підмогу давала йому його родина. Зокрема гарячу підтримку мав він від старшого сина Левка.

-"Крутись, батьку, мотай головою, а "Ради" не покидай" - писав він 1909 р. коли треба було покривати дефіцит в 12.000 золотих рублів. І батько крутився, заставляв дім, покривав дефіцит, записуючи до свого щоденника: ..."не покину її, поки не загину".

Крім родини, мав Е.Чикаленко й інших поплечників, з яких в першу чергу треба згадати В.Семиренка, який впродовж всього часу не залишив видання фінансовою підтримкою. Був він піонером модерної цукрової промисловости в Україні, людиною з творчим характером і великим організаційним хистом. Скромний, привітний в поводженню і взаєминах. Всі, хто знав його, кажуть у своїх згадках про нього, про його милий, привітний вигляд, веселу, хоч дещо стриману вдачу, про його змістовну, ділову бесіду, про його глибоку культурність, вроджену скромність та нехіть до розголосу, що особливо виявлялося в його допомозі

громадсько-національній справі.

Сконстатувавши,що після покладеної праці,його господарські справи в цукроварні стали на міцний грунт,завітав він одного разу до В.Антоновича у Києв і повідомив,що з цього часу передаватиме через його руки кожного року 10 % зі своїх прибутків на українські справи та на початок зараз же передав першу датку.І від цього дня впродовж майже 40 років до самої смерти виповняв точно свого обіцянку,збільшуючи часом значно її висоту та докладаючи іноді понад зазначену датку великі квоти.

Був це,як каже у своїх споминах Ол.Лотоцький,з натури "український Никодим,що свою чинність переводив не на людських очах і не для людського ока",а з почуття обов'язку і глибокої любови до до батьківщини,що була змістом цілого його життя.Впродовж багатьох років допомагав він "Киевській Старині" та ін.виданням.Та найбільша допомога його на національні цілі була після 1905 р.,коли впала заборона українського писаного слова.До цього часу припадає його поміч Науковому Т-ву у Києві,"Літ.Науковому Віснику","Громадській Думці" і зрештою "Раді",не кажучи вже про допомогу письменникам та діячам і то так,що вони не знали.

Не мав він часу на якусь іншу діяльну участь в українському громадянському й культурному житті.Був лише за молодих літ членом Київської Старої Громади,в засіданнях якої брав участь хібащо тоді, коли вона потребувала його ділової поради.Інак залишився в тіні, заробляючи,як він казав,для України гроші;бо "кожен повинен робити те,що найкраще вміє"...говорить він часто.

Мав ще Е.Чикаленко підтримку від Леоніда Жебуньова,який весь свій час і всю енергію вкладав на те,щоб поліпшити матеріяльне становище газети,придбати найбільше передплатників.В найтяжчі часи для "Ради" не вагався він віддати останній свій гріш,бо,мовляв упадок "Ради" вб'є мене швидче ніж хороба",на лікування якої той і гріш було призначено.

Зрештою - добрим помішником і порадником була ще одна людина, а саме М.Синицький,що перші роки провадив адміністрацію "Ради".

ШИРШЕ ГРОМАДЯНСТВО І "РАДА".ВІДГУКИ.ПЕРЕДПЛАТА.

Мала "Рада" чимало щирих приятелів і серед ширших кол суспільства.Чим далі тим міцніше зв'язувалася вона з читачем по всіх українських землях.Наприкінці 1910 р. опинившись в черговому скрутному матеріяльному,звернулася вона до читачів з особливим закликом приєднувати нових передплатників.

"Щорічні доплати... знесилили нас з матеріяльного боку до кінця...Ми не в силах видавати газету надалі,коли наші передплатники не прийдуть нам на поміч"...- писала вона і вказувала,що в противному разі "з великим жалем на серці" мусить припинити "Раду" з кінцем 1910 р.

Українське громадянство відгукнулося на заклик.Незабаром прибуло кілька сот нових передплатників.До редакції почали надходити листи з проханням не припиняти газети,з обіцянками допомоги хто чим зможе.Відгукнулися і зах.українські землі.

"Звертаємося до нашої суспільности,- писало "Діло" - щоб вона... прийшла з матеріяльною допомогою нашому київському щоденному органу в його нерівній боротьбі з наслідками і теперішніми змаганнями обрусительної політики російського правительства".

Тут же закликало до передплати,вказуючи на національний обов'язок.

Згадавши про те,що українці з під Росії свого часу -" не раз подавали поміч нашому національному розвиткові в Галичині" - закінчувало "Діло" свій заклик такими словами:

"Тепер на нас черга прийти їм на поміч і піддержати єдиний український щоденний орган в серці України - в Києві !"

Наприкінці 1912 р.довелося знову звернутися із закликом,який так само не залишився без відгуку.Наслідком його було збільшення кількости передплатників більш ніж на 600.

Перед першою світовою війною "Рада" мала вже коло 4.000 передплатників.Поборюючи перешкоди почала вона доходити і до ширших народніх мас.

ПОЧАТКИ ТЕРИТОРІЯЛЬНОГО РОЗГАЛУЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ПІД РОСІЄЮ В 1906 р.

Крім згаданих часописів почалося видання ще багатьох інших,як у Києві так і в інших місцях.Але з огляду на адміністративні репресії,не могли вони довго втримуватися. Із загальної кількости 34,чимало припадало на провінцію.Так,напр., в Одесі у січні 1906 р.появився тижневик п.н. "Народное Дело",що за ред. І.Луценка почав був виходити в мовах російській та українській,як орган місцевої групи українців.По виході першого числа був заборонений владою.Натомість,8.І. за ред.того ж І.Луценка виходить тижневик "Народня Справа",який спіткала така сама доля зразу ж після першого числа.Приблизно за місяць з'являється новий тижневик п.н. "Вісти" у виданні і за ред.Л.Шелухинової.Появилося їх п'ять чисел, після чого з наказу ген.губернатора Карангозова були вони так само заборонені.Такаж доля часописів і в інших місцях.У Катеринославі з 24.II. почав виходити тижневик "Добра Порада" за ред.М.Бикова,а потім К.Дяконова.У вступній статті редакція повідомляла,що стає часописом цілого українського народу,який майже виключно складається з селян хліборобів та хотіла,щоб "Добра порада"-зробилась "осередком думок всіх тих,хто чесно і щиро бажає стати на поміч робочому народові,хто вважає необхідним боротися з лихоліттям,що чорною хмарою огорнуло народні маси"...

Число це було зконфісковане.Друге число вийшло 17.III. Після того появилося ще два числа,після чого з наказу ген.-губернатора часопис було припинено.Одночасно в Катеринославі ж за ред.проф. Д.Еварницького 26.II.появилося було перше число тижневика п.н. "Запорожжя",яке зараз же було зконфісковане,а часопис заборонений. Не минула така ж доля і двотижневика - органу с-д. п.н. "Боротьба".

Зрештою з 26.III. у Харкові за ред.М.Міхновського почала було виходити щоденна газета п.н."Слобожанщина".Перше число появилося з портретами Гонти і Залізняка.На цьому і стала.А 15.IУ. Редакція розіслала таке повідомлення:

"Редакція "Слобожанщини" оповіщає читачів,що через незалежні обставини Редакція вважає необхідним часово припинити видання часопису,аж поки не почне функціонувати виключно українська друкарня... Уся передплата і комісіонні повертаються".

Сподіванки редакції в скорому часі не справдилися.Щойно в р. 1912 почав М.Міхновський видавати у Харкові тижневик п.н."Сніп", що протримався до 1913 р.

Не ліпші умови,в яких довелося існувати українській пресі,були і в наступних роках.

ПАРТІЙНА ПРЕСА
"С Л О В О"
ВИНИКНЕННЯ, СПІВРОБІТНИКИ.
ЗМІСТ. ЗАВДАННЯ.

Після згаданої вже "Боротьби" довше пощастило протриматися тижневику "Слово". Був це центральний орган україн. партії соц. дем. (УСДРП). Почав він виходити з 11.ІУ.1907 р. При матеріяльній підтримці петербурзької україн. с.-д. організації (головно одного з її членів – М. Шадлуна) і за фактичним редагуванням колегії в складі: С. Петлюри, М. Порша, Вал. Садовського та Я. Міхура. До кінця 1907 р. офіційним видавцем – ред. була С. Королева, після якої підписував часопис як відповідальний редактор С. Петлюра. Сили були обмежені. Головний тягар лежав на згаданій колегії, серед якої на ті часи вправним журналістом був, власне, тільки С. Петлюра. Решта щойно починала свою журналістичну роботу. Серед постійних співробітників були: Гр. Коваленко (Сьогобочний), та Дм. Донцов. До найактивніших належав також А. Жук (А. Вовчанський). З інших – І. Мазепа (псевд. Андрієвський), В. Дорошенко (В. Білоцерківський), Л. Юркевич (Л. Рибалка), Дм. Дорошенко, В. Чехівський, В. Степанківський (В. Коваль). З поетів та письменників: С. Черкасенко, Гр. Чупринка, Дніпрова Чайка, П. Тенянко та ін. Основна праця лежала на членах ред. колегії. Так, М. Порш (псевд. М. Гордієнко, М. Чацький, Полуботок) писав на політичні й економічні та національні теми, що пізніш вийшли п. з. "Про автономію України". С. Петлюра (С. Сімон, П-ра) спинявся на темах національно-культурних і літературних, Я. Міхура (Хв. Кучерявий) дав низку статей на робітничі теми, зрештою В. Садовський писав головним чином на теми економічного і політичного характеру.

На початку "Слово" ставило своїм завданням політичне і соціяльне освідомлення ширшого читача, вважаючи, що національна свідомість прийде разом із соціяльною. Прихильником такого становища був М. Порш. Іншої думки були С. Петлюра, В. Садовський та Я. Міхур. Вважали вони потрібним, щоб "Слово" жвавіше реагувало на прояви української дійсности, виразно виявляючи свою позицію у визвольній українській боротьбі. Перевагу згодом взяла ця, остання думка, що й повела часопис у напрямі захисту українських національних потреб по лінії інтересів українського робітництва.

Розходилося "Слово" в кількості приблизно тисячі примірників. Для українського політичного партійного органу на ті часи була ця кількість чимала. Але була вона невистарчальна щоб покрити всі сподівані і несподівані витрати.

Передплатниками на початку були, головним чином, члени партійних груп. Пізніш коло читачів поширилося безпартійним учительством і селянством. Не останнє місце мала і студентська молодь.

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА
ПОЗА УКРАЇНСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ В
РОСІЇ.

З початком 1906 р. появляється українська преса і поза українськими землями в Росії – в Москві і Петербурзі. Першими з її органів були журнали "Зоря" і "Вільна Україна". – "Зоря" почала виходити у Москві на прикінці березня 1906 р. Був це тижневий журнал, що виходив за ред. адвоката Ів. Опокова з гаслом: "Українці ! Єднайтеся у братерській згоді!" Крім творів красного письменства часопис під проводом А. Кримського почав практичний курс для вивчення українського слова. Тут же, на його сторінках, давалися ілюстрації. Були це фотографії образів таких малярів, як С. Васильківський, В. Маковський, М. Гармашів та ін. Всього появилося вісім чисел у чотирьох зшитках.

У лютому того ж року в Петербурзі почав виходити місячник"Вільна Україна",літературний,політичний і науковий журнал за ред.А.Шабленка.

Перші числа принесли твори Л.Українки ("Одно слово"),Хр.Алчевської,М.Чернявського,М.Вдовиченка,А.Шабленка,оповідання І.Личка та ін.Із статей К.Не-я (К.Арабажин):"Дещо про націоналізм і соціялізм", Ів.Стешенка:"Український нац.-гром.рух і 1906 р.",Л.Бича:"Революція й орган"самоуправи";Далі стаття П.Смутка (П.Стебницького):"Краєва автономія України".Стаття ця викликала деяку полеміку з російськими соціяль.-демократами і відповідь їм М.П.(Порша) -"Краєва автономія України в світлі "соціялдемократичної критики,що була опублікована в ч.4 "Вільної України".З третього числа журнал прийняв виразний напрямок украін.с.-д.Склад редакції та співробітників змінився,при чому редакція устами М.П.(Порша) знімала з себе відповідальність за першу книжку та особливо за статтю П.Смутка про автономію України.

Довго притриматися журналу не пощастило.По конфіскаті ч.ч. 3 та 5 - 6 редакція примушена була припинити видання,звернувшись до читачів на сторінках "Гром.Думки" з таким характеристичним для часу повідомленням:

"Редакція місячника "Вільна Україна" сповіщає своїх передплатників і читачів,що дякуючи тяжким репресіям "ліберального" міністерства д.Столипіна проти вільного,незалежного слова друкарського,вона не має можливости випускати в світ у свій час чергових чисел журналу.Книжка "Вільної України" за май-юнь "в свій час" була сконфіскована.Редакція місячника сподівається при першій умові озватися з своїм словом до читачів".

Сподівання завели.А тимчасом вже в березні того ж (1907) р.в Петербурзі почала виходити газета,присвячена інтересам міського і сільського робітництва п.н. "Наша Дума".Був це орган петербурзької організації украін.с.-д.робітн.партії,що почав виходити за ред.Дм. Донцова.Два числа,що появилися,присвячені були справам другої Державної Думи.Виступив він з критикою праці Думи,захищаючи інтереси робітництва ("бюджет в Думі","Безробіття",тощо),давав фейлєтони на думські теми та перебіг засідань.Утриматися цьому часопису так само не пощастило,По виході другого числа (25.III.) газету було владою заборонено.

Трохи довше протрималася "Рідна Справа - Думські Вісті". Почала вона виходити в Петербурзі з 12.IУ.1907 двічі на тиждень.Був це орган української фракції II.Думи (Украін.Громади -рад.-дем.напрямку);видання якого зпопуляризував був між послами студент - медик, пізніш відомий журналіст В.Пісняческий.На фактичного редактора запрошено було Вас.Доманицького,а офіційним видавцем - редактором став посол С.Нечитайло.

"Наша газета - писалося тут - буде тим телеграфічним дротом, що з'єднуватиме український нарід з його депутатами для спільної праці і боротьби за землю і волю".

Співробітниками були члени I.і II. Думи та дехто з петербурської колонії.Подавано тут - перебіг думських засідань,промови послів та статті і фейлєтони на актуальні теми.Тут м.ін.була опублікована серія фейлєтонів П.Смутка (П.Стебницького),що потім вийшли відомою книжкою п.н. "Під стелями Думи".

Зустрінуто було "Рідну справу"прихильно,особливо на українських землях.Серед селянства мала успіх,чому чимало прислужилася добра мова і популярний виклад.

На початку червня (3.УІ.1907) розв'язано було Думу. Мусіла припинити своє існування і " Рідна Справа " . Останнє 12 число вийшло 12.УІ.1907 р. з останнім словом до читачів, в якому редакція висловлювала надію знову появитися, коли збереться третя Дума. Сподівання не здійснилися. Політичні умови, що запанували з приходом третьої Думи тому не сприяли.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІІ ДЕВ'ЯТОІ.

1. Яка була перша газета українською мовою на східних українських землях ?
2. Як називався перший щоденний український орган на східних українських землях ? Його початки , основники і співробітники.
3. Які були українські органи поза українськими землями під Росією між першою революцією і першою світовою війною ? Іх характер і умови при яких виходили.
4. Кого можна назвати батьком українськоі преси та його поплечники і меценати ?

Д Е С Я Т А   Л Е К Ц І Я .

ПОПУЛЯРНО - НАРОДНІ ОРГАНИ НА УКРАІНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД РОСІЄЮ. "СЕЛО", "ЗАСІВ", "МАЯК".

Щойно більше як за два роки при найактивнішій праці М. Грушевського починає у Києві виходити популярний народній ілюстрований тижневик п.н. "Село". Перше число появилося 3.ІХ.1909 р. Своїм завданням "Село" ставило: "подавати відомости, новини і всяку науку в справах, потрібних нашому селянинові або робітникові, і про всякі важніші справи з життя українського, російського й заграничного, цікаві для всіх, про які всякому треба знати".

До співробітництва запрошено було визначніші сили. Були тут: О.Олесь, В.Самійленко, Гр.Чупринка, Я.Щоголів, що містили тут свої поетичні твори, як також В.Винниченко ("Кузь та Грицунь та ін.), Арх. Тесленко ("Страчене життя" та ін.), С.Черкасенко ("Земля", тощо). Тут же твори зах.українських письменників, як О.Кобилянська, В.Стефаник, Л.Мартович, Т.Бордуляк з його популярним оповіданням "Дай Боже здоровля корові" і зрештою тут же вперше з'явилися оповідання Виборного Макогоненка (Мод.Левицького) про мову - в школі, у суді, тощо, що потім здобули широкої популярности.

Огляди світових подій та внутрішнього життя, як також літературно критичні замітки давав Микита Шаповал. Крім нього подібні ж статті містив тут Ю.Сірий (Т-о, Тищенко). Але найбільш звернено було ним увагу на популярні статті з життя світу, природи, з життя села та його культ.-просвітньоі праці.

Регулярно подавав огляди з діяльности Думи та уряду П.Смуток (П.Стебницький). Про українське культ.-наукове та громад.-політичне

життя на зах.-українських землях писав до "Села" М.Залізняк.На господарські теми писали:А.Терниченко (пізніш редактор "Рілля"),А.Гиленко,В.Королів (Старий),О.Мицюк (гром.землеволодіння та переселення).

Зрештою - добре поставлена була хроніка.Все це робило часопис цікавим і поважним органом.Здобув він собі глибоку симпатію серед широких кол,став вітаним гостем під селянською стріхою.

В легкій,приступній формі,формуючи й організуючи думку читача,провадив цей часопис його до лав українського суспільства вже як свідомого його члена.І читач це цінив.Були села з цілими гніздами передплатників - до десяти і більше.Заходило "Село" в найдальші закутки,де трудно було навіть припустити,щоб там коли була газета.

Але все це дуже добре оцінила й адміністрація.Тому не дивно, що по році і пів з'явилися на сторінках "Села" слова М.Грушевського до читачів,що характеризують умови,в яких довелося цьому часопису існувати.

"Жадне українське видавництво не було так високо отаксоване: крім явних репресій і кар,часом заборонювано "секретно"всяким начальством та відомствами,на ріжні і всякі способи,включно до наказу з волостей не видавати його адресатам,а відсилати до канцелярії губернатора...Тяжко видавати тепер справедливу часопись взагалі,а ще тяжче українську,а ще гірше - селянську українську.Не знають люди,як тяжко . . . Н е м а н і о д н і й г а з е т і т а к о і тісноти,як нашій.І тому припиняємо іі - може на час тільки,може й навсіди - як не полегшає".

Не полегшало,І "Село" ніколи вже не появилося.Наступником його став з 4.III.1911 р. ілюстрований тижневик п.н."Засів".Почав він виходити за тієіж самоі редакціі та з тим самим складом співробітників і тією самою програмою,як і "Село".Зміна назви однак не змінила становища до нового часопису з боку адміністраціі.Кари і заборони продовжували робити своє діло.За якийсь час ведення часопису перейшло до інших людей,гуртка письменників.Нова редакція не порвала зв'язків з колишніми співробітниками і керманичами.Бажаючи якнайліпше забезпечити часопису існування та поширити його, редакція,задумала зробити низку реформ.А в зв'язку з цим вирішила перевести серед передплатників анкету.Анкета дала дуже цікавий матеріял.Показала вона обличчя читача та його оцінку і становище до часопису.

Особливо цікавими були відповіді на питання:"Чому передплачуєте "Засів"?З низки відповідей згадаємо декілька.-"За іі святу правду"-"Тому,що ми з неі тільки чуємо правду по селах".

Так відповідали два передплатники -селяне.До них прилучалися другі:-"Тому,що вона при своїй дешевій ціні дає відповіді на різні питання і написана гарною і простою мовою" - писали одні.

-"За іі щиро -народній напрямок" - відповідав другий. Секретар одного хліборобського товариства віповів за всіх членів: -"Того,що на неі великий спрос (попит),як на підходящу газету для малоросів."

А от відповіді передплатників з робітників:

-"Тому , що ця газета українська,глибоко народня,обстоює рідний край убогих селян і робітників.Яж сам тілом і душею Українець...шукаю кращоі долі,як і "Засів".Ось чому я виписую "Засів" і лічу його своїм вірним другом - порадником".-Так писав один з них.

-"Тому,що це цілком народня газета,як по кошту так і по змісту,хоч усього по-троху в ній пишеться,але все,що неодмінно потрібно для робітників"...-писав другий.

-"Тому,що бачу в ній щирий погляд робітника" подавав третій і т.д.

А дехто просто відповідав :"Бо вона нам по - нутру".

Червоною ниткою проходить в цій анкеті думка,що передплачувався "Засів",як свій орган,міцними зв'язками зв'язаний з народом.Та не зважаючи на все це пощастило "Засіву" проіснувати лише трохи довше року.Р.1912 мусів припинити своє існування.Причини - матеріяльне виснаження постійними грошовими карами та іншими витратами,що не могли покритися низькою передплатою,а також і всі інші умови,в яких доводилося редакції часопису працювати.

..."Не легко було нам провадити діло своє - писала редакція за пів року праці.Шлях до народу поріс тернами та бур'янами,перепони та заборони стоять на ньому.Багато митарств проходить друковане слово,поки дійде в руки читача...Штрафи,кари цензурні та адміністративні завжди висять над головою редакторів та співробітників. А тут ще кругом добровольні темні сили завивають вовками,скиглять сичами,строчать брехливі доноси і всякими засобами користуються, щоб припинити наше діло".

Приблизно за рік після "Засіву" почав виходити новий популярний літер.-громадський тижневик п.н."Маяк",перше число якого появилося 20.XII.1912 р.Виходить за ред. В.Шевченка і А.Терниченка. Склад співробітників був дещо відмінний від попередніх.Багатьох не було.Їх місце зайняли молодші і нові,які щойно виступали на сторінках преси.Присвячений,головно, сільській та робітничій інтелігенції,зустрів він серед неї не меншу увагу і симпатію.Натомість в журналістичних колах оцінка була розбіжна.

Деякі органи зустріли появлення цього часопису виразно негативним,ба,ворожим відгуком ("Дзвін").Інші,навпаки,дали прихильну оцінку появленню часопису.

..."Числа нового журналу,що появився,вказують,що навколо видання згуртувалася низка осіб,які ясно уявляють завдання народнього журналу і вміло їх виконують" - писала в спеціяльній статті за підписом В.С."Украинская жизнь".Вказавши на деякі хиби та піддавши доброзичливій критиці зміст журналу закінчувала свій відгук такими словами:

"В цілому новий журнал робить корисне враження,і не підлягає жадному сумніву,що,коли йому пощастить побороти адміністративні Сціли і Харібди,він знайде свого читача...Рекомендуючи увазі кол близьких до мас новий журнал,ще раз бажаємо "Маяку"існування довшого і щасливішого,як те було у його попередників".

Прихильною оцінкою відгукнувся також і "Літ.-Наук.Вістник", зазначивши,що "Маяк"широко розходячись між селянством і робітництвом "робить своє важливе діло поширення національної свідомости"...

Не пощастило.Напередодні світової війни 1914 р. на ч.28 був цей часопис,як і всю іншу українську пресу того часу владою заборонено.

ПОПУЛЯРНО - НАРОДНІ ТА ІНШІ ЧАСОПИСИ НА ПРОВІНЦІЇ : "ДНІПРОВІ ХВИЛІ " "СВІТОВА ЗІРНИЦЯ" ТА ІН.

Крім згаданих органів,що мали на увазі масового читача і виходили у Києві,в ті ж часи виходило кілька подібних органів і на провінції.Одні з них протрималися довше,інші коротше,а ще інші припинили своє існування на перших числах не знайшовши відгуку серед мас.

До перших належав ілюстрований тижневик "Дніпрові Хвилі".Почав він виходити у Катеринославі (тепер Дніпропетровське) з ініціятиви М.Богуславського.Перше число появилося 1.X.1910 р.Фактичним редактором був Дм.Дорошенко,а на відповідальноно редактора запро-

щений був К.Котов (поміщик і домовласник).Згадуючи про це запрошення Д.Дорошенко,м.ін.розповідає,що К.Котов згодився взяти на себе відповідальність з умовою,що будуть друкуватися його вірші - бодай двічі на рік.

"Звичайно він -оповідає Д.Дорошенко - давав вірші на новий рік і на Великдень.Розуміється,з тими віршами було багато мороки; доводилося їх прати і гладити,і тут було не мало і редакторської творчости"...

Під досвідченою вже рукою Д.Дорошенка стали "Дніпрові Хвилі" одним з поважніших органів подібного роду,на сторінках якого,крім статей інформаційного характеру,з'являлися твори визначніших письменників та цінні праці на історичні теми.

Літом 1913 р.Д.Дорошенко покинув Катеринослав,і "Дніпр.Хвилі" мали припинитися,але до кінця року довів їх В.Біднов за допомогою своєї дружини і дра.Ю.Павловського.

Користувалися "Д.Х."симпатією і популярностю не тільки на Катеринославщині,але і далеко за її межами.

Популярним тижневиком була також "Світова Зірниця",що почала виходити р.1906,змінившись пізніш на двотижневик.

Видавав її гурток польських поміщиків під проводом І.Волошиновського.Виходила на початку у Могилеві - Подільськім,а потім у с. Пеньківка і,врештою,з р.1911 перейшла до Києва.

Побіч з інформаційним матеріялом звертала увагу на сільське-господарство і кооперацію.Р.1913 перестала виходити і відновилася була з початком революції 1917 р.

Робилися спроби видавати й інші часописи,але вони не зустрілися з прихильним відгуком і підтримкою,а тому хутко занікали.До таких належить напр.,"Порада",перше число якої появилося у Харкові в р.1906,офіційним рос.правописом ("ярижкою"), і досить чудернацькою мовою з немешш дивним змістом,за ред.М.Лободовського.Після першого числа часопис цей вже не появлявся.

Теж саме сталося з виразно соціяльно - реакційним часописом, що його в тому ж 1906 р.почав був видавати у Хотині,як місячник п.н."Хата" доктор І.Немоловський.

ЛІТ.-НАУКОВІ ОРГАНИ
"НОВА ГРОМАДА"
ПЕРЕХІД ДО КИЄВА
"ЛІТ.-НАУК.ВІСТНИКА".

На початку 1906 р.появляється у Києві літературно - науковий орган п.н."Нова Громада".Був це місячник,історія якого тісно в'яжеться з особою Е.Чикаленка та з виходом "Громадської Думки".Прохання на дозвіл подано було разом проханням на -"Гром.Слово",при чому назву журналу було подано, як "Нове Життя".Дозволу не було одержано.Після того В.Леонтович,подаючи прохання на "Гром.Думку",разом з тим просив дозволу і на літерат.-науковий журнал на цей раз вже п.н."Нова Громада",який і дістав.Таким чином з початку 1906 р.появилося перше число за ред.Б.Грінченка і В.Леонтовича.Впродовж року,внаслідок різних внутрішніх непорозумінь,редакція мінялася тричі.По Б.Грінченкові перейшла вона до С.Єфремова,а потім до Е.Чикаленка.Проте,ці зміни,як щодо програми,так і змісту,завдяки вмілому поводженню Е.Чикаленка,майже не відчулися.

Вже з перших чисел "Н.Гр."виявила себе речником нац.-культурних змагань.На її сторінках почали з'являтися найновіші твори В. Винниченка,М.Коцюбинського,А.Кримського,М.Вороного,В.Самійленка (В.Сивенького),С.Черкасенка,Хр.Алчевської,Л.Українка дає тут свої .

драматичні шкіци ("Три хвилини","В дому роботи,в країні неволі") та цікаву розвідку-"Утопії в белетристиці".Тут же статті та огляди на теми поточного життя (Б.Грінченко,С.Єфремова),рецензії, бібліографія.З журналістів зах.-українських земель взяли тут участь М.Лозинський та В.Кушнір.

Не зважаючи на те,що була "Н.Гр." в цей час єдиним літ.-науковим органом на українських землях під Росією,не пощастило їй викликати ширшого зацікавлення.Впродовж року придбала вона лише 400 передплатників,що не могли забезпечити видання.Наприкінці року Е. Чикаленко порушив справу необхідности з нового 1907 р.сполучення "Нової Громади" з "Літ.-Наук.Вістником",який з цього року мав розпочати своє видання вже у Києві.Думку цю було реалізовано.З нового 1907 р."Н.Гром."перестала виходити.Її місце зайняв"Літ.-Науковий Вістник",який у збільшеному форматі під веденням М.Грушевського та його ближчих співробітників (В.Гнатюк,О.Олесь,Ю.Тищенко - П.Лавров) числив на ширшу підтримку.Але на перших часах зустрівся він із застереженням та неохотою деяких частин суспільства.Одною з причин такого явища було те,що в ньому вбачали вплив т.з.галицизму,що виявлявся у правопису.Але більша частина української інтелігенції зустріла "Літ.-Наук.Віст."з глибокою симпатією,а подекуди навіть з ентузіязмом.

Сприяло тому,з одного боку,вже усталена традиція журналу,з другого -той прекрасно підібраний зміст і багацтво матеріялу,що охоплював інтереси і потреби всіх українських земель.

"Органом,в котрім відбуваєтьсь спільнота цілого нашого народу по сім і по тім боці кордону в теперішніх обставинах - писало того часу "Діло" - є один-одинокий "Літературно-Науковий Вістник".До цього мусять звернутися кожний кому залежить на збереженню й скріпленню національної свідомости,хто хоче користати з найсерйозніших творів української літератури і публіцистики та вдержати контакт з українською науковою творчістю."Літ.-Наук.Вістник" є тепер справді єдиним всеукраїнським органом"...

Сповняючи свої завдання,"Літ.Наук.Віст."довелося поборювати чимало перешкод,як з боку самого суспільства,так адміністрації. Серед суспільства за його поступовість і "вільнодумство".Були і такі,що вважали себе навіть ображеними в своїх "моральних почуваннях" через деякі вміщені в ньому літературні твори.Доходимо навіть до заклику бойкотувати.Наслідком цього було те,що на цілу Наддніпрянщину не міг цей орган зібрати навіть тисячі передплатників.За свідченням завідувача ред.справами Ю.Тищенка (П.Лаврова - Ю.Сірого) на всіх сх.-українських землях знайшлося в ті часи лише 812 одчайдухів,що передплачували цей журнал.Найбільше стільки ж передплатників давала Галичина.

Р.1912 створено було ред.комісією,до складу якої ввійшли крім самого М.Грушевського - О.Олесь , Л.Старицька -Черняхівська та Ю.Тищенко,якого,як завідувача редакційними справами,заступив потім Ів.Лизанівський та ін.

Так проіснував "Літ.Наук.Віст." до світової війни 1914 р. У жовтні того року вийшла ще остання,подвійна книжка за дозволом військової цензури.

СПАДКОЄМЦІ "КИЕВСКОЙ СТАРИНИ ", "УКРАЇНА","ЗАПИСКИ НАУК.Т-ВА У КИЄВІ ТА ЙОГО Ж " УКРАЇНА ".

Разом з долею "Нової Громади" наприкінці 1906 р. важилася доля і "Киев. Старины" Стара Київська Громада вже ослаблена на цей час,хотіла

зняти з себе видання цього журналу. Користаючи з того, що припадало саме 25 років існування "Киев. Стар.", Громада вирішила припинити її на цьому ювилейному році. Але не хотіла залишатися без органу. Виникла була думка злучити "К. Ст." із "Записками НТШ" у Львові, але цей проєкт не знайшов співчуття. Видавати журнал в українській мові Громада не рішилася, бо для багатьох членів і співробітників не легко було відразу перейти на українську мову. Побоювалися також загубити читачів та передплатників, яких і так було не багато (щось коло 300). Ці вагання і породили спадкоємця "К. Ст-ни", яким з р. 1907 став журнал "Україна", журнал переходового часу, документ переходу української інтелігенції і наукових сил, на нові шляхи.

Був це місячник в 10 -12 арк. друку, що складався з двох частин: наукової й інформативно-публіцистичної. Друкованих в двох мовах: українській і російській. Продовжував він традиції "К. Ст." Красне письменство, однак, було тут відсутнє. В передмові редакція заповідала поширити зміст журналу "не обмежуючись історією минувшого, а роз глядаючи критично і всі події в біжучих хвилях суспільного життя" та надати йому "більш національний характер".

Однак, впродовж року виявилося, що в такій переходовій формі журнал зустрівся з малим відгуком і не знайшов грунту в українському суспільстві. Це привело до того, що вже восени 1907 р. заявив він про своє припинення.

Тимчасом розвинуло вже діяльність Українське Наук. Т-во у Києві. Мало воно приступити до видання свого органу. Серед його членів були прихильниками того, щоб Т-во перебрало традиціє "К. Ст." і приступило до видання журналу її типу, одначе більшість членів відхилила цей проєкт, з огляду на те, що "К. Ст."мала ширший характер, не цураючись популяризації науки і белетристичної творчости, тоді як Наук. Т-во мусить дати суспільству журнал суто наукового харвктеру.

По довших дебатах на Заг. Зборах Т-ва, а потім на Раді вирішено було приступити до видання наукового органу п. н. "Записки Українського Наукового Товариства в Києві". Спочатку неперіодично - коло 10 арк. кожної книжки.

Перша книжка появилася р. 1908 за ред. М. Грушевського, Гр. Павлуцького і В. Перетця. Обіймала вона собою розвідки, критичні статті, матеріяли з різних галузей знання, а передовсім - з українознавства, огляди та ін. Деякі поодинокі випуски присвячені були пам'яті визначніших діячів української науки і нац.-громадського життя (П. Житецькому, В. Антоновичу та ін.). П'яту книжку присвячено М. Гоголю з працями М. Грушевського, П. Петровського, К. Певірової.

Старшій українській письменності київського періоду присвячені були праці Сушицького, Шахматова; серньої доби української літератури торкається праця В. Адріянова. Чимало праць торкаються XYI-XYII ст. (М. Петров, В. Перетць, Ів. Франко, С. Гаєвський, Я. Карцович та ін.).

З історії української мови - праці Е. Тимченка, Ів. Огієнка, К. Михальчука. Дослідам українського фольклору присвячені були праці М. Грушевського, Б. Грінченка, І. Каманіна та ін. З історії українського мистецтва появилися праці Н. Біляшевського, А. Новицького та ін. Спеціяльно історії та археології присвячені були праці М. Грушевського, Ол. Грушевського, Ор. Левицького, Василенка та ін.

Крім того з питань економіки і статистики були тут праці М. Стасюка ("Економічні відносини України до Великоросії і Польщі"), С. Драгоманова, М. Порша та ін.

Таким, в загальних рисах, був зміст "Записок".

З початком 1914 р. Т-во приступило до видання другого наукового органу, призначеного для ширших кол суспільства. Був ним квартальник, названий: "Україна", як орган українознавстаа. Почав він виходити під безпосереднім проводом М. Грушевського. Р. 1914 появилося чотири книж-

ки,після чого журнал було припинено.Відновився він в 1917 р.,коли появилися дві подвійні книжки,а р.1918 - одна подвійна.
Досить,бодай,коротенько згадати про зміст цього органу того часу, щоб побачити наскільки цінним було його появлення.

Крім М.Грушевського,який дав тут довгу низку своїх праць (згадати хоч би такі,як:"Український рух на Схід:Розселення за моск.границею до 1648 р.","Історія Хмельниччини,описана Силуаном Мужиловським","Велика,Мала і Біла Русь","Сполучення України з Московщиною","Новий хозарський текст про войни Олега"та ін.)появилися тут праці Ол.Грушевського ("З настроїв і думок Кир.-Мефодієвців", "Сучасне архивознавство","З початків нової української історіографії","Шевченківська література за останні роки" та ін.),Ор.Левицького,П.Житецького,О.Богумила ("Начерк історії літерат.української мови до Ів.Котляревського"),М.Возняка ("Початки української комедії, та ін.),В.Степового (В.Біднова) -("До історії задунайської Сiчи"), Е.Перфецького ("Угорська Русь-Україна в першій половині ХУІІ ст.", "До питання про Нестора Печерського" та ін.),К.Широцького з українського мистецтва,В.Перетця,М.Василенка та ін.Тут же вперше опубліковано записку В.Білозерського:"З ідеології Кирило- Методіївців, що була відома в Переказах.Окреме місце займає відділ матеріялів і заміток,де було подано низку цінних розвідок,оглядів,критичних заміток,тощо (В.Міяковський,І.Каманін,Е.Онацький,К.Широцький та ін.).
Р.1918 видання "України" знову припинилося,щоб відновитися вже при інших обставинах і умовах.Сталося це р.1924 коли по повороті М.Грушевського з еміграції до Києва стала вона органом історичної секції Української Академії Наук.

ІДЕОЛОГІЧНА ДИФЕРЕНЦІЯЦІЯ ТА ЇЇ ОРГАНИ."УКРАЇНСЬКА ХАТА".

Ідеологічна диференціяція політичної думки,що виявилося вже з початком революції (1905) вимагала,крім часописів,розрахованих на широкого читача, також ідеологічно - провідних органів.Першу спробу до певної міри в цьому напрямі робить петербурзька "Вільна Україна".Після того щойно в р.р.1909 - 13 появляються журнали,що приносять розроблення ідеологічних основ визвольного руху та національного і соціяльного світогляду.

Р.1909 з'являються журнал,що займає в цьому питанні виразно радикальне становище.Був ним місячник молодих сил п.н."Українська Хата"- за ред.П.Богацького і при найближчій участі Микити Шаповала, що був душею того напрямку,який цей орган зайняв.Виникнення журналу в'яжеться з альманахом "Терновий Вінок" та гуртком,що коло нього скупчився.Були тут крім згаданих (П.Богацького та М.Шаповала) -Ол. Коваленко,В.Скрипник,Ю.Будяк,Ю.Сірий (Тищенко) та ін.Внаслідок полеміки,що в р.1908 розгорнулася між цим гуртком та передплатниками поміркованих напрямків,речником яких в першу чергу була "Рада", повстало питання створення свого друкованого органу.Спочатку була думка обмежитися альманахом.Потім вирішено було використати дозвіл на видання тижневого журналу,що його вже мав О.Коваленко.Зміну періодичности та назви пощастило перевести без великих перешкод.
24.ІІІ.1909 р.появилася перша книжка журналу п.н."Українська Хата"

Становище журналу щодо українського визвольного руху визначено було оцими словами М.Шаповала (М.Сріблянського):

"Національність,- писав він - до якої прагнемо,має величезний етичний зміст.Ми повинні казати не тільки "так - так","ні - ні",що ми українці тай годі.Ні,треба,щоб українство було ще й цінністю загальною.....Українство наше мусить виступити,як вічна цінність. Українство...в етичному розумінні мусить стати і обороною істини"...

"Українство,як житьова течія - це еманципація від всіх сторонніх моральних,розумових,соціяльних і інших впливів.Воно мусить мати свої подібні елементи в собі,ними жити,їх переформовувати,відкидати,творити і в своєму життьовому процесі мусить опиратися само на себе,в собі мусить знайти ту силу,яка двигає вперед і дає опору в житті...,мусить видвигнути виразно свою індивідуальність".

Виходячи з цього "Україн.Хата" виступила з гострою критикою традицій дрібних діл та психології решток т.зв.українофільства з його поміркованим лібералізмом,поверховим демократизмом,лояльністю,угодовством та орієнтацією в нац.-визвольній справі на чужі суспільні сили.Натомість висувала вимогу поглиблення національно-політичного світогляду,його [illegible] в формі рішучої боротьби в напрямі соціяльного і національного визволення,в основу якого клала погодження особи з суспільством.Завершення цього погодження вбачала вона у відродженій Україні,в якій мусіли б знайти свою синтезу соціялізм і індивідуалізм.

Найгарячіші виступи проти "Української Хати" були на сторінках газети "Рада" та її колах.Пізніш,часом,відгукувався "Дзвін" та ін.Між "Радою" й "Українською хатою" розвинулася гостра і жива полеміка,що не вгавала впродовж всього часу,витворивши два кола прихильників:"радян" і "хатян".

Біля "Української Хати" гуртувалася переважно молодь,чимало народніх учителів,подекуди дрібні урядовці.Були це ті,що в перший же рік дали журналу до 400 передплатників,не рахуючи дрібного продажу (до 300 прим.).

З молодих сил склався і перший кадр співробітників.Побіч Мик.Шаповала та П.Богацького були тут:літерат.критик М.Євшан(Федюшка),публіцист А.Товкачевський,а далі такі,як:О.Олесь,Гр.Чупринка,О.Коваленко,Галина Журба.Тут же роблять свої перші виступи - М.Рильський та П.Тичина.Книжка за книжкою і журнал міцніє.А в новий рік вступає він вже цілком окріпшим.На його сторінках з'являються такі імена,як О.Кобилянська,В.Винниченко,М.Вороний,С.Черкасенко,стають до співробітництва й ті,що ще не так давно побо - рювали його початки.Зі сторінок журналу линув бадьорий,молодий голос.Літературна і публіцистична праця розгорталася і росла,здобуваючи симпатиків.Але світова війна 1914 р.,що так боляче вдарила по всій українській пресі не минула й "Українську Хату",обірвавши її існування.

"Д З В І Н". Тоді ж,на шостому числі II річника з наказу Нач.Київ.військ.округи припинено було й другий літер.-науковий і мистецький ілюстрований журнал,що ставив завданням поширення ідеологічних підстав захисту інтересів робітничих верств суспільства.Був ним місячник "Дзвін",що почав виходити у Києві з 1-січня 1913 р.за ред.В.Левинського.Тут,побіч з статтями ідеологічного та тактичного характеру,відведено було поважне місце добре підібраному відділу красного письменства з творами ліпших українських авторів.Позбавлений тенденційности цей відділ разом з тим гармонізував з цілістю ідеологічних основ світогляду,який журнал заступав.Зміст його складався з творів таких письменників,як Леся Українка ("Оргія" та ін.),В.Винниченко ("По - свій[illegible]","Божки","Молода кров"),Гр.Чупринка (спроба драм.етюду -"Самогубець"),С.Черкасенко ("Казка старого млина"),М.Вороний,Петро Стах (С.Черкасенко),Хр.Алчевська (поезії),Ю.Сірий (ескізи) та ін.

Публіцистичний відділ давав чимало матеріялу,що ставив широку програму,висвітлюючи ідеологічне становище в поточному сус-

пільному житті, літературні питання, питання мистецтва, тощо. На теми національного і робітничого питання публікувалися тут статті Л. Юркевича (Л. Рибалки), В. Садовського, К. Миргородського та ін. В. Левинський провадив постійний огляд галицько-української політики і робітничого руху в інших країнах. Тут же статті та огляди Дм. Донцова ("З українського життя", "Українське студентство і аполітизм").

Своє становище в українському суспільстві визначив "Дзвін" словами Л. Юркевича. Виступаючи проти погляду української одноцілости, що був поширений серед суспільства, підкреслював він, що "ми що дуже мало думали і говорили про себе, як про головного ворога всяких змагань помирити все суспільство і ...зв'язати спільною ідеєю, в тім випадку ідеєю національною".

Виходячи з цього "Дзвін" звертав увагу на прояви "міщанської ідеології" в українській пресі ("Рада", "Літ.-Наук. Віст.", "Українська Хата"), на її характер та вказував на її небезпеку.

Це становище не могло лишитися без відповіді. Почулися в пресі критичні відгуки, почалася полеміка, але в цілому появлення нового органу зустрінуто було, як факт додатній. Зокрема було це підкреслено "Літ.-Наук. Вістником", який писав про тих, що згуртувалися навколо "Дзвону", що вони "мають за собою певні здобутки в нашому громадянстві, налічують чимало видатних своїх робітників, тому і появу їхнього культурного органу можна привітати" (А. Ніковський).

Іншими словами привітали російські журналісти, а в першу чергу марксистсько-большевицького напрямку на чолі з В. Леніним. Головне вістря його виступів проти "націоналістично-шовіністичного органу", як був ним охрещений "Дзвін", скеровано було в напрямі основної ідеологічної його сили і провідника Л. Юркевича.

РОЗГАЛУЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ПІД РОСІЄЮ.

Побіч органів сусп.-політ. та літер.-наук. характеру виникають по революції 1905 р. органи, що ставлять спеціяльні завдання, зв'язані з вимогами і потребами суспільства. Відбувається розгалуження української преси. Виникають органи: мистецькі, педагогічні, дитячі. З'являється орган українського студентства. Виходять часописи: господарські, природознавчі, кооперативні, медично-санітарні і врештою сатирично-гумористичні.

З січня 1913 р. за ред. О. Корольчука починає в Києві виходити місячник, присвячений українському мистецтву п. н. "Сяйво".

Про виникнення цього часопису розповідає в "Бібліог. Вістях" його ініціятор - Н. К. (овжун).

"Починаючи приблизно з 1911 р. я був тісно зв'язаний з небіжчиком А. Терниченком... В розмові я часто скаржився, що немає жодного журналу, який хоча б трохи висвітлював українське мистецтво.

-Організуйте свій журнал - порадив А. Терниченко, і після того думка ця глибоко запала мені в голову... і в мене виникла думка утворити щось подібне до тодішнього рос. журналу "Сонце Росии". Я навіть хотів назвати той новий журнал - "Сонце України" та з ріжних міркувань... назвав його "Сяйво". Багато старих українських громадян дивилося на це, як на утопію... Але було багато теж старих українських діячів, які і підтримували мою думку і обіцяли допомогти... Серед таких найбільше чуло поставилися Іван Матв. Стешенко, Микола Федот. Біляшевський, Микола Вітал. Лисенко та почасти Микола Карп. Садовський, який переконав небіжчика О. Корольчука взяти на своє ім'я дозвіл у губернатора на видання журналу "Сяйво". Сам я не мав права взяти дозволу, бо не мав повних літ... і я мусів бути тільки адміністратором. -"А гроші ж у вас є на видання ? - запи-

тав мене О.Корольчук.

-Знайдуться - відповідав я...Я запрошував всі культурні українські сили,що були поза Києвом,до участи в журналі і всі вони згодилися,та лише Ів.Франко не тільки згодився,а надіслав і матеріяли для друку;решта ж згодом запитала,по скільки ми будемо платити за їхню працю,але як такої "моди" ми не думали і не мали змоги вводити в журнал,то і твори їх не одержали.Минуло кілька місяців і О.Корольчук одержав дозвіл на видання журналу...Думка була видати перше число в кінці грудня 1912 р.з датою 1 січня 1913 р. М.Лисенко пообіцяв дати даремно для цього числа 2 стор.оригінальних,ніде не друкованих нот,але на жаль перше число довелося присвятити небіжчикові М.Лисенкові,який не діждав бачити першого на Україні мистецького журналу.Журнал так і вийшов в грудні... і на багатьох зробив враження.

Після виходу № 1 фактичним редактором журналу став Ів.Стешенко... і громадянство вже не так скептично ставиться до "Сяйва"; починають як не писати,то давати хоч поради".

У вересні 1910 р.появляється у Києві і перший на Українських землях під Росією педагогічний український журнал п.н."Світло". Одним з ініціяторів і душею журналу та його першим редактором був нар.учитель,автор "Короткої граматики для школи"Гр.Шерстюк,а по його смерти (24.Х.1911)видавцем і відповід.редактором стала його дружина Любов Шерстюкова,яка і довела журнал до 1914 р.

За ввесь час видання вийшло 36 чисел (по 9 чисел річно),в яких вміщено низку статей педагогічно-методичного і нац.-публіцистичного характеру,а відділ "З біжучого життя" зібрав найповніші дані про становище освіти в Україні.

Серед співробітників були:Х.Алчевська,Никифор Григориїв (Г.Наш),Д.Дорошенко,С.Єфремов,Мод.Левицький,І.Липа,В.Прокопович,С.Русова,Ю.Слюсаренко,І.Стешенко,С.Черкасенко,С.Шелухин та ін.

Ініціятори вірили,що часопис об'єднає нац.свідоме вчительство навколо інтересів національного виховання і не помилилися. Вступаючи до третього року видання,редакція вже писала:

"Ми не самотні...Український народній вчитель,в руках якого доля рідної освіти,думає однаково з нами,прагне того,чого і ми, не зважаючи ні на які утиски і кари"...

Але й не тільки серед учительства здобув журнал популярности. Впродовж свого існування здобув він її й серед широких кол українського суспільства.

Ще перед виходом "Світла",а саме р.1906 за ред.Олени Пчілки почав виходити місячник для дітей старшого і молодшого віку п.н. "Молода Україна",що користувався глибокою симпатією як дітей,так і їх батьків.

Виникає і орган українського студентства.Крім рукописного "Громадянина",що його видають студенти Політехнічного Інституту в Петербурзі (появилося двоє чисел) за ред.Е.Нероновича,у квітні 1913 році ж починає виходити часопис п.н. "Український Студент". Був це орган цілого українського студентства за ред.згаданого вже Е.Нероновича.Ставив він собі завданням:"дати активних,бадьорих, свідомих і освічених робітників на громадській ниві.

З осени 1914 р. мав він стати періодичним органом.На перешкоді цьому стала перша світова війна.

Тоді ж заходами фельдшерського Т-ва в Полтаві за ред.Коваленка появляється вісник гигієни,санітарії і природознавства п.н. "Життє і Знаннє"(З 1914 р."Вістник Життя і Знання").

Появляються такі господарські часописи,як "Рілля" у Києві та "Українське бджільництво" в Петербурзі,а потім у Києві,-за ред. Е.Архипенка.

Р.1911 часопис "Рілля" відзначений був на с.-госп.виставках: у Ромні – срібною медалею і в Галичині –золотою.

Цікаву згадку присвячує цьому часопису та його редакторові А.Терниченкові А.Н.(іковський).

Відвідавши редакцію часопису,так описує умови в яких провадилася праця:

"Вся редакція,контора,експедиція журналу,а також і помешкання самого редактора містились в одній маленькій кімнатці з єдиним вікном...Уявіть собі кімнату,забиту пачками журналу так, що й повернутися ніде;в кімнаті один невеличкий столик,вкритий газетою,лише один стілець і скромне студентське ліжко,весь простір,під яким теж забито пачками "Ріллі".У цій обстанові сидів з вимазаними у клейстер руками блідий від утоми редактор – видавець журналу і бандеролював свій журнал...

...Коли ми вийшли від Терниченка,то в мене від цього побачення було враження,наче б я побував у келії аскета...

Треба було мати залізну волю,щоб без ніяких засобів до життя,без ніякої чужої матеріяльної допомоги,без ніякого власного досвіду і досвіду попередників,і навіть більше – без видимого співчуття з боку громадянства,розпочинати видання журналу,що мав нести в українську масу зерна с.-госп. знань...і в цьому находити моральну нагороду за свою працю,бо ж матеріяльної і не могло бути від 700 передплатників напочатку і навіть 2.000 у 1914 році".

У січні 1913 р.виходить "Наша Кооперація"– часопис,що його породило саме життя.За короткий час свого існування,бо протримався лише до початку війни 1914 р.,виховав він цілу школу українських кооператорів.

Тоді ж почав виходити–" Муравейник –Комашня ".За війни матеріяли українською мовою тут було заборонено містити,а навіть наказано було назву часопису друкувати лише по російськи ("Муравейник").

Зрештою гумористичні часописи.Першим з них був "Шершень", що почав виходити у Києві з 6 січня 1906 р. як сатир.-гумористичний тижневик за ред.В.Лозинського.Перше число було сконфісковано.Протримався пів-року.Ще коротший вік був часопису "Хрін",якого вийшло одно число з 13.ІУ.1908 р.,за ред.П.Богацького зі змістом присвяченим III.Держ.Думі та ін.

ЗАГАЛЬНИЙ ОБРАЗ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ПІД РОСІЄЮ В р.р.1905 – 1914. ПОРІВНЯННЯ З ПРЕСОЮ ІНШИХ НАРОДІВ.

Всього в р.р. 1905 – 1914 виходило української преси.

Роки:	Назв:	Роки:	Назв:
1905	3	1910	13
1906	17	1911	19
1907	9	1912	16
1908	8	1913	19
1909	10	1914	17

З початком війни 1914 р. українську пресу було заборонено. На 1915 р. пощастило залишитися лише двом легальним часописам, два часописи почали виходити наново, а три виходили нелегально. Отже з 17 часописів, що виходили в 1914 р. легальних органів було лише 4.

Цікаво порівняти стан української преси з пресою російською за зазначену добу, що виходила на українських землях та з пресою інших народів під Росією. Взявши 1910 р., як середній рік, бачимо, що цього року було 13 назв українських органів на 226 назв російських на українських землях. З цих 226 органів російської преси виходило у Києві - 54, в Одесі - 48, у Харкові - 35 і т.д. Того ж року на 13 органів української преси виходило в Росії:

польських - 234,

німецьких - 69,

жидівських - 31,
(в жид. мові)

вірменських - 21,

грузинських - 13,

Менше, ніж українці, мали: татари - 11, азербайджани - 6, білоруси - 1 і чехи - 1.

АДМІНІСТРАТИВНА ПРАКТИКА, ЦЕНЗУРА, ЗАКОНОПРОЕКТ ПРО ДРУК І УКРАЇНСЬКА ПРЕСА.

Не минуло і двох місяців після оповіщення Маніфестом 17 жовтня (ст.ст.) 1905 р. волі друку, як показалися перші ягідки адміністративної практики супроти української преси. А в наступних роках мобілізована була повна скаля поліційно-адміністративних чинників, починаючи від губернаторів і до сільських стражників включно, покликавши на допомогу місцеву шкільну, лікарську, поштову та церковну адміністрацію, ба, навіть подекуди представників земства.

Одною з перших адміністративних ягідок стала заборона пропускати на села "Хлібороба". А коли попадав таки він на село, то починали діяти стражники, відбираючи його з рук читачів.

В наступних роках ця практика набрала розмірів широко-організованого фронту проти читачів та передплатників, вживаючи до того заборон, репресій, переслідувань, тощо.

Досить тут спинитися хоч би на кількох фактах з безмічі їх. Одним з перших - обіжник київського губернатора (1911), яким заборонявся доступ українських часописів до сельських кооперативних Т-в Київщини. Мотиви заборони: ідея українського національного сепаратизму та друкування статтей "новоствореною т.зв. "українською мовою", з новим українським правописом, з метою привчити грамотну сільську людність і робітників до цієї нової мови і правопису і прищеплювати їм фікцію якоїсь окремішної з національного і культурного боку України"...

А ось один зі способів боротьби з поширюванням відомостей про українські часописи через оповістки. До газети "Каневская Неделя", що була прихильна українству були надіслані оповістки про переплату часописів. Щоб мати дозвіл на їх друк, було подано їх до справника (п. Жежелевського). За кілька днів була відповідь:

"Що це за мова у цих оповістках ? Я сам малорос, але цієї "мови" не розумію. Що це за "балаганщина", і що це за акцент таке?" -

Так і лишилися ці оповістки (на ЛНВ,"Світло","Добру Новину") у п.Жежелевського не побачивши світу.

У деяких місцях "урядники"(поліційні) збирали відомості про передплатників.Про наслідки говорять листи до редакції.

..."я мушу просити н е г а й н о п р и п и н и т и і ї ("Раду") в и с и л к у м е н і....хочуть звільнити від служби і викинути з семєю на вулицю.Таке горе"!

Або так,напр.;пише одна з учительок з Таврії:"Через незалежні від мене обставини прещиро прохаю Вас по одержанню цього листа неодмінно припинити мені висилку "Ради"...бо тепер такого дочекалась,що навіть газети не можна одержувати.Прикро,шкода,але..."давление свише".Сумно,дуже сумно розставатися"...

В інших місцях інспектори просто ставили вчителям ультиматум:"або "Рада",або посада".Подекуди розпорядження давалися на пошту.

"Од начальника нашої пошти - писали з місць - ми дізналися, що у ч и т е л і не мають права вашого шановного часописа одержувати"...

Та не лише вчителі були поставлені в такі умови,а також і лікарі та фольдшері.

..."нас не пускають до нашого кращого читача - сельського інтелігента,з яким поводяться вже зовсім рішучо...писала "Рада" в 1912 р.

Зрештою,ще з більшою ретельністю провадилася охоронна акція перед небезпекою,що загрожувала з боку української преси,серед учнів різних шкіл.Читання українського часопису,хоч би був він навіть чисто фаховий,але український,в українській мові,загрожувало завжди виключенням зі школи.

Але боротьби з передплатниками та читачами було не досить. Потрібна була відповідна увага і до самих органів.Це припадало,головним чином,на обов'язок цензури,праця якої часом доходила до абсурдности і відбувалася в повній гармонії з діяльностю адміністраційних чинників.Досить згадати хоч би довгу низку конфіскат,грошевих кар та арештів,що безперестанно сипалися на українську пресу і часто досягали своєї мети - часописи примушені були припиняти своє існування,а редактори не тільки відсиджували звичайні арешти,але потрапляли і до кріпости і навіть на заслання.

Грошові кари накладалися не тільки за каригідні статті з погляду цензора,але і за "тенденційний склад хроніки",тощо.

Що ж до конфіскат,то українська преса була в спеціяльних умовах коли порівняти з пресою російською чи інших національностей.Не раз,напр.,траплялося,що часопис карано за ту чи іншу статтю,яка в перекладі проходила в російському журналі без жадних кар і перешкод.Або ось такий приклад:було сконфісковано чотири книжки Літ.Наук.Віст. за переклад відомого "Острова Пінгвінів".Зконфісковано було той же журнал за статтю М.Грушевського про Мазепу і Виговського,переклад якої одночасно був опублікований в російській газеті і не викликав жадної репресії.Або ще - стаття С.Єфремова п.н."З громадського життя" цілком вільно публікується в "Русском Богатстве" і конфіскується в українському часопису і т.д. і т.д.

Така була практика цензури і адміністрації в боротьбі з українською пресою.

Р.1914 всі ці способи мали бути узаконені законопроектом про друк,поданим міністром внутр.справ Держави й Думи.Проект було передано комісії,яка виготовила власну редакцію,що позбавляла пресу будьякої гарантії вільного існування і розвитку.Зокрема залишала вона органи спеціяльного догляду в центрах,вводила нові обмеження

для редакторів,санкціонувала карну систему,заведену вже адміністративним шляхом,зміцнюючи її новими засобами.

Українську пресу законопроєкт бив,головним чином,двома точками. Одною з них передбачалося підпорядкування провінціяльної преси місцевій адміністрації зо всіма наслідками необмеженого її самовільства.Друга точка - це норми,що робили можливим існування преси,організованої на капіталістично-комерційній основі - за системою грошового забезпечення і відповідальности.Українська преса не мала ні одного часопису організованого на комерційній основі.Всі вони видавалися шляхом ідейної підтримки і ледве щастило зводити кінці часто ціною неймовірних зусиль. Коли б за законопроєктом була введена згадана система,то ставала загроза,що в короткому часі українська преса зовсім зникла б з українських земель.

Проти законопроєкту виступило з протестом "Всеросійське Літерат.Т-во" та Київське Т-во періодичної преси,до якого прилучилися провінціяльні члени Т-ва зо всіх українських земель.

Збори цього Т-ва (12.- 13.ІУ.1914) винесли спеціяльні постанови та ухвалили спеціяльну резолюцію в справі української преси та преси інших недержавних народів такого змісту:

"Загальні Збори,вислухавши доклад про становище української преси . . .визнаючи за кожною національністю право мати пресу в своїй мові,або наріччю,вважають,що закопроєкт комісії Держ.Думи особливо тяжко відібється на становищі цієї преси,і що інтереси її треба так само захистити,як і інтереси преси в російській мові".

Законопроєкт мав прийти на пленум Держ.Думи десь на осінь 1914 р.Але в цей час настали вже воєнні часи зі своїми законами і умовами.

УКРАЇНСЬКІ ОРГАНИ В ЧУЖИХ МОВАХ. "УКРАИНСКИЙ ВЕСТНИК" І "УКРАИНСКАЯ ЖИЗНЬ".

Потреба в українському органі,який би мав своїм завданням інформувати російське суспільство і пресу про українську справу,стала на порядок дня зараз же,як тільки настали деякі цензурні полегші. Першою спробою було видання в Петербурзі тижневого журналу п.н. "Украинский Вестник".Почав він виходити з 21.У.1906 за ред. М. Славінського і при активній участи Дм.Дорошенка,як секретаря редакції.

Свої завдання орган цей зформулював так:..."зясувати українське національне питання з історичної,побутової,соціяльної і економічної сторінки,визначити місце і значення України поміж іншими областями нової демократичної Росії,сприяти справедливому вирішенню національного і обласного питання взагалі".

На час виходу журналу приїхав до Петербургу М.Грушевський і взяв в ньому активну участь.Його перу належать найвідповідальніші передові статті.Більшість їх пізніше ввійшла до зб.п.н."Освобождение России и украинский вопрос".

Журнал мав тісний зв'язок з українськими послами І.Держ. Думи,з яких брали в ньому участь:П.Чижевський,В.Шемет,І.Шраг,М. Біляшевський,як також член Держ.Ради Д.Багалій.З інших - проф. Д.Овсяніко-Куліковський та М.Туган - Барановський.Врештою члени петербурзької української колонії,серед яких:О.Лотоцький,П.Стебницький,М.Могилянський,Ол. та Софія Русова,Ф.Вовк,С.Бородаєвський та ін.Із зах.-українських земель - І.Франко та ін.

Бадьорий тон,цікавий зміст,виразне накреслення перспектив, все це приваблювало увагу до цього органу,як українців,так і деяких російських груп.Та не довгий був його вік.Вже через три місяці стала перед ним загроза припинення.Довідавшись про те Ол.Русов так писав в одному з листів до Л.Жебуньова:

-"Я повернувся з Чернигівщини до Петербурга,а тут мені кажуть: припинити "Український Вістник",бо грошей нема на що видавати. Звісно,українці - які це передплатники ?Як зробив я статистику,то вийшло всіх передплатників 198 (на всю Україну!),а "Основа",як знаєте за два роки видання придбала 180,значить поступ на 10 % ..., а з цих 198 передплатників "Укр.Вістника" з 8 українських губерній було тільки 96,та й то тільки 76 справжніх,20 таких,яким "Український Вістник" висилали замість "Свободи і Культури"...Закриймо - кажуть-шкода праці ! Та ніж.На зло землякам,хоч для тих 102,що з Великоросії,Сибіру,Польщі та заграниці передплачують - будемо таки видавати!Ну,днів 3 -4 на біганину за грішми витратили,а таки спромоглися і 12 № ...випустили...Здобули 2.000 карб.,а ще 1000 треба здобути,тоді і до кінця року додержимося".

Не пощастило.Встигло вийти всього 14 чисел.Вмер "Украин. Вестник" разом з І.Думою.

Минуло з того часу майже шість років,поки пощастило знову виступити з подібним органом,але на цей раз уже в Москві,де з січня 1912 р. почав виходити за ред.С.В.Петлюри місячник "Украинская Жизнь".

Впродовж п'яти років перехрещувалися тут українські погляди і змагання з поглядами російськими та зрусифікованих земляків. Крім інформативних завдань ставила "У.Ж." також критику та розкриття псевдонаукових теорій,скерованих проти українських національних прав та захист українського руху від наклепів та інсинуацій, що сипалися з боку певних кол російського суспільства.

Притягнула вона до співпраці ширші кола українських журналістів та наукових сил,а також представників поступової частини рос.суспільства,серед яких був відомий оборонець прав українського народу акад.Ф.Корш.З представників польської наукової думки був тут проф.Л.Васілевскі та ін.

Свою позитивну роботу в добу розквіту російського великодержавницького шовінізму виконував цей журнал,непохитно стоячи на захисті інтересів українського руху,аж до перших днів російської революції 1917 р.

Зрозуміло,що вже з першої книжки підпав він під особливий догляд московського цензора Сидорова.Пильно стежили за "У.Ж".також і київські "спеціялісти"українського руху,серед яких одно з перших місць займав лихої пам'яти украї[illegible] С.Щоголев.Зокрема чутливо прислухалася до журналу газета "Киев",що постійно сипала добірні лайки і прокл[illegible]пи на його редактора С.Петлюру.

" RUTHENISCHE REVUE "

У квітні 1901 р. за редакцією молодого журналіста Ром.Сембратовича почав у Відні виходити часопис німецькою мовою під модерною в той час назвою " x -Strahlen ".Виходив тричі в місяць.Присвячений був українським справам в Австрії та Росії.Проіснував щось з півроку. Натомість також у Відні Р.Сембратович почав видавати інформативний двотижневик п.н."Ruthenische Revue ".

Найбільш уваги в цьому часопису присв[illegible] було польському

пануванню на українських землях та забороні українства 1876 р. під Росією. Тут же переклади творів українських письменників, їх характеристика, тощо. Часопис зацікавив чужинців. Передруки з нього почали з'являтися в чужинецькій пресі (нім.франц.італійській, еспанській, шведській, норвезькій, ба, навіть часом в японській).

З відгуків досить згадати хоч би такі імена, як Г. Брандес, Ж. Жорес, Момзен, Бернстерне-Бернсон ті ін. Б. Бернсон, м.ін. писав:

"З усіх починів сучасного життя Ваш почин видається мені найграндіознішим. Піднести до рівня свідомого культурного народу 30 мільйонів українців, збудити їх від вікового гніту, -це повинно одушевляти! З того часу, як мене це почуття захопило, - до появи "Ruth.Revue "я нічого не знав про це, -моє життя стало багатшим, моя віра в людство посилилась. Я уважно слідкую за кожним Вашим словом. Воно таке свіже, нове, справедливе і різке, -це захоплює".

В р.1904 " Ruth.Revue "перевело анкету в зв'язку з указом 1876 р. Відгукнулися: згаданий Б. Бернсон, проф. Кембріджського універс. О. Броунінг, швед. посол до парляменту А. Едін, проф. А. Леруа-Больє, соціолог Ф. Опенгаймер, Ф. Герц, І. Гижйо і б.ін.

"UKRAINISCHE RUNDSCHAU "

Наприкінці 1905 р. Р. Сембратович на 30 році життя вмер.

Спадкоємцем "Ruth.Revue " став місячник " Ukrainische Rundschau", який придбав у світі ще більше признання. До співпраці стали посли зах. українських земель: Ст. Дністрянський, О. Колесса, Е. Левицький та В. Кушнір. В. Кушнір був і редактором впродовж всього часу існування часопису. Почали з'являтися тут праці визначніших представників українського журналістичного, наукового, культурного та громадсько-політичного життя. Це були такі співробітники, як: Ю. Романчук, Ос. Турянський, В. Щурат, І. Крип'якевич, М. Кордуба, Ст. Дністрянський, Б. Лепкий, М. Лозинський, І. Макух, Дм. Дорошенко та ін., з чужинців - Б. Бернсон, Маріяно де Кавія, С. Ляндау, Др. І. Фекете де Нагнівані та ін.

З самого початку часопис висилався даром світовим редакціям, дипльоматам і письменникам. Помітний був інтерес до нього і серед ширших чужинців, що можна бачити з передплат. Напр. сама Німеччина дала понад 200 передплатників. Були вони і в інших країнах.

З метою пожвавити інформаційну службу з почину В. Кушніра почав виходити ще один орган, а саме " Ukrainische Korrespondenz ".

Проіснували обидва ці органи до першої світової війни. В час війни заступив їх новий орган п.н." Ukrainische Nachrichten ", який виходив з вересня 1914 р. до 1916 р. за ред. Ом. Бачинського і В. Біберовича.

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА ЗАХ.-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ПЕРЕД ПЕРШОЮ СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ. ЗАГАЛЬНИЙ СТАН.

На початках XX ст. аж до першої світової війни розвиток української преси на зах.-українських землях йшов прискореним темпом. Разом з тим відбувався дальший процес розгалуження і спеціялізації та народження нових органів на провінції.

Виливається це ,зрештою,в такий числовий образок:

Р.	1900	на	зах.-українських	землях	виходило	-	39	органів.
"	1905	"	"	"	"	-	52	"
"	1910	"	"	"	"	-	72	"
"	1911	"	"	"	"	-	78	"
"	1912	"	"	"	"	-	78	"
"	1913	"	"	"	"	-	80	"
"	1914	"	"	"	"	-	73	"

Були тут органи присвячені питанням господарським,правничим,педагогічним,часописи для дітей,жіночі,просвітні,мистецькі, релігійні і,зрештою сатир.-гумористичні.

ГОСПОД.КООПЕРАТИВНА ПРЕСА. Першим часописом присвяченим господарству та промислу,треба вважати часопис п.н."Господар" - письмо практично - наукове по части господарства рільного,огородництва,садівництва,розплоду худоби і промислу".Почав він виходити у Львові 10.УІІ.1869 р. за ред.Сев.Шеховича. Виходив до 1872 р. двічі на місяць (від половини 1871 р.- латинкою).

Р.1879 появляється "Господар і Промишленик" у Станиславові (1879 -1882),а потім у Львові (1883 -1887) за ред.А.Ничая,А.Глодзінського,В.Нагірного.Р.1881 у Львові виходить "Бескид" з додатком:"Листок виигришей".У Львові р.1886 появляється "Провідник рільничих кружків-рільнича часопись",що проіснував до 1914 р.Від 1898 р.о.І.Негребецький видає в Перемишлі часоп."Господар",що виходив до 1913 р. з додатком від 1902 р.п.н."Економіст",а В.Король в р.р. 1901 - 1902 видає у Львові "Газету Господарську".На ці ж роки припадає вихід органу Наук.Т-ва ім.Шевченка п.н. "Часопис правнича і економична" (1902 -1914).

Далі з'являються такі часописи,як:"Молочарська Часопись" (Львів,1904),"Рільничі Відомости"(Львів,1906 -14),"Торговельно-Промислові Відомости"(Львів,1908),"Земледілець"(Львів,1912), "Торговельно - Промисловий Вістник"(Стрий,1912 - 13),"Вісти Промислової Комісії"(Львів,1913),що його видає Міщанське Братство. Зрештою з січня 1914 р. Краєве Т-во Українських Пасічників у Тарнополі приступило було до видання органу п.н."Український Пасічник",що виходив до м.липня того ж року.

Були всі ці часописи переважно ділом приватної ініціятиви. Довго не утримувалися.Впродовж 1890 р.р. та на початку теперішнього століття виступає кооперативна організація,що оформлюється в "Народню Торгівлю".Появляється господарське Т-во "Сільський Господар",організується "Дністер" і низка кредитових та іншого роду кооператив з Краєвим Союзом на чолі.

З ініціятиви цього Союзу з січня 1904 р. починає виходити "Економіст",місячник економ.-господ.,орган "стоваришень заробкових і господарських".

У цьому ж часі основується Краєвий Союз Ревізійний і "Економіст" стає його офіційним органом.Був це перший теоретичний орган,присвячений економічним справам взагалі,а кооперації зок-

рема,уділяючи місце і справам рільничим.Першим редактором (1904 - -1908) його був Кость Панківський,який і заповнював переважну частину часопису.Писав він власним іменем і під псевд. -Кость Федьків,або К.Ф.,чи просто - Ф. Постійним співробітником був І. Петрушевич - секретар,"Нар.Торг." З інших - Кость Левицький,М.Коцюба,А.Глодзінський,О.Саєвич та ін.З січня 1908 р. постійним співробітником стає А.Жук,який з лютого 1909 р. перебирає редакцію і провадить часопис до вибуху війни 1914 р.Тодіж починає виходити популярний додаток п.н."Самопоміч"(ред.А.Жук).

Тоді як сам "Економіст" призначений був для Управ кооперативів та інтелігенції і наклад якого виносив 1000 прим.,"Самопоміч" мала стати часописом широких мас,чого вона і осягнула,довівши вже р.1910 свій наклад до 10.000 прим.

В цих же роках (1909 - 10) з провінціяльного зав'язку в Олеську виринає велика станова організація "Сільський Господар" у Львові.З р.1910 починає він видавати свій часопис п.н. "Г о с п о д а р с ь к а   ч а с о п и с ь",присвячений сільському господарству.Протримався він до 1918 р. Тоді ж (1904 - 21) у Львові виходить ще "Часопис для Спілок Рільничих",як орган Краєвого Патронату для рільн.спілок.А з р.1909 виходить - "Господар і Промисловець",як орган Краєвого Союзу молочарського у Стрию (1909),а потім у Львові (1910 -11).

ПРАВНИЧІ ОРГАНИ.

Першим українським правничим часописом був орган Наук.Т-ва ім.Шевченка п.н."Часопись Правнича"(1889 -1899).З р.1900 заступає його "Часопись Правнича і Економічна" за ред.Ст.Дністрянського. Участь в цих органах,крім К.Левицького та Ст.Дністрянського,які дали цінні праці і розвідки ("Правда Руська" памятник законодатний....з XI в.","В справі нашої термінології"- К.Левицького,"Права руської мови у Львівськім Університеті","Причинки до теорії соціології - Ст.Дністрянського та б.інших),далі взяли участь А.Горбачевський,Ол.Огоновський,Евг.Олесницький,П.Стебельський,М.Шухевич,Дан.Стахура,А.Гошовський,М.Новаковський,І.Франко,Ів.Махух та б.ін.

В р.р. 1910 - 14 Т-во Українських Правників за ред.Ст.Дністрянського видавало квартальник " П р а в н и ч и й   В і с т н и к ."

ЧАСОПИСИ ПЕДАГОГІЧНІ ТА ДИТЯЧІ. СТАНОВІ ОРГАНИ УКРАЇНСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСТВА.

Українське Т-во Педагогічне майже одночасно починає видавати два часописи: "У ч и т е л ь "(1889 - 1914) в додатком "Шкільний Порадник",та ілюстрований часопис для дітей і молоді п.н. "Дзвінок"(1890 -1914).Обидва здобули широку симпатію."Дзвінок" став популярним серед дітей і батьків як на заході,та на східніх українських землях.Один з його редакторів - К.Гриневичева,по двадцяти роках каже про пройдений ним шлях:

"Розпочинаючи двадцять перший рік існування "Дзвінок" може з вдоволенням глянути на успіхи своєї праці...чимраз кріпшаюче зацікавлення "Дзвінком" із боку нашого патріотичного загалу і щирість та признання,з яким відносяться до нас родичі та вихованці, переконують нас,що двадцятилітній труд не пішов на марне"...

Був це часопис,що давав літературно - вартісні речі побіч з

історичною повістю,цікаво опрацьовані речі наукові,поезію,веселий кутик та відомості з поточного життя.Все це в супроводі ілюстрацій талановитого артиста-маляра Косинина.

З р.1909 Т-во "Учит.Громада" видає у Львові науково-педагогічний квартальник п.н."Н а ш а Ш к о л а ".Виходив до 1915 р.

Р.1911 "Учит.Громада" об'єднується у виданні цього часопису з Т-вом ім.Сковороди у Чернівцях.З праць і статей,опублікованих в цьому квартальнику звертають увагу зокрема такі,як:з історії українського шкільництва Ст.Томашівського;з історії видавництва українських шк. книжок К.Лучаківського про шляхи до тілесного виховання Ів.Боберського про національне виховання і школу В.Панейка та ін.

Крім названих,брали участь в журналі Ів.Раковський,В.Левицький,А.Жук ("Статистика українських бурс в Галичині"),А.Крушельницький,Н.Даниш ("Житте молоді україн.гімназії в Коломиї),М.Кордуба та ін. Тут же дописи з українських земель під Росією.

З липня 1911 р. у Станиславові почав був виходити двічі на місяць становий орган учительства п.н."Український Учитель" з педагогічним додатком:"Рідна Школа".Появилося лише п'ять чисел.Довше протрималося "Учительське Слово" - орган станової організації "Взаїмна Допомога".Почав він виходити з 15.IX.1912 р.двічі на місяць і виходив до війни 1914 р.Так само і суспільно-науковий орган галицько - буковинського вчительства "Промінь",що виходив у Вашківцях (Буковина) з 1904 до 1907 р.З інших того роду органів слід згадати ще часопис п.н."Луна".

ПРЕСА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ , СІЧОВІ ТА ПЛАСТОВІ ОРГАНИ ,

З початком 1900 р. появляються органи української молоді.Крім рукописних та відбиваних часописів починають виходити друковані.В першу чергу треба згадати місячник п.н."Молода Україна"(Львів 1900 - 1906) при ближчій участі В.Старосольського,А.Крушельницького,та при співробітництві І.Брика,Ст.Чарнецького,Л.Цегельського та ін. В р.р. 1912 - 14 виходить "Житє",як неперіодичний орган,що ставив своїм завданням:"не обмежуючись на поглядах якоїсь одної групи... давати місце всім здоровим та хосенним напрямам української поступової думки".

Виходив цей орган при участі М.Павлика,О.Безпалка,Р.Заклинського та ін.

Проти "Житя" в р.1913 виступив новий орган п.н."Відгуки",відмовляючи йому рації існування з огляду на його пропагандивний шлях, замість організації фізичної сили.

Зрештою - орган студентства п.н."Шляхи", що його в р.р.1913-14 видавав Український Студ.Союз за ред.Р.Заклинського і Юл.Охримовича.

В р.р.1912 -14 появляються січові та пластові органи.З перших -"Січові Вісті"(1912 -14),за ред.Дм.Катамая,при "Гром.Голосі", другим був "Пласт",що почав виходити в р.1914 в Скалі,як гектограф. видання.

ПРОСВІТЯНСЬКА ПРЕСА.

Розвивається і просвітянська преса.Беручи початок з місячника "Письмо з Просвіти",що виходив ще в р.р.1877 -79 за ред. Ом.Партицького та Н.Вахнянина,проходить вона через часопис "Читальня"(1893 -94),а р.1907 відновлює попередню назву ("Письмо з Про-

світи") за ред.Яр.Весоловського,Е.Озаркевича та Юл.Бачинського. На початку - літ.-науковий орган,пізніш-орган теорії і практики просвітянської праці.В такому виді дає багато вказівок для організаторів та робітників на просвітянському полі.

ОРГАНИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА.

Робить спробу видання свого органу і Союз Співацьких та Музичних Т-в у Львові.Стає ним ілюстрований місячник п.н."Артистичний Вістник".Перше число його появилося в січні 1905 р.при найближчій ред.участі:С.Людкевича,І.Труша та Ол.Бережницького.Спробі цій не повелося.Вже у другому числі редакція змушена була зазначити,що "нема в нас численної інтелігентної публіки,яку інтересували б спеціяльні питання з обсягу музики і пластичних штук",а тому "щоби бути корисними для нашої громади та пропагувати серед неї свої ідеї,мусимо ...передовсім інтересуватися загальними культурними справами,актуальними в нашій суспільності".

З виходом подвійного числа за вересень - жовтень,часопис цей, як місячник,перестав існувати з тим,щоб перейти на річні випуски, що і виходили до 1907 р.

НАРОДЖЕННЯ ПРЕСИ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА.

Народжується в ці часи так само преса українського жіноцтва.Її попередниками були: "Жіночий Альманах" (1887 р.) та три випуски "Жіночої Долі"(1893, 1895 та 1896 р.р.) за ред.Н.Кобринської.Щойно р.1908 появляється у Львові перший часопис українського жіноцтва п.н."Мета".Видає його "Кружок Українок " за ред.Дарії Старосольської.

Поява цього часопису оживила організаційний рух жіноцтва, що вилився у великий з'їзд у грудні 1908 р.

По з'їзді часопис перестав виходити.

ЦЕРКОВНО - РЕЛІГІЙНА УКРАЇНСЬКА ПРЕСА.

Розгорнулася перед війною 1914 р. преса релігійно - церковна. Крім органів адміністративного характеру,як "Відомости Львівсько - Архіепархіяльні","Вістник Перемиської Єпархії" та "Вістник Станиславівської Єпархії",появляються станові органи дяків,як напр.,"Голос Галицьких Дяків" (Львів),"Дяківський Голос"(Станисл.),орган православних церковних півців п.н."Дяківські Відомості" в Лукавицях на Буковині та "Ранок" в Мареничах,тощо;місійні часописи:"Вісти Місійного Т-ва"; "Місячний Листок",часопис для дітей -"Малий Місіонарчик"(Жовква). З органів наукового характеру:"Богословський Вістник"(Львів,1900-1903) та квартальник богосл.молоді п.н."Католицький Схід",де містилися праці з історії церковних відносин на українських землях. Тоді ж (1904 р.) почав виходити часопис,присвячений справам усусп.-церковним п.н."Нива".

НАРОДЖЕННЯ ЛІКАР.-САНІТ. ОРГАНУ.

Року 1913 Українське Лікарське Т-во почало видавати свій орган,присвячений справам санітарії і гігієни п.н."Здоровля",що виходив за ред.Е.Озаркевича.

САТИРИЧНО - ГУМО - РИСТИЧНІ ЧАСОПИСИ.

Зрештою низка сатир.-гумористичних часо - писів, як напр., " Комар "," Зеркало "," Анцихрист","Жало",та ін.

РОЗВИТОК ПРЕСИ СУСПІЛЬНО - ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ. 25 -ЛІТТЯ " ДІЛА ". "РУСЛАН" ТА ІН.ОРГАНИ. ПРЕСА У.С.Д.П. ПРЕСА У.Р.П.

З органів,що відбивали національно -демокра - тичні та християнсько-народні змагання,крім "Діла" та "Руслана", народжується перед війною 1914 р. низка нових.Крім Львова,де видаються в цей час такі органи,як "Свобода",щоденна газета "Нове Слово"(з 1912),"Основа" та ін.,зявляються подібні органи в низці провінціяльних міст,як Тернопіль,де в р.р.1904 -1907 виходив орган Терноп.Нар.Організації п.н."Подільський Голос"(тижневик);Перемишль - тижневик "Селянська Рада" (1907 -9);Калуш - двотижневик "Калуський Листок",Станиславів, Яворів та ін. Центральними і провідними органами цих двох напрямів залишалися:"Діло" і "Руслан".

На цю саме добу припадало 25 років існування "Діла".Було це в час революційного зрушення 1905 р. в Росії,коли там український рух вийшов з підпілля.Отже - двоє свят заповнюють "Діло".Робиться тут відсумок пройденого газетою шляху та уважний відгук на прояви українського руху під Росією.

Не менш уважний відгук знаходять події за Збручем і в "Руслані".

Відгукуються ці органи і на такі явища,як слов'янські з'їзди 1908 - 9 р.,піддаючи грунтовій критиці їх тенденції і становище - з погляду українських національних інтересів.

Крім інформації нац.-політичного життя та обговорення в більших чи менших статтях не останнє місце займають тут в цю добу також історичні розвідки,опублікування історичних матеріялів,літ.-критичні статті,літературні сільветки,спомини,тощо.Так напр., в "Ділі" публікуються праці І.Крипякевича,Ор.Левицького та ін., літ.-критичні статті та замітки О.Грицая,О.Турянського,М.Сріблянського (М.Шаповала) та ін.Тут же листування,зокрема "Листи М.Драгоманова до редакторів рос.соц.-револ.видання "Вперед",або "Переписка М.Драгоманова з д-ром Т.Окуневським".

Ще більш в цей час публіковано такого матеріялу в "Руслані". Досить згадати хоч би "Матеріяли до історії зносин Галичини з Буковинцями","Матеріяли до сторії Буковинської Ради"(зокрема про альманах "Руська Хата"),"Матеріяли до політики Русинів від часу т.зв."Нової Ери",що подав А.Вахнянин,Листи В.Антоновича до О.Барвінського,Листування Ом.Огоновського з П.Кулішем,Листи А.Вахнянина до П.Куліша,що дають чимало цінного в зв'язку з виданням "Правди" 1869 р.,як також цікаві спомини А.Вахнянина,Ол.Барвінського та їх.

Не зважаючи на певний антагонізм між цими двома органами, вони доповнювали один одного,як з боку політичного,так культ.-наукового,залишивши чимало того,що не втратило цінности в довгих пізніших часах.

З інших часописів цієї доби ,можна згадати ще такі,як

"Боевий Прапор",що почав виходити з 19 січня 1906 р. у вид. і за ред.А.Яновського (вийшло чотири числа);христ.часопис "Основа"(Львів 1906 -14) за ред.о.Левицького та о.М.Горникевича;"Народне Слово" що в р.1907 -11 виходило тричі на тиждень за ред.А.Шестака, "Покутське Слово"(з 7.III.1912 -13) за ред.Е.Кульчицького та чимало ін.

На цей час припадає також розвиток преси української соц.-демократії.Р.1899 з Української Радикальної Партії виступили прихильники марксівського напрямку.З січня 1900 р. за ред.М.Ганкевича,а пізніш С.Вітика почали вони видавати свій орган п.н."Воля".Виходив двічі на місяць і з перервою (1904) протримався до 1907 р.,коли його місце заступила "Земля і Воля",яка перейшла до Львова з Чернівців і виходила до 1913 р.Був це тижневик (газета),що за ред.В.Левинського продовжував завдання організації та національно-політичного освідомлення українського робітництва.Крім програмово-провідних статей ці органи давали поважне місце оглядам професійного та соціялістичного руху,селянським рухам (1902 р.) в Галичині,боротьбі українського селянства за землю під Росією,перебігу нарад Сойму та Держ.Думи(Росія). Тут же голоси із-за Збруча,як М.Порша та ін.

Не останнє місце займали виступи проти радикалів та революційної організації "Оборона України",що виникла під Росією та влилася до Україн.Партії Соціялістів -Революціонерів (1907).Зрештою твори з красного письменства,що відбивали соціяльні теми.

У 1911 р. у Львові відбувся IУ конгрес Української Соціяльдемократичної Партії,на якому позначився був розділ партії на грунті рішучого відсепарування від ППС (польс.партії соціялістичної). Саме на цей час припадає вихід спільного органу україн.С.- Д.партії Австрії і з під Росії п.н. "Наш Голос"(1910 - 13),що став на бік прихильників відсепарування:Л.Ганкевича,Ю.Бачинського та ін.

Тоді ж у Львові почала виходити і тижнева газета "Вперед"(1911) за ред.В.Левинського.Пізніше виходила вона тричі на тиждень,а в р. 1914 раз на місяць.З інших часописів цього ж напрямку були:"Робітник","Праця","Добра Новина",тощо,що виходили у Львові.Подібні ж часописи появилися і поза Львовом.У Збаражі р.1906 Я.Остапчук почав видавати двічі на місяць,а потім тижнево -"Червоний Прапор",що пізніш перенісся до Тернополя;у Дрогобичі за ред.С.Вітика р.1907 виходив "Підкарпатський Голос",а в р.р.1911-12 там же за ред.Б.Скибинського:"Голос Підкарпаття".

Українська Радик.Партія (УРП) продовжувала видавати "Громадський Голос".Стояв він на захисті інтересів українського селянства, підносив ідею боротьби за визволення і державність,пропагував організацію серед селянства т-ва "Січ",рішуче виступав проти угодових нахилів та піддавав критиці поступування народовців.В р.р.1904 - 1906 замісць "Гром.Голоса" за ред.І.Макуха виходить "Новий Гром. Голос",а з 1907 р. знову відновлюється "Гром.Голос",виходячи двічі на тиждень в кількості 1.300 - 1.500 прим.У зв'язку з розвитком січового руху в р.р. 1912 - 14 при "Гром.Голосі" виходять місячними випусками "Січові Вісти".Зрештою в р.р.1903 і 1909 за ред.К.Трильовського виходив двотижневик "Хлопська Правда".

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВІ ОРГАНИ ПЕРЕД ПЕРШОЮ СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ НА ЗАХ.-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:

Розвиток сусп.-політичної преси в передвоєнну добу йшов в парі з розвитком преси літ.-наукового характеру.Одним з перших таких органів треба згадати місячник п.н."Руська Хата",що ставив завданням "бути приступ-

ним родинам широких кол,де "Літ.Наук.Вістник" затяжкий,ідучи шляхом вселюдських ідеалів добра і краси".

Був це невеликий ілюстрований журнал,що виходив в 1905 р. за ред.Сембратовича при співробітництві молодших літературних сил. Крім поетичних творів В.Пачовського,П.Карманського та ін.та оповідань чи новель В.Бірчака,М.Яцькова,В.Будзиновського,публіковано тут дещо з наукових розвідок та оглядів,як також огляди політичного життя на зах.українських землях,новини,інформації.Тут же м.ін.М.Павлик подав було листування М.Драгоманова з Н.Кобринською.

Проте,широкі кола зустріли "Руську Хату" досить холодно.За півроку видавництво робить такий підсумок "чечуваних зусиль": ..."число читаючих і розуміючих потребу такого видавництва у нас ще дуже маленьке,та й то не всі читачі вважають своїм обовязком заплатити за побирану часопись...боремося від першого і до нинішнього числа з недоборами"...Не ліпшим був підсумок і по закінченню року.Надії,що в наступному році"суспільність підопре наші змагання щиріше,як в минулому році",як писав часопис - завели. І вже на початку 1906 р. він перестав виходити.Його місце заступив новий місячник п.н."Світ", що його з 26.II. почав видавати В.Будзиновський.При редакції в складі В.Бірчака,М.Яцькова,О.Луцького та П.Карманського створено було спеціяльний інститут артистичних дорадників з В.Щурата,Б.Лепкого та В.Пачовського.

"З бадьорістю молодечою,сильною вірою...приступаємо до нового діла",заявляв цей часопис у першому числі.

Попередній склад співробітників "Рус.Хати" поповнено було новими силами.Звернуто було увагу на зв'язок з силами з під Росії. На сторінках часопису появилися поруч з поезіями Б.Лепкого,В.Пачовського,О.Маковея твори М.Вороного,В.Сивенького (В.Самійленка),Ол. Коваленка та ін.Тут же друковано "Ніобу" О.Кобилянської,оповідання, нариси В.Бірчака,К.Гріневичевої,М.Коцюбинського,М.Яцькова.Приносив "Світ" цінні розвідки,огляди,як напр.:"До історії культу Шевченка" та ін.Давав він багатий матеріял з літерат.критики,статті на мистецькі теми (С.Людкевича та ін.) та переклади (Е.Амічіс,Мопасан, Метерлінк та ін.).Все це робило часопис живим,бадьорим і безперечно цікавим культурним органом,що здавалося,мусів би заімпонувати. Однак так не сталося.З кінцем року редакція писала,що "мимо даремної праці редактора і співробітників,передплата покриває половину коштів видавництва.Щоб запобігти лихові "Світ" рішився змінити програму та покликати нову редакцію,збільшити об'єм та ілюструвати зміст.Але і це все не помогло.В новому році прийшов "Світ" непорівнюючи біднішим,вже менш бадьорим.До всього того - неточність у випусках,чому спричинилося старе лихо - гостра фінансова криза, яка привела його до смерти, що наступила з ч.16/17,яке появилося аж в наступному 1908 році.

Не довго продержалися і інші часописи - місячник "Бжола"(1908) за ред.М.Венгжина і "Будучність" за його ж редакцією,що як двотижневик почав був виходити з 1.I.1909 р.Була це спроба наймолодших літературних сил,яку вже на початку було зустрінуто досить холодно, а подекуди навіть неприхильним голосом тодішньої преси.

Зокрема вістря неприхильности скероване було в бік М.Євшана (М.Федюшки),який тут щойно починав свою літерат.-критичну працю, того самого М.Євшана,якого по його смерти (1919) в р.1920 в "Гром. Думці"(Львів) було М.Струтинським охарактеризовано такими словами:

"В особі Євшана,тратить українське письменство молоду надійну силу,що могла зробитися першорядним европейським літературним критиком".

По Євшанові прийшов - В.Бірчак,праці якого висміювано в пресі

і ін.Така зустріч,однак,не збентежила тих,хто згуртувався навколо цього часопису.Навпаки,виступи ці придали енергії до праці.Поширено було коло співробітників,нав'язано зв'язки з літерат.силами за Збручем і зокрема з групою "Української Хати".А з липня того ж року перетворено було цей часопис на місячник п.н."Будучина",в якому взяло участь чимало нових сил.Були тут твори О.Олеся,Гр.Чупринки, Х.Алчевської,Н.Кибальчич,Б.Лепкого,Ів.Липи,Г.Барвінок та ін.Не бракувало тут праць на літерат.-критичні теми,розвідок,споминів.Врештою літературні новини,рецензії,тощо.

Бідненькі на вигляд зошити визначалися старанним добором матеріялу та змаганням влити свіжу струю в сучасне літературне життя.Проте і цьому журналу не пощастило довше проіснувати.Уступив своє місце,і так само не на довго,тижневику,що його в р.р.1911-12 видавала Вид-ча Спілка "Діло" за ред.В.Щурата та Я.Весоловського п.н."Неділя".

Не довший вік був і інших спроб літературно-наукової журналістики цієї доби ("Дзвін","Ідея","Критика",тощо),як і такого видання,як тижневик "Ілюстрована Україна".

Був це журнал,що звернув на себе увагу та викликав симпатію по обох боках Збруча.Почав він виходити у Львові у січні 1913 р.за ред.Ів.Крипякевича.Зробився зразком літер.-наукового часопису для ширших кол суспільства.Ведений вправною рукою редакції приносив він поруч з ліпшою продукцією в сучасному письменстві,чимало цінних розвідок,історичних та літерат.-критичних праць,як також праць з історії мистецтва.Досить пригадати хоч би такі з них,як праці М.Євшана про Гавптмана,Р.Заклинського про суспільні ідеали та нац.-політичні погляди І.Франка,І.Крипякевича про Шевченка-маляра,М.Шумицького про архитектурний стиль та б.-ін.Добрі ілюстрації гармонійно доповнювали собою добірний зміст.Крім ілюстрацій до тексту праць,розкидано було тут багато образків з минулого і сучасного українського життя.Були це фотографії пам'ятників минувшини,старих будов,фресок,фотографії штуки,з'їздів,віч і т.д.Охоплювали вони всі українські землі,сягаючи,часом,найдальших іх закутків в супроводі більших чи менших заміток до них.Знаходив тут місце і відгук на перебіг українського політичного життя,а також літературного руху,в формі рефератів,оглядів чи рецензій.Все це робило "Ілюстровану Україну" одним з культурніших проявів українського журналістичного життя останніх років доби перед першою світовою війною.Проте, і цей часопис мусів скінчити своє існування напередодні війни.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ ДЕСЯТОЇ.

1.Який був загальний розвиток української преси на Східних Українських Землях по революції 1905 р.в Росії?

2.Які виходили літературно - наукові органи на східних і західних землях перед першою світовою війною,який був іх характер та який був відгук на них ?

3.При яких матеріяльних і моральних умовах доводилося існувати українській пресі перед першою світовою війною?

4.Які українські органи виходили в Росії в чужій мові?Іх характеристика,та як були зустрінуті українським суспільством?

5.В чому полягала небезпека для української преси від пресового законопроєкту 1914 р. в Росії ?

6. Як ішов розвиток господарсько-кооперативної преси на західньо-українських землях до першої світової війни ?

7. Як відбивалися в пресі суспільно-політичні течії на західньо-українських землях перед першою світовою війною ?

ОДИНАДЦЯТА ЛЕКЦІЯ.

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА І УКРАЇНСЬКА ПРЕСА. ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ НА СХІДНІХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД РОСІЄЮ.

1.VIII.1914 р. почалася війна. Другого ж дня російська влада заборонила видавати "Раду". Впедовзі по тому припинено журнал "Українську Хату", редактора якої П. Богацького заслано на Сибір, далі припинено -"Маяк" та інші. Коли редакція "Ради" звернулася до командуючого військами Київської военної округи з проханням про відновлення видання газети, генерал Бухгольц написав на проханні : "Не дозволяю. Нехай ліпше не просять".

Тимчасом у грудні ще появився був у Києві новий часопис - ілюстрований тижневик літератури, політики і культу п.н. "Згода". Перше число вийшло 11. грудня 1914 р. за ред. А. Авраменка з поміткою: "Дозволено военною цензурою". Фактичним редактором був А. Терниченко. Змістом часопис цей мало чим різнився від "Маяка". Друге число було вже набране, але під час верстання з наказу влади часопис був припинений. На початку січня 1915 р. з наказу нач. київ. воен. округи, київським губернатором було видано розпорядження: "припинити на ввесь час военного стану всі періодичні видання на малоросійськім наріччі, старожидівській мові та жидівському жаргоні". Тоді перестали виходити журнали: "Літ.-Нак. Вістник", "Дзвін", "Світло", "Сяйво", "Україна", "Рідний Край", "Молода Україна", а також -"Рілля", "Наша Кооперація", ба навіть "Записки Українського Наукового Т-ва". Витягнуто було відомий указ 1876 р.

Нач. штабу Київ. воен. округи Ходорович таємно повідомив губернатора (Київ) про те, що

"Головний нач. київ. воен. округи не визнав можливим забороняти періодичні видання в малоруській мові до виаснення напрямку, через що наказав: 1) періодичні видання на "малорусском наречии" дозволити до випуску у світ за виключенням двох -"Літ.-Наук. Вістник" і "Світло", про які виникло спеціяльне листування, що закінчилося розпорядженням його високопревосходительства про їх закриття і 2) при видаванню дозволів на періодичні видання на "малорусском наречии" зобов'язувати видавців під розписку, щоб видання, що їх випускатимуть у світ, були друковані згідно з невідміненим височайшим велінням 18/30 мая 1876 року, яким заборонено друкувати "произведения тиснений" з будь яким відхиленням від загально прийнятого російського правопису."

Крім "Рідного Краю" (1915-16 р.р.) українська преса не знайшла можливим скористуватися цим дозволом. Натомісць почала шукати можливостей поза київ. воен. округою. В Оесі пощастило було в половині серпня 1915 р. за ред. А. Ніковського налагодити видання вісника письменства, науки і громад. життя п.н. "Основа".

Мав цей місячник заступити закритий "Літ.-Наук. Вістник". Його появу зустрінуто було широким відгуком симпатії, так, що перша книжка в короткому часі вся розійшлася... Але не довго довелося проісну-

вати "Основі". Третя з черги, жовтнева книжка, що через цензурні умови появилася за чотири місяці (у лютому 1916) була й останньою. Не зважаючи на те, що була вона дозволена цензурою, її сконфісковано, а видання припинено. Матеріяли з красного письменства, що залишилися після цього в редакції, ввійшли пізніше до окремого збірника п.н. "Степ".

У Харкові в 1915 р. почала була виходити тижнева газета п.н. "Слово", завданням якого було ширення української національної ідеї серед робітництва та захист його інтересів. Почали його видавати В.Винниченко та Ю.Тищенко(Ю.Сірий).

Ю.Тищенко, під іменем Гарах, жив в цей час під Харковом (с.Карачівка, під Борками). В порозумінню з Катеринославською групою українських С.-д. приїхав до нього з Москви В.Винниченко під іменем - Іван Довгаль. Тут відбулася нарада, в якій крім названих взяли участь члени харківської групи с.-д. (Довбищенко та ін.). Нарада ця і ухвалила видавати газету п.н. "Слово". Видання фінансувало вид-во "Дзвін", а фактичне редагування доручено було Ю.Тищенкові.

Перше число появилося 25.V.1915 р. До співпраці притягнуто було ліпші журналістичні сили на чолі з С.Петлюрою та В.Садовським. У вступній статті, даючи огляд робітничого життя з національного становища редакція писала:

"Здається, ніяке робітництво так не покривджене, так не знесилене, як українське. Здається, ні одна нація так не упосліджена, як українська... Але це тим паче не повинно спиняти нас. Навпаки... міцніше зціпить ми повинні зуби і з незломною, освяченою болем рішучістю, боротися з тим, що дає нам і біль, і образи, і страждання"...

..."Робітничий рух кожної держави розвивається в своїх національних формах" - каже редакція далі, - "Що краще розвинені національні форми, то більше простору для розвитку робітництва... Тільки будучи українцями, ми зможемо в усій повноті примножити нашу соціяльну силу".

З бадьорими думками звертається в статті :"Будемо спокійні" - С.Петлюра за підписом -П-.

"Будемо спокійні -- писав він - і не станемо серед погроз на нашу національну культуру гасити свого духа! Ми не діти, щоб никнути додолу головою... не будемо гасити нашого духа!...Не гасити нам духа перед погрозами, а зустріти їх, як мужам сили"...

Вихід "Слова" викликав серед робітництва широкий і радісний відгук.

"Ми стомилися ждучи своєї часописи, свого органу...Звістка про "Слово"... вразила нас, як промінь сонця в темряві. Ми радіємо, нам життя здається яснішим"... Так писала група робітників з Петербургу.

"Ми, українці, -писали інші- долею закинуті на Берестово-Богодухівську рудню, з різних кутків дорогої України... щиросердечно вітаємо вихід рідної газети "Слово"...

Та не пощастило. Наступне, друге число, було сконфісковане в друкарні. А незабаром віддано за діяльність підчас революції 1906 р. редактора газети під військовий суд і заарештовано.

Така ж доля спіткала і тижневик "Гасло", що почав був виходити у Харкові з 19.XI.1915 р. за ред. В.Коряка і розсилався також передплатникам закритої "Згоди". По кількох числах був закритий.

На цьому і скінчилися спроби щодо легальної преси. Залишався шлях нелегального видання. Першим з цих видань був неперіодичний орган Української Партії Соціялістів Революціонерів (У.П.С.Р.) п.н. "Боротьба", що почав виходити 19.II.1915 за ред. М.Ковалевського. Був це перший орган партії, ідеологічні зародки якої сягають 1885 -86 р.р. і в'яжуться з організацією, відомою п.н. "гуртка 13" в Петербурзі.

Стоючи на грунті національно-державного визволення українського народу, виходив цей орган нелегально, відбиваний на міміографі зшитками від 20 до 54 стор. Всього появилося п'ять чисел. Серед співробітників, крім М. Ковалевського, як редактора, були - С. Єфремов, Л. Ковальов, Л. Поланський та ін., що підписувалися прибраними іменами та криптонімами.

Другим органом національно-політичної думки, так само нелегальним, був писаний від руки і відбиваний на міміографі орган Радик.-Демокр. Спілки п.н. "Вільна Думка". Появилося одно число з 1.XII.1915 р.

Того ж року виходило ще кілька нелегальних органів української молоді. З них в першу чергу - "Зоря Київська", а з ч.2 просто "Зоря", місячник середньошкільників, об'єднаних у Всеукраїнську Юнацьку Спілку (Київ. відділ). Виходив з 9.II.1915 р. писаним від руки і відбиваним на шапірографі. Появилося три числа, зшитками в 20 стор. кожне. Останнє число з 7.IУ.1915 р. Серед співробітників були В. Ігнатієнко, пізніш відомий бібліограф української преси, І. Лизанівський, пізніш фундатор і керівник вид. "Рух" у Харкові та ін.

З інших рукописних і відбиваних на шапірографі чи гектографі часописів, що появилися в цей час, можна згадати ще такі, як "Дзвінок" - часопис учнів Київської Дух. Семінарії; "Слово", що його видавали з лютого 1916 р. фельдшери (лік. помішники) та учні військової фельчерської школи за ред. В. Нагорного, якого вийшло двоє чисел; "Праця" - журнал учнів агро-школи в Умані (ч.1. - 87 ст., ч.2 - 133 ст. і ч.3 - 129 стор.), "Юна Україна" - видання учнів миргородської художньої керамичної школи, якого появилося одно число в 170 стор. у Миргороді у грудні 1915 р. Появився був ще журнал учнів гімназії в мовах - українській і російській.

УКРАЇНСЬКІ ОРГАНИ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ.

За межами України, а саме в Петербурзі та Москві, в р.р. 1915 - 1916 виходили: "Наше Життя" (Петербург) та "Тепла Роса" і "Промінь" (Москва). "Наше Життя" виходило впродовж цілого 1916 р. Був це орган україн. соц. дем. робіт. партії (УСДРП), писаний на машинці в кількості 300 прим. Найближчу участь в цьому журналі брали: В. Винниченко, С. Вікул, Л. Чикаленко, П. Феденко, М. Авдієнко та ін.

"Тепла Роса" почала була виходити двічі на місяць з 15.III. 1915 р. за ред. М. Красієвського. Але не встигли видати і двох чисел, як з наказу командуючого ген. Адріянова, за статтю в ч.2 п.н. "Галичина" часопис було закрито.

Більш пощастило тижневику п.н. "Промінь". Був це часопис літератури, мистецтва і громадського життя. Почав виходити з 20.XI. 1916 р. за ред. В. Винниченка, який перебував у Москві під чужим прізвищем. Поява цього часопису у Москві давала можливість уникнути примусової "ярижки" (рос. офіц. правопису). Але цензурні утиски і тут давали себе відчути. Це м. ін. підкреслювала редакція, звертаючись до передплатників з проханням "не дивуватися, коли часопис виходить з опізненням" та ін.... "Нинішні обставини, - писала вона - творять кожної хвилини несподіванки, котрих не потрапить угадати і запобігти їм і найбільш досвідчений журналіст"..

Серед співробітників були: П. Тичина, О. Слісаренко, К. Поліщук, Гр. Чупринка, М. Фіклянський, А. Постоловський, Ол. Журлива, В. Винниченко (ред.), який дав тут: початок роману "Записки Кирпатого Мефестофеля",

п'су "Пригвождені", опов. "Баришенька", М. Івченко -("Хутір"), М. Могилянський, М. Грушевський (статті про гал.-українські землі), С. Єфремов та ін. Були тут також статті до питання про українську нар. школи, про становище робіт. ринку, про українське мистецтво (К. Широцького), на літер. теми, огляди преси, бібліографія, тощо.

Такий був зміст часопису, який, на його сторінках, В. Винниченко характеризує такими словами:

"Передо мною тоненький зшиток, в жовтій, скромній обкладинці. Це майже єдиний український журнал тридцяти міліонів України...І всього тільки цей тонесенький зшиточок! Він нагадує мені дітей, що ростуть десь у підвалах, без сонця, без повітря, в злиднях, в поневірянню, з синіми, зацитьканими, заляканими і скорбно - розумними очима. Так і вчувається що от-от він тоненько - тоненько скаже: "Їсти хочу! Мамо, папи! Хіба не моторошний, не правдивий символ нашого народу цей більше ніж скромний наш "Промінь"?...цей жовтенький символ нашого горя"...

ПРЕСА НА ЗАХІДНІХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

Захопило це горе преси і західні українські землі. За Збручем, під Росією, з українством, здавалося, було покінчено вже в перших же днях війни. І в першу чергу з його речником - пресою. Лишалися зах. українські землі. Довго чекати не довелося. Брутальна і безоглядна ліквідація українського життя вдерлася на зах. українські землі під гаслом " визволення " та об'єднання під " скипетром русского царя всех ветвей русского народа".

Роздавити раз назавжди осине гніздо мазепинства! Стало це завданням російської влади, що прийшла разом з рос. військом. Прийшла вона 21. VIII 1914 р. на чолі з графом О. Бобринським. Прийшла і негайно приступила до "визвольної" акції. Перші кроки позначилися в напрямі нагінок на українську пресу, на яку і було скеровано головний удар. Протягом перших же "визвольних" днів закрито було всі українські часописи. Останніми були :"Свобода" (останнє число з 27. VIII) і "Діло" з датою 23. VIII.

Дня 25. VIII. 1914 р. до ред. "Діла" з'явився помішник военного губернатора Шереметєва підполковник Фатіянов і заборонив надалі випускати газету. Друкарню було опечатано, а за деякий час забрано з неї наголовки "Діла" і "Вістей з Запоріжжа" та заповіджено, що тут друкуватиметься газета п.н. "Военное Слово". Спроба дістати дозвіл на видання української газети зустрілася з боку губернатора з категоричною відмовою. Тимчасом часописи москвофільські і польські впродовж цілої доби окупації продовжували виходити, ставши на послуги російській владі.

Українська преса примушена була шукати можливостей для свого існування в чужині. Так "Діло" почало виходити у Відні. Там же за якийсь час почала виходити і "Свобода".

Щойно в червні 1915 р. повертається українська преса додому. З поворотом австрійських військ перед українським суспільством у Львові стає справа видання свого часопису. На нараді 21. VI. 1915 р. під головуванням др. А. Чайковського, що відбулася в помеш. "Сільського Господаря" висунуто було думку видавати нову газету в двох мовах (україн. і німецькій) п.н. "Український Листок". Проти цього виступив ред. Ф. Федорців, який настоював на відновленню "Діла". Прихи-

льників не здобув.Тоді він же запропонував дати новій газеті іншу назву,бо,мовляв,назва "Український Листок" не личить столичному органу.Ліпше було б,на його думку,дати назву:"Українське Слово". Але нарада і це внесення відкинула,запропонувавши йому взятися таки за видання "Українського Листка".Ф.Федорців погодився,але приступивши до праці,сказав таки зложити назву -"Українське Слово".Та через те,що для видання нового органу треба було мати на нього концесію,що вимагало певного часу,довелося уступити від цієї назви,а використати назву одної з газет,що виходили перед окупацією.Так було взято назву часопису,власником якого був о.Т.Войнаровський:"Нове Слово".

Перше число появилося 23.УІ.1915 р. за ред.Ф.Федорцева та Ст. Чарнецького.А тимчасом було подано прохання на дозвіл "Українського Слова".Дозвіл було дано і вже 12.УІІ.1915 вийшло останне число "Нового Слова",а 13.УІІ.появилося "Українське Слово". До редакційного складу крім Ф.Федорцева ввійшли:Ст.Чарнецький,О.Когут і Калина Величківна.Постійними співробітниками стали:І.Крипякевич та М.Яцьків,з Відня дописував Г.Микитей.

Був це орган,що стояв на позиціях Народнього Комітету та більшости Загальної Української Ради.

Появу "Українського Слова" зустріло суспільство з певною симпатією.Здобуло воно власний круг читачів та передплатників,кількість яких в бігу часу збільшувалася.Почалося з накладу в 2.000 прим,який незабаром піднісся до 5.000 прим.Приступлено було до створення спеціяльної видавничої спілки.Саме в цей час приїхав до Львова о.Т.Войнаровський з вимогою передачі йому газети,бо,мовляв, є вона фактично продовженням "Нового Слова",на зміну назви якого і було взято дозвіл у влади,а не на новий орган.

Видавці ("Український Комітет") погодилися задовольнити цю вимогу."Українське Слово" почало далі виходити за ред.Ст.Чарнецького та С.Голубовича,відбиваючи становище "опозиції" в Загальній Українській Раді (Е.Петрушевич).

Внедовзі по тому повернуло до Львова "Діло",а за ним і "Свобода".

Тоді ж появився у Львові журнал,який почав видавати,по виході з "Українського Слова",Ф.Федорців в порозумінню з Дм.Донцовим та кількома з січового стрілецтва.Був це ілюстрований півмісячник літератури і громадського життя п.н."Шляхи",перше число якого вийшло у грудні 1915 р.Перебувши воєнну хуртовину,протримався цей журнал до 1918 р.Зміст його складався з відділів красного письменства,в якому взяли участь - Р.Купчинський,В.Атаманюк,П.Карманський,Ю.Шкрумеляк, М.Підгірянка та ін.(поезія).На істор.теми містив тут свої твори В. Бірчак,М.Яцьків,що опублікував тут "Танець тіней",Е.Олесницький дав спомини ("Тернопіль... в другій половині ХІХ ст."). Тут же переклади з Р.Тагора,Гавптмана,О.Мірбо,М.Конопницької,Д.Мережковського та ін. В публіцистиці - Дм.Донцов("Народ бастард","Національні святощі", "Дещо про "орієнтації" і б.ін.).

Тут же статті В.Старосольського,В.Залізняка,О.Назарука,Федорцева,сільветки сучасних українських політичних діячів,що їх подав Богд.Молбіт.У відділі критики,науки - велика праця Ст.Балея :"З психології творчости Шевченка" та ін.В галузі мистецтва - праці М. Голубця,І.Крипякевича,музики - Ост.Залеського.Зрештою багатий інформаційний матеріял,рецензії,тощо.

Під оглядом політичним "Шляхи" займали становище студентського з'їзду:захист українсько-державних змагань шляхом сепарації українських земель від Росії.В культурній сфері - орієнтація на - -

західню культуру і розрив з культурою сходу. У внутрішньому житті-опозиційне становище супроти української офіційної політики. Бувши незалежним органом, як виразно зазначив свого часу Ф.Федорців, були "Шляхи" під оглядом політичного напрямку та українського універсалізму – співзвучні з групою "Української Хати", що виходила перед війною у Києві. Фінансовий бік справи. До війни не було майже ні одного українського журналу, що оплачувався б передплатою. Тим більш під час війни, та ще й при тому революційно-національному становищі, що його займали " Шляхи ", яке не тішилося великою прихильностю ширших кол українського суспільства. До серпня 1916 р. дефіцит покривав стрілецький пресовий Комітет. Коли ж більша частина членів того Комітету в одній з битв загинула або опинилася в полоні, журнал опинився без фінансової опори. Це відбилося на його дальшому існуванні. До всього того технічні умови ставили часто непереборні перешкоди: брак складачів, друк. машиністів, брак паперу, тощо. Проте, поборюючи все це "Шляхи" все ж проіснували до 1918 р. виконавши немалозначну ролю в тяжку добу української журналістики.

ПРЕСА УКРАЇНСЬКИХ
СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ
(У . С . С .).

Особливої уваги заслуговує преса Українських Січових Стрільців, видавана в ці часи на бойових фронтах. Були це часописи, писані від руки або відбивані на гектографі. Виходили за дозволом стрілецької команди на власні стрілецькі кошти та на кошти з продажу. Найвищий наклад сягав 100 примірників.

Крім "Вісника Пресової Кватири У.С.С.", були це гумористичні часописи.

Звідомлення, літературні твори, статті на теми мови, літератури, громад. життя і національних змагань – такий був зміст "Вісника".

Нотатки з українського політичного життя в сатир.-гумор. формі, сатира та стрілецький побут, взаємини, легкий гумор, тощо – зміст гумористичних часописів.

Місячник – "Вісник Пресової Кватири УСС" почав виходити у травні 1916 р. в Коші У.С.С. за ред. М. Угрина-Безгрішного й А. Лотоцького. Своїм завданням ставив: "бути дзеркалом стрілецької "новітньої" Січи, де попри звідомлення з життя в Коші та в полі, містилися б і літературні твори, що були б також дзеркалом життя стрілецтва, його думок, ідей, змагань шляхом сонця і краси".

Появилося двоє чисел. Останнє число за червень-липень, присвячене І.Франкові, з нагоди його смерти.

Довше протрималися сатир.-гумористичні часописи. Першим з них був "Самохотник". Перше число писане від руки, появилося 21.УІІ.1915 р. у Камінці біля Скольного в кількості 8 прим. Друге за чотири дні в кількості 3 прим. Починаючи з третього числа – відбиваний на гектографі. З ч. 15 виходив вже в кількості 200 – 300 прим. Був ілюстрований: карикатури артистів – малярів стрільців.

Другим був журнал п.н. "Бомба", що його почала видавати "Артистична Горстка УСС". Перше число появилося в полі (на позиціях) над Стрипою в березні – квітні 1916 р. Старанно писане рукою, з багатьма ілюстраціями. Почав виходити в одному примір. Зміст присвячений був внутрішньому життю стрільців та українській політиці. Як і попередній часопис, зустрінуто було " Бомбу" із зацікавленням і симпатією.

Не меншу симпатію здобув і "Самопал",що "стріляє сам...всяку нечість,лінь,гниль,безхарактерність та подібне хрунівство". Було це видання гектографоване в 16 стор.Перше число появилося у Свистильниках 15.У.1916 р.ч.2 за червень 1916.З третім числом було заборонено "стріляти" і часопис вже більше не появився.

Велике попертя і признання зустрів у стрільців,але тільки у стрільців,часопис п.н. "У.С.С."– Усусус – як стрільці вимовляли літери УСС, і як звали себе.Появилося сім чисел.Останнє число у Відні (1917).

Зрештою –"Тифусна Однодніівка",що вийшла в одному примірнику, як пам'яткова гумористична збірка карантинників,в 44 стор.,писана від руки чорнилом.

Всі ці видання свідчать про той здоровий,бадьорий дух Українського Січового Стрілецтва в жорстоких часах,що поклав міцні основи в його боротьбі за українське визволення.

СОЮЗ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАІНИ
(С. В. У.) ТА ЙОГО "ВІСТНИК".

Поважної уваги заслуговує видавнича і пресова діяльність Союзу Визволення Украіни.Заложений безпосередньо по вибуху війни переважно українськими емігрантами з – під Росії,підніс він гасло української державности.Його органом став "Вістник Союзу Визволення Украіни",який в р.1918 був перейменований на "Вістник Політики,Літератури й Життя".

Почав виходити у жовтні 1914 р.Виходив двічі – чотири рази на місяць,а з 21.XI.1915 як тижневик.Редакція складалася з В.Дорошенка, См.Бачинського та М.Возняка.В міру того,як розвивалося українське національне життя і події на українських землях,став він своім змістом що далі різнороднішим і всебічним.Побіч статтей,що випливали з політичного становища Союзу ,"Вістник" присвячував увагу всім проявам нац.-визвольного руху і життя.Зо всією докладністю обговорювалися тут політичні,культурні та економічні справи українського народу в Австрії.Старанно інформовано про життя в окупованих українських землях (Волинь).

Присвячувано увагу життю українців в російській армії,полонених в Австро-Угорщині та Німеччині та українському життю під Росією. Тут же багатий матеріял про погляди чужинців на українську справу. Зрештою чимало місця займало красне письменство,Давав цей орган різнородну,всебічну і цікаву лектуру в супроводі багатого ілюстрованого матеріялу.Все це зустрінуто було українським суспільством з признанням і прихильністю,що відбилося і в тодішній пресі.Так напр.,"Діло", звертаючи увагу на цей орган,підкреслювало,що його "змагання заслуговує на якнайбільшу прихильність і діяльне піддертя".

ПРЕСА ПОЛОНЕНИХ УКРАІНЦІВ
В ТАБОРАХ АВСТРО-УГОРЩ.
ТА НІМЕЧЧИНИ .

Та найщиріший відгук викликав СВУ і його "Вістник" серед полонених українців. Під його впливом незабаром почали з'являться і свої власні таборові органи.Були це:"Просвітний Листок",що пізніше перетворився у "Громадську Думку" у Вецлярі,"Розвага" у Фрайштадті,"Розсвіт" у Раштадті,"Вільне Слово" у Зальцвельді, тощо.

Що звертає увагу в цих часописах,то це спільна всім їм риса культурности і щирого,теплого тону вкупі із зрозумілим завдань,висловлених такими словами:

"Наша мета була б в деякій мірі осягнена,коли б наші земляки тут,в полоні,не марнували даремно часу...бо ми ж тепер перед тою хвилею,коли скинемо ярмо темноти,ярмо рабства"...

Однозвучний у всіх цих органів був і зміст,що відбивав,з одного боку,змагання редакції виконати своє завдання національного освідомлення,а з другого – найглибші думки відірваних від рідного краю,яким жили і долею якого вболівали.Чулися тут – туга і сподівання та певність в майбутнє.

Початок цій пресі поклав "Просвітний Листок", який почала в р.1915 видавати пресова секція С.В.У. з полонених українців у Вецлярі,як неперіодичний орган.Перших чотири числа вийшли писаними на машинці.З числа п'ятого почав виходити друком (типограф),на початку двічі на місяць,потім тричі і,зрештою,як тижневик.Р.1917 назву було змінено на "Громадську Думку",що виходила шість разів на місяць,а з квітня 1917 р. двічі на тиждень.

Чимало співробітників містили свої твори під прибраними іменами.Менше – за своїм підписом.Були тут поезії О.Кобця,К.Очерета, Чумака,М.Чалого та ін.,а також зразки таких сучасних поетів,як Б. Лепкого,В.Пачовського.Були тут новелі,оповідання,спомини,статті на нац.-політичні та культурні теми.Тут же добре ведений історичний календар ("Розвага"),огляд громадського і політичного руху ("Просвіт.Листок"),вісті з Росії і світу,хроніка таборового життя і т.д. Окреме місце займають тут листи полонених з висловами признання праці С.В.У., листи,що знайомлять з умовами життя і праці полонених і.т.д.Зрештою кутик смутку – посмертні згадки,без яких майже не бувало числа.І все ж, з кожної сторінки тих чисел,з кожного рядка,пробивалася та бадьорість думки і настрою,що формувалися,наприклад,в таких рядках напередодні великого зриву:

"Коли скінчиться війна – писало "Вільне Слово" – то нас жде друга війна,наша хатня війна,жорстока війна з нашим клятим повсякчасним ворогом – з російським правительством".

ІНШІ ОРГАНИ, ЩО ВИХОДИЛИ ПОЗА УКРАЇНСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТ.ВІЙНИ.

Під гаслом цієї війни з рос.правительством і царатом,виходив у Женеві в 1915 р. часопис "Боротьба".Був це неперіодичний орган закордонної організації україн. соціяль.демократичної роб.партії (УСДРП).На чолі з б.видавцем "Дзвону" (Київ) Л.Юркевичем (Л.Рибалкою).Виступив цей орган,з одного боку,з критикою "оборнчеської" політики українців під Росією, а з другого,проти діяльности С.В.У.Вказуючи на деякі ознаки впливу російських патріотичних кличів на певну частину українського суспільства "Боротьба" звертала увагу на утиски та на "азіятське поводження царських посіпак в Галичині і на Буковині" і ставила своїм завданням:"піднести голос проти цих явищ і показати,...що українське робітництво і всі повинні тепер з подвійною енергією готуватися до рішучої боротьби з царськими порядками за політичну волю,за Вільну Україну".Проте,бій за вільну Україну "Боротьба" не вбачала в створенні української держави.Вважала,що український народ ще не доріс до ідеї державности.Звідци гострі і часом необережні виступи її проти С.В.У. та його органів.Виступи ці викликали

відгук в російській,польській та українській пресі.Скористалися тими виступами дехто з російських представників політичної думки. Посилаючись на український орган, посилювали вони свій похід проти українства.Одним з перших був Алексинський,який виступив у місячнику:"Современний Мир".Його виступ зараз же підхопили чорносотенні органи на чолі з "Новим Временем",а в товаристві з ним і " Slowo Polskie ".

З українського боку - крім "Вістника С.В.У.",який гостро зкваліфікував поведінку "Боротьби" й її редактора (Л.Юркевича -Рибалки),відгукнулася Буковинська організація українських соц.-дем. Таксамо відгукнувся один з поважніших представників У.С.Д.П. в Галичині - В.Левинський,журнал "Украинская Жизнь"(С.Єфремов) та "Робітничий Прапор" у Софії.

Буковинські соц.дем.опублікували за підписом своїх уповноважених (О.Безпалка,В.Мороза та ін.) заяву,в якій зазначили своє становище в напрямі боротьби за державність та запротестували словами:

"Мусимо рішуче запротестувати проти ширення очорнюючих,а при тім несправедливих вісток,як,наприклад,Троцького (рос.с.-д.-Брон - штейн) про "Союз",до яких і "Боротьба" прилучається".

Був.ред."Дзвону"(Київ) В.Левинський надіслав з Лозани до "Украин.Жизни" (Москви) листа, в якому дав гостру, негативну оцінку "Боротьби" і Л.Рибалки (Л.Юркевича),зазначуючи,що-"своїм виступом зібрав п.Рибалка в московській українофобській пресі добре заслужені признання й тріюмфи.Він гордий на них!Він радіє ними!Але ми скажемо словами співця Антея з безсмертної "Оргії" покійної Лесі Українки: "Тріюмфи в Римі - то для Грека ганьба!...і закінчував:..."ми можемо тільки підкріпити зкваліфікування П.Милюкова "Боротьби",як "мутного источника"("Реч",8.У.1915); так є, брудного джерела,...за що готові взяти всю відповідальність на себе,маючи на це незбиті докази...Зокрема солідаризуємося вповні з прекрасною статею С.Єфремова,поміщеною в "Украин.Жизни" з приводу п.п.Алексинського і Рибалки".

Відповів і "Робітничий Прапор".Був це не періодичний орган с.-д.напрямку,що виходив в 1915 р. в Софії за ред.М.Меленевського і П.Бензи.Давав він чимало цінного матеріялу,зокрема огляди робітничого життя за кордоном та українського робітництва під Росією, виясняв українське становище супроти війни (В.Темницький) та супроти большевиків.Призначений був,головно,для поширення на українських землях під Росією і користувався поважною симпатією серед полонених українців.

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА В ЧУЖИХ МОВАХ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТ.ВІЙНИ.

З вибухом війни перед українськими громадсько-політичними чинниками повстала справа інформації чужинців про українські змагання.Одним із засобів реалізації цього завдання було створення української преси в чужих мовах. Наслідком цього вже на початку війни почали виходити два органи в німецькій мові.Одним з них був тижневик п.н." Ukrainische Korrespondenzblatt ",який почала видавати у Відні Головна Українська Рада (пізніш "Загальна Українська Рада").Другим згадувана вже тижнева газета п.н." Ukrainische Nachrichten ", орган СВУ.Цей останній почав виходити у Відні з жовтня 1914 р.На початку виходив на правах рукопису і для вжитку преси,а потім вже

як друкований тижневик - газета.Виходив цей орган в кількості 4.000 прим.Розповсюджувано його серед редакцій чужинних пресових органів,серед парляментарів,учених та політичних діячів Австріі, Німеччини та невтральних держав.

Подібне ж завдання виконував журнал у франц.мові п.н." La Revue Ukrainienne ".Був це гарно ілюстрований місячник,що з липня 1915 р.почав виходити в Лозані за ред.А.Зеліба,а потім Е.Бачинського.Перших дві книжки видано було в кількості 7.000 прим. і широко поширено в цілому світі.На початку журнал доходив навіть до Росіі.Р.1916 стало вже тяжче.Так,напр.,англійська цензура перестала журнал пропускати для приватніх осіб і для редакцій.Діставали лише члени обох посольських палат.Так само Італія почала повертати і не тільки числа,вислані до Італіі,але й відмовляти перепускати журнал до Греціі.

Тут же,в Льозані в р.1916 у виданні В.Степанківського почав виходити орган в англійській мові п.н." The Ukraine ".

Зрештою в початку тогож 1916 р. у Будапешті почав виходити за ред. діяча і наукового робітника Угорськоі Украіни І.Стрипського орган п.н." Ukraina "("Украінські справи"),присвячений питанням українсько-мадярських взаємин.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІІ ОДИНАДЦЯТОІ .

1. Як відбилася перша світова війна на українській пресі сх.-укр.земель ?

2. Як відбилася перша світова війна на українській пресі зах.-укр. земель?

3. Яка характеристична риса преси УСС ?

4. Які були органи таборовоі преси українських полонених ? Іх характер і завдання ?

5. Які були органи украінськоі преси в чужих мовах підчас першоі світовоі війни? Які завдання іі і яке поширення ?

ЛЕКЦІЯ ДВАНАДЦЯТА.

РЕВОЛЮЦІЯ 1917 р. І ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ПІД РОСІЄЮ.

Лютнева революція 1917 в Росії принесла свободу друкованого слова. Протягом уже перших місяців українська преса стала на шлях широкого розвитку. Відроджується в центральних місцях, появляється в різних провінціяльних осередках, народжується в найдальших кутках української землі і, зрештою, охоплює собою українські колонії, частину фронту, тощо.

З кожним днем шириться ії мережа, поширюється ії об'єм і завдання.

З шости органів, що виходили напередодні революції зростає вона до 106 органів, досягаючи на 1918 р. 212 пресових органів.

"НОВА РАДА".

Першим українським органом в цей час стає щоденна газета п.н. "Нова Рада". Починає вона виходити з 25.III.1917 за ред. А. Ніковського. Видавало Т-во підмоги літературі, науці і штуці, яке було закладено ще перед революцією. Були тут – М. Грушевський, Е. Чикаленко, С. Єфремов, І. Шраг та ін.

По смерти В. Семиренка (1915 р.) – добродія української преси, згідно з його заповітом Т-во дістало на українські цілі 300.000 руб. На ці кошти і було розпочато видання "Нової Ради" – спадкоємниці попередньої "Ради".

Випускаючи перше число, редакція писала: "Приступаємо до видання щоденної газети в дуже й дуже тяжких та невідрадних умовах технічних. Ясно, що тепер не можна задовольнити українське громадянство ні цим розміром, ні цією технікою видання, отже випускаємо газету в надії, що зовсім незабаром пощастить організувати ширше й з технічного боку краще періодичне видання". Дійсно, незабаром пощастило вид-ву купити у Києві велику друкарню (Барського). Це сприяло ліпшій постановці видання. Але залишилося ще безліч перешкод, а в першу чергу – брак паперу. Була це перешкода, що часто приводила до того, що поважні часописи видавалися на найгірших гатунках паперу, доходячи до пакувального. Не могла уникнути цього і "Нова Рада". Так було щодо зовнішнього боку видання. Інакше було щодо внутрішнього змісту.

Газета чим далі, тим ставала ліпшою. Під вмілою редакторською рукою А. Ніковського+) не уступала вона, зрештою, перед старшими російськими органами, що виходили в цей час у Києві, стаючи небезпечним конкурентом хоч би навіть такій рос. газеті, як "Киевская Мысль", не кажучи вже про інші.

Крім добре веденого інформативного відділу та оглядів преси, як також широко поставленого відділу дописів, не мало спричинився до змісту газети самий склад співробітників. Працювали тут: М. Грушевський, С. Єфремов, Е. Чикаленко, В. Прокопович, Ф. Матушевський, Л. Старицька-Черняхівська, С. Шелухин, С. Русова, М. Левицький, П. Христюк та б. ін.

Поважність обговорювання тем, натхнення переживаної хвилі, добра поінформованість і, зрештою, взагалі культурне ведення органу, – так можна зхарактеризувати цей перший орган цієї доби, побіч якого незабаром

+) пізніш засуджений в процесі С.В.У.

стають інші,що викликають до себе не меншу увагу.

"РОБІТНИЧА ГАЗЕТА".

З 30.III. за ред.В.Винниченка почала виходити у Києві друга щоденна газета. Був це орган Ц.К.Української Соціяль.-Дем.Робітничої Партії (УСДРП) п.н."Робітнича Газета".Ставила вона своїм завданням організаційну працю серед українського робітництва та політичне освідомлення його.Звертаючи увагу на становище недержавних народів під Росією остерігала їх словами:

..."недержавні народи,повинні з великою опаскою підходити до представників пануючого народу й до їх "великих слів великої сили". Закликала "розрубати ті пута,які сковували їх довгими віками"...

"Треба - казала вона - прямо глянути у вічі,треба запамятати, що росіяни,починаючи з деяких крайніх соціялістів і кінчаючи хисткими кадетами,-всі вони одним духом на нас дихають і ніколи не погодяться на тому,щоб недержавні народи самі собі вирішили свою долю". А тому,на думку "Роб.Газета",перед українським робітництвом і народом у цілому стоїть завдання "самому,своїми силами...визволитися від національного гніту".

Спиняючись на розбіжності політичних світоглядів між угрупованнями та між політичними партіями "Роб.Газ." формулює тактику в боротьбі за спільну національну мету такими словами:"Наріжно йти, разом бити".

Так поставлені завдання відбилися на цілому змісті газети. Сторінки її якнайяскравіше відзеркалюють характер часу.Дають огляди визвольного руху на місцях.Містять популярні статті на теми громад.-політичного та культ.-освітнього характеру.Свідчать вони про ступінь підготовки ширших мас в цю добу до нац.-творчого життя.Крім популярних статей на теми само-визначення,Установчої Ради,автономії,тощо, мусіли з'явитися тут статті ще й на такі теми,як,напр.,"яка нам потрібна мова для освіти" і под.

Зверталося тут увагу також на справу організації професійного руху та на огляди робітничого руху з інших країнах.

І зрештою голос в справі організації українського війська.Було їй присвячено кілька статей та уваг,серед яких в першу чергу треба згадати голос самого редактора В.Винниченка та полк.С.Долинського, який дав спеціяльну статтю про військовий вишкіл і творення військових кадрів.

"БОРОТЬБА" І "НАРОДНЯ ВОЛЯ".

За якийсь місяць по виході "Роб. Газ."появляється у Києві ще один щоденник, а саме:"Народня Воля",що його з 4.V.почала видавати Центральний Комітет Української Селянської Спілки.Присвячений був організаційним справам селянства та захисту його інтересів.Свої завдання і напрямні погоджувала вона з тим політичним напрямом,що його займала Українська Партія Соціялістів Революціонерів (УПСР), яка з 1.V. почала видавати свій офіційний орган п.н."Боротьба".

Випускаючи перше число "Боротьби" редакція писала: "Коли наша партія задумала видавати свою газету і назвали її "Боротьба", дехто запитував - яка тепер може бути "боротьба"?За що?З ким?Адже революція скинула царське правительство і самого царя і тепер, мов-

ляв, запанувала в Росії свобода".

"Українська Партія Соц.-Революц.- додає і відповідає редакція- завше боролася не тільки за свободу політичну, але і за свободу будувати новий громадський та економічний лад...І от організувати народ для одностайної боротьби за трудові інтереси - наша задача".

Цій задачі - конкретному розв'язанню та розробці цього питання присвячувано в "Боротьбі" статті М.Шрага, М.Салтана, М.Сріблянського (М.Шаповала) та ін.

Містилися тут інформаційні матеріяли з життя партії, огляди соціялістичного руху, статті на теми нац.-визвольного руху, тощо.

Спиняючись у першому числі на питанні державного ладу часопис стояв на грунті ідеї української державної самостійности. Не виключав можливости федеративного устрою Росії шляхом договоди самостійних держав, що виникли б внаслідок самовизначення недержавних народів, що входили до складу Росії..."в теперішню відповідальну хвилю самовизначення нації...є великою помилкою побоювання виявити себе самостійниками"-підкреслювала "Боротьба" своє становище.

З переходом на щоденне видання - зміст "Боротьби" було поширено, як інформативним матеріялом, так і статтями на політичні теми, оглядом преси, фейлетоном, тощо. Як щоденна газета виходила вона на початку за ред.М.Шрага. Серед співробітників були: М.Шаповал (М.Сріблянський), Н.Григориїв, А.Терниченко (аграрні теми), Гнат Михайличенко (пізніш розстріляний деникинцями) та б.ін.

Р.1918 в УПСР стався розкол. За якийсь час "Боротьба" стала органом лівої течії партії, що оформилася в самостійну політ.партію, прибравши собі назву за органом: "боротьбісти".

ТЕРИТОРІЯЛЬНЕ РОЗГАЛУЖЕННЯ СУСПІЛЬНО ПОЛІТИЧНОЇ ПРЕСИ.

Поза Києвом в р.1917 народжується українська преса суспільно-політичного характеру в таких осередках, як Харків, Катеринослав (Дніпропетровське), Полтава, Чернигів. Перекидається вона і до цілої низки менших осередків, як Біла Церква, Сквира, Бердичів, Павлоград, Золотоноша, Канів і т.д.

У Харкові починає виходити "Р о б і т н и к ". Видає його харківська організація Україн.С.-Дем.Роб.Партії (УСДРП). Своїм завданням ставив він продовжування лінії, що її намітило закрите владою в р.1915 "Слово". У Катеринославі місцева організація УСДРП з кінцем 1917 р. видає "Наше Слово", якого вийшло п'ять чисел. Тут же підчас виборів до міської Думи тією ж організацією видано було одно число "Виборчого Листка до Городської Думи". Р.1918 видає тут УСДРП - "Г о л о с Р о б і т н и к а", якого появилося 25 чисел. Підчас повстання проти гетьманату ця ж організація видає в Катеринославі двічі на тиждень " Н а ш у С п р а в у ", якої вийшло 48 чисел. У Полтаві того ж року почала була виходити щоденна газета-"В і л ь н и й Г о л о с ". У Камянці на Поділлю р.1919 УСДП Галичини і Буковини видає тижневу (потім тричі на тиждень) газету "Боротьба".

Українська Партія Соц.-Револ. мала в Полтаві "С о ц і я л і с т а - Р е в о л ю ц і о н е р а (1917), а у Катеринославі "З е м л ю й В о л ю "(1918). Тоді ж у Харкові почала виходити щоденна газета п.н."Р у х ". У місяці лютому у Вінниці Ц.К.центр.течії УПСР почав видавати свій орган п.н. "Трудова Республіка", яку замінила щоденна газета -"Т р у д о в а г р о м а д а ", що виходила в р.р. 1919 - 1920 під веденням В.Голубовича.

Видають свої органи і інші політичні партії. Так, Союз Автономістів – Федералістів випускає в Умані за ред. В. Камінського свій тижневик п.н. "В і л ь н а У к р а і н а".

У Києві з 7.IУ.1918 р. починає виходити тижневик Української Партії Самостійників – Соціялістів (раніш Українська Нар. Партія, організований М. Міхновським) п.н. "С а м о с т і й н и к".

З інших політичних органів треба ще згадати щоденник повстанців (Махнівців), що почав був виходити в 1919 р. на Катеринославщині п.н. "Шлях до Волі". Вийшло дев'ять чисел.

Крім органів політичних партій виходять в цей час органи загального суспільно-політичного характеру. Переважно все ж на них діють впливи тієї чи іншої партії. До таких органів, крім "Нової Ради" (Київ) на яку мала вплив Українська Радикально-Демократична Партія (пізніш Україн. Партія Соціялістів -Федералістів) належала також "Н о в а Г р о м а д а". Був це щоденник Ради Слобідської України, що виходив у Харкові під впливом коаліції УПСР і УСДРП. По заняттю Харкова совітськими військами і з приходом більшовиць. т.зв. ЦИКУК-и ("Центр. Испол. Комит. Украины") газета ця намагалася ще сказати своє слово, але незабаром була закрита. Ось як розповідає про це один з більшовиків (Д. Ерде) в статті п.н. "Пусть говорят факты" ("Лит. Рев." 1928):

..."я працював у тісному контакті з ЦИКУК і зокрема з Е. Бош...з наказу останньої була закрита петлюрівська газета "Нова Громада"... Коли "Нова Громада" спробувала після її закриття воскреснути під новою назвою, вона відчула на собі тяжку руку пролетарської диктатури, при чому на мене випала честь остаточно прикрити цього петлюрівського "ублюдка" (покруча).

До центральних органів належали ще такі, як "В і д р о д ж е н н я (1918 р. Київ) та "Т р и б у н а", яку в 1919 р. почав видавати З. Біський за ред. Ол. Саліковського.

До центр. органів можна також віднести щоденники, що виходили в таких осередках, як Вінниця, Камянець-Подільський, тощо, що деякий час були осідком уряду та центром цілого українського національного життя. Були це такі органи, як " Н о в а У к р а і н а ", яку з 5.УIII. 1919 р. видавала Прескватира Штадарму (Штабу Дієвої Армії) у Камянці – Под. та "У к р а і н а ", яку там же видавало Інформаційне Бюро, "Р е с п у б л і к а н с ь к і В і с т і " у Вінниці та ін. У Камянці – Под. в цей же час виходили -"Ж и т т я П о д і л л я". Там же почала була виходити "Громада", як орган Сел.-Роб. Клюбу ім. Франка. По кількох числах (вийшло дев'ять чисел) перебрала її місцева організація україн. соц.-рев. перейменувавши на "Трудову Україну", яка потім стала центр. органом УПСР за ред. Во. Голубовича. На сторінках цього часопису м.ін. вперше виступив популярний пізніш гуморист-сатирик Остап Вишня, який писав тут під псевдонімом П. Грунський. Тут же (Камянець – Под.) виходили в той же час ще: "Т р у д о в и й ш л я х", перше число якого появилося 26.УI.1919 р. при активній співучасті професури Українського Університету, "Н а ш Ш л я х", що в р.р. 1919 - 1920 виходив за ред. Іл. Косенка, "Новий Шлях" за ред. Л. Білецького і секр. редакції Ст. Шишківського та "Слово" за ред. Котляренка і при найближчій участі П. Богацького, Н. Григоріїва та ін. Крім матеріялів політичного та інформативного характеру цей часопис ("Слово") подавав чимало матеріялів характеру історичного, літерат.-критичного, тощо. М.ін. в одному з його чисел подані були П. Богацьким цікаві матеріяли п.з. "Ленін в освітленню його партійних товаришів" (з жандармських шпаргалів); тут же було частково опубліковані цінні спомини Ерастова про М. Драгоманова , та ін.

Зрештою виходили щоденні та ін. органи і в інших місцях, що ма-

ли місцевий характер. Так в р.1917 виходили ще такі органи, як "Ч е р н и г і в щ и н а "(Чернигів) двічі на тиждень) та "Ч е р н и г і в с ь к и й Л и с т о к "(тижнево), як продовження традицій Л.Глібова 1863 р."З в е н и г о р о д с ь к а З о р я (1918), "В і л ь н и й Г о л о с "(Полтава), "В і л ь н е С л о в о" (Жмеринка), "Д з в і н "(Здолбуново) та ін.

За періодичністю в р.р.1917 -20 переважав тип тижневика. Були це головним чином, популярні інформаційні часописи, серед яких чимало було виданих Інформац. Бюром Армії. Чимало було такого ж характеру органів, що виходили двічі або тричі на тиждень. Найменше було літературно - наукових місячників.

Окреме місце займають щоденні органи. Впродовж цієї доби кількість їх сягала до 30 органів, при чому найбільш в р.1919.

ДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ЗА ЗМІСТОМ І МІСЦЕМ ВИДАННЯ.

Впродовж 1917 р. і в наступних роках українська преса розгалужується за її змістом. В першу чергу шириться видання преси Української Селянської Спілки. Крім центрального органу у Києві, яким була згадана вже "Н а р о д н я В о л я ", виходять ще "В і с т і У к р а ї н с ь к о ї С е л я н с ь к о ї С п і л к и" та "С е л я н с ь к а С п і л к а ". У Катеринославі (Дніпропетровське) виходить "Селянська Спілка", що перетворилася з "Крестьянского Союза". У Полтаві появляється тижневик "С е л я н с ь к а С п і л к а", у Сквирі тижневик "С п і л к а" та "В і с т і К о м і т е т у", у Бердичеві - тижневик "С е л я н с ь к а Д у м к а", у Чернигові - "Н а р о д н е С л о в о" і т.д. Поруч виходять органи рад селянських депутатів.

Разом з тим розвивається преса, що її провадять Т-во "П р о с в і т а", кооперація та Народні Управи (Земства). З центру перекидається на місця, вкриваючи країну мережею інформативно-просвітніх та кооперативних органів. Так, наприклад, 1917 р. у Катеринославі починає виходити "Вістник Т-ва Просвіти", якого появилося 22 ч.ч., у Павлограді "С т е п ", у Вовчанську (Харк)"Вістник Вовчанського Т-ва Просвіта", у Золотоноші " Вільне Слово" та "Світло" (1918 р. двотижн.), у Херсоні Т-во "Українська Хата" видає "Вісник"(неперіод.), у м. Широкому (Катеринославщина)

Т-во "Просвіта" видає часопис "Зоря"(1917 р. - тижнево, 1918 - місячно), в Одесі з 31 березня 1917 р."Просвіта" видає "Вільне Життя". Між ін. слід згадати також часопис п.н."Гуляй-Польський Просвітянин", що за часів махнівщини виходив в Гуляй-Полі, друкований на машинці з обкладинкою з друкарні загонів Махна.

Зрештою р.1918 Київське Т-во "Просвіта" почало було видавати журнал п.н."Просвітянин", як центральний орган, але утриматися йому не пощастило.

Не менш розвинулася преса української кооперації. Згадаємо хоча б такі її органи, як "У к р а ї н с ь к а К о о п е р а ц і я", що виходила у Києві в р.р.1917 - 18, "Кооперативна Зоря"(Київ), двотижневик "Сільський Господар"- там же та ін. На місцях найбільший розвиток цієї преси припадає на 1918 р. Крім загально-кооперативного та інформаційного матеріялу, знаходять тут місце матеріяли літературного та громад.-політичного характеру. Досить згадати хоч би такі органи цієї преси, як "Наша Спілка", яку в 1917 р. видавав тричі на тиждень Союз Кредит. і Споживчих Т-в у Ромні, тижневик "Союз" в Умані, "Будуччина" у Сквирі, "Кооперативний Листок" в Таращі, двотижневик

"Полтавський Кооператор","Споживач",що виходив у Катеринославі з 1918 р.,а з 1920 р. прийняв совітський напрямок,змінивши назву на "Кооперативне Життя",тижневик "Наша Хата" в Елисаветі та ін.

З преси Народніх Управ (земств) в першу чергу треба згадати "Київську Земську Газету",що виходила в 1917 р. за ред.В.Прокоповича та "Народню Справу",що виходила в р.р. 1918 -19 за участю С. Петлюри,В.Садовського,Н.Григориіва,В.Ігнатієнка,М.Добриловського та ін.Був це тижневий журнал,що виходив в накладі 2.000 прим.Побіч добре поставленої інформаційної частини мав він не менше добре підібраний матеріял літер.історичного характеру та переклади.

Народилася преса Народніх Управ (Земств) і на місцях.Були це такі органи,як щоденник "Звенигородська Зоря","Канівські Вісти"(тижневик),катеринославське "Народне Життя,тощо.

Трошки з історії цього,останнього органу ("Народне Життя"): Губ.Нар.Управа в Катеринославі видавала часопис рос.мовою п.н. "Народная Жизнь".Р.1918 перевела вона серед читачів та громадських інституцій анкету: в якій мові ліпше видавати земську газету?Висліди,що їх Управа опублікувала,були такі:1)за видання виключно українською мовою висловилося 1079 читачів і 44 гром.інституцій,2)в мовах - українській і російській - 4 читачів і гром.інституц.і 3) в мові російській - 3 читачі.

У Камянці Под.Губ.Нар.Управа в р.р.1918 - 19 видавала популярний журнальчик п.н."Село" за ред.М.Бутовського,а р.1919 почала видавати за ред.Кондрацького журнал "Освіта",присвячений питанням освітнього і педагогічного характеру.

Полтавська Губ.Нар.Управа р.1917 почала видавати "П е д а г о г і ч н и й Ж у р н а л" для вчителів початкових шкіл.Участь в цьому журналі взяли педагогічні та культ.-освітні діячі,з яких треба згадати С.Русову,В.Чередниченкову,Чайківського та ін.Заведено було тут педагогічну хроніку,бібліограф.відділ з рецензіями,покажчик книжок для дітей та підручників.Все це викликало до журналу більший інтерес серед учительства.

Крім власних видань Нар.Управи,в багатьох місцях давали ініціятиву та підтримку в організації видання того чи іншого громадського часопису.До таких випадків,як характеристичний,належить,напр.,організація в р.р.1918 газети в Кам'янці Под.Почала вона виходити з 15.XII. 1918 з ініціятиви Подільської Губ.Нар.Управи за головування В.Приходька і при підтримці Т-ва "Просвіта".Названо було її:"Життя Поділля". Першим редактором був проф.Л.Білецький,а секрет.редакції В.Січинський.На початку 1918 р.газету перебрано було місцевим Соціялістичним Комітетом,а фактично місцевою організ.УПСР.Користаючись перебуванням в цей час у Кам'янці проф.М.Грушевського запрошено було його стати на чолі редакції.Проф.М.Грушевський погодився і близько став на початку до тяжчої в умовах того часу,редакційної праці органу,що опинився відтятим воєнними подіями від цілого світу.Секретарем редакції став А.Животко.Поборюючи всі перешкоди "Життя Поділля" намагалося підтримувати нормальний вигляд часопису та орієнтувати читача в надзвичайно складних і тяжких обставинах.З приходом до Кам'янця сов. влади (16.IУ.1919) часопис спробував був далі виходити.Але рішуче і непохитне становище,яке він заняв у захисті української культури і прав українського народу привело до виразного поденервовання сов. влади,що не раз довелося відчути редакції.В одному з чисел на це було дано належну відповідь статтею С.Іваницького (Дир.Учит.Сем. та члена Губ.Нар.Управи) п.н."Юпітере,ти гніваєшся,значить ти не прав".Стаття ця була останньою краплиною в переповнений келих.

Через день – наказ голови Ревкому Мих.Барана+) та секретаря Саму-левича про припинення газети.У наступному числі наказ цей було подано на місці передовоі статті в жалібних чорних рямцях.Число це було конфісковано.Газета перестала виходити.Але й сов.влада пережила його лише кількома тижнями.Під натиском українських військ примушена була звільнити Кам'янець Под.,ціле Поділля і податися далі, після чого знову відродилася українська преса.

Поза розгалуженням,що йшло вказаним шляхом охопило воно також різноманітні галузі потреб суспільного життя.В першу чергу це була ціла низка органів урядового характеру,починаючи з органу Центр.Ради: "Вісти з Украінськоі Центральноі Ради",впродовж 1917 –20 р.р.виходили у Києві такі органи,як "Вістник Генерального Секретаріяту Украінськоі Народньоі Республіки","Вістник Украінського Військового Комітету","Вістник Украінськоі Народньоі Республіки", що його почало видавати Мін.Преси і Пропаганди з 17.XII.1918 р. у Вінниці,"Вістник Міністерства Здоровля й Опікування","Вістник Міністерства Ісповідань", "Вістник Державних Законів" і т.д.

Чимало інформативних органів Украінського Інформат.Бюра Арміі УНР (1919 – 1920 р.р.),як напр.,"Ставка"(Фастів,за ред.Н.Григориіва); пізніш змінила назву на "Украінська Ставка"(Вінниця),"Новини",що виходили в місці перебування передових частин арміі та ін.

Зрештою органи Губ.Комісарів,Гром.Комітетів і под. Видають свої часописи централі професійних організацій,як напр., "Згода",що іі видавала Всеукраін.Фельдшерсько-Акушерська Спілка; "Наша Праця",тижневик Всеукраін.Ради поштових службовців,замісць якоі в р.1918 виходив "Бюлетень Гол.Ради поштово-телеграф.Спілки".Тоді ж у Києві виходив "Вістник Всеукраін.Спілки лікарських помішників і помішниць і акушерок".Всеукраінська Учительська Спілка з вересня 1917 р. при найближчій участі С.Русовоі,С.Черкасенка,Я.Я.Чепіги,О.Дорошкевича видавала свій місячник п.н."Вільна Украінська Школа",що продовжував традицію і завдання свого попередника з передвоєнних часів, яким було "Світло".Появляються часописи молоді–студентів ("Стерно") та середношкільників ("Юнак" у Переяславі,"Каменярі" у Києві) та ін. Про один з цих часописів,згадує Др.Харита Кононенко++) такими словами:"Видавали ми свою газету "Каменярі" де самі писали всі статті, самі були і кольпортерами та майже друкарями,бо всі друкарні були завалені роботою...Скрізь нас,осередчан,було повно,всім ми цікавились,на все живо реагували"...

Зрештою часопис для дітей п.н."Волошки",який звернув на себе увагу і викликав симпатію,як серед дітей так і серед дорослих,своім змістом і гарними ілюстраціями.

Народжується перший на схід.-українських землях двотижневий часопис українського жіноцтва п.н."Жіночий Вістник",як орган Украінського Жіночого Союзу.Поставивши завданням координувати жіночу громадську працю часопис попереджував:"хто надіється...найти якінебудь

+) Бувш.У.С.С.,інструктор кооперації на Поділлю,б.укр.с.-д. потім комуніст,пізніш наук.співробітник Украін.Акад.Наук.Засланий сов. владою за націоналізм.

++) розстріляна німцями у м.Рівному.

феміністичні,суфражистські тенденції,нехай не передплачує "Жіночий Вістник",бо в ньому цієї поживи не знайде".

З 1.VI.1917 починає виходити тижневик,присвячений військовим справам:п.н."Українська Військова Справа".

Виходять "Українські Медичні Вісті" (двотиж.за ред.С.Лукасевича) та правничий орган п.н."Закон і Право".Справам агрономічним присвячує свої сторінки "Вістник Громадської Агрономії",що його з 1918 р.почав видавати Всеукраїнський Союз Земств за ред.К.Мацієвича.Появляється церк.-релігійна преса,як тижневик "Віра й Держава", або "Церковний Вістник Запоріжжя"(Катеринослав).

У р.1918 за ред.П.Зайцева у Києві виходить історичний журнал п.н."Наше Минуле".Думка про видання такого часопису виникла це в 1917 р. серед осіб,що гуртувалися навколо вид-го Т-ва "Друкар",яке в осени того року було перенесено з Петербургу.Завданням журналу редакція ставила освітлювати "невпинну боротьбу українського народу за його політичні права,а також національну своєрідність його традицій в письменстві,культурі і мистецтві".Розгорнувся цей журнал в багатий і різнородний змістом орган,в якому знайшли місце цінні праці та розвідки з історії України,письменства,культури і мистецтва,спомини і листування,матеріяли з побуту та з історії національного-політичного руху.Перше число появилося у серпні 1918 р. в 13 арк.друку накладом в 6.500 прим.Всього за 1918 р.вийшло три книжки в 13 - 15 арк.кожна.З них - друге число було видане в кількості 5.000 прим.,а третє - в 4.500 прим.Участь в журналі взяли найвидатніші наукові і літературні сили того часу.Окладинку виконав був Ю. Нарбут.Вміщено було в цих трьох числах 1918 р.багато цінних праць історичних,дано докладну хроніку культурного життя та силу архівного матеріялу.

Наступна (подвійна) книжка появилася на початку 1919 р.(за сов. влади) в кількості 4.500 прим.У цьому числі,особливо цінному і цікавому знайшла місце низка праць шевченкознавства П.Зайцева,П.Филиповича,С.Єфремова та ін.Тут же опубліковано було текст часопису "Помийниця"(1863 р.),згадку про "Киев.Телеграф",автобіографію І.Шрага та ін.

Цінними виявилися тут відділи"Архів Літературний",в якому подано літер.матеріяли,листування,матеріяли щодо чинности цензури та "Архів історичний" з матеріялами з архівів рос.цивільних та військових урядів,що стосуються українського руху,тощо.

Появляються органи,присвячені книзі.У вересні 1917 р. виходить у Києві перша книжка критико-бібліограф.журналу п.н."Книгар", який починає видавати Вид.Т-во "Час" за ред.В.Старого (Королів - Старий).У вступній статті журнал цей писав:

"Раніш критико-бібліограф.роботу більш менш виповняла наша загальна преса.Тепер же...загальна преса просто немає місця і змоги в потрібній мірі виконувати це завдання.Тому виявляється справді пекуча потреба в спеціяльному період.органі"...

Журнал цей розгорнувся в книголюбський орган ширшого характеру. Крім широко поставленого відділу "Критики і бібліографії" на його сторінках з'явилася довга низка цінних статтей на теми книгознавства, журналістики і літератури.Досить згадати ту хоч би такі з них,як - "З історії книги на Україні" В.Модзалевського,"Свято книги"Гр.Дмитренка,"Загальні принципи технічн.організації бібліотеки "С.Кондри, "Кольорові папери"(в справі окладинки)К.Широцького,"Завдання української журналістичної бібліографії"С.Кондри,"Україна в освітленню европейської преси"Г.Гасенка,"Українська преса в Америці"А.Яриновича та ін.

ча та ін.

Участь в журналі, крім вже згаданих авторів, взяли ще такі, як Дм.Дорошенко, М.Левицький, Ор.Левицький, А.Ніковський, С.Русова, Ю.Тищенко, Е.Пильченко, О.Мицюк, Л.Лобода, О.Кошиць, який дав тут більшу замітку про "Народні мелодії з голосу Лесі Українки, які записав К.Квітка, П.Зайцев, Старицька-Черняхівська та ін.

Тоді ж у Полтаві Педагогічне Бюро при Губ.Нар.Управі починає видавати двотижневик "Книжний Бюлетень", а в р.1919 у Києві Всенародня (Всенаціональна) бібліотека за ред.Іг.Житецького видає зшитками в 4-5 арк.квартальник, присвячений бібліотекознавству п.н. "Книжний Вістник". Відновляється науковий трьохмісячник українознавства під проводом М.Грушевського, що його видає Українське Наукове Т-во у Києві.

Починають виходити -"Театральні Вісти" (тижневик) та "Мистецтво", що виходить в 1919 р. у Києві за ред.Гната Михайличенка та М.Семенка.

Поруч з "Літ.Наук.Віст.", що по перерві знову починає виходити, появляється ілюстрований журнал п.н."Універсальний Журнал". Була це спроба т.зв.родинного журналу. Який починає видавати у м.жовтні 1918 р.Т-во "Грунт" у Києві за ред.Ів.Немоловського. Секретарем редакції був П.Ковжун.

Зустрінуто було цей новий тип літературного часопису прихильно. "Книгар" відгукуючись на перше число підкреслив, що "перша спроба робить цілком приємне враження". "Центральне місце - писав він далі... безперечно належить по формі статті М.Сріблянського (М.Шаповала):-" Quo vadis Україно?". Легким стилем, граючись парадоксами --писав В. Старий (Королів)- дає Сріблянський інтересно скомпонований прогноз сучасного світового соціяльно-політичного катаклізму і закінчує його бадьорими нотами оптимізму. Це власне не публіцистика, а тема для національного роману".

Участь в журналі крім згаданих взяли: П.Тичина, Як.Савченко, який крім поезій дав тут цінну статтю про український театр ("Молодий театр"), Кл.Полщук, М.Обідний, та ін. Крім літературного відділу ілюстрованого образками А.Ждахи, О.Кисілевського та ін. мав журнал огляди життя на українських землях і закордоном, огляди нових видань, літерат.нових та ін.

У квітні 1919 р. появляється літерат.-мистецький журнал-місячник п.н."Музагет" (відразу за три місяці), в якому взяли участь переважно символісти, як літ.-мистецька група.

Зрештою в р.р.1917 -19 виходить літерат-науковий місячник п.н. "Шлях". На початку виходив він у Москві (чотири числі) за ред.Хв.Коломійченка, а потім у Києві. Продовжував він напрям "Української Хати". У вступному слові редакція заявила, що "ніколи в історії не було так повно поставлено перед Українським Народом вогняне питання: бути чи не бути". А тому -"поширення, звищення і розквіт рідної культури на початках самостійности України при федеративній згоді з іншими країнами - все це мусить об'єднувати українців, як всенародне гасло".

Серед співробітників згадаємо тут хоч би такі імена, як М.Вороний, О.Олесь, Гр.Чупринка, Хр.Алчевська, О.Кобилянська, М.Шаповал, П.Тичина, М.Рильський, які виступили з творами поетичними, оповіданнями, новелями. Тут же статті на теми мистецтва (О.Агієнка, Б.Підгорецького про П.Синицю), на теми літературні (М.Сріблянського - М.Шаповала), охорони історії памяток М.Біляшевського. З публіцистичними статтями виступили тут О.Ковалевський, А.Товкачевський, який в статті "Наші сусіди і ми" дав продовження і розвиток думок, порушених ним ще в "Українській Хаті" (в 1914 р.) в статті п.н."Великороси та ми" та ін.

Подекуди з'являються літ.наук.органи і на провінції. Перед веде молодь. Так, напр., у Кам'янці-Под. з 31.ІІІ.1920 Рада Студ.Представни-

ків Українського Університету починає видавати за ред.Ю.Липи журнал п.н."Нова Думка".

Зрештою гумор.-сатир.часописи.Першим в 1917 р. появився двотижневик п.н."Гедзь".Як зовнішнім виглядом,так і внутрішнім змістом дуже відрізнявся він від свого попередника "Шершня" і то не в свою користь.Не більш можна сказати і про "Репяхи",що виходили в 1918 р. Інакше виявив себе "Будяк",тижневий журнал гумору і сатири,що почав був виходити р.1917 у Києві за ред. С.Паночіні.Роблячи огляд цього часопису "Книгар"(В.Старий-Королів) слушно підкреслював,що перше,що звернуло увагу в цьому журналі це досвідченість редактора,чепурність і охайність зовнішнього вигляду."Судячи по першому числу,-закінчував свою замітку В.Старий - можна сподіватися,що "Будяк"...має всі данні зробитися цікавим матеріялом для дозвільного читача в інтелігентних українських родинах".

ПРЕСА,ЩО ВИХОДИЛА ПОЗА УКРАЇНСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ.

Появляється в цю добу українська преса і поза українськими землями.В Росії були це,в першу чергу,органи,що в 1917 р.виходили у Вороніжі,призначені для земель Подоння(украін.землі Вороніжчини і Курщини).Було їх два:"Праця та Воля" й "Інтернаціоналіст".Перший ("Праця та Воля") був органом Українського Бюра і виходив за ред.Пономаренка.Другий ("Інтернаціоналіст") -Окружного Коміт.Украін.Партії Соц.Рев (УПСР),що виходив підчас виборів до Установчих Зборів.Зазначуючи становище української нації,як рівної між іншими націями,орган цей виразно підкреслював свій погляд на інтернаціональну ідею саме з цього становища.Обидва ці органи,виходячи у Вороніжі розповсюдження мали фактично в українських повітах Вороніжчини.

Появляється українська преса і в українських колоніях та ін.ін. місцях скупчення українців.У Благовіщенську,на Амурі,Українська Рада видає газету "Українська Амурська Справа",у Харбині з 5.XI.1917 виходить літературний,політичний й економічний тижневик Манджурської Окружної Ради п.н."Засів",там же (1922) виходить орган Української Громади п.н."Вимоги Життя", у Хабаровську - тижнева газета "Хвиля України" з гаслом:"боротьбою досягнемо права на землю і волю",там же Українська Рада видає тижневик "Ранок",у Владивостоці за ред.Д.Боровика виходить тижнева газета "Українець на Зеленому Клині", тут же в 1919 р. виходить щоденна газета п.н."Щире Слово",а потім "Громадська Думка",якої появилося тільки троє чисел за ред.В.Ковтуна.Припинилася через горожанську війну.На Сибіру в 1917 р. виходила газета п.н."Українець на Сибіру "(Омськ)

Появляються українські часописи і на Кавказі.Першим з них були "Українські Вісті Закавказу",що в 1917 р. видавала двічі на тиждень Українська Громада в Тифлісі за ред.А.Дражевського,а р. 1918 тут же виходила двічі на тиждень велика газета п.н."Українська Народня Республіка",яку видавала Краєва Рада за ред. С.Чалого (П.Куцяка) і при найближчій участі - Л.Шрамченка,Соколянського та А.Дрожевського. У Трапезунді (1917) Українська Громада видавала "Вісти Громади Українців в м.Трапезунді",що виходили двічі на тиждень за ред.Хименка.

Виходять в 1917 р. українські часописи на Білорусі у Мінську. Український Військовий Комітет Західнього Фронту видає свої "Вісти".

В Естонії (Валк) Рада українців XII армії видавала тричі на тиждень "Український Голос"; там же група українців за ред.Скнара і К.Поліщука видавала двотижневик "Досвід".Видавали військові українці свої часописи в Ризі та ін.місцях.

У Москві виходив місячник "Сонце України"(1917),у Петербурзі -"Наше Життя",що мав свій нелегальний початок ще перд революцією.

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА НА КУБАНІ.

До революції 1917 р. на Кубані не було жадного українського органу.Лише в 1914 р.були спроби використати сторінки газети "Кубанський Край",що виходила в Катеринославі.Тут часом появлялися замітки українською мовою. Так само використовано гумористичний часопис "Кубанецъ",де від осени 1911 р. до кінця 1912 р. був український відділ.Щойно в 1917 р. народжується тут українська преса.У Катеринодарі починає виходити тижнево - "Чорноморецъ",а в Новоросійську за ред. П.Вороніна тижнева "Чорноморська Рада".У вересні 1918 р. там же за ред.О.Досвітнього виходить щоденна газета "Чорноморський Українець".Були це газети,головно,інформаційного характеру,на сторінках яких можна було бачити також популярні статті та фейлетони.

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА В ЧУЖИХ МОВАХ :

З органів в чужих мовах поширений був "Столичний Голос". Була це щоденна газета,яку в 1919 р. видавав у Києві в рос.мові З.Біський за ред.О.Саліковського.Там же в р.1917 виходив в рос.мові орган українських соц.-революціонерів за ред.І.Маєвського п.н."Конфедералист",що стояв на грунті держав.самостійности України.Р.1918 в Одесі виходила газета "Молодая Украина".

В нім.мові виходили: місячник " Die Ukraine "(Берлін, 1918)," Ukrainische Blätter "(Відень,1918) та ін." Die Ukraine "виходила за ред.Акселя Шмідта (1870 -1942) - нім.журнал,основника (з проф.Рорбахом) і генерального секретаря Нім.-Україн.Т-ва,автора праці п.з."Ukraine Land der Zukunft ". " Ukrain.Blätter ",до співробітництва в якому запрошено було нім.публіцистів,мав виходити 8 разів на місяць в накладі 8 - 10 примірників за ред.В.Калиновича.З великого розмаху однак з кінцем 1918 р. нічого не лишилося.

У франц.мові - "L'Ukraine " в Лозані 1919 р.,а в Парижі р.1920 " France et Ukraine ".В останньому брали участь франц.журналісти.З українців -Др.І.Борщак та ін.З чужинців - E.Hins ("L'arf Ukrainien"),F.Forestie ("La Tactigue Moscovise), F.Fesser та ін.

Подавано тут також переклади з творів українських письменників.

З лютого 1919 р. у Римі почав виходити в італійській мові двотижневик "La voce dell' Ukraina "- поважний інформац. орган,який давав також і більші праці на історичні,літературні, мистецькі та економічні теми.

На початку 1920 р. в Атенах,старанням М.Левицького,який заступав місце голови Української Дипломат.Місії після смерти Ф.Матушевського,почав виходити інформ.часопис грецькою мовою п.н. "Епітеоресіс Елліно -Украінике ".

У редагуванні та в поборюванні ворожих виступів багато допоміг поважний грецький історик проф.Атенського Університету Каролідіс,який,м.ін.,дав для першого числа огляд історії України та її стосунків до Візантії.

Зрештою в р.р. 1919 – 1920 у Софії, виходили два органи в болгарській мові. Були ними: "Украинско Слово" – неперіод. інформ. видання в формі журнальчика і "Украинско-Българси Прѣгледъ". Обидва почали виходити в другій половині 1919 р. Брали в них участь такі представники болгарської суспільної думки і науки, як проф. Д. Шишманов, Д. Страшмиров, Никола Балабанов, Др. Ст. Младенов та ін.

ПОЧАТКИ КОМУНІСТИЧНОЇ ТА ОФІЦІЙНОЇ СОВІТСЬКОЇ ПРЕСИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ. ТРИ ДОБИ РОЗВИТКУ.

З приходом в Україну совітської влади, приходить ступнева, але рішуча ліквідація національної української преси. Залишається і в дальшому розвивається лише преса комуністична, що стоїть на грунті совітському. Початки цієї преси сягають ще кінця 1917 р. коли (19.XII) появився перший орган совітської влади, утвореної Москвою в Харкові п.н. ЦИКУК (Центр. Исполнительный Комитет Украины. Був це "Вістник Української Народньої Республіки", назву якого друковано в мовах – українській і російській, а зміст переважно в мові російській.

В міру захоплення українських земель совітською владою в зайнятих нею місцях з'являлася і совітська преса. Розвиток і стан її творить нову сторінку в історії журналістики на українських землях. Можна її поділити на три виразні доби.

Перша – коли ліквідуються органи української національної і соціялістичної думки, що не стояли на грунті совітської дійсности. Залишається ще на короткий час преса, що приймала цю дійсність в надії знайти в ній розв'язку національних вимог українського народу. Були це кілька органів "боротьбистів" та незалежних українських соц. ідем., що об'єднавшися, створили Українську Комуністичну Партію (УКП). Органами "боротьбистів" в першу чергу був центральний – щоденник п.н. "Боротьба", якого р. 1920 за ред. В. Еланського (Блакитного) вийшло 75 ч.ч., "Трудове Життя", що виходило у Києві до 25.III. 1920 р., та декілька назв на провінції. Незалежна УСДРП мала у Києві своїм центральним органом щоденник п.н. "Червоний Прапор", що виходив у 1918 р. і став в р. 1920 органом Організаційного Комітету Україн. Комуністичної Партії (УКП). Виходило в цей час кілька органів цієї партії і на провінції, як "Червоний Шлях" у Кам'янці-Под. та ін. Незабаром УКП. примушена була влитися до новоствореної КП(б)У (Комун. Партія більшовиків України), як до територіяльної партії і ліквідувати свої органи.

Початки преси КП(б)У українською мовою припадають на березень 1919 р., коли у Києві Губ. Коміт. цієї партії почав видавати щоденну газету п.н. "Більшовик", а у Харкові – Центр. і Харків. Коміт., щоденник п.н. "К о м у н і с т – К о м м у н и с т".

Побіч – починає виходити центр. орган сов. влади п.н. "Вісти – "Известия" Всеукраїн. Центр. Викон. Коміт. Рад. "Як щоденна газета виходять вони спочатку в мовах рос. і українській, а з ч. 131, коли редакцію перебирає В. Блакитний (Еланський) – тільки в українській. З цього моменту стають "Вісти" фактично на той час єдиним органом, що гуртує дійсно українські сили, що пробували пристосовуватись до радянської системи.

Стан української преси в порівнанні з російською пресою в Україні 1919 – 1922 р.р. можна бачити з числових даних, що їх подають В. Ігнатієнко і А. Русанов. Р. 1922 на 222 органів російською мовою, органів в українській мові було 173, з яких на комуністичну пресу припадає 21 назва.

У наступних роках відбувається різкий упадок загальної кількости органів. Але одночасно зростає кількість органів комуністичних. Так, в 1920 р. на 73 українських органів припадає вже 63 органи комуністичних (російських органів виходило в цей час 151, з яких 120 комун.), в 1921 р. на 77 україн. органів – 75 комун. З цього ж року починає зростати російська преса, даючи вже 188 органів, з яких 169 комуніст. (на 75 комуніст. органів українською мовою). Зрештою р. 1922 українська некомуністична преса цілковито зникає. Залишається преса лише партійно-комуністична та офіц. совітська, що поступово взаємно покриваються. Українською мовою цього року виходить 56 органів. За місцем видання розподіляються вони так:

Київщина	–	22
Харківщина	–	20
Полтавщина	–	7
Катеринослав.		3
Поділля	–	2
Херсонщина	–	2

Переважна кількість органів припадала на центри. Так, Київ мав 16, Харків–18, Полтава–3.

З 1923 р. кількість преси українською мовою збільшується. Головно збільшується кількість газет. Поширюється їх видання на місцях (села, фабрики, тощо). Це підводить розвиток совітської преси до другої доби.

Друга доба визначається національною політикою сов. влади, відомою під назв. "українізації". Тягнеться вона від 1924 до 1930/31 р. На цю добу припадає переведення багатьох центральних і місцевих органів на українську мову та збільшення їх кількости.

Тоді ж відбувається розвиток щоденної газети "Вісти" в напрямі скупчення визначніших українських літературних, наукових і журналістичних сил. Це ж становище затримується у "Вістях" якийсь час і по смерти В. Блакитного (Еланського 1925), наступником якого в редакції приходить Е. Кас'яненко. На сторінках додатку до "Вістей" п.н. "Культура і Побут" з'являються відомі памфлети М. Хвильового, де підносить він історичне гасло "Геть від Москви". Тут же праці М. Шрага, П. Христюка, М. Чечеля з економіки, історії, техніки, тощо. Зрештою, сторінка гумору і сатири Ост. Вишні (П. Губенка – П. Грунського), що спричинюється до особливої популярности часопису серед ширших кол.

До цього ж часу належить народження і розвиток таких літературних, наукових, мистецьких органів, як "Вапліте" (Вільна Акад. Пролетарських Літератів) під проводом М. Хвильового, а пізніш, як спадкоємець "Вапліте" – знаменитий "Літературний Ярмарок" і потім "Пролітфронт", "Червоний Шлях" за ред. Грінька (1923), "Життя і Революція", "Радянська Література", та ін., органи, що принесли в українську літературу чимало добірного зерна, порушили чимало проблем літературного, національного та соціяльного світоглядового характеру. Цеж саме відбилося на сторінках літерат.-критичного органу п.н. "Критика". Не меншого значення здобуває освітньо-педагогічний орган п.н. "Радянська Освіта". Народжується високоцінний своїм завданням і змістом бібліологічний орган п.н. "Бібліологічні Вісті", перших двоє чисел якого виходять в кількох примірниках друкованих на машинці, після чого розгортається він в солідний друкований орган. Зрештою відновлюється, з поворотом з еміграції проф. М. Грушевського науковий орган українознавства – "Україна", як орган історичної секції Всеукраїн. Акад. Наук.

Тимчасом сов.влада виявляючи і студіюючи цей розвиток українськоі думки,праці і творчости через відповідні чинники,що поволі проходили у всі його клітини,готує свій перехід до новоі національноі політики,що наступає з р.р.1930/32,як третя доба.

Приносить вона рафіновані,цинічні методи ліквідаціі українськоі національноі думки і характеризується двома основними моментами:1)фаворизування жаргону в пресі,як шлях до мовноі асиміляціі і 2) протиставлення до ідеі українства - ідеі совітськоі батьківщини ("сов.отечества") і братання українськоі культури з російською на користь останньоі.

Як наслідок - широке розгорнення ліквідаціі всіх органів,що крізь совітську дійсність змагали до збереження чистоти українськоі мови і розвитку українськоі культури,письменства,науки.

Був це час коли прозвучали постріли Хвильового і Скрипника. А за ними довга низка визначніших журналістів,письменників,наукових робітників та громадських діячів йде до північних конц.таборорів і на смерть.

Досить згадати тут хоч би такі імена найближчих співробітників та редакторів преси перших двох діб,як -Г.Грінько,Ол.Шумський ("Червоний Шлях"),О.Дорошкевич,М.Терещенко,Е.Черняк,Антоненко ("Життя і Революція"),Гр.Косинка ("Нова Громада"),Мир.Ірчан (А.Бабюк)-("Західня Украіна"),М.Семенко,Г.Шкурупій ("Нова Генерація") та багато ін.,не кажучи вже про проф.М.Грушевського,як редактора "Украіни".Р.1930 журнал цей з наказу влади перестав виходити.Відновлено було його через 10 місяців,на цей раз вже за редакцією колегіі в складі П.Шурана,М.Іваненка,С.Скомського та М.Качеровського.

Беручи свій початок в р.р.1930/32 ця - третя доба преси сов. Украіни тягнеться до другоі світовоі війни,розгортається і поглиблюється в позоенні сорокові роки.

КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ЛЕКЦІІ ДВАНАДЦЯТОІ.

1.Які щоденні органи виходили в р.1917 на сх.-укр.землях?Іх характеристика та суспільно-політичний напрямок ?

2.Як ішов розвиток українськоі преси 1917 -1920 р.р. на схід.укр. землях? Типи часописів.Іх характер та співробітники.

3.Які органи українськоі преси виходили в 1917 р. поза українськими землями?

4.Якими характеристичними рисами визначається початок і розвиток совітськоі преси на сх.укр.землях ?

ЛЕКЦІЯ ТРИНАДЦЯТА.

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА ЗАХ.УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ПО ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ.

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА НА ГАЛИЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

По першій світовій війні українська преса на галицько-українських землях виступає речником національних інтересів в боротьбі з польським змаганням до опанування цих земель.Одночасно з тим стоїть вона на грунті об'єднання всіх українських земель і національно-культурного всеукраїнства,що вилилося і оформилося в акті 22 січня 1919 р.

У житті української преси ця доба визначається в першу чергу припиненням старшого щоденного органу,яким було "Діло",що сталося по відступі зі Львова українських військ і влади 29.IX.1918 р. Цього ж дня до редакції з'явилися польські військ.жандарми з письмовим припорученням ген.Розвадовського:газету закрити,редакторів придержати до дальшого зарядження,друкарські черенки забрати в користь польських військ,а машини здемонтувати.

Щойно у 1920 р. замість "Діла" починає виходити -"Українська Думка",а р.1921 за ред.М.Струтинського -"Український Вістник".Р.1922 виходить -"Громадський Вістник".Виходить він за ред.Ол.Кузьми до 31.УІІІ.1922,а з 1.IX. відновлюється "Діло".

"З теперішнім відновленням - писала редакція - вступає "Діло" в 40 рік свого існування,вступає з гордістю на свою минулу працю"...Та не довго довелося протриматися.Всього два місяці.З кінцем жовтня,не зважаючи на тяжкий стан здоровля нач.редактора Ф.Федорцева,який мав гострий катар легенів,було його заарештовано.За ним пішли до арештів та в'язниць його заступники і ближчі співробітники : М.Струтинський,М.Голубець,Р.Голіян та ін.А 8.XI.1922 р."Діло" було закрито.З 2.І.1923 його знову заступив "Громадський Вістник",який виходив до 3.ІУ.1923 р. коли відновлено "Діло".

На цю ж добу припадає вихід таких органів,як газета "Вперед", що виходила тричі на тиждень,як третій річник соц.дем.напрямку,перше число якого за ред.Порф.Буняка появилося у Львові ще 27.XI.1918 р. щоденник "Добра Новина",як орган теж україн.соц.дем.партії,що виходила в мовах - українській і польській;тижневик громадського життя "Будуччина" і врештою побратим "Діла",що р.1918 вступив до 32 р. свого життя,а саме:"Свобода",яка виходила за ред.М.Струтинського.

З переходом української влади до Станиславова,перейшла туди і "Свобода",як тижневий орган Нар.Комітету.Тоді ж у Станиславові почав виходити "Народ",як щоденник Україн.Радик.Партії,при участі М.Шаповала,М.Євшана,В.Пачовського і за ред.М.Балицького.Другим щоденником була тут "Республика" за ред.Ів.Кревецького .Тут же виходили ще:щоденник "Нове Життя",тижневик"Воля" та "Станиславівський Вістник".

З провінціяльної преси цього часу можна згадати в першу чергу "Золочівське Слово",що визначалося широко поставленою,як на той час,інформацією.Виходило двічі на тиждень з листопада 1918 р. передавши на початку 1919 р.редакцію до рук М.Голубця.У Бережанах виходить тижнево -"Бережанський Вістник",як орган повіт.Нац.Ради, за ред.М.Західного;у Чорткові - селянський часопис п.н."Наша Земля";у Коломиї -"Покутський Вістник",що появлявся двічі-тричі на

тиждень та "Січовий Клич"- тижневик Українського Січового Союзу, у Перемишлі – тижневик україн. робітництва п.н. "Українська Робіт. Газета" та "Український Голос", що протримався до пізніших часів; у Тернополі політ.-економ. щоденник "Українські Вісті" за ред. Ф. Булата та ін.

Всі ці органи чутливо прислухалися до проявів нац.-політ. життя доби. Крім згаданих оглядів політичного життя на українських землях і закордоном такі органи, як "Гром. Вістник" і "Діло" звертали пильну увагу на місцеве життя, даючи йому спеціяльні додаткові сторінки, називали їх "Вістниками". Так появилися "Станисл. Вістник", "Тернопільський Вістник", Чортківський Вістник" та ін., ба, навіть-"Волинський Вістник". Тут же були заведені сторінки -Вісники: літературний, економічний, спеціяльно-жіночий. Крім того появилося тут чимало цінних праць та оглядів на теми історичні, літературні, шкільництва, музейництва, мистецтва, україн. журналістики, нац. політичні, тощо. Досить згадати з них хоч би кілька таких, як: "Українська справа на міжнарод. конгресі двіста роікв тому назад (1728)-І. Борщака; "У справі методики нац.-визвольноі боротьби" О. Бочковського, "Літ. Наук. Вістник" И. Рудницького та баг. ін.

Умови, в яких довелося існувати українській пресі з перших же днів польськоі влади на українських землях, характеризуються низкою фактів ліквідаціі поодиноких органів та ув'язнення редакторів і тими конфіскатами, що сипалися з боку прокуратури. Але цього не було досить. На сторінках поодиноких органів залишилися факти, що свідчать про те, наскільки була утруднена стежка українській пресі до іі читачів і передплатників.

Та не зважаючи на всі труднощі, українська преса Галичини щодалі тим все міцніше ставала на грунті захисту національних змагань і народніх інтересів. Впродовж часу від історичного дня, коли Радою Амбасадорів вирішено було долю галицько-українських земель (1923), до приходу сов. влади 1939 р., поруч з органами нац.-політ. та інформаційного характеру, пощастило укр. пресі охопити собою всі галузі українського життя.

Крім вже згаданих нац.-політ. органів ("Діло", "Вперед", "Земля і Воля" та ін.) народжуються нові та відновлюються старші, що стають речниками поодиноких політичних угруповань, партій чи течій. Разом з політично-інформ. органами приступають вони до видання також часописів ідеологічного характеру, як також додатків чи окремих видань, що ставлять завданням організацію суспільноі думки в дусі своєі ідеологіі. Так, Україн. Нац. Дем. Об'єднання (УНДО-я), стоячи близько до "Діла" продовжує видання тижневоі "Свободи". Україн. Соціялісти-Радикали відновляють "Громадський Голос", а потім починають видавати такі ідеологічні органи, як: "Проти Хвиль" (1928-1929) та Живе слово" 1939). При "Гром. Голосі" починають виходити, як додаток "Молоді Каменярі", що пізніш стають органом руханково-спорт. організаціі "Каменярів". При ньому ж ("Гр. Голосі") починає в тридцятих роках виходити літерат. додаток п. н. "Сніп".

Міцно стоячи на засадах покладених Мих. Драгомановим, продовжуючи традицію своіх попередників, ("Гром. Друг", "Народ", "Життє і Слово" та ін.) під вправною редакторською рукою М. Стахова та О. Павлова здобули ці органи популярности серед ширших кіл українського селянства та поступовоі молоді.

Роблять спробу відновити свою пресу також і україн. соціяль-демократи, що після розбиття партіі і захоплення комуністичним крилом іі органів -"Вперед" та "Земля і Воля", опинилися в тяжкому організаційному становищі. Ці спроби виявилися у появленні кількох органів, що мали короткий вік. Були ними: "Вперед" та "Робітнича Трибуна", як також одноднівки: "Робітнича Думка" (1924) та "Робіт-

ниче Слово"(1938),якого вийшло двоє чисел.

Українські націоналісти згуртовані в "Укр.Військ.Організ." (УВО),а потім в "Організації Українських Націоналістів (ОУН) та групи,що ближче стояли до них,приступають в 1923 р.до видання часопису "Заграва",як органу Україн.Партії Національно Робітничої. Пізніш виходять такі органи націоналістичного напрямку,які:"Вісті", "Наш Клич","Голос Нації" і,зрештою,тижнева газета"Голос" у виданні Б.Кравцева,змінюючи один одного внаслідок адміністративних впливів.

Під час виборчої кампанії доСойму р.1935 почала була виходити у Львові газета "Рідний Грунт".Був це тижневий орган націоналістичного напрямку,що в гострій,а часом і в нестриманій формі,виступив проти всього політ.-організованого українського суспільства. Його наступником пізніше виявив себе "Авангард",що виходив в Коломиї в р.р. 1937-38 і своїми виступами,як формою так і змістом перевищив свого попередника.Вцих же роках (1936) почав був виходити,подібний згаданим,декадник-газета п.н."Фронтом",що голосився до націоналістичного напрямку та ставав своїм завданням "боротьбу з комунізмом,марксизмом і матеріялізмом".+)

Поруч з цими органами з 1935 р. починають виходити часописи організації,що виникла під проводом Дм.Паліїва,б.члена УНДО – п.н. Фронт Національної Єдности (ФНЄ).Були це:щоденна газета "Українські Вісті",за ред.Д.Гладиловича та тижнева газета "Батьківщина".Пізніш появилося кілька чисел ідеологічного органу ФНЄ п.н."Перемога",одним з визначніших співробітників,якого став Іванейко (псевд.Шлемковича).

З органів нац.-клерикальної думки першою була "Нова Зоря",що почала виходити з 1926 р.двічі на тиждень,як орган Україн.Католицької Організації,редактором якої став О.Назарук.Своїм політичним настановленням орган цей часом консолідувався з напрямком сучасного гетьманського руху.З 1927 р. починає виходити тижнева газета п.н."Правда",яку видає Інститут Непороч.Зачатія П.Д.

Обидва ці органи відбивали нац.політ.становище,що його займав епископ Хомишин.В р.р.1928 і 1931 поруч з цими органами народжуються органи,що йдуть під впливом і за допомогою митроп.А.Шептицького, відбиваючи його нац.-політ.наставлення і думки.Були це – ілюстрований тижневик п.н."Неділя",що під вправною журналіст.рукою Р.Голіяна,здобув в українській журналістиці одно з поважних місць та "Мета",що стала тижневим органом "Україн.Обнови".Разом з цими органами йшов по лінії нац.-релігійний орган українських евангелистів п.н."Стяг",що виходив у Станиславові.

Думки і нац.-політ.наставлення сучасного гетьманського руху, почала була заступати газета "Хліборобський Шлях",яка одного часу злилася була з "Батьківщиною",а пізніш перетворилася в журнал під тією ж назвою.Поодинокі члени цього руху співпрацювали і в органах ФНЄ.

Розвинули свою пресову акцію впродовж тридцятих років,головним чином,також течії,що відбивали совітофільське і комуністичне наставлення частини українського суспільства.Були це такі газети,як "Наша Земля","Сель-Роб","Світло","Наше Слово"."Сила", тощо.Зрештою–тижнева газета новоутвореної Україн.Партії Праці п.н."Праця";тижневик а потім двотижневик політ.незалежної думки "Рада" (орган послідовників Петрушевича (диктатора);тижнева газета українського міщанства"Слово"та ін.

+) Орган націоналістів –"Голос Нації"(з 8.XI) присвятив цьому часопису велику статтю О.Бойдуника,в якій автор торкаючись способу ведення його заняв гостро негативне становище.

Із загально-інформ.часописів цього періоду треба згадати спробу видання таких,як щоденник "Час",що в 1931-32 р.р.виходив у Львові за ред.М.Голубця,та "Як на долоні"-двотижнева газета,що в кінці 1937 р.почала була виходити у Львові за ред.Юр.Шкрумеляка та О.Бондаровича.Розвинутися і довше вдержатися цій газеті не пощастило,не зважаючи на добре задуманий плян подавання інформацій для своїх читачів.З причин матеріяльного характеру вже по кількох числах мусіла припинити своє існування.

Крім цих часописів з р.1930 виходила селянська тижнева газета п.н."Нове Село"з додатком:"Колосся",як також такі,як"Прапор" (1923-24),"Українська Рада"(тижнева) за ред.Струтинського,"Слово правди"(1932) та ін.

Окреме місце в житті і розвитку української преси зах.украін. земель займає створене І.Тиктором видавництво "Українська преса", оперте на комерційний грунт і розраховане на масового читача.До 1933 р. стояло це вид.-во в тісному зв'язку з УНДО-м.Пізніш відійшло з метою зайняти незалежне,як думалося,загально-українське становище.

Найстаршим часописом цього видавництва був "Новий Час",перше число якого появилося 1.XI.1923 р.Спочатку виходив двічі на тиждень,потім що другий день,а з 1.I.1932 р.став щоденною газетою. Розвинувши видавничу акцію почав давати цінні додатки,з яких особливого значення придбала "Історична бібліотека",в якій появилися такі цінні видання,як "Велика Історія України","Історія української культури",Історія українського війська",що починаючи з 1934 р. виходили місячними випусками та "Велика всесвітня історія",яку не дали закінчити події,що наступили з кінцем 1933 р.

Другим масовим часописом цього ж видавництва була ілюстрована тижнева популярна газета п.н. "Народня Справа",що почала виходити з 21.X.1928 р.За короткий час став цей часопис одним з найбільш поширених,зібравши понад 30.000 передплатників.Прислужилася цьому,до певної міри,нова практика у виданні часописів,а саме - видача точним передплатникам допомоги за впавшу худобу та погорільцям.Цим здобула "Народня Справа" в широких колах жартівливої назви-"коров'ячої газети.Але й крім цих допомог,за час від 1929 р. часопис дав читачам низку добрих книжечок,а в 1937 р.почав видавати бібліотеку п.н."Рідне Слово".

З кінцем 1932 р.(29.XII) теж видавництво видає третю газету: ілюстрований двотижневик п.н."Наш Прапор",з щомісячними книжками "Української Бібліотеки".Від 1935 р. починає виходити при "Нашому Прапорі" квартальник "Аматорський Театр" (драм.твори для вистав, тощо),а в р.1937 - "Музична бібліотека".Розгортаючи свою діяльність і давши ще часописи для дітей-("Дзвіночок") та гумористичний - (Комар"),видавництво "Українська Преса" накреслило широкий плян на майбутнє,якому з приходом подій кінця 1939 р. вже не судилося здійснитися.

Крім згаданих центр.органів,що появилися у Львові-чимало газет інформ.-громадського характеру виходило впродовж цієї доби також на провінції.Згадати хоч би таку з них,як "Український Голос",що довший виходив у Перемишлі.Там же виходив "Український Бескид".Обидві були подекуди під впливом нац.-клерик.кол українського суспільства.

У Коломиї,крім згаданого вже "Авангарду",виходили ще такі тижневі газети,як "Радикальний Голос"(1932),"Право Народу",як орган Україн.Нар.Партії та "Голос Покуття",який видавала група був.членів радикальної партії,створена в тридцятих роках для

поборення діяльности УСРП (Україн.Соціялістично-Радик.Партії) і для внесення до іі рядів розкладу.

У Тернополі в р.р.1928 - 30 виходив "Подільський Голос"-народня двотижнева газета для політики,освіти і господарства,яку видавав Ст.Баран,так само двічі на місяць р.1928 почав був там же виходити "Громадянин".

У Станиславові почала була виходити тижнева газета п.н."-" "Громадські Вісті",як часопис українського працюючого народу(К. Трильовський).Там же виходив популярний ілюстрований тижневик "Україн.Нар.Союзу" п.н."Селянський Прапор"(1925 - 28).

Далі виходили: у Яворові - місячна газета "Українське Слово"(1929 - 37),у Бродах - місячна газета "Брідські Вісті"(з 1936 р.); у Сокалі - двотижнева газета п.н."Голос з над Буга" за ред.П.Стефанишина (1936 - 37),що продовжував традицію органу Ради Повітової і виходив під тією ж назвою; у Зборові в р.р.1933-38 Філія Т-ва "Просвіта" видавала двічі на місяць "Зборівські Вісті";Городенка мала свою щомісячну газету,присвячену освітнім і господарським справам п.н."Городенські Вісті"(1930) і т.д.

Врештою мала свій орган Лемківщина,що виходив у Львові двічі на місяць в роках 1934 - 39 п.н."Наш Лемко" за ред.історика Лемківщини Ю.Тарновича.

З органів,що виразно стояли на грунті чужо-національних чи угодових інтересів,продовжуючи традиції "Рідного Краю",що виходив в р.р. 1920 - 23, за ред.М.Яцкова,виходили такі,як господ.-політична газета табору Пілсудського п.н."Селянин" або "Недільна Газета" для села і міста.

Не бракувало в цю добу і органів москвофільства.Переживши свій розквіт в мин.столітті,виявило воно себе лише двома органами. Покинувши т.зв."язичіє" один з них прийняв для підтримки і ширення ідей "русскости",літературну російську мову.Була це тижнева газета "Рус.нар.организации" п.н."Русский Голос",що почав виходити з 1922 р.Друга - для ширення тіеі ж ідеі примушена була прийняти.... у к р а і н с ь к у літературну мову.Це тижнева газета "Рус.Сел.Организ".,що з 1928 р.почала виходити п.н."Земля і Воля".

ЛІТЕРАТУР.-НАУКОВІ ТА НАУКОВІ ОРГАНИ.

Разом з органами політично-інформаційного характеру, охопила українська преса різноманітні галузі культурного і господарського життя.В першу чергу були це органи літературно-наукового характеру.Хронологічно першим з них є виступає журнал п.н."Митуса",що почав виходити у Львові з січня 1922 р.за ред.В.Бобинського,Р.Купчинського та П.Ковжуна.Був це місячник літератури і мистецтва.Серед співробітників були:О.Бабій,Ю.Шкрумеляк,А.Павлюк,М.Обідний,Б.Гомзин, Ю.Липа,Дм.Загул,М.Семеренко та ін.,крім згаданих вже вище.Тут же відділ "Мистецькоі Трибуни",в якому П.Ковжун дав своі"Записки маляра",М.Рудницький статтю про модерну музику,В.Січинський-уваги з приводу історіі мистецтва М.Голубця і постановок в українському львівському театрі та ін.Кожне число приносило репродукціі мистецьких творів Ю.Нарбута,О.Архипенка,П.Ковжуна,автора самоі окладинки журналу.Журнал збуджував сподіванки на його розвиток.Але так не сталося.З травня того ж року (1922) заступив його другий журнал.Був ним "Літературно-Науковий Вістник".Перше число його появилося за ред.Д.Донцова у виданні Україн.Вид.Спілки у Львові.

У вступній статті п.н."Наші цілі" редакція повідомила,що є

це відновленням "Літ.Наук.Віст." з минулих літ.

"Відновлюючи видання "Літ.Наук.Вістника",-писала вона- редакція свідома величезної трудности запатоі справи"...

"Вирвати нашу національну ідею з хаосу,в якім вона грозить згинути,очистити від сміття й болота,дати їй яскравий виразний зміст,зробити з неі стяг,коло якого гуртувалася б ціла нація-ось завдання до розв'язання котрого,разом з іншими,хоче причинитися і відновлений Л.Н.Вістник".

Приступивши до реалізаціі цього завдання редакція розгорнула його в напрямі безоглядноі боротьби з традиціями й ідеями, якими жив "Літ.Наук.Вістник" минулих літ.Зокрема виступає проти ідеі демократизму в українському житті,висуваючи натомість ідеологію т.зв.украінського націоналізму.

Редакція "Літ.Наук.Віст." минулих літ,на чолі з проф.М.Грушевським,запротестувала проти вживання староі назви та проти твердження про відновлення старого "Літ.Наук.Вістн."Вказувала,що новий журнал не має спільного з "Літ.Наук.Вістн.",минулих літ, навпаки - суперечить його світогляду,традиціі і становищу.

Протест цей реальних наслідків не мав.Викликав він тільки деякі відгуки,з яких варто згадати хоч би той,що появився в часопису " Книжка".У супереч твердженню М.Рудницького в "Гром.Вістн." (1923 ч.29),що "чимало із старих,довголітніх співробітників "Літ. Наук.Вістн." поставилося вороже до нового редактора","Книжка", обговорюючи перших чотири книжки журналу зазначала,що він-"співробітників згуртував у себе всіх,які ще живуть на землях соборноі Украіни"-з таким дивним додатком:"за виімком комуніствуючих, в тім числі Олеся і Грушевського".(!)

Виходив новий "Літ.Наук.Вістн." до 1933 р.,коли його засади і завдання перебрав журнал п.н."Вістник",як безпосередній продовжувач "Л.Н.В." проіснував "Вістник" до 1939 р.,як орган Дм.Донцова.

Поза публіцистичною сторінкою,що принесла низку статей з під гострого пера самого редактора,скерованих ним на "очищення" національноі ідеі від "сміття і болота",якими вважав він ідею демократизму і соціялізму,обидва ці органи одначе помимо цього принесли чимало цінних творів з красного письменства,зокрема молодших письменників.

Поруч зі згаданими журналами розгорнула діяльність низка інших,що так само відбивали те чи інше ідеологічне становище. Так,з квітня 1931 р. за ред.П.Ісаіва починає виходити у Львові місячник "Дзвони",який так визначає своє завдання:

"Будемо змагати до того,щоб давати нашим читачам якнайбільш здорову творчість,оперту о християнський світогляд"...

Протягом дев'яти років журнал цей зумів згуртувати чимало поважних літерат. та наукових сил.

Рівночасно з оригінальною творчістю появилося тут чимало матеріялів,що знайомили читача з европейською літературою.Порушувано всі актуальні в науковому світі питання.З р.1932 при журналі почала виходити "Бібліотека Дзвонів",що дала низку цінних праць,з яких згадати хоч би такі,як:Е.Ю.Пеленського -"Бібліографія украінськоі бібліографіі",О.Мицюка-"Тадей Рильський,як хлопоман і економіст",Ст.Смаль-Стоцького:"Украінська мова" та ін. З красного письменства:У.Самчука - "Волинь" (I.II);Ю.Косача-"Чарівна Украіна" ;Ю.Липи -"Вірую";Н.Королевоі -"Інакший світ", "Во дні они";Б.Антонича "Книга Лева"(поезіі) та ін.

В цілому виявили себе "Дзвони",як виразно-культурний і ці-

кавий,живий своїм змістом орган,що міг привабити увагу читача, незалежно від його того чи іншого світогляду чи політичного переконання.

В р.р. 1929 -32 виходив у Львові журнал п.н."Нові Шляхи", що за ред.А.Крушельницького був речником совєтофільських змагань на галицько-українських землях.Давав він обгрунтовання та ширення настроїв прихильних совітській дійсності на схід.українських землях.Велика частина вміщеного тут матеріялу належала перу самого редактора та його сина Івана і лише подекуди траплялися твори інших авторів.+)

В тих же роках і з тією ж метою виходив у Львові другий місячник літератури,мистецтва і критики п.н."Вікна".Видавцем і редактором на початку був В.Бобинський,а потім Ст.Олексюк.Журнал був ілюстрований багатьма образками з життя сов.України.

Під впливом і у виданню націоналістичної течії були такі часописи,як місячник "Дажбог",двотижневик "Напередодні",тижневик "Обрії".Всі вони виходили старанням і при ближчій участі Кравцева.Перший був більш публіцистичного характеру і менше літературного.Два дальших були часописами літературно-мистецькими.Відбивали думки і настрої молодих творчих сил.Виходили в р.р.1936-38, взявши за зразок зовнішній вигляд двотижневика літератури,мистецтва,науки і громадського життя п.н. "Назустріч",що почав виходити у Львові в 1934 р. в газетному форматі за ред.В.Сімовича, а потім Свят.Гординського.

Багато ілюстрований,був цей часопис живим відгуком на кожний прояв літературно-мистецького життя і творчости.Під вправним редакційним веденням здобув цей часопис одно з поважних місць в українській журналістиці піднісши її на европейський ступінь.

Крім згаданих часописів літер.-наукового та мистецького характеру цієї доби,виходили ще такі,як "Наука і Письменство"- місячник української молодої генерації,перше число якого появилося в 1927 р. за ред.Яр.Церківського;"Поступ",що був речником християнської моралі і виходив в р.р.1921 - 30 за ред.О.Моха та ін.

З органів наукових в першу чергу треба згадати "Записки Наукового Т-ва ім.Шевченка",що хоч і не точно продовжували появлятися під проводом К.Студинського,В.Сімовича,І.Крипякевича та "Записки чина св.Вас.Великого",(Жовква) що приносили багато праць історичного характеру,з археології,архівництва,музейництва,тощо. В роках 1924 - 25 виходив у Львові за ред.І.Кревецького місячник історії і культури п.н."Стара Україна",що його видавала книгарня Наук.Т-ва ім. Шевченка.

Поставивши завданням розбудження свідомости індивідуальности про теперішнє й минуле,журнал цей приніс чимало цінного матеріялу,що конкретно виявився в працях- а)про історичну культуру та історичні традиції в Україні,б)з історії і культури старої України з увагою до нац.-державних змагань та побутових особливостей українського народу,в)з історії поодиноких українських земель,г)про поодинокі історичні інституції України,як також біографії,мемуари,як українців так чужинців,описи пам'яток України та важніші документи та ін.

- - - - - - - - - - - - - - - - - - - -

+) Р.1933 А.Крушельницький виїхав до сов.України,де після ув'язнень і знущань загинув.Загинули там і його сини.

Все це старанням і працею таких наукових сил,як В.Барвінський,В.Карпович,Я.Гординський,І.Крипякевич,М.Возняк,К.Студинський,І.Свенціцький,В.Дорошенко,Д.Дорошенко,І.Борщак,В.Липинський,В.Заїкин,П.Зайцев,П.Богацький,В.Січинський та ін. став цей журнал в ряди цінних українських наукових видань.

Поважне місце здобуло також " Слово",журнал слов'янської філології,що його в 1936 р. почав видавати Семінар Слов'янської Філології при філософічному факультеті Української Богословської Академії за ред.К.Чеховича.Виходив двічі на рік.Своїм завданням ставив..."не тільки науково досліджувати і побільшати наукові здобутки в усіх ділянках слов'янської філології,а також оцінювати давні і новіші наукові словістичні праці,не промовчуючи і їхнього ідеологічного забарвлення".

Перша книжка журналу принесла праці членів семинару.Прихильно зустрівши "Слово" преса висловила побажання бачити в ньому праці ширшого кола "також із світських науковців".

Побажання не залишилося без наслідків.Вже з другої книжки появляються тут цінні праці таких представників наукової думки, як Ст.Смаль-Стоцький,М.Возняк,М.Гнатишак,В.Щербаківський та ін.

Року 1939 почав у Львові виходити новий журнал українознавства п.н."Сучасне і Минуле",який почало було видавати Наук.Т-во ім.Шевченка за допомогою Центросоюзу.Нач.ред.став Др.І.Раковський,а фактичну редакційну працю поділено було між членами колегії референтів поодиноких відділів під головуванням Др.В.Сімовича.

Програмою і змістом перших чисел та вправним редакційним веденням,заповідався цей журнал на поважний науково-культурний орган.Однак,воєнні події,що незабаром наступили,не дали вже змоги йому розгорнутися.Появилося лише троє чисел,з яких одно подвійне, присвячене Т.Шевченкові.

ОРГАНИ КРАЄЗНАВЧІ.

Побіч зі згаданими науковими органами з 1931 р. у Самборі почав виходити "Літопис Бойківщини",присвячений дослідам історії,культури і побуту бойківського племені.Видавало його раз чи двічі (1935,1936) в році Тво "Бойківщина" за ред.др.Гуркевича.Появилося одинадцять книжок,що стали вкладом великої вартости до краєзнавчої літератури,принісши багато цінних матеріялів,праць,розвідок,вказівок для краєзнавчих дослідів,тощо.

Цілям краєзнавчим,присвячений був також часопис "Наша Батьківщина",який почав виходити в р.1937,за ведення Українського Краєзнавчо-туристичного Т-ва-"Плай"(Львів)під ред.М.Таранька.

Вже в перших же числах приніс цей часопис кілька цінних нотаток про завдання українського краєзнавства (М.Гавдяка),про краєзнавство і музейництво (І.Свенціцького),про археологію і краєзнавство (Я.Пастернака) та ін.В дальшому заповів був поруч з актуальним матеріялом присвячувати кожне число окремій країні Батьківщини.

Поруч з цим,щодо технічної сторінки,так і щодо змісту, дбайливим виданням визначаються часописи "Рогатинець","Око" в Рогатині та ін.

КНИГОЗНАВЧІ ОРГАНИ.

Слабшим виявив себе на початку цієї доби перший репрезентант орган книгознавчої журналістики, що появився у червні 1921 р., як орган Т-ва "Бистриця" у Станиславові п.н. "Книжка". Був це неперіодичний вістник українського книжкового руху, назвавшись "новою небувалою появою". З р.1922 стає місячником, помалу розвивається і притягає ширші кола співробітників. З 1923 р. стає органом "Союзу Українських Книгарень і накладень". Довше протриматися не пощастило. Щойно 1927 р. цей же Союз приступив був до видання нового свого органу п.н."Книжник" (ред.М.Матчак), що ставив завданням реєструвати всю українську видавничу продукцію на зах.-українських землях на зразок "Літопису українського друку" (Харків). Та не пощастило довше протриматися і цьому органу. Натомість в 1937 р. Бібліологічна Комісія Наук.Т-ва ім.Шевченка приступає до видання місячника бібліології та бібліофільства п.н."Українська Книга".

Під веденням досвідченого редактора і знавця дра.Е.Пелеського, журнал цей з перших же книжок звернув на себе увагу суспільства й преси, яка відгукнулася на його появлення якнайліпшою оцінкою. Впродовж трьох років поклав цей журнал до книгознавчої скарбниці чимало цінних внесків з історії української книжки й преси, з бібліотекознавства, бібліографії, тощо.

Врештою годиться згадати тут ще й такий спеціяльний орган, що в цю добу почав був виходити, як "Бібліотечний Порадник" (1925).

ПЕДАГОГІЧНІ ЧАСОПИСИ.

З органів педагогічних та українського шкільництва в р.1921 появився місячник Т-ва "Учительська Громада" п.н."Світло". Присвятив цей журнал свої сторінки обговоренню справ дошкільного та позашкільного виховання, народної освіти, суспільної опіки, тощо. Подавав найважніші події з національного і суспільного виховання в краю і поза краєм, містив бібліографію, тощо. Врештою, звертав увагу на тісний зв'язок між нац.-культурним і економічним життям. Наслідком цього з'являлися тут також статті з кооперації в зв'язку з загальним нац.культурним рухом, з кооперації і виховання молоді і под.

Одночасно з "Світлом" продовжував виходити у Львові орган Т-ва "Взаїмна Поміч Українського Вчительства" п.н."Учительське Слово", присвячений справам Т-ва та питанням педагогічної практики. По припиненні "Світла", виходив цей часопис аж до війни даючи при тому спеціяльний додаток п.н."Методика і шкільна практика".

Це ж Т-во з 1927 р. видає поважний педагогічний квартальник п.н."Шлях виховання і навчання". З 1938 р. почав був виходити спеціяльний орган, присвячений теорії і практиці дошкільного виховання п.н."Українське Дошкілля". Врештою справам організаційним в українському шкільництві, як також шкільній праці, присвячені були такі органи, як "Українська Школа" та "Рідна Школа", яку видавало Т-во тієїж назви, як ілюстрований двотижневик,

ЧАСОПИСИ ДЛЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ.

Поруч з цими часописами виникають нові органи,присвячені потребам української дитини і молоді.З них в першу чергу треба згадати -"Світ Дитини".

Вид-во "Світ Дитини" почало працю у листопаді 1919 р.,у Львові.Основником був Мих.Таранько,кол.учитель і знавець дитячої душі та її потреб.Про виникнення часопису так він розповідає у свойому спомині про школу ім.Б.Грінченка у Львові:

"В холодні дощові дні діти залишалися у шкільних залях,де провідники поодиноких гуртків читали дітям казки,істор.оповідання...з найстаршими дітьми підготовляли сценічну виставу...Матеріялів до читання було дуже мало,тому провідники радили собі,як уміли - виписуючи з ріжних книжок та старих річників "Дзвінка" всякі підходящі матеріяли.Саме тоді прийшла мені думка про конечну потребу дитячого журналу,яку я постановив зреалізувати і почав видавати від 1.листопада 1919 р. двотижневик "Світ Дитини".

Журнальчик розвинувся в багато ілюстрований часопис.Його популярність серед дітей та їх батьків зростала з кожним роком. Від українського суспільства не раз діставав він вирази признання і симпатії.А п'ятнадцятий рік існування його зустріла низка органів щирим привітом і підкресленням,що ведення часопису було поставлене на належну височінь педагогічних вимог і нац.-виховних завдань.

При цьому ж часопису виходила "Дитяча Бібліотека".Спершу видання неперіодичне,а з січня 1934 р.почала виходити щомісяця окремими випусками,досягши поважної кількости назв.

Це ж видавництво приступило до видання такого ж часопису для старшої молоді п.н. "Молода Україна".Був він поставлений таксамо сумлінно і так само набув популярности,принісши чимало цінних творів,що клали міцну основу національного виховання молоді.

Слідом за "Світом Дитини" пішли інші видавництва.Так появляється "Наш Приятель",що його видає Марійське Т-во Молоді," Молоді Каменярі",що з 1928 р. починають виходити,як додаток до "Громадського Голосу",а з р.1932 перетворюються в самостійний місячник п.н."Каменярі", і виходить за фактич.ред.І.Лупишина (до 1935 р.) і П.Костюка.

З 1.ХІ.1931 р. Вид-во "Українська Преса"(І.Тиктор),починає видавати за ред.Ю.Шкрумеляка місячник для української дітвори п.н."Дзвіночок".З січня 1937 р. при ньому виходить бібліотека для молоді п.н."Ранок"(щомісяця).

Користувався "Дзвіночок" успіхом,що відбилося і на сторінках преси.Так напр.;"Рідна Школа",в замітці п.н."Наші гордощі" словами одного з батьків дає таку оцінку його:

"Не дивуйтеся дітворі,що з таким зацікавленням і нетерпеливістю вичікує появи кожного чергового числа "Дзвіночка"...Бо й ми,старші,взявши в руки будькотре число...відчуваємо якесь невидиме вдоволення,втіху,а навіть гордість...Яка краса,яке багатство, яка різноманітність,а одночасно з нею і легкість змісту!...Ніякий дитячий садок не може нині обійтися без "Дзвіночка...а дітвора прямо пропадає за ним".

З інших часописів згадаємо "Юні Друзі",що його в р.р.1934-35 видавало В-во "Українська рекляма".Крім того - з 1938 р. виходить "Українське Юнацтво" за ред.В.Глібовицького;далі,"Шлях Молоді",що видає "Рідна Школа"; місячник "Вогні"(1931 - 34) де з'являлися твори молодших авторів;"Ми молоді" у Рогатині,одним

з головних завдань якого була боротьба з алькоголем;"Молода Громада"(двотижневик),що в 1922 р. виходив у Коломиї,"Молоді Робітники" у Львові та " На Сліді",що присвячував свої сторінки пластовому та руханково-спортовому руху.

Розвинулася спеціяльна руханково-спортова та пластова преса,з якої згадати хоча б ті її органи,що виходили друком (поза низкою рукописно-відбиваними),як:"Луговик",а потім "Вісті з Лугу" за ред. Р.Дашкевича,"Сокільські Вісті",згадані вже "Каменярі","Пластовий Шлях" та "Український Пласт" у Станиславові,що його з 1923 р. видавало Т-во Охорони дітей й опіки над молоддю та ін.

Зрештою-українське студентство,що брало участь в загальних органах,мало свій спеціяльний журнал п.н."Студентський Шлях".

ЗАГАЛЬНО - ПРОСВІТНІ ОРГАНИ.

З органів загально-просвітніх треба в першу чергу згадати відновлення часопису п.н."Письмо з Просвіти".Початки цього органу Т-ва Просвіти у Львові сягають 1877-79 р.р. Через брак фондів сталася перерва, що тяглася 15 р.р. Р.1894 приступлено було до поновлення видання просвітянського органу,на цей раз п.н."Читальня".Та недовго протримався і цей часопис.По двох роках мусів припинитися.Нова перерва тяглася 10 років.Щойно з початком 1907 р. пощастило відновити "Письмо з Просвіти",як літературно-популярний ілюстрований місячник за ред.Яр.Весоловського,а від 1910 р.Ю.Балицького. Виходив двічі на місяць аж до 1914 р.

З вибухом першої світової війни завмерла вся діяльність Т-ва "Просвіта"."Письмо з Просвіти" перестало виходити,а його редактора,при обсадженню Львова російським військом,було вивезено на Сибір.

Спроба продовжувати видання цього часопису була р.1916. Появилося тоді одно число у м.липні.Було воно інструктивного змісту.У грудні 1919 р.Т-во ухвалило видавати ілюстрований орган п.н. "Живописна Україна",за ред.Ф.Федорцева.Однак,знову брак коштів став на перешкоді.Щойно з 15.XII.1921 р. щастить знову приступити до видання "Письма з Просвіти",як літ.-просвітнього тижневика за ред.В.Дорошенка.З 1923 р.перетворюється цей часопис у місячник,присвячений позашкільній освіті п.н."Народня Просвіта".

Тимчасом відчувалася потреба в популярно-науковому органі, подібному до кол.львівської "Зорі".Не зважаючи на тяжкий матеріяльний стан,що переживала "Просвіта",Головний Виділ всеж рішився приступити до видання такого часопису.

Перше число цього часопису п.н."Життя і Знання" появилося у м.жовтні 1927 р.за ред.М.Галущинського.Початки були досить тяжкі.Перший і другий роки принесли дефіцит.Щоб орієнтуватися у вимогах і бажаннях суспільства й читачів редакція вирішила перевести анкету.У липні 1929 р. розіслано було понад 1,500 анкетних листів з 20 питаннями.Відповідей редакція дістала...104.Не багато.Але цінні і цікаві своїм змістом.

Пізніший редактор (1931 - 33) І.Брик подає такі висліди: "Відповіді надійшли від поодиноких читачів,від читалень (6), кооператив (2) та від одної гимназії:Були це відповіді-вчителів

– 21 , селян – 19,священників – 10, решта інших станів.

Щодо освіти: з високою освітою – 25,учит.семінарії–19,з середньою освітою – 2,решта з менше ніж середньошк.освітою.В цілому часопис всім подобався.Одним – без застережень,іншим з деякими застереженнями.Але всі,майже одноголосно,стверджували,що часопис дуже потрібний і корисний".

Наслідком цієї анкети було те,що "Просвіта" не вважаючи на недобір,рішилася видавати журнал далі,в надії,що усунувши хиби і взявши на увагу справедливі помітки читача,вивести його на гладку стежку.

Минули так ще два роки.Вмер перший редактор М.Галущинський,який вкладав до часопису ціле своє серце і душу.Його наступником став І.Брик (з листопаду 1931 р.).Поставив він такі засади ведення часопису:"Ясний,популярний виклад,якнайкоротші і найрізнородніші статті,зв'язок із життям минулим і відзивчивість на життєві питання,обмеження статей із техніки,тощо ".

Помалу пощастило зробити журнал популярнішим.А р.1932 приніс вже і рівновагу матеріяльну,а в дальших роках почало "Життя і знання" давати вже навіть деякий прибуток.

У листопаді 1933 р.редакцію перебрав проф.В.Сімович.Журнал ставав все більш популярним серед суспільства,здобув зрозуміння і прихильність.За одинадцять років став він скарбницею,до якої внесла свої вкладки довга низка наукових сил,письменників,громадських діячів,згорнувши їх в таких віддiлах: 1)Українська культура,письменство,нац.життя;2)Українське минуле;3)Українські діячі–їх життя і праця;4)Старий і новий побут.Архівництво і музейництво;5)Українська історія;6)Давні люди і давні часи у світі;7)Українське краєзнавство;8)Мова і зокрема українська;9)Чужі краї,народи,культура,побут,діячі;10)Природознавство,11)Господарство;12)Медицина,гігієна;13)Техніка;14)Мистецтво;15)Педагогіка;16)Соціологія;17)Поезія і оповідання;18)Посмертні згадки, рецензії та дрібніші нотатки.

З квітня 1936 р.Т–во "Просвіта" приступило до видання нового місячника освіти,виховання і культури п.н."Просвіта".Було це розгорненням попередньої "Народ.Просвіти".Завданням своїм цей місячник ставив:"створити постійний і безперервний зв'язок із усіма просвітніми працівниками в краю". Розгорнувся цей часопис в орган провідництва в просвітянській праці.Добре підібраний матеріял,поважність і любов до поставленої мети,все це пробивалося з кожного числа,з кожної сторінки.Цілий зміст розкладено було в поодиноких відділах,що охоплювали ціле життя і працю Т–ва."Просвіти" та його читалень на місцях.

Були тут відділи:1) "Читання" – матеріял для читання масового і одиночного,2) "Молода Просвіта" – організація та виховання молоді під прапором "Просвіти".3)Бібліотека,4)Мистецтво – організація хорів,театру,тощо;5)порад ("Поуки і поради") при влаштуванню просвітянських свят,освітніх занять,провадження зборів,розподіл обов'язків і т.д.З цим же відділом в'яжеться "календарець праці" за порою року та огляду життя і праці "Просвіти", і 6)відділ забав і розваги та листування з читачами.

Був це зразково поставлений журнал – порадник,журнал–виховник,цінність якого було підкреслено низкою органів преси, як центральної,так провінціяльної.Всі вони підкреслювали поважність і корисність лектури,надзвичайно цікавий,різноманітний зміст,висловлювали надію,що часопис знайде дорогу " до

сердець численних читачів".Таким відгуком зустріли цей орган - "Діло","Українські Вісті","Новий Час","Батьківщина","Наш Прапор", "Шлях вих. і навчання","Обрії",як також "Зборівські Вісті","Думка" у Стрию,що писала про цей журнал,як про "приятеля - інформатора,фахового дорадника і знаменитого учителя".Дуже сердечно зустрів вихід часопису і цілий край,що виявилося в низці листів, якими відгукнувся він до редакції.

Подібно до видань "Просвіти" з метою прислужитися українській молодій селянській та робітничій масі на шляху освіти і знання,в році 1937 за редакцією Р.Паладійчука вид."Дешева Книжка" почало видавати часопис масової освіти п.н. "Самоосвітник".

Був це новий тип журналу лекційного характеру з контрольними вправами.Виходив на початку раз в місяці,а з ч.9 став двотижневиком.

Лекції під заголовком:"Університет Суспільної Освіти" обіймали такі галузі знання,як - землезнання,історія народів,Українські землі,українське письменство,українська мова,історія української нації,суспільні рухи і речі і т.д. Тут же і практичні відомости з математики.Крім того провідні статті на актуальні теми політичного і культурного характеру,статті з літератури, спомини і т.д.Все це надавало часопису різнобарвности,робило його цікавим.Цьому ж сприяло і добре оформлення його з багатьма ілюстраціями,фотографіями,карикатурами.

З інших освітньо-інформаційних органів треба згадати ще такі,як ілюстрований двотижневик "Світ" та "Українська Ілюстрація".

Журнал " Світ" видавало вид.-во "Друкар" у Львові, в рр. 1926 -27.Ближчу участь в ньому брали: М.Рудницький,М.Возняк,М. Галущинський,Р.Купчинський та ін.Крім оригінальних творів та статей на освіт.-інформ.теми знайомив читача також з творами українських письменників з під сов.України та інформував про культурне життя на українських землях під советами.

"Українську Ілюстрацію " почав був з січня 1934 р. видавати І.Тиктор,як місячник,що ставив завданням:"рятувати з минулого те,що ще є до врятовання,а з сучасного закріплювати в картині те,що на увагу живих і пам'ять грядучих поколінь заслуговує".

Реалізуючи це завдання,часопис почав приносити крім фотографій баревну ілюстрацію з відповідним текстом.На жаль доброму наміру не пощастило і часопис невдовзі перестав виходити.

ЧАСОПИСИ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА.

Близько до всіх щойно згаданих органів стоять жіночі часописи.Ставили вони завданням організацію українського жіноцтва відповідно до світогляду і шляхів нац.-визвольних змагань та кіл,з яких часопис виходив.

Першим з них треба згадати часопис робітничого жіноцтва п.н. "Наша Мета",перше число якого появилося у Львові 1.II.1919 р. за ред.Дарії Старосольської.Був це наступник "Мети"(1908 р.).

Виходив на початку двічі на місяць,а потім тижнево до 16.III.,коли польською владою припинено було діяльність Комітету,що видавав цей часопис і видавництво замкнено.Щойно 24.VIII. пощастило його знову відновити а разом з тим дня 31.VIII.від-

новлено було і "Нашу Мету".

Не зважаючи на добре ведення і цікавий зміст, що охоплював всі галузі нац. культурного життя жінки, як рівноправного члена суспільства, спинився часопис при кінці року в дуже тяжкому матеріяльному становищі.

З тяжким трудом дотягнувши видання до кінця року "Наша Мета" вступила в другий (1920) рік видання, як двотижневик, а потім раз на місяць з такими словами редакції:

"Коли ми розпочинали наше видавництво, ми рішили звернутися до всього жіноцтва..."Наша Мета" мала бути органом всього жіноцтва без огляду на суспільні чи партійні ріжниці. Ми звернулися передовсім до образованого жіноцтва...Але успіхи показалися далеко не такі, як ми надіялися. Ми не зустріли завзятих ворогів... Але ми не найшли також багато прихильниць...Загал жіноцтва остав глухий на наш голос"...

Тому, зрезигнувавши із загалу жіноцтва, видавництво вирішило перейти на обслугу жіноцтва-робітниць і передати часопис до рук УСДП (Соціяль. Демократ. Партії). Та не довго пощастило протриматися "Нашій Меті" і в цьому характері.

Дальшим часописом українського жіноцтва стає місячник, а потім двотижневик п.н. Жіноча Доля", що р.1925 почав виходити у Коломиї за ред. О. Кисілевської. Протримався без перерви до 1939р. З р.1932 почав при ньому виходити додаток для сільського жіноцтва-господинь п.н. Жіноча Воля".

Був це часопис, що відбивав в собі становище, яке займало в національному житті і праці Украін. Нац. Дем. Об'єднання (УНДО).

Про початки організації часопису так розповідає на його сторінках основниця і довголітня редакторка О. Кисілевська з нагоди десятиліття. (1.9.1935).

"Десять літ...А так, здається, було це недавно, коли то в кімнатах Жіночого Кружка зійшлося не тільки жіноцтво, але й чільніші представники мущин на нараду: як взятися до організації сільського жіноцтва.

Прийшли до переконання, що без преси, без газети не дастся цієї справи посунути якслід у перед. Але чи вдержать жінки свою газету? Були оптимісти, які казали, що так. Міркували, що сам коломийський повіт дасть до тисячи передплатниць... иринуло друге питання: хто підійметься...редагування газети. Загальна думка звернулася до мене...Я здавала собі справу, що складкою, як це пропоновано, не дастся видати більше як одно-два числа. Здавала собі справу, що вдержання жіноцтвом газети - це покищо мрія, а не дійсність. Тому...звернулася по пораду до найбільшого свого приятеля...до брата свого др. Сімоновича...У невдовзі дістала я відповідь: "Берись до роботи. Буду помагати в редагуванню, беру відповідальність і за матеріяльну сторону"...

Так "Жіноча Доля" почала виходити, а в рядах її ближчих співробітниць стали: О. Кобилянська, С. Русова, Марійка Підгірянка, К. Малицька, Ірина Вільде та б.ін. Не бракувало тут і чоловічих імен, як А. Чайковський, Дм. Николишин, В. Королів-Старий.

Часопис здобув признання і підтримку. По десяти роках відгукнулися до нього зі словом привіту з різних кінців.

"Люблю її читати, цю дрібну з обему газету з її ясною цілю... писала в цей час О. Кобилянська - Здорове зерно...дасть добрі жнива, хоч би навіть і погода не зовсім добре сприяла... Люблю ще "Жіночу Долю" за її сміливий тон і за її вказівки на будуче в практичнім характеру".

Поруч з "Жіночою Долею" з р.1936 почав виходити у Львові за ред.Фр.Стаховоі "Жіночий Голос",що з додатку до "Громадського Голосу розвинувся у самостійний часопис.Як такий на початку виходив раз на місяць (1936 - 37),а потім як двотижневик соціялістично-радикального напрямку.Протримався до другоі світ.війни (1939), приніоши чимало добірного матеріялу.Ближчими співробітниками цього часопису впродовж всього часу були:І.Блажкевичева,Г.Мазуренко,Ол.Чернова та ін.

Крім творів з красного письменства,приносив він чимало матеріялів,що своім завданням мали нац.-громадське освідомлення та організацію селянок і робітниць,обговорювано тут справи виховання і здоровля,хатнього господарства та ін.

В тих же часах (червень 1934 р.) відбувся у Станиславові Український Жіночий Конгрес,скликаний "Союзом Украінок".Одним з вислідів його було появлення часопису - "Жінка".Був це двотижневик газетою формату,що почав виходити з 1.I.1935 р.як орган "Союзу Украінок" у Львові за ред.М.Рудницькоі та Федак-Шепаровичевоі.Виходив до 1939 р.Приніс чимало цінного матеріялу з під пера таких представниць украінського жіноцтва,як С.Русова,З.Мірна,К.Гріневичева,М.Струтинська,І.Невицька,Ст.Нагірна та ін. Добре редагований,був він оздоблений творами видатніших жінок майстрів-малярок,різбарок,тощо.Досить згадати хоча б твори таких мистців як Ол.Кульчицька,майстра емалі М.Дольницьку,О.Павленкову,О.Сахновську,С.Калітинську-Бойчукову та ін.,як також таких майстрів,як О.Новаківський,В.Масютин та майстрів-жінок чужинок.

Все це разом з добре підібраним змістом творів чи нац.-освітніх статей та зі смаком веденими поодинокими відділами,вводило читача до культурного життя.

У р.р.1938 -39 поруч з "Жінкою" В-ча Кооператива "Союз Украінок" почала видавати ще два часописи,а саме:"Громадянка" та "Украінка".

"Громадянка"-була часописом гром.-політ.організаціі п.н. "Дружина кн.Ольги",що виникла після розв'язання "Союзу Украінок". Перше число його,як двотижневика,появилося 1.X.1938 р. за редак. М.Рудницькоі.

"Украінка" виходила за ред.О.Федак-Шепаровичевоі (1938) та М.Струтинськоі (1939).

Подібно до "Жінки" і "Громадянки" мав значення часопис п.н. "Нова Хата",що почав виходити р.1925 і протримався до 1939 р. Було це видання Кооп.Вид."Украінське Народ.Мистецтво" у Львові. До 1934 р. виходив як місячник для плекання домашньоі культури, а з р.1934 і до 1939,як двотижневик за ред.М.Громницькоі та Л. Бурачинськоі-Рудик.

Мистецьке оформлення і добре підібраний зміст часопису звернув увагу не лише украінського суспільства,але і чужинців. Р.1933 у Празі відбулася виставка ілюстрованих часописів,на якій,старанням Украінського Історичного Кабінету украінські часописи мали свій окремий відділ.По закінченню виставки,спеціяльним жюрі відзначено було,поруч з іншими часописами,також "Нову Хату" і в спеціяльній публікаціі рекомендовано іі для публічних книгозбірень,кавярень,сальонів,тощо.

ЧАСОПИСИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА.

З часописів українського мистецтва в першу чергу треба згадати такі органи, як місячник п.н."Українське Мистецтво", що його в р.1926 почав видавати у Львові М.Голубець та квартальник Асоціяції Незалежних Українських Мистців п.н. "Мистецтво", що в р.р.1932 - 33 виходив за ред.П.Ковжуна.

Зміст "Мистецтва" складався з творів визначніших українських та европейських мистців, як також в праць істориків українського мистецтва. Крім досконалих репродукцій цілий зміст цього квартальника приніс праці таких авторів, як В.Січинський, П.Ковжун, В. Хмелюк та ін., що давали сильветку з життя і творчости М.Дольницької, М.Глущенка, О.Грищенка, Ф.Ємця, Ферручіо, Феррацi, О.Усачова та ін, спомини та огляди українського мистецтва, в яких підносилися проблеми нового мистецтва, його завдання тощо; мистецькі фелетони (М. Бутович, М.Рудницький); рецензії і хроніка.

Поруч з цими органами образотворчого мистецтва протягом цієї доби виходили також часописи, присвячені музиці, театру, хору, тощо. Були це такі часописи, як "Аматорський Театр", що появився у Львові з р.1925, як додаток до "Народньої Просвіти", "Музичні Вісті", що їх видавала р.1934 Музична Накладня "Торбан"; місячник "Союзу Украін.Проф.Музик" п.н."Українська Музика", що виходив (1937) у Львові за ред.З.Лиська; місячник для організації українських хорів п.н."Боян", що його видавало "Співоче Т-во -"Дрогобицький Боян" (Львів-Дрогобич, 1929 -30).

До мистецьких органів треба віднести місячник "Світло і Тінь", що його в р.р.1933 - 36 видавало Українське Фотограф.Т-во у Львові, як також і двотижневик, присвячений кіновому мистецтву, що його в р.р.1930 - 34 видавала у Львові С.Куликівна п.н."Кіно".

ГУМОРИСТИЧНО-САТИРИЧНІ ЧАСОПИСИ.

Визначалася ця доба і цілою низкою гумор.-сатиричних часописів, що деякий час змінялй один другого. Одним з перших був гумор.-сатир.ілюстрований двотижневик п.н."Будяк" (1921 - 22), що його видавав у Львові Дм.Кренжаловський. Р.1922 змінив його популярний гумористичний двотижневик, який видавав у Львові так само Д.Кренжаловський п.н."Гудз". У наступному 1923 р., починає видавати двічі на місяць у Львові М.Голубець, часопис п.н."Маски". Довше протримався двотижневик сатири і гумору п.н. "З и з ", який виходив в р.р.1924 - 33 за ред.кілька років Л. Лепкий. Його замінив двотижневик (1933-34), а з р.1935 тижневик "Комар", що його видавала до р.1939 "Українська Преса" (І.Тиктор). Від р.1935 виходив при "Комарі" щорічно-гумористичний Календар. В р.р.1933 - 34 виходив у Львові ще один двотижневик того ж характеру, а саме - "Жорна".

Лишається ще згадати органи, присвячені справам господ.-кооп. і торгов.-економічним, як також военним, реліг.-церковним, професійним та ін.

УКРАЇНСЬКА КООПЕРАТИВНА ПРЕСА.

Початки господарсько-економічної преси,що охоплює різні галузі господарського життя на зах.-українських землях сягають,як то було вже згадувано,1869 р.("Господар",Львів).По першій світовій війні розгорнулася вона в низку органів,з яких одно з перших місць зайняли кооперативні органи.Першим з них став "Господарсько - Кооперативний Часопис".Почав він виходити з 1.У.1921 р.як місячник Комітету Організації Кооперативів,за ред.Ю.Павликовського.Видавцем був "Сільський Господар".Появилися числа до грудня 1921 р. після чого часопис перестав був виходити.

Наступного 1922 р. 10.VIII на засіданні Ради Ревізійного Союзу було ухвалено відновити "Г.К.Ч."вже,як двотижневик,з тим, щоб потім перевести його на тижневик.До ред.комісії ввійшли:Ю. Павликовський,М.Корчинський та А.Гаврилко.Почав виходити - з м. вересня за ред.А.Гаврилка.

З р.1925 перетворився на тижневик і таким залишився.За два роки став ілюстрованим часописом,в якому брав участь Едв.Козак своїми образками.З формату великої чвертки р.1929 за ред.З.Пеленського,переходить на газетний,а потім на журнальний.

Поруч кооперативної пропаганди та інструктування Управ Кооператив,звертав "Г.К.Ч."увагу на нац.-культурне освідомлення.

Від.1929 р.при "Г.К.Ч. почав виходити додаток п.н."Ощадність". Центральним і теоретичним кооперативним органом,в якому взяли участь визначніші українські економісти,кооператори став з 1928 р. за ред.Д-ра.К.Коберського місячник Ревіз.Союзу п.н."Кооперативна Республіка".Не зважаючи на цінний матеріял та добре редакційне ведення,журнал цей чомусь зустрічався з малим розумінням його ваги в провідних кооперативних колах.Лише завдяки енергії і настирливости редактора протримався він до другої світової війни.

З р.1925 відновило свій орган Т-во -"Сільський Господар" під тією ж назвою,при якому виходила популярна ілюстрована стінна газета -"Сільськ.Господар".А від 1928 р. починає видавати свій орган Молочарський Союз п.н."Кооперативне Молочарство".Напочатку виходив цей часопис,як додаток до "Г.К.Ч.",а потім,як самостійний орган.

Крім того виходили ще такі часописи,як "Кооперативна Родина" у Львові,"Вістник Повітового Союзу Кооператив" у Станиславові та ін.

Зрештою треба згадати ще один орган - це коопер.часопис сучасних москвофілів,що виходив в українській мові п.н."Кооперативний Вістник",як орган "Ревізійного Союзу Руских Кооператив".

ГОСПОДАРСЬКІ ТА ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧАСОПИСИ.

З інших господарських та торговельно-економічних часописів цієї доби треба згадати ще такі,як "Український Пасічник" у Львові,"Купецькі Вісті" у Львові,"Український Купець" та "Торгівля й Промисл" у Коломиї,торгово-промисл одноднівку п.н."Наше Завтра"(Гр.Ганущак,у Львові,1931) і зрештою "Фаховий Вістник",там же.Цей останній був органом філії Т-ва українських ремісників,промисловців і торгівців "Зоря" в Станиславові.Нав'язуючи до традиції часопису "Господар і Промишленик",що в р.р.1879 -82 виходив у Станиславові, ставив цей новий орган своїм завданням:..."звертати увагу на но-

вий наростаючий стан серед українського народу,саме на стан ремісничий,промисловий і торговельний".

Часопис мав бути поширений і поза кола ремісничі,а то серед інтелігенції та селянства,подаючи важніші відомості зі світа і політики.

Та не зважаючи на ці завдання і добру постановку справи, виданню часопису не пощастило на довге існування.

ЧАСОПИСИ ПРИСВЯЧЕНІ ІСТОРІЇ ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

З органів,присвячених історії збройної визвольної боротьби україн. народу,почав виходити у Львові з жовтня 1929 р. ілюстрований місячник за ред.Л.Лепкого і В.Софронова-Левицького п.н."Літопис Червоної Калини".

Почало цей часопис видавати В-во "Червона Калина" у Львові. Впродовж десяти років зібрав він на своїх сторінках багато цінного матеріялу,серед якого і найменша,з першого погляду,дрібничка, що може кинути промінь на події минулого,знайшла відповідне місце. В цілому зміст цього часопису охопив собою історію поодиноких бригад,образки рухів українських військ,спогади,военний побут, історію фльоти і т.д.Крім того,тут же:історичні праці,нариси, оповідання на тлі военних подій.Зрештою,дав "Літопис"надзвичайно цінну бібліографію визвольних змагань.

Був це часопис,що зайняв визначніше місце серед органів преси,до чого спричинилося його художнє оформлення (Е.Козак,М. Бутович,Р.Чорний) та багата ілюстрація.

Інтересам українських воен.інвалідів присвячений був квартальний журнал п.н. "Український Інвалід".З інших військово - громадських часописів- "Український Комбатант",що в р.1936 почав був виходити у Косові.

РЕЛІГІЙНО - НАУКОВІ ТА РЕЛІГ.-ЦЕРКОВНІ О Р Г А Н И.

Поважне місце належить органам релігійно-наукового характеру.Охопили вони,головним чином,церкви греко-католицьку й евангелицьку.В першу черґу треба відзначити поважний квартальник-"Богословія",який з р.1923 почало видавати Українське Богослов.Наукове Т-во у Львові за ред.о.Др.Й.Сліпого (пізніш, в р.1944 - наступник митропол.А.Шептицького).У вступній статті редакція подавала завдання в таких словах:

..."Піднести і зосередити наукову богословську творчість, виховати нові сили...й передусім науково піддержати та скріпити уніоністичну акцію на Сході.

Згуртував журнал визначних теологів та світських учених. Поруч з "Богословієм" Т-во св.Апост.Павла у Львові продовжує видавати свій місячник,посвячений церковним і суспільним справам,при найближчій участі о.Г.Костельника п.н."Нива".

Так само виходять згадувані вже,цінні своїми матеріялами з історії церкви,краєзнавства,архіво-музейництва,тощо -"Записки чина св.В.Великого".

З р.1930 у Станиславові за ред.о.Др.А.Бойчука починає виходити другий квартальник,присвячений церковним і богословським

питанням п.н. "Добрий Пастир",на сторінках якого можна бачити часом праці чи огляди на теми з історії української церкви та взагалі нац.-українського життя.

Там же ,починаючи з 1925 р. виходить декілька органів україн.евангелицької церкви.Р.1925 появляється тут часопис, присвячений духовному і економічному життю українського народу п.н."Віра і Наука",що з місячника,пізніш перетворюється на двотижневик і переходить до Коломиї.Натомість в р.1929 починає тут виходити релігійно-освітній місячник української евангелицької церкви п.н."Українська Реформація",що з 1931 р. таксамо переходить до Коломиї,як двотижневик.У Коломиї ж виходить евангелицький часопис "Сіяч",що спочатку появляється раз на місяць,а р. 1934 стає додатком до "Віри і Науки".

У Жовкві продовжував виходити місячник ЧСВВ (Чину Св.Василя Вел.) п.н."Місіонар Пресв.Серця Ісусова".А з р.1927 у Раві Руській виходить місячник п.н."Посланець Правди",який пізніше переніся до Снятина.Крім того - такі органи католицької акції, як квартальник п.н."Католицька Акція",що містив статті з теорії і практики Католицької Акції та релігійний тижневик п.н."Христос Наша Сила",що розвинувся з популярного додатку до "Мети" (1935),Обидва ці часописи припоручалися Митроп.Ординаріятом гр.-катол.духовенству для поширення,при чому вказувалося,що напр.;"Христос Наша Сила" в деяких парафіях розходився від 50 до 200 прим.(1936 р.)

СТАНОВІ ЧАСОПИСИ.

Зі станових часописів,зв'язаних з церковним життям були такі, як:"Дяківські Відомості"-орган Т-ва взаємної помочі дяків.Виходили раз на місяць у Львові в р.р.1925 -33.

"Дяківський Шлях"-ілюстрований становий орган,що виходив так само раз у місяць в р.р.1929 -30, і,зрештою:"Дяківський Прапор".

Проти двох цих останніх,виступив Митроп.Ординаріят,забороняючи дякам не тільки передплачувати,але і читати їх взагалі. Повідомляв,що:"Хто з дяків епархії поважився б читати дальше той орган ("Дяк.Прапор",як продовження "Дяк.Шляху") тим самим наразив би себе на втрату посади церковного півця".

До станових органів належав також часопис Союзу Українських Приват.Урядників Галичини -(СУПРУГА) п.н."Службовик".Виходив у Львові в р.р.1920 -39.За ред.(Хронологічно) -В.Цмайла -Кульчицького,П.Подлевського,В.Полянського,О.Навроцького,А.Нивинського та ін.Розвинувся в добрий інформаційний орган з цінним і цікавим змістом.

СПЕЦІЯЛЬНІ ЧАСОПИСИ: МУЗЕЄЗНАВЧІ,ПРАВНИЧІ ТА ІНШІ.

Із спеціяльних часописів цієї доби в перпу чергу треба згадати "Літопис Національного Музею",далі-"Вісник теорії права",що його з 1928 р.чвертьрічно видавав Союз Українських Адвокатів та Т-во Українсько-руських правників у Львові,за ред.К.Левицького п.н."Життя і Право",як також популярний місячник п.н."Правні Поради",що з р.1932 почав виходити

у Коломиі.

Р.1935 у Львові почав виходити двічі на місяць "Практичний Порадник" для українських ремісників,що його видавало З-во "Батьківщина".

Українське протиалькогольне Т-во "Відродження"видавало з р. 1927 свій часопис під тією ж назвою.

Разом з цим Т-вом -Українське Гігієнічне Т-во в 1937 р. почало було видавати у Львові ілюстрований місячник п.н."Наше здоровля".

Врештою Т-во Опіки над українськими емігрантами,що виіздять за океан,з 1927 р. видавало у Львові свій часопис п.н."Український Емігрант".Поруч з питанням переселенського характеру,відгукався цей часопис і на поточне нац.-господарське та культурне життя краю.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІІ ТРИНАДЦЯТОІ.

1. Як відбився на українській пресі прихід польськоі влади на галицько-украінські землі?

2. Як йшов розвиток украінськоі преси по першій світовій війні на західньо-украінських землях?

3. Які органи преси здобули в цей час широкоі популярности і чому ?

4. Якого характеру набрав "Літ.Наук.Віст." та як реагували на нього - стара редакція і преса ?

5. Як йшов розвиток преси украінського жіноцтва,іі завдання та діячі ?

6. Які були органи украін.релігійно-церковноі преси ? Іх зміст і характер.

ЧОТИРНАДЦЯТА ЛЕКЦІЯ.

УКРАІНСЬКА ПРЕСА НА ВОЛИНІ - ХОЛМЩИНІ.

Року 1920 підписаний був договір між СССР і Польщею,згідно з яким Холмщина,Полісся,Підляшшя та частина Волині підпали під владу Польщі.Перебуваючи в цьому становищі до 1939 р. ця частина українських земель довго залишалася замкнутою в собі,зберігаючи в той же час свій національний характер,що відбилося і на пресі.Побіч з деякими рукописними часописами,що іх видавала молодь,як напр., "Перші Кроки" (Крем'янець,1921/22),та "Хвиля" (там же,1923) при найближчій участі У.Самчука (В.Данильченко),вже з 1920 р. народжується тут преса,розвиток якоі йде по лінії суспільно-політичній,господ.-кооперат.,церковно-релігійній та загально-освітній.

При активній участі місцевих українських громадських діячів набирає ширшого розвитку преса суспільно-політичного характеру. Першими її органами стають-"Громада",щоденна газета,що її в р. 1920 починає видавати Волинська Громада та "Наше Життя"-краєвий тижневик в справах політичних,культурних і суспільних,що в р.р. 1921 -28 виходить у Холмі за ред.Войтюка,а потім інж.С.Маківки.

В наступних роках,аж до 1939 р.появляється ціла низка подібних органів,що ставили завданням задоволення потреб нац.-політичних і культурних змагань та захисту господарсько-економічних інтересів.

Перед веде м.Луцьк ("Українське Життя","Селянська Правда", "Селянська Доля","Наш Стяг","Наш Шлях","Голос Праці",одноднівка-"Волинське Життя","Вільна Думка","Громада" -1925 -26 р."Волинське Слово","Українська Громада", "Поступ" та ін.).Окреме місце займає газета -"Українська Нива",що в р.р.1926 -28 виходила у Варшаві для волинського населення,а з р.1929 у Луцьку.Редактором був П.Певний.З 1936 р. стає органом Волинського Українського Об'єднання і виходить за ред.інж.Тимошенка,як I рік видання.

Від початку і до кінця цей часопис заступав місцеві українські інтереси,стоючи на грунті співпраці з поляками та т.зв.бльоку безпартійних (ББ).

З інших - треба згадати це такі,як тижневик "Українське Слово",(Рівне,1920)",двотижневик "Дзвін" (там же,1926 -27),як також "Селянський Шлях",що в р.р.1927 -28 видавав у Холмі пос. П.Васильчук,як тижневик Українського Соціяліст. Об'єднання "Селянський Союз".

Серед найближчих і активних діячів всіх цих органів,крім вже згаданих,були такі представники громад.-політичного волинсько-українського життя,як сенатор М.Черкавський,посол М.Приступа, С.Маківка,А.Пивинський,В.Богацький та ін.

Так само представники господарського життя,вже з 1922 р. приступили до організації своєї преси.

Почин в цьому зробила українська Кооперація.Року 1922 Крем'янецький Повіт.Союз Кооперативів,на чолі з К.Панкевичем,приступив був до видання свого органу п.н."Зоря Кращого".Побіч з місцевими силами взяли в ньому участь також такі діячі української кооперації,як М,Трепет,Я.Грабів та ін.

Довше протриматися цьому часопису не пощастило.Появилося лише троє чисел.Після адміністративного вислання польською владою низки українських діячів за межі Волині до Польщі,серед яких були і згадані кооператори,часопис цей перестав виходити.Його місце зайняли кілька інших господарсько-кооперативних органів.

Так,р.1924 у Здолбунові почав виходити коопер.-господар. ілюстрований місячник п.н."Супряга",як орган Осередкового Союзу Українських Кооперативів.

Філія Т-ва "Сільський Господар" у Луцьку з р.1933 видавала місячник "Нова Скиба". У тому ж році у Луцьку агроном С.Дибенко починає видавати місячник "Рідний Колос".

Національно-визвольні почуття і змагання на Волині відбилися також на церковно-релігійному грунті в напрямі боротьби за українську мову в церкві та унормування правного становища і внутрішнього устрою Православної Церкви.Речниками цього руху стали спеціяльні органи.Одним з перших був двотижневий часопис п.н."На Варті",що виходив у Володимирі -Волинському (1925 -26) за ред.відомого церковного діяча А.Річинського,як орган українського культурного і церковного відродження.Там же з 1927 р.по-

чав виходити місячник "Рідна Церква", а у Крем'янці тижневик п.н. "Духовний Сіяч", що його видавала Волинська Духовна Консисторія за ред. А. Вітенка.

З р.1935 замісць цього часопису почав виходити орган Консисторії, двотижневик "Церква і Нарід". Врештою для волинських земель видавався ще один двотижневик у Варшаві (1924-25) п.н. "Духовна Бесіда", за ред. В. Островського.

Всі ці часописи приносили крім офіційної та інформаційної частин чимало матеріялів з історії української церкви, з краєзнавства, як також дещо з красного письменства. Досить згадати тут хоч би такі з них, як - "З історії перекладів св. Письма на українську мову", "Старовинні памятки на Волині" - свящ. Ю. Шумовського, "Археологічні памятки на Волині"... його ж, "Церковна музика" - М. Тележинського ті ін, ("Церква і Нарід"); "Містечко Орховок Володав. повіту на Холмщині", "Село Кульна Білгорайського пов. на Холмщині", "Село Шиховичі - Грубешівського повіту" та "Село Хворостита Володав. повіту" ("Духов. Сіяч"); "Основний статут... св. Автокефальної Православної Церкви в Польщі", "Два плебісцити на Волині в справі богослужбової мови" ("Рідна Церква") та ін.

Врештою, було також, кілька загально-освітних та літературних органів, як напр., тижневик "Досвітня Зоря" у Володимирі-Волинському (1923 -27), та ін.

Тоді ж, старанням В. Островського у Варшаві, а потім у Луцьку, виходили такі ілюстровані двотижневики, як "Наш Світ" та "Наша Бесіда", що приносили на волинсько-холмську землю почуття та ідею єдности українського народу в його нац.-культурних змаганнях.

Б У К О В И Н А.

По світовій війні 1917 -18р.р. Буковина опинилася під владою Румунії. Залишаючись на грунті нац. єдности зо всім українським народом, українське населення Буковини це своє становище визначило, в першу чергу, у захисті своїх нац.-культурних інтересів та прав, як національної одиниці. Одним з виразників цього становища була національна преса. Впродовж доби від кінця першої світ.-війни до початку другої, виявилася вона в 17 суспільно-політичних органах, що з бігом часу змінювали один одного, або йшли поруч. З перших органів цього типу була "Громада", що виходила р.1921 у Чернівцях за ред. С. Канюка, як також - тижнева газета украін. с.-д. "Робітник", що продовжував виходити з 1920 р., "Народній Голос" - І. Созанського (Чернівці, 1921) та орган хлібороб. партії (рум.) п.н. "Хліборобська Правда" (Чернівці, 1923 р. за ред. посла К. Кракалія). Р.1925 за ред. К. Кракалія виходить тижневик - "Хліборобське Слово".

У наступних роках появляється низка органів, з яких деякі - спадкоємці попередніх, як напр. "Боротьба" - в р.р.1925 -28 заступає попереднього "Робітника", а з 1931 р. передає свої завдання часопису п.н. "Нове Життя". Тоді ж р.р.1924 -25 народжуються такі органи сусп.-політ. думки, як тижневики: "Зоря", що виходить у Чернівцях за ред. В. Руснака та "Земля". А р.1926 починає виходити за ред. Т. Когута двотижневик "Рідний Край" (1926 -27).

Р.1928 у Чернівцях появляється щоденна газета п.н. "Час", що протрималася до другої світ. війни. Почин до її видання дав Т. Глинський, аптекар з Жамі (містечко в півден. Буковині), вклавши безповоротно 700.000 леів. За деякий час, не зважаючи на прихильні-

сть суспільства,газета починає матеріяльно підупадати.Тоді за посередництвом провідника української політики на Буковині В.Залозецького було об'єднано з нею тижневик Л.Когута "Рідний Край", з тим,що тижнево мало появлятися спеціяльне "Селянське" число,а Л.Когут ставав разом з Ю.Сербинюком редактором газети.Це тижневе "Селянське"число якийсь час і тримало газету.Пізніш створено було Видавничу Спілку "Час",найбільшим вкладчиком якої став Як.Макогін. Спілка придбала власну друкарню і своїми прибутками почала далі підтримувати газету.

"Час" здобув популярности не тільки на Буковині,але і поза нею серед ширших кол українського суспільства.

З 1932 р. почала виходити у Чернівцях нова газета п.н."Народня Сила",що її організатором став посол Юр.Сербинюк,який відійшов від "Часу".В р.р.1934-37 за його ж редакцією виходила тижнева газета української нац.думки.

Зрештою були ще такі газети,як "Голос Буковини","Молода Буковина",тощо.

З 1931 р. починає виходити у Чернівцях за ред.С.Никоровича журнал літератури,науки та громадського життя п.н."Самостійна Думка".На початку виходить,як місячник.З р.1932 перетворюється у двотижневик,а потім знову стає літ.-наук. і суспільно-політичним місячником.Першими роками появляється "С.Д.",як зшиток більшого формату з обгорткою В.Залозецького.Пізніш прийняла книжковий формат.В роках 1931 -32 при журналі були додатки:"Самост.Думка Української Матері" та "Державно-творча Трибуна Буковини",що виходила за ред.Сид.Никоровичової.З 1933 р. ці додатки перестали виходити. Натомість С.Никоровичева почала видавати окремий народній журнал п.н."Український Нарід".

З найближчих співробітників в перших роках "Сам.Думки" треба згадати - І.Карбулицького,З.С.Лакусту,К.Ластівку та ін.Тут же можна було зустріти такі імена,як М.Шаповал,Н.Григориїв,Ол.Мицюк,Ст.Черкасенко,С.Русова,П.Котович,як також Е.Онацький,Дм.Андрієвський та ін.На сторінках цього журналу накреслювалося ніби об'єднання суспільно-політичної думки на грунті поваги і толеранції,що виявилося і в самому його змісті.Але з 1933 р."Сам. Думка" прибрала виразно протилежного характеру,ставши речником єдино-націоналістичної течії.Згуртувавши навколо себе літер.-публіцистичні сили цієї течії та притягнувши декого,хто стояв побіч (проф.Л.Білецький,С.Черкасенко та ін.) журнал в його літерат.-науковій частині з кожним роком зростав і притягав увагу суспільства.Та разом з тим,в частині публіцистичній збуджував він серед того ж суспільства нехіть і застереження,що викликалися доволі необережними і часто ризикованими,як змістом так і формою,поодинокими виступами.

Це,останнє,було причиною,що журнал не зміг вийти на широкий шлях,як літературно-науковий орган,хоч для того і мав данні.

Попередником "Сам.Думки",як літ.наук.журналу,був орган української молоді,організованої в "Україн.Акад.Т-ві "Союз" у Чернівцях.Був це місячник,що в р.р.1921 -23 виходив п.н."Промінь". Р.1923 змінив його двотижневик п.н."Життя",що видавав його Комітет українського студентства.У р.р.1934 -37 виходила тижнева газета молоді п.н."Самостійність" з додатком сатир.-гуморист. листка п.н. "Чортополох".Зрештою заслуговує заслуговує згадки ще один орган,що здобув поважне місце.Це був журнальчик для дітей п.н."Українська Ластівка",що почав виходити у Чернівцях з січня 1933 р.

ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ -
- КАРПАТСЬКА УКРАІНА.

Тоді як Галичина і Буковина, в добі по першій світ.війні, фактично вже позбулася москвофільства в пресі, на долю Карпат.Украіни припало впродовж саме цієі доби, витримати бій з цією недугою. Початки цього бою в'яжуться зі спробою совітизації країни під протектратом мадярськоі совітськоі влади на чолі з Беля-Куном в р.р.1918 -19.

Речником цих спроб в Карп.Украіні, названій "Руською Краіною" з початку квітня у Мукачеві стає політична тижнева газета п.н."Руська Правда", яу "Урядові Извіщаня Русько-Краинського Комисарства". З днем 28.VI. назву змінено на "Русько -Краінська Правда". Був це орган, що визначався особливою неохайностю, політичним і мовним неуцтвом та гострo - ворожим становищем до украінства. Як виглядала "мова" цієі газети, можна бачити, хоч би з такого повідомлення:

"Републичной Совет Россійскій, нужному держе аби еднородное провадьніе удьльм воинским фінанціяльнім, жильзрицким и ужитким подобним дьлі".

Або:

"В Росии Центральное Советкомисарство великое собрание держав. В Петербург и 1-го юнія появилися Ківеты Украйнски, Летски, Літвански і Біл-Руськи, И сем Ківеты общій Россіом: ште они твердий союз хотят между републичной совета"...(число з 1.VI. 1919 р.).

Таких зразків можна зустріти безліч. Проти цього органу стала відновлена "Наука" на чолі з А.Волошиним. З січня 1919 р. змінила було вона назву на -"Руська Краіна", але у вересні того ж року знову повернула до попередньоі, що й затрималася до р. 1922, коли була змінена на "Свободу".

З приєднанням до Чехо-Словаччини п.н. Підкарпатська Русь, примушена була Карпатська Украіна вести боротьбу з москвофільською недугою в затяжному і нелегкому бою. Проте, крок за кроком украінський рух здобував позиції.

На р.1938 вилився він в такі данні щодо кількости органів за мовою видання (від прилучення до реалізаціі автономіі).

1) Украін.мова (фонетичний і етимологічний правопис).- . . . . . 62 органи
2) "Язичіе" . . . . 25 органів
3) Російська мова . . . . 39 "

Отже - 126 органів на 51 органів чужонаціональних : мадярських-34, чеських-1?, і[illegible]-4, і зрештою, що 6 органів у двох чи більше мовах.

За добу автономного існування Карп.Украіни (X.1938 - III. 1939) - виходило тут 16 органів преси, з яких:

1) украінських (в тому і чеською мовою) . . 11 ,
2) російських (москвофільських) . . . . . 3 ,
3) чеських . . . . 1 ,
4) в двох мовах (украін.-чеській) . . . 1 .

В тому - 4 органи, як продовження з попередніх років і 12 нових. За змістом украінська преса охоплювала всі галузі і вимоги життя.

На першому місці - органи суспільно-політичні.Один з старших часописів ("Наука"),прийнявши назву -"Свобода",став сусп.-політ., культурним і економ.органом.З р.1925 під проводом о.А.Волошина стає органом Христ.-Народ.Партії.Виходив в Ужгороді тижнево,а потім двічі на тиждень,як газета,до 1938 р.З виходом щоденника п.н. "Нова Свобода","Свобода" припинила своє існування.Засновано було цей щоденник зусиллям всього громадянства,при найактивнішій участі А.Волошина і Ю.Ревая.В добі автономії став цей щоденник органом Україн.Нац.Об'єднання (1939),здобувши під добрим,умілим редакційним проводом інж.С.Довгаля,а пізніш письм.В.Гренджі-Донського, широкої популярности.

При найближчій співпраці В.Гренджі-Донського виходило на Карп.Україні вже з часу прилучення її до Чехо-Словаччини,кілька органів.В першу чергу був це щоденник п.н."Русин"(Ужгород,1920 - 1923).На початку виходив двічі в тиждені.Гол.ред.був Ф.Жаткович, при співпраці Авг.Штефана.Р.1923 стає щоденником з тижневим ілюстр. додатком п.н."Неділя Русина".

В цих же роках виходить орган "Руської Хліб.Партії"під веденням М.Бращайка - тижнева газета:"Руська Нива"(1920 -24).Її завданням було:захист і розвиток українських культурних і господ. інтересів та ширення ідеї єдности зо всім українським народом.

На початку цієї ж доби народжується орган українських соц.-дем.-тижнева газета "Народ",найближчими співробітниками,якої стають Е.Пуза-старшина УГА і Ст.Клочурак,пізніш за автономії - міністр автоном.влади.З р.1922 "Народ" заступає тижнева газета п.н. "Вперед"що і виходить до 1938 р. при участі на початку Ст.Клочурака,а потім Дм.Німчука і за фактичною ред.інж.С.Довгаля.

С.Клочурак,відійшовши від соц.дем. став одним з активних провідників української групи в Республікансько-Хлібороб.(Аграрній) Партії.Органом цієї групи стала сусп.політ.тижнева газета п.н."Земля і Воля"(Ужгород,з 1934 р.).Гол.редактором став С.Клочурак при ближчій співпраці Ю.Лацанича.Р.1935 мала додаток для молоді:"Молодий Плугар".

Виходила "Земля і Воля" до жовтня 1938 р.Так само в цей час припинила своє існування газета "Українське Слово",що почала виходити з 1932 р. при найближчій участі:М.Бращайка,В.Бірчака,В. Гренджі-Донського та ін.Виходила на початку тижнево,потім двічі на тиждень.Своїм гаслом поставила:"Пора вже,щоб щезло українофільство,москвофільство,а щоб всі пізнали,що ми є один український нарід".

На тридцяті роки припадає вихід українського націон.органу на Пряшівщині (Словаччина).Був ним двотижневик п.н."Слово Народа" (1931 -32 р.) при участі письменниці І.Невицької.

Зрештою,напередодні автономії,почав був виходити орган Української Нац.Сел.-Роб.Партії при участі І.Грицая.Був це двотижневик (газета) "Народня Воля"(В.Бичків),перше число якого появилося 31.VIII.Вийшло двоє чисел.З інших органів,що виходили раніш,а напередодні автономії припинилися:"Карпатська Правда" - комуніст. орган,що почав виходити р.1920 п.н."Карпатская Правда";місячник "Голос Життя" та ін.

За автономії були на Карп.Україні крім "Нової Свободи",ще такі газети,як "Наступ",що почав виходити в Ужгороді двічі на тиждень,як газета,а потім у Хусті,як орган націоналістичної думки. Виходив під проводом Ст.Росохи.Перше число вийшло,як додаток до "Нової Свободи".Всього вийшло 18 чисел;газета "Карпатська Україна",що виходила двічі на тиждень в Хусті,-тижнева газета "Нація",

що почала виходити з 12.II.1939 р.у Рахові під проводом С.Юськова.

З органів,що стали завданням пропаганду русинства (третій напрям)в р.р.1936 – 38 була тижнева газета п.н."Недѣля",що виходила за підтримкою епископа А.Стойки,штучним язичієм і мала вороже наставлення до українства.

Не менш ворожими до українства були і всі органи москвофілів,з яких згадати хоч би такі газети,як найстарша –"Русская Земля"(1919-38),далі–"Русский Народний Голос"(1934-38),"Карпаторусский Голос",а потім–"Наш Путь"(органи Е.Фенцика),як також один з найбрутальніших органів т.зв."русского" напрямку:"Свободное Слово",що в своїх виступах щасливо конкурував з "Карпатор.Голосом" і "Наш Путь".Зрештою,ще "Русский Вѣстник" Куртяка,що мав нахил до мад'ярофільства та чимало інших подібних.

З наукових та літератур.–наукових,як також педагогічних органів,в першу чергу треба згадати "Науковий Збірник" з його дуже цінним змістом.Видавало його Т-во "Просвіта" в Ужгороді при найближчій участі В.Гаджеги,І.Панкевича та ін.Другий часопис був присвячений пізнанню рідного краю п.н."Підкарпатська Русь",що в 1924-36 р.р. виходила в Ужгороді під проводом П.Яцка і при співпраці І.Панкевича.З літературних органів:"Наша Земля" за ред.В.Гренджи-Донського та місячник "Говерля"(1939,що його видавав у Хусті Ів.Роман (вийшло одно число).

Цікава історія виникнення "Нашої Землі".Влітку 1926 р.у Перечині відбулася нарада літерат. і громад.працівників,яка обрала комісію для опрацювання програми журналу та організації збірки коштів.Праця комісії зустрілася з перешкодами з боку одної особи з українського суспільства,яка вже зарекомендувала себе виступами проти української еміграції і українського руху на сторінках чеської преси.Справу довелося перервати.Тоді перебрав її на власну руку В.Гренджа-Донський.Журнал мав називатися "Українська Земля". Але ужгородська поліція на цю назву дозволу не дала.Апеляція не мала успіху.Так довелося замість проектованої назви дати журналу назву:"Наша земля".

Не бракувало тут і мистецького органу.Зродився він у Хусті р.1939 п.н."Нова Сцена".Був це місячник театрального мистецтва. Вийшло двоє ілюстрованих чисел за факт.ред. братів Шерегіїв.

З педагогічних – "Учитель",що в р.р. 1920-36 виходив за ред: І.Панкевича-С.Бочека (чех) –Ю.Ревая у виданні Шкільного Від.Цивіл. Управи Підкарпатської Руси;"Учительский Голос"(1930-38)-орган Учит.Т-ва,що виходив раз на місяць за ред.А.Полянського (Мукачів) та "Наша Школа",що його видавала."Учительська Громада(за ред. І.Васка у Мукачеві в р.р.1935 – 38.

У Мукачеві ж в р.р. 1933-38 виходив заг.-освітній і господарський часопис (раз у місяць) п.н."Світло",який видавала Філія Т-ва "Просвіта" при найближчій співпраці Л.Романюка та В.Куриленка.

Т-во "Просвіта" в Ужгороді р.1925 при активній участі Т.Павличенка і П.Кукурузи приступило було також до видання літ.-наук. і господар.журналу п.н."Просвіта",якого появилося лише двоє чисел. Тим же Т-вом було видавано одно число "Просвіта-Шевченкові" з нагоди 65-ої річниці смерти Шевченка за факт.ред.А.Животка і з участю визначніших місцевих літ.-наукових сил.Число це було на другий день поліцією сконфісковано,а на вид-во накладено кару в розмірі 20 кр.

Окреме місце зайняли "Вісті" Етнографічного Т-ва П.Р.",як

орган Т-ва,заснованого в Мукачеві М.Обідним при співучасті широких кіл місцевої інтелігенції.Почав цей орган виходити з 1935 р. при факт.проводі М.Обідного.

Виходили до 1937 р.,в якому появилося ще сім чисел.По смерті М.Обідного (1938 р.) перестав виходити.

Широко розвинулася преса молоді.Першим був "Віночок - для підкарпат.діточок",що виходив в р.р.1920-23 в Ужгороді за ред. І.Панкевича при співпраці В.Бірчака.У р.р.1923 -34 виходив в Ужгороді журнал п.н."Пчілка".Організатором і фактичним редактором його був П.Кукуруза.Виходив цей журнал довший час етимологічним правописом,як орган Т-ва "Просвіта".Добре поставлений,як технічно,так і змістом,здобув він широке признання і прихильність,став популярним як серед молоді так і серед старшого громадянства.

Не меншою увагою користувався і "Наш Рідний Край",що в р.р. 1922 - 38 виходив місячно у Тячеві,так само етимологічним правописом під проводом А.Маркуша.Крім літерат.частини,приносив відомості з краєзнавства,що їх подавали молоді співробітники-діти.

У Великій Копані р.1936 виходив місячно під проводом М. Вайди часопис п.н."Карпатська Молодь".У Мукачеві самоосвітний шкільний гурток при Торг.Академії "Рідна Нива" в р.р.1927-38 видавав свій орган п.н."Тиса".Розвивається під проводом Л.Бачинського,Ю.Ревая,А.Ворона,А.Шерегія та ін. також пластова преса,з органів якої "Пластун",що в р.р.1924-31 виходив в Ужгороді,а потім у Севлюші (1934-35),"Береговський Пластун","Бичковський Пластун","Ватра","Севлюшський Пластун","Скоб","Табор",Український Пластун","Гуцульський Ранок","Пластовий Орган".В більшості це рукописні часописи,відбивані на гектографі.

Наприкінці 1936 р.разом з "Вістями Етнограф.Т-ва" почав був виходити "Молодий Етнограф".Зрештою,в р.р.1931-33 у Празі виходив орган підкарпатської поступової молоді п.н."Поступ". Там же з 1933 р.починає видавати М.Лелекач новий часопис для молоді п.н."Пробоєм",що пізніш перетворився під веденням С.Росохи в загальний літерат.-науковий орган і виходив до 1939 р.

З господарських органів першим був "Господар",що його в 1920 р. видавав Земський Референт за ред.М.Творидла.З кооперативних органів виходили:"Кооперативa"(1921-24) та "Дружественний Вѣстник (з 1926 р.)-обидва в Ужгороді.При Т-ві "Просвіта",при найближчій участі і факт.керуванні П.Кукурузи,Т.Павличенка та М.Боровського виходили в р.р.1923 - 26:"Пчолярство" і "Подкарпатське Пчолярство".

Виходили тут також органи церковно-реліг.характеру.В першу чергу-місячник "Благовісник".Почав його видавати в Ужгороді о.А.Волошин в р.1921.Проіснував під його проводом до 1939 р. (Хуст).Другим був орган ченців Росвіговського монастиря п.н. "Вісті з Черничої Гори"(1934-38,цикльостиль).Далі йдуть:"Душпастир"(1923-38);"Місійний Вісник" та ін.

Не бракувало,зрештою,і сатир.-гумористичного органу.Був ним журнал п.н."Сова",що виходив в Ужгороді в роках 1922-23. Часом дотепно фіксував мовну абсурдність,недалеку від дійсности.Так напр.,передавав "мову" місцевої інтелігенції під одним з образків таким підписом:"Нашу редакційну матерію додавающи політики",що мало означати:-"політики,що подають до нашої редакції матеріяли".

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА ПОЗА УКРАЇНСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ.

ЗАОКЕАНСЬКА ПРЕСА.

Поза українськими землями по першій світовій війні, зріст української преси йде в першу чергу за океаном. Деякі органи тут продовжують виходити з минулих часів. Згадати тут такі, як "Свобода", що від 1920 р. появляється вже як щоденна газета та з тиражем в 16.500 прим.; "Народна Воля" (тричі в тиждень); "Америка". Народжуються нові органи, переважно газетного типу. Так, р. 1923 почав виходити тижневий орган поступового, демократичного напрямку, як орган Т-ва "Оборона України" – п.н. "Українська Громада". Пізніш виходить під проводом др. М. Мандрики орган соціялістично-революц. напрямку п.н. "Правда і Воля", що з газетного типу переходить потім на журнал. У Дітройті виходить орган поступово-демократ. п.н. "Пора", а потім "Нова Пора" (пізніш "Нова Громадська пора" – під проводом Н. Григорієва. Далі орган націоналістичної думки: "Новий Шлях" (Саскатун-Канада), "Націоналіст" (Ню-Йорк) і його продовження – "Україна"; так само "Україна" в Буенос-Айресі, там же: "Наш Клич", "Січовий Клич" та ін. Органами, що відбивали думки і нац.-політичне становище гетьманського руху були: "Наш Стяг" (під проводом Ол. Шаповала); "Січ" (у Шікаго); "Український Робітник" (Торонто). В Бразилії при ближчій участі А. Коржнівського виходить "Зоря", поступово-демократичного напрямку, що пізніш перетворюється в журнал.

Зрештою зазнач. ці органи комуністичного-совітофільського напрямку, такі, як "Щоденні Українські Вісті", "Українські Робітничі Вісті" (Вінніпег); "Фармерське Життя" (Вінніпег).

Виходить також кілька газет церковно-релігійного характеру. Пізніше робляться спроби видавати журнали. Одним з перших треба згадати ілюстрований заг.-освітній місячник п.н. "Заморський Вістник". Видає його р. 1920 Робітнича Книгарська і Вид-ча Спілка в Торонто, за ред. П. Крата. Не зважаючи на добре ведення, як освітнього органу, що приносив багату і різноманітну лектуру, зміг він протриматися лише рік і припинив своє існування через брак фондів.

Після того з'являється декілька журнальчиків популярно літер.-громадського характеру, як "Воля України", "Нова Україна", "Рання Зоря" в Ню-Йорку. Всі вони мали короткий вік.

Більш поважного характеру набирає ілюстрований місячник, присвячений культурним і економічним справам українців в Едмонтоні (Канада) п.н. "Західні Вісти", що р. 1928 виходять за ред. Я. Крета. Тоді ж появляється журнал, призначений для робітничої самоосвіти п.н. "Світло" (1928-29; Ню-Йорк). Там же (Ню-Йорк) виходить "Вістник ОДВУ", як центральний орган Організ. Держ. Визвол. України, націоналістичного напрямку (1932 – 33). У Вінніпегу – виходить комуністичний журнал – "Робітниця" та того ж напрямку журнал для молоді – "Молодий Світ".

В р.р. 1920 – 21 в Ню-Йорку виходить місячник для справ промислу, торгівлі і просвіти, що його видає Січовий Базар п.н. "Базар" (1934). У Пітсбургу – "Жіночий Світ" (1933-34), а у Саскатуні з 1918 р. орган студентського Кружка при Інституті ім. П. Могили п.н. "Каменярі". Органом української молоді був також місячник організації "Мазепинців". Виходив він латинкою п.н. "Mazepynec" в Шікаго (1931 -32).

З органів церк.-релігійного змісту, були такі часописи, як "Сіяч" – Вісник Україн. Автокефальної Правосл. Церкви в Сп. Ш. А.,

що почав виходити в Шікаго з 1921 р. та "Віра та Знання"-часопис евангелицького християнства (Торонто,1923 - 24).Та найширше, здається розвинулися тут органи гумору і сатири.Крім "Молота", що виходив у Ню-Йорку в р.р.1919 -24,треба згадати ще такі часописи,як двотижневик "Оса" (Шікаго,1918 -21),"Батіг" (Шікаго, 1920);"Перець" (Ню-Йорк,1924);"Пугач" (Ню-Йорк,1925),"Сміх і Правда",що заступив "Молот" та "Око",що почав виходити у Ню-Йорку р.1939.

ПРЕСА БАЧВАНСЬКИХ УКРАІНЦІВ .

Першим органом бачванських українців (Юго-Славія) стае тижнева газета п.н. "Руски Новини",що виходила в р.р. 1924 - 39 місцевою говіркою в Руск.-Керестурі-Дякові.Там же (Дяково-Пішкоревці-Р.Керестур) виходила українською мовою двічі на тиждень газета п.н.-"Рідне Слово",що його видавав о.М.Фірак.Протрималася до 1939 р.

В р.р.1936-38 в Р.Керестурі ж виходив місцевою говіркою видаваний журнальчик п.н."Думка",а з 1939 р.- в літер.українській мові,як націоналістичний орган під проводом М.Бучка (Раєво Село).Зрештою Т-во "Просвіта" у Загребі видавало загально-освітній орган "Вісник",що виходив в 1936 -39 р.р.відбиваним на циклъостилі.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІІ ЧОТИРНАДЦЯТОІ .

1. Який характер за змістом і напрямком мала преса Волині - Холмщини ?

2. Який орган був найбільш поширений на Буковині ? Його історія і характер .

3. Як ішов розвиток преси Карпатськоі Украіни по першій світовій війні ? Іі мовний і національно-політичний характер.

4. Які були спроби у виданні журнальних органів за Океаном і в чому вони виявилися ?

5. На коли припадає початок преси бачванських украінців та який був іх перший орган ?

П'ЯТНАДЦЯТА ЛЕКЦІЯ.

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА НА ЧУЖИНІ.

ТАБОРОВА ПРЕСА. По катастрофі 1919 - 1920 р. українське військо примушене було покинути рідні землі. Опинилося воно в таборах Чехії і Польщі. Відірване від світу, в тяжких умовах інтернованих, українське лицарство стало над прірвою розпуки і зневір'я. Утриматися від цієї загрози, захиститися від страшного ворога-деморалізації, таке завдання стало перед українським козацтвом за дротами.

Здійснюючи його, розвиває енергію в напрямі організації культурного, духовного життя в таборах. Одно з поважніших місць в цій організації займає таборова преса. Найперше з'являється вона в таборах Галицько-Української Армії в Нім. Яблонному та Ліберці в Чехословаччині. Були це такі органи, як "Голос Табора", що його в р.р.1919 - 20 видавав Просвітний Кружок, та гумористичний часопис п.н."Камедула" у Ліберці. Обидва видавалися відбиваними на гектографі. Там же з 1.XI.1920 р. виходить "Український Скиталець", а з 15.XII.1922 р."Український Стрілець", як орган Пресової Кватири при Україн. Бригаді в Нім. Яблонному. Обидва розвинулися в нормальні журнали і були популярними серед стрілецтва.

Найактивнішими організаторами і співробітниками всіх цих органів були такі старшини Гал.-Україн. Армії, як Ст. Ріпецький, Я. Према та ін.

Подібні ж органи почали появлятися і в таких таборах в Польщі, як Каліщський, Олександрівський, Ланцутський, Вадовицький, як також у Ченстохові, Петрокові, Пікуліцах, тощо. Були вони переважно тижневого та двотижневого типу, а почасти місячники. За змістом і завданням були це часописи просвітньо-інформ. характеру, літературного, кооперативного, військово-технічного і врешті сатир.-гумористичного. Завдання таборової преси було зформульовано Видавн. Секцією в Каліші, що видавала часопис "За Дротом".

"Хай же наш журнал, -писав цей часопис - вілле нову силу в душі тих, хто під впливом останніх тяжких подій і втоми може був близький до зневіри". Такий бадьорий голос чувся зі сторінок і інших часописів. Досить згадати хоч би і такий, як "Залізний Стрілець", що його появилося у Каліші 27 чисел, як також сатир.-гумористичні: "Око"(16 чисел з малюнками) та двоє чисел журналу "Сич".

В Олександрівському таборі появилася низка часописів, що охоплювали різні галузі життєвих потреб табору.

За ред. Липовецького вийшло шість чисел ілюстрованого часопису кооперації, культури й освіти п.н."Зірниця". Тут же виходили: "Нове Життя", що з ч.40 перейшло на друк, військово-культ. часопис: "Український Стрілець", якого появилося двоє чисел. Врешті кілька сатир.-гумористичних: журнал карикатур-"Характерник"(6 чисел), "Окріп (6 чисел), одно число "Гримаси" за ред. Левицького та одно число -"Комар", що було конфісковане.

У Ланцуті - дев'ять чисел літер.-військового тижневика "Наша Зоря". Тут же культ.-освіт. відділ табору видавав журнал гумору та сатири п.н."Будяк", як орган партії Б.К.В.("Бий куди влучиш").

У Вадовицькому таборі появилося чотири часописи,а саме:літерат.журнал "Запорожець" та "Запорожська Думка",що виходила двічі на тиждень і два сатир.-гуморист.:"Аванс",якого вийшло за ред.Гавришка шість чисел і "Жало".

Таксамо у Ченстохові виходила "Військова Думка" та інформ. орган Війська Запорізького-"Думка" (10 чисел) і шість чисел сат.-гумор.журналу "Колючки".У Петрокові – літерат.часопис п.н. "Тернистий Шлях" за ред.Козловського.І зрештою у Пікуличах гумори ст."Листок Об'яв".

Окреме місце займає літер.-мистецький журнал-"Веселка",що виходив в р.р.1922 -23 у Каліші і купчив навколо себе такі літературні сили,як Е.Маланюк,О.Карманюк,А.Кримнівський та ін.

"Зустрінути сліпуче завтра,-готувався цей журнал і додавав,що "Веселка"-це кінець вчорашньої бурі і хвилина спокою перед новим гураганом".

"Словом,фарбою,лінією,жестом,звуками неймовірних -могутніх маршів і гимнів – ви мусите зорганізувати,запалити народні маси,натхнути їх на останній нещадний бій"...кликала редакція до українських поетів,музик,речників культури і мистецтва.

Зрештою кілька спеціяльних органів,як "Вістник Спілки Лікарських помішників"(Щипіорно),"Релігійно-Науковий Вістник" та ін.

Майже всі таборові часописи публікувалися шапірограф. чи гектограф.способом.Пересічний тираж був в 40 -50 пр.,і лише деякі,що досягали можливости друку,розходилися в більшій кількості розриваючи таборові дроти.З зовнішнього боку виглядали всі ці часописи дуже добре.Більшість з них писана на машинці і потім відбивана згаданим способом.Деякі писані від руки.Майже всі ілюстровані.Особливу увагу звертають мистецьким виконанням малюнків:"Аванс","Окріп","Колючки","Запорожець",тощо.

Карикатури влучні,зарисовані сміливими рисами,рухливі.Дотепи,переважно,витримані в пристойній мірі,влучні і веселі,подекуди чується сарказм і терпка усмішка.

Зокрема добрі обкладинки і заставки,виконані від руки, або відбиті на шапірографі.

Переглядаючи – пригадуються старі часи,коли якийсь книголюб просижував довгі години,оздоблюючи візирунками,писану від руки книжку.

Багато почуття вкладено в ці малюнки.Збуджують вони думку,викликають відповідні настрої.

ПРЕСА УКРАІНСЬКОІ ЕМІГРАЦІІ ТА ІНШІ ОРГАНИ НА ЧУЖИНІ.

Одночасно з військово-таборовою пресою народжується на чужині преса української політичної еміграції.З бігом часу вона поширюється й об'єднується з іншими органами поза українськими землями.Має своїм завданням ця преса зорганізацію нац.політ.думки задоволення культ.і наукових інтересів та інформування чужини.

Вже в р.р.1919 -20 виходить в Берліні газета -"Український Прапор",що його видає уряд преси і пропаганди Зах.Україн. Нар.Республіки.Протрималася,як орган галицько-українських змагань до 1931 р.Тут же за ред.З.Кузелі виходить тижневик "Нове

Слово",а в р.р.1921 - 22 "Українське Слово",на початку двічі на тиждень,а потім (1922),як щоденна газета за ред.Д.Дорошенка та З.Кузелі,заступаючи думки гетьманського руху.У Відні починають виходити такі органи,як "Боротьба"(1920),тижневик,що заступає інтереси робочого люду та "Нова Доба",що виходила під проводом В.Винниченка та інш.Року 1919 у Відні починає виходити під проводом В.Пісняченського тижневий журнал п.н."Воля",потім "Воля України.Під вмілим проводом стала "Воля"широко - інформативним часописом.Чимало було відведено на його сторінках також публіцистиці,де визначалося гостре перо самого В.Пісняченського.В цих же роках (1920 -22)Закорд.Делег.Україн.Партії Соц.-Рев.(УПСР) приступає у Відні до видання під проводом М.Грушевського,свого органу п.н."Борітеся - Поборете".Виходив він при найближчій участі:М.Шрага,М.Шаповала,М.Чечеля та ін.

Появилося десять чисел,з яких шоста книжка повністю присвячена проєкту програми УПСР.З 1922 р. виходить у Празі центр. орган Україн.Соц.-Дем. п.н. "Соціялістична Думка",як продовження "Вільної України",яка у січні 1921 р. почала була виходити у Львові.

У Варшаві з 1921 р. виходить щоденна газета під проводом Ол.Саликовського п.н. "Українська Трибуна".Був це добре поінформований орган,що під вправною редакторською рукою приносив також праці і статті на теми політичні,економічні,іотсричні,літературні,тощо.Найближчими співробітниками мав:А.Ніковського,О.Лотоцького,В.Садовського,К.Мацієвича,Дм.Геродота та ін.,що відбивали думки і політичне наставлення соц.-федерал.(рад.-дем.партії).

Ідеологічним органом гетьманців став журнал "Хліборобська Україна",що в р.р.1920 - 25 виходила збірниками під проводом В.Липинського.

В перших роках еміграції народжуються також органи літератури,мистецтва,нац.-культурного життя,як також,присвячені справам військовим,історії визвольних змагань,тощо.Р.1920 у Відні, за ред.О.Олеся починає виходити журнал п.н."На переломі".Ставив він завданням:"стати осередком чистого духового життя за кордоном...стати висловом національного сумління"...

До здійснення того стали такі літературні,наукові і публіцистичні сили,як М.Грушевський,С.Черкасенко,О.Колесса,Б.Лепкий, С.Шелухин та ін.

Другим сусп.-літерат. і науковим органом стала "Нова Україна",що р.1922 почала виходити з ініціятиви Україн.Громад.Комітету в Празі,як двотижневик громад.культурного та економічного життя,при найближчій участі М.Шаповала,Н.Григоріїва,Н.Богацького та Б.Мартоса.З січня 1923 р.перетворилася вона у товстий журнал-місячник письменства,мистецтва,науки і громадського життя і так виходила до 1928 р. на початку за[+)] ред.М.Шаповала,Н.Григоріїва,М.Галагана,С.Довгаля,Б.Залевського.Згуртувала вона найширші літературні,наукові і публіцистичні сили.Дала твори старших і молодших авторів з еміграції.Пролунав тут голос українських письменників з поза "залізної завіси"(В.Підмогильний та ін.) з якими журнал нав'язав зв'язки.Під доброю вправною редакторською рукою розвинувся він в орган,що здобув признання і здобув інтерес в широких колах українського суспільства,як на чужині ,так на українських землях,разом з глибоким подратованням ворожих кол "по тому боці".

Зі спеціяльних органів,в першу чергу треба згадати воєнно-літературний журнал п.н."Табор".Почав він виходити р.1923 у Ка-

- - - - - - -

+) ред.М.Шаповала і В.Винниченка та секретаря ред.П.Богацького, а пізніш за

ліші розміром в 4 - 6 арк.друку при найближчій участі ген.В.Куща та полк.М.Садовського і співпраці генер.С.Дельвіга,Колосовського,В.Сальського,П.Шандрука,Капустянського,полк.В.Савченка,лейтенанта С.Шрамченка,Т.Олесіюка та ін.

На початку видавці мали на думці присвятити цей орган виключно розробці военного знання,але вже з третім числом дали місце і "літературі",а саме - ідеологічним,політичним та полемічним статтям,витриманим в дусі концепції,що іі заступав і на яку поклав печать своеі особистости С.Петлюра.

Не меншого значення і популярности здобув другий поважний орган,присвячений історіі визвольних змагань п.н."За Державність".Зібрав він на своіх сторінках чимало цінного матеріялу та дав не менш цінних праць до історіі боротьби українського народу за державність.Виходив цей орган товстими збірниками і протримався до другоі світовоі війни.

Зрештою популярний громадсько-політичний та інформативний тижневий журнал,що його основником був С.Петлюра,п.н."Тризуб". Засновано було його р.1925 в Парижі.Виходив без перерви до 1939 р. як речник і захисник ідей покладених в основу українськоі держави в формі Українськоі Народньоі Республіки (УНР).

Із спеціяльних органів цього часу треба згадати ще такі, як "Книга"-бібліографічний журнал,якого появилося одно число у Відні р.1921 під проводом проф. Дм.Антоновича;"Український Медичний Вісник",що почав виходити у Празі 1923 р. і протримався до 1925 р.;"Український Студент"(Прага,1920-24),тощо.

Починаючи з року 1923 до 1939 року преса українськоі еміграціі широко розгортаеться,охоплюе різні галузі нац.-сусп.життя і вимагае для себе спеціяльноі сторінки огляду.Зокрема в цей час виходить в різних місцях Европи довга низка "Вістей" та бюлетенів поодиноких організацій,серед яких чимало присвячених інформаціі чужинців.

З інформаційних органів цього часу в першу чергу треба згадати - "Українську Кореспонденцію"- скорочено"Українкор",що виходила в Чеській Празі підчас пацифікаційних подій на зах.-українських землях.Почала виходити з ініціятиви членів празької групи Українськоі Партіі Соц.-Револ.,за проводом і ред.др.Я.Зозулі та інж.Гр.Денисенка.Виходила в двох виданнях:українському - чеському (р.р.1930 - 31).Здобула популярности.Зокрема чеське видання стало популярним інформац. джерелом для органів чеськоі преси.

Подібним же інформац.бюлетеном пізніше став у Празі "Українски Пржеглед" в чеській мові,що виходив так само з ініціятиви і старанням празькоі групи УПСР.

Зрештою,широкоі популярности здобув -"Український Тиждень", що довший час виходив у Празі за веденням П.Зленка.

З суспільно-політичних органів цього часу треба відзначити в першу чергу такі,як "Вісник УПСР",а потім "Трудова Украіна", основником якоі був М.Шаповал,а по смерти його (1932) виходила за ред.Н.Григорііва та П.Богацького,як орган Центр.Коміт.УПСР.; "Розбудова Націі",як ідеологічний орган націоналістичноі течіі в українському суспільстві,що виходила місячними випусками у Празі.

З інших такі,як "Наша Спілка",орган Українськоі Селян. Спілки (Прага),"Шлях Незалежности"(Варшава),"22 січня"(Париж); "Незалежність","Український Революціонер" та "Сурма" призначені для українських земель;"За Конгрес"(Прага),"Інвестігейтор"(Лондон) та ін.; орган літерат.- мистецького характеру:"Літопис

Політики,письменства і мистецтва"(Берлін);студентські:"Студенський Вісник","Життя","Спудей"(Прага),"Наша Громада"(Подєбрада); "Чорноморя"(Данціг) та ін.;бібліографічні:"Книголюб"(Прага); військові:"Військова Справа","Вояк","Запорожець"(Париж) та ін.; господарські:"Господарський Бюлетень"(Париж);"Торговельно-Промисловий Вісник"(Варшава);"Село"(Подєбради);спеціяльні-"Український Філятеліст" (Відень) та інші,серед яких - преса кубанської української еміграції,як-"Про Кубань","Кубанські Думки","Кубанський Край","Наш Край","Хвилі Кубані","Чорноморець"(Прага).

У 1930-х роках у Варшаві почали виходити три часописи,що зайняли в українській журналістиці окреме поважне місце.

Першим з них був квартальник,а потім двомісячник п.н."Ми". Виходив в р.р.1933-39 при найближчій участі М.Куницького,А.Крижановського,таІ.Дубицького та при співпраці Б.Ольхівського,Гл. Лазаревського,Н.Левицької-Холодної та ін.Виконав він своє завдання,як літер.-мистецький орган чи то своїм змістом,чи то формою видання.З січня 1935 р. почав виходити науково-літерат.місячник+) для студій української мови п.н."Рідна Мова",обидва старанням і під безпосереднім проводом проф.І.Огієнка.

Поставивши своєю метою:"всебічне і глибоке наукове висвітлення нашої духової й матеріяльної культури","Наша Культура" оповістила свою програму,що охоплювала праці з історії,літератури,мистецтва,філософії,мовознавства,етнографії,права,археології, педагогіки і т.ін.Впродовж трьох років під вмілим проводом видавця і редактора,журнал об'єднав широке коло наукових працівників,що в 32 томах дали понад 200 наукових праць з різних галузів.Проте і цей поважний і незалежний орган не уникнув бича української преси.У грудневій книжці 1937 р. редакція примушена була повідомити читачів про тимчасове припинення видання,поки передплатники не виконають свого елементарного обов'язку - поки не заплатять своїх боргів.Робимо це,як демонстраційний протест - писала редакція - проти тих неплатників,що стали буденним явищем в нашому громадянстві".

Тут же попередження,що "неплатство й післяплатство вб'є "Рідну Мову",і зрештою сподівання,що перерва в праці - тільки тимчасова примусова перерва,яка покінчиться в найкоротшому часі. Але це - додає редакція - залежить від...неплатників і післяплатників.

Сподівання завели.Тимчасова перерва "Нашої Культури" перетворилася в остаточне припинення і журналу вже не пощастило відновитися.

Натомість " Рідна Мова" проіснувала без перерви до 1939 р., несучи до широких кіл українського народу глибоку любов,пошану і знання своєї мови.

+)п.н. "Наша Культура" та місячник

\- - - - -

ЗАГАЛЬНИЙ СТАН УКРАІНСЬКОІ ПРЕСИ ПОЗА С С С Р НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОІ СВІТОВОІ ВІЙНИ.

За приблизним підрахунком українська преса поза СССР на 1936 р. нараховувала 202 різних органів (без "Записок" та "Наук.Збірників") і 3 одноднівки.

За країнами і за типом видання поділялася вона так:

Країна	органів (назв.)	з них: газет	журналів	бюлетенів
Галичина -Волинь	97	25	72	-
Буковина	5	3	2	-
Карпат.Украіна	19	8	9	2
Югославія	3	2	-	1
Польща	9	-	8	1
Чехословаччина	16	3	7	6
Франція	4	1	2	1
Англія	2	-	-	2
Німеччина-Австрія	5	-	4	1
За Океаном	40	29	11	-
Манджурія	2	1	1	-
Р а з о м :	202	72	116	14

За змістом :

Органів:

1).Суспільно-політичних . . . 87
2).Літерат.-наук.,мистецьких . 27
3).Часописів молоді і дитячих . 19
4).Профес.фахових 24
5).Церковно-релігійних 9
6).Жіноцтва 6
7).Спортових. 5
8).Гумор.-сатир.- 2
9).Загально - інформаційних. . . 23

За періодичністю :

1- Щоденні газети 7

2- Тричі на тиждень . . . 3

3- Двічі " " 1

4-Тижневики 38

5-Декадники 1

6-Двотижневики 32

7-місячники 88

8-Двомісячники 1
9-Квартальники 10
10-Нерегулярних і без означення . 21

В чужих мовах з цієї кількости виходило :

1) - Журналів . . . . . 4 (в англійській 3, в польській 1)

2) - Газет і бюлетенів. . . 4 (в мовах: англійській, німецькій, французькій, чеській).

Всі органи в своїй переважній кількості, не зважаючи на поділ за політичними течіями, стояли на грунті українських національно-визвольних змагань і української державности. Були вони речниками непохитної волі українського народу, висловленої Т. Шевченком:

"У своїй Хаті - своя правда, і сила, і воля"!

- - .. - -

Жовтень 1946 р.

Арк. Животко

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ П'ЯТНАДЦЯТОЇ.

1. Якими характеристичними рисами визначається таборова преса?
2. Який був зовнішній вигляд таборової преси та її тираж ?
3. Які органи україн. преси визначаються в перших роках української політичної еміграції?
4. Як поділялася преса української еміграції за політичними напрямками?
5. Які органи поважнішого літер.-наукового характеру мала журналістика української еміграції. Їх характер і співробітники?
6. Які були органи гром.-політ. та інформативного характеру та їх діячі.
7. Яка характеристична риса виявилася в українській пресі поза СССР, щодо її періодичности і чим її можна пояснити ?

Л І Т Е Р А Т У Р А

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ.

1. А.Н. — Аристарх Григорович Терниченко (некролог);- "Бібліолог.Вісті",1927 ч.1.(час."Рілля").

2. Андрусяк М. — -"Галицько-український часопис у 1848 р.("Зоря Галицька"),-Життя і Знання",Львів 1932 р.ч.15.

3. Бабій О. — -"Літерат.журнали в 1922 - 23 р.р."-"ЛНВ". Львів,1923.УІІ.

4. Бабюк А. — -"Стрілецька преса","Вістн.СВУ"1917 р.ч.169-ч.170.

5. Бачинський Л. — "Українська таборова преса",-"Книжка",Стан., 1921 р.чч.4 -6

6. " — -"Пчілка"-Ілюстров.місячник."Учитель",Ужгород, 1925 р.ч.3/4.

7. Білинський М.Співачевська Н.-Кревецький Г. — -"Часописи Поділля"-Іст.бібл.зб.Винниця,1927/28.

8. Борковський А. — -"Товариш" -Письмо літ.наук. -"Зоря",Львів 1888 ч.ч.19-21.

9. " — -"Правда",місячник...за 1888 р.-"Зоря",Львів 1888 ч.21.

10. Брик Ів. — -"Початки української преси в Галичині", Львів,1921.

11. В.С. — -"Маяк".Україн.щотижн.газета.-"Украинская Жизнь",Москва,1913 ч.3.

12. В.С. — -"Пятьнадцять років "Світа Дитини",-"Життя і Знання",Львів,1934-ч.12,

13. Верниволя В. — -"Буковина"(У пятьдесятьліття заонування...) -"Життя і Знання",Львів 1935 ч.2.

14. Верхратський — -"З перших літ народовців (1861 - 66),ЗНТШ, Львів,1915 т.СХХІІ ("Вечерниці","Мета","Русалка" та ін.).

15. Вечерницький А. — -"Українська преса",-"Книгар",Київ,1917,ч.2.

16. Витанович І. — -"Брати Семиренки","Кооперат.Республика", Львів,1933 ч.У - УІ.

17. Власт Юрій — -"Українська преса на Захід.Області Україн. Нар.Респ.","Україн.Прапор",Відень,1919, ч.ч. 23 -25.

18. " " — -"Українська преса в Америці",-"Україн. Прапор",Відень,1920 ч.8

19. Возняк М. — "Журнальні пляни І.Франка в р.р.1884 -86, "Україна",Київ,1927 р.кн.3.

20. Возняк М. -"Листування Панька Куліша з Ол.Кониським", --Нова Украіна",Прага,1923,УІІ-УІІІ ("Основа"та ін.).

21. " " -Громадський Друг",-"Черв.Шлях",Харків, 1929,ІУ.

22. " " "Останні зносини П.Куліша з Галичанами",- ЗНТШ,Львів,1928,т.СХL.УІІ,("Правда","Народ" та ін.)

23. " " "Драгоманов у відновленій "Правді","За сто літ",Київ,1930 УІ.

24. " " "З-за редакційних куліс віденського "Вістника" та "Зорі Галицькоі"ЗНТШ,1912.І.

25. " " "З-зарання украінськоі преси в Галичині", ЗНТШ,Львів,1912,У.

26. " " "Матеріяли до життєпису І.Франка","За сто літ",Київ,1927,І.

27. " " "Нездійснений плян украінського журналу в 1883 р.,"Бібліолог.Вісті"Київ,1927,ч.2.

28. " " "Ол.Кониський і перший том "Записок".-ЗНТШ. Львів,1929 т. СL.

29. " " "До початків співробітництва Івана Франка в "Зорі",-"Культура",Львів,1924,ч.2.

30. Волошин Авг. "Спомини",Ужгород 1923 (Преса Карп.Украіни") - початки.

31. Герасименко В. "Украінські Альманахи 80-90 років ХІХ ст. в Одесі" -"Зап.Одес.Наук.Т-ва",1928.

32. Гермайзе О. "Нариси з історіі революц.руху на Украіні" (преса Р.У.П).

33. Гнатюк В. "Рукописні гумористичні часописи"-ЗНТШ. Львів,1920 т.СХХХ.

34. Грінченко Б. "Памяти Ром.Сембратовича"("Ruth.Revue "), "Нова Громада",Київ,1906 ч.1.

35. Григоріів Н. "25 літ. назад"("Хлібороб"1905),"Украінська Кореспонд".Прага,1931 р.ч.3.

36. Homo Politicus "Два ветерани украінськоі преси"-(Ант.Горбачевський і О.Лопатинський);-"Краків Вісті",1941. ч.4.

37. Гординський Яр. "Віденська греко-катол.духовна семінарія в р.р. 1852-55".-ЗНТШ.Львів.1913.ІІІ.

38. Грушевський М. "Мих.Драгоманов і женевський соціялїст. гурток",Відень,1922 ("Гром.Друг","Громада" та ін.).

39. " " "З нагоди 150-оі Книги "Записок",ЗНТШ", Львів,1929 т.СL.

40. Грушевський Ол. "З украін.культурного і наукового життя в середині ХІХ в."-ЗНТШ.1906 кн.УІ ("Основа" і рос.публіц.).

41. Д.Д. "Украинская пресса","Украин.Вестник",Петерб. 1906 .ч.3.

42. Данько М. "Украинская Трибуна в Европе","Украин.Жизнь", Москва 1913,ч.3,(" Ruth.Revue").

43. Доманицький В. "Покажчик змісту "Літ.Наук.Вістн."Томи I-XX. Львів,1903 р.

44. Дорош С. "Земська преса на Україні","Нова Рада",Київ, 1918 ч.42.

45. Дорошенко В. "Систематичний покажчик до "Київської Старини" і -"України",Критика,оцінка,поправки, доповнення(На систем.указатель...склад.І.Павловским...Чигиринським).

46. Дорошенко Д. "Киевская Старина" та її близчі співробітники,"Огляд україн.історіографії"ст.140-47.

47. Данилов В. "Киевская Старина" по цензурним документам", "Бібліолог.Вісті"1925 ч.ч. 1 - II.

48. " " "М.Максимович і журнал "Основа",ЗНТШ,Львів", т.С. ч.II.

49. Довгаль С. "Шляхом поступу"("Пчілка",Ужгород);"Учитель", Ужгород,1931,ч.7/I0,1932 ч.5.

50. Драгоманов М. "1875 рік і мій об'їзд австрійської Русі(Австр.-рус.спомини),(Киев.Телеграф").

51. Дроздовський В. "Хлібороб"(1905-1930);"Труди Инстит.Славяноarchitектвед.Акад.Наук".II.1934.

52. Dublanski A. "Prasa ukrainska przed rewolucja 1917 roku", "Biul.Pol.-Ukrain.",Warszawa,1937,Nr.29.

53. Думін О. "Українська військова і военна літерат.-"Табор"-военно літер.-журнал"."Літопис Червон. Калини",Львів,1937 ч. 7/9.

54. Єфремов С. "З нашого життя"(мова в україн.пресі та вимоги читачів);"Рада",Київ.1907.ч.39.

55. Dyminskyj Ing. "Der Wirtschaftsteil der ukrainischen Zeitungen","Ukrainische Kulturberichte",Berlin, 1934.Nr.4.

56. Jefremow S. "Osnowa";"Ukrain.Rundschau",1909,Nr.2.

57. Єрофіїв Ів. "Перший журналіст на Слобожанщині",(В.Масловнч і "Харк.Демокрит")"Червоний Шлях",Харків, 1925,ч.10.

58. Животко Арк. "Нарис історії української преси",Подєбради, 1937 р.

59. " " "До історії українського радикального часопису "Народ",Зб."Народознавство",Прага,1930.

60. " " "Трудні початки"(до історії "Народу"),-Календар Укр.Роб.Союзу,(Ам.) на 1934 .

61. " " "Журнал"Основа"-1861-62","Україн.Книга", Львів,1938-(і окрем.вид.).

62. " " "Рукописні часописи української молоді","Шлях вих.і навч.",Львів,1938.(і окреме вид.)

63. Животко Арк. "Преса Карпатської України", Прага, 1940.

64. " " "Преса на Закарпатті", "Народна Воля", Скрантон, 1934 ч.ч.113, 114.

65. " " "Tisk Podkarpatske Rusi", "Slov.Prehled", Praha, 1934 №.6.

66. " " "Альманах "Віра"-(Кремянець, 1923)-"Українська Книга", Львів, 1937 ч.4.

67. " " "Українська Преса"(з приводу кн.В.Ігнатієнка "Українська преса"1925)-"Самостійна Думка", Чернівці, 1931, ч.5/6.

68. " " "Українська преса за сто років", "Самост.Думка", 1931 ч.8/10.

69. " " "В справі нашої соціялістичної преси"("Гром.Голос")-"Вісті УПСР", Прага, 1931 ч.5/6.

70. " " "Українська Партія Соціял.-Револ.(УПСР)і преса", "Трудова Україна", 1934 ч.ч.11, 12.

71. " " "Журнал "Основа" 1861/62 - "Наше Життя", Авгсбург, 1946.

72. " " "С.Петлюра-журналіст", "Українські Вісті", Н.Ульм. 1946, ч.19.

73. " " О.Олесь і українська преса", "Неділя", Ашафенбург, 1946 р.

74. Житецький І. "Киевская Старина" сорок років тому", "За сто літ", 1928 кн.3.

75. " " "Киевская Старина" за часів Лебединцева", "Україна", Київ, 1925.кн.IУ.

76. " " "Перші роки "Киевской Старини" та М.Костомарів", "Україна", Київ, 1926 кн.IУ.

77. Жук А. "Українська господар.-кооперат.преса", "Господ.-Кооперат.Часопис", Львів, 1931, ч.1.

78. Зленко П. "Періодичні видання Наддніпрянщини в 1918 р.", -"Українська Книга", Львів, 1938, УІ/УІІ.

79. І.Ф. " До життеписи і характеристики Северина Шеховича", "Зоря", Львів, 1886, ч.6.

80. И.Л. "Український Студент", "Украинская Жизнь", Москва, 1913 ч.12.

81. Ігнатієнко В. "Бібліографія української преси 1816 - 1916", Київ, 1930.

82. " " "Українська преса"(1816-1923), Іст.бібл.етюд. Київ, 1926.

83. " " "Історія української преси та її вивчення", "Бібліогр.Вісті" Київ, 1923, ч.3.

84. " " "Листування в справі української преси в 1915 -1916 р.р."Бібліолог.Вісті", Київ, 1929ч.4.

85. " " "Українська книжка і преса в історичному розвитку", "Книга", Харків, 1923 ч.3.

86. Ігнатієнко В. "Українська преса 1905-1907 р.р.", "Життя і Революція", Київ, 1925. ч. 11.

87. " " "Українська преса в 1922 р.", Бібліол. Вісті", Київ, 1923, ч.ч. 1, 2.

88. " " "Розвиток української кооперативної преси", "Кооперативна Зоря", Київ, 1918, ч.ч. 9-12.

89. " " "Часописи Поділля" (Рецензія), "Бібліолог. Вісті", Київ, 1928 ч. 1.

90. " " "Одеська період. преса"...1917-21" (Рецензія), "Бібліолог. Вісті", Київ, 1930. ч. 2.

91. /Інвестігейтор/ "Що зробив "Інвестігейтор" для української справи", "Бюлетень Гетьм. Управи", Берлін. 1934 ч. 16.

92. Ісаїв П. "Серед наукових змагань" (10 літ. "Богословія"), "Дзвони" Львів, 1933, ч.ч. 8-9.

93. Калинович І. "Покажчик авторів та їх творів у тижневику "Воля" за 1919 р. Відень, 1920.

94. Кириленко О. "Українці в Америці", Відень, 1916 р. (відд. про україн. америк. пресу).

95. Козицький П. "Музична Преса", "Культура і Побут", 1926. ч. 3.

96. Королів-Старий В. - "Перший редактор", "Тризуб", Париж, 1931 ч. 15.

97. " " " Ювілейна згадка" (Лубенський "Хлібороб" 1905), "Тризуб", Париж, 1930 ч. 48.

98. Костенко І. "Тридцять років від появи першого українського часопису на Наддніпрянщині" (Лубен. "Хлібороб" 1905), "Життя і Знання", 1935 ч. 11.

99. Красвий Я. "Періодична Кооперативна преса на Україні", "Літ. Наук. Вістник", 1913, ч. XI.

100. Кревецький І. "Початки преси на Україні - 1776 -1850", Львів, 1927.

101. " " "Перша газета на Україні", - "Бібліолог. Вісті" Київ, 1926. ч. 4. (окремо, Київ. 1927).

102. " " "Українська преса в галичині в 1918 - 19 р.р., "Республіка", Стан. 1919 ч. 1.

103. " " "Часописи Галицького Поділля", Винниця. 1927/28.

104. Kotorowycz H. "Wspolczesna prasa ukrainska w Polsce" "Biul. Pol.-Ukrainski", Warszawa, 1937, Nr. 12.

105. Куліш П. "Обзор украінської Словесности", Основа" СПБ, 1861, кн. III.

106. Левицький-Лукич В. "П. Куліш і "Зоря". ЗНТШ. Львів, 1929 т. CL.

107. Левицький Ів. "Галицко-русская библіографія (1801-1886) Львів, 1895.

108. " " "Українська бібліограф. Австро-Угорщини 1887-900". Накл. Наук. Т-ва ім. Шевч. Львів, 1909.

109. Левицький Ор. "Українці в приймах в чужій часописі", "Наше минуле", Київ, 1919 ч. 1-2 ("Киев. Телеграф).

110. Лисиченко Д. "Українська преса в Катеринославі","Бібліолог. Вісті", Київ, 1923 ч.2.

111. " " "Короткий огляд українськоі видавничоі діяльности, преси та книготоргівлі на колишній Катеринославщині", "Бібліолог. Вісті", Харків, Київ., 1930 ч.ч.2,3.

112. Литвицький М. "Таборова журналістика","Українська Трибуна", Варшава, 1921, ч.42.

113. Лукань Р. "Вистава українськоі преси Галичини - 1848-1943", "Львівські Вісті", 1943.

114. Лукасевич Л. "Наша торговельно-економічна преса", "Промислово-Торгов. Вісник", Варшава, 1933, ч.4.

115. " " "125-ліття преси в службі націі", "Краківські Вісті", 1941, ч.7.

116. Лучаковський К. "Доля "Русалки Дністровоі", "Зоря", Львів. 1887 ч.21/22.

117. Любенко І. "Українські часописи в Канаді"-"Український Голос", Вінніпег, 1934, ч.ч.30-31.

118. /Масюкевич М./ "Видавництва і преса в підсовітській Україні", "Вісти Украін. Наук. Інст.", Берлін, 1937. ч.1.

119. Masiukewytsch M.-"Geschichtlicher Leidensweg der ukrainischen Presse!"Ukrain.Kulturberichte", +)

120. Масютин Ю. "Провінціяльна економічна преса на Україні", "Голос Друку", Харк. 1922 ч.І.

121. Міяковський В. "До історіі "Чернигівського Листка", "Україна", Київ, кн. ІІІ і ІУ.

122. " " "До історіі журналістики на Україні", "Бібліол. Вісті", Київ, 1923 ч.1.

123. " " "До історіі українськоі журналістики", "Наше Минуле", Київ, 1919 ч.3.

124. " " "Помийниця". Українська гумористична часопись 1863 р. "Наше Минуле", Київ, 1919 ч.1-2.

125. Міяковський Л. "Як формувався світогляд українського емігранта в Америці". "Пропамятна Книга Украін. Нар. Союза", Д. Сити, 1936. (украін. амер. преса).

126. Наріжний С. "Українська преса", Подебради, 1934 р.

127. Науменко В. "Думка про українську духовну часопис у Києві в 1858 р. "Украін. Наук. Збірник", Москва 1916 вип. ІІ.

128. Ніковський А. "Наші потреби і нові журнали", "Літ. Наук. Вістн." 1913 кн. ІУ.

129. Огієнко І. "Наша часописна мова", "Рідна Мова", Варшава, 1936 ч.6.

130. " " "Мова наших часописів", "Рідна мова", Варшава, 1936 ч.9.

131. Олесницький Евг. "Зперед четвертини століття"-"Літ. Наук. Вістник", 1904 ч.ІХ.

+) Berlin, 1941, Nr.27/28.

132. Павловский и Чигринцев — "Систематический указатель журнала "Киевская Старина (1882 -906), Полтава, 1911.

133. П.Б. — "Вістник" і ідеологія Д.Донцова", "Дзвони", Львів, 1933 ч.ч. 3,5 -7.

134. П.К. — "Журнал та видавництво "Сяйво", "Бібліолог. Вісті", 1927 ч.1.

135. П.М.К. — "Полемика про Літературно-Науковий Вістник-всеукраінський журнал", "Руслан", Львів, 1908. ч.42 - 50.

136. П.Р. — "До 25-річних роковин зо дня виходу украінського часопису "Рідний Край". "Червоний Шлях", Харків, 1931 ч.3.

137. П-ський Л. — "Украінська періодична преса"-"Громадська Думка", 1906 ч.159.

138. Пеленський Е.Ю. — "Украінська преса до світовоі війни". "Альманах Нового Часу" на 1938 р. Львів, 1937.

139. /Подкарп.Русь/ — "Подкарпатска Русь", "Учитель", Ужгород, 1923 ч.7/8.

140. рю. — "Примітки на "Наш Родний Край", "Учитель", Ужгород, 1932, ч.1.

141. Ревакович Т. — "З переписки письменників 1860 р.р. в Галичині"-ЗНТШ. Львів, 1914 Т.СХУІІ. ("Вечерниці", "Мета" та ін.)

142. Reychman I. — "Solo" 1866-67". "Biulet.Pol.-Ukrain.", Warszawa, 1937. Nr.41.

143. Романовський Д. — "Періодичні видання в Одесі р.р.1917 - 21": "Праці Одеськоі Центр.Наук.Бібл.", 1927 т.І.

144. Рубінштейн С. — "Одеська періодична преса років революціі та громадянськоі війни 1917 - 1921" Одеса, 1929.

145. Русанов А. — "Газетна справа на Украіні", "Нова Книга", Харків, 1924 ч.1.

146. С.Р. — "Харьковская журналістика начала настоящего столетия", "Киевская Старина", 1892, кн.УІІІ.

147. С.Р. — "Украінська жіноча преса в Галичині".-"Нова Зоря", Львів, 1934 ч.ч. 46,47.

148. Савченко Ф. — "Заборона Украінства 1876 р."Київ, 1930.

149. " " — "В.Б.Антонович і перша редакція "Київськоі Старини"-"Украіна", Київ, 1928 кн.6.

150. " " — "Справа про щорічну таємну субсидію львівському "Слову"(1875 -1881). ЗНТШ, Львів, 1929 т.CL.

151. Садовський В. — "Украінський тижневик "Слово"(1907-9), "Тризуб", 1937 ч.21 - 22.

152. " " — "С.Петлюра в РУП і УСДРП", "Тризуб". Париж 1935 ч.ч. 21/22 (праця С.Петлюри в "Слові", "Праці", "Украин.Жизні").

153. Сваšенко П. — "Наші популярні журнали", "Нова Книга", Харк. 1924 ч.1.

154. Сенгалевич Ф. "Періодична преса Канівщини на початку революції (зі споминів редактора)". "Бібліол. Вісті", К. 1927 ч. 2.

155. Сергій. "Про українську пресу", "Нова Громада", Київ. 1906 ч. 1.

156. Сірополко Ст. "Літературно-журналістична діяльність С. Петлюри". "Тризуб", Париж, 1936 ч.ч. 27/28-31.

157. " " "Відновлена" Україна" та її виступ проти акад. М. Грушевського". "Тризуб", 1937 ч. 8.

158. " " "Преса на сов. Україні в 1932 р.", "Тризуб", Париж, 1933, ч. 30/31.

159. Смаль-Стоцький Ст. "Як будився зі сну український народ на Буковині?". "Календар "Просвіти" на 1928 р. Львів.

160. Смуток П. "Украинская пресса"-"Украинская Жизнь", Москва, 1912 ч. 2. (Украин. Вестник", "Украин. Журнал" та ін.),

161. Сріблянський М. "Українська преса й громадянство". -"Українська Хата", Київ, 1910 ч. 6.

162. Стебницький П. "До історії українського руху". (переслідування української преси), "Наше Минуле", Київ, 1919, ч. 3.

163. Струтинська М. "Чужі і свої про "Богословію" та її видання", "Дзвони", Львів, 1934 ч.ч. 4-7.

164. Струтинський М. "Вчора і нині української преси в Галичині", "Альманах Нового Часу" на 1938 р. "Львів.

165. Студинський К. "Кореспонденція Як. Головацького в літах 1850 -62". (передмова)-Львів.

166. " " "Кореспонденція Як. Головацького в літах 1835 -49. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833 -1847". Львів, 1909.

167. " " "Слідами Куліша" ЗНТШ. Львів, т. CXУII ("Мета", Вечерниці, "Нива" та ін.)

168. " " "Критика М. Драгоманова на перше число львівської "Правди" за р. 1874"., "Україна", 1926 кн. IУ.

169. " " Звязки Ол. Кониського з Галичиною з р.р. 1862-66. ЗНТШ, т. CI. (Слово", "Руслан", "Мета" та ін.).

170. " " "Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким"- "За сто літ", Київ, 1927 кн. I. ("Правда 1867 - 70, "Основа" Львів, 1870).

171. " " "Переписка М. Драгоманова з М. Бучинським", Зб. бібл. секції Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. XIII.

172. Суходол С. "Наша військова преса", "Бюлет. Від. Україн. Центр. Коміт. у Кракові", 1928 ч.ч. 25-26 ("Військ. Справа").

173. Таранько М. "До початків "Світа Дитини",-"Рідна Школа", 1937.ч.11(уступ зі спомину:"Після листопадових днів).

174. Тивонович І. "Історія заснування "Ruthenische Revue ". Відень,1906.

175. Федорців Ф. "По освободженню Львова","Шляхи",Львів,1916. ч.3 -4 ("Украін.Слово","Нове Слово",тощо).

176. " " "Слово від себе","Шляхи",Львів,1917.(Виникнення і видання "Шляхів","Українська Хата" у Киеві,тощо).

177.Франко Ів. "Нарис історіі українсько-руськоі літератури", Львів,1910.

178. " " "Стара Русь","Літ.Наук.Вістник",Львів,1906 ч.ч.УІ-ХІІ,

179. " " "Азбучна війна в Галичині 1859".-ЗНТШ.Львів, 1913,ІІІ,ІУ.

180. " " "Рецензія на -"І.Тивонович","Історія заснування "Ruth.Revue ",Літ.Наук.Віст."1907 кн.ІУ.

181.Чикаленко Евг. "Щоденник (1907 -1917)-("Рада" та ін.).

182. " " "Спомини" т.ІІІ.(Нова Громада","Гром.Думка", "Рада та ін.)

183.Шклянка І. "Канадійська часописна мова","Рідна мова", Варшава,1936,ч.7.

184.Щурат В. "Львівський тижневик 1749 р.ЗНТШ,т.77.

185. " " "Початки українськоі публіцистики (в соті роковини "Українського Вістника")-"Діло", Львів 1916.ч.57.

186.Jankowski L. "Uniwersytet Charkowski w pierwszych 15 latach",Krakow,1911.

187.Яринович А. "Українська преса в Америці","Книгар",Київ, 1917 ч.4.

188.Ясинський "До питання про початок українськоі преси", "Бібл.Вісті" Київ,1923 ч.4.

189. "З історіі українськоі молоді в Галичині 1871 - 1884"(з передмовою І.Франка)-("Друг" та ін.)-ЗНТШ,1903,т.LУ.

190. "Матеріяли до нац.політ. і культ.життя Русинів")Листи Р.Сембратовича до Бибировича. " Ruth.Revue "),"Руслан",Львів,1909 ч.ч. 172 - 211.

Крім вказаної тут літератури багато цінних матеріялів до історії української преси містить листування –М.Драгоманова з М.Павликом+) та Ів.Франком, А.Вахнянина з П.Кулішем, П.Куліша з Ом. Партицьким, як також:

1) "Архів Мих.Драгоманова", опублік. Україн. Наук. Інститутом. Варшава 1937 .
2) О.Лотоцького – "Сторінки минулого".
3) "Діло"– ювілейні числа (1928 ч.10,1930 –ч.9,1938 –ч.9).
4) Ол.Барвінського: "Спомини з мого життя".

+) Цінні відомості знайдено зокрема в книзі Михайла Павлика– "Михайлов Драгоманов, його життя, ювілей і смерть" і в листуванні М.Драгоманова з М.Бучинським, виданому Науковим Т-вом ім.Т.Шевченка, та в листуванні М.Драгоманова з Т.Окуневським, виданому М.Павликом, а також в листуванні М.Драгоманова з О.Кониським, Барвінськими і іншими, опублікованому в збірниках "За сто літ", виданих Всеукраїнською Академією Наук за редакції М.Грушевського.

Арк.Животко.

З М І С Т .